

UNIVERSITY *of* NICOSIA

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών και Κοινωνικών Επιστημών

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Τομέας Βιβλικών Σπουδών

Πρωτ. Δημήτριος Κατzigκάς

A191N1387

**ΤΟ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Σύμβουλος Καθηγητής: Χρήστος Κ. Οικονόμου,
Πρόεδρος του Τμήματος Θεολογίας και Πολιτισμού
του Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Λευκωσία, 2022

**ΤΟ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ**

Πρωτ. Δημήτριος Κατζίγκας

**ΤΟ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ**

Σύμβουλος Καθηγητής: Χρήστος Κ. Οικονόμου
Πρόεδρος του Τμήματος Θεολογίας και Πολιτισμού
Του Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Λευκωσία, 2022

Η παρούσα εργασία
αφιερώνεται στη σύζυγό μου, **Ευγενία πρεσβυτέρα**,
πρόσωπο πραγματικής παρηγορίας και στηριγμού μου,
αλλά και βάση οικογενειακής αρμονίας, ειρήνης και ευτυχίας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο πλαίσιο του διδακτορικού κύκλου σπουδών μου στον Τομέα Βιβλικών Σπουδών του Τμήματος Θεολογίας της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, κατόπιν προτροπής του επιβλέποντος Καθηγητού μου, κ. Χρήστου Οικονόμου, ανέλαβα τη συγγραφή της παρούσης διπλωματικής εργασίας, με θέμα: «Το Καινοδιαθηκικό έργο του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου».

Περί του Αγίου Νεοφύτου, ελάχιστα γνώριζα. Κυρίως από το συναξάρι της ημέρας της εορτής του. Η ενασχόλησή μου, όμως, στο πλαίσιο της διδακτορικής εργασίας, προσέφερε την ευκαιρία να διαπιστώσω ότι ολόκληρη την μόρφωσή του, την συγγραφική του δράση και την θεολογική του δόξα την οφείλει ο Άγιος Νεόφυτος στην ακλόνητη πίστη που βασίλευσε στην ψυχή του. Επίσης, γεύθηκα την σπουδαιότητα και τον πλούτο του περισπουδάστου και μοναδικού του έργου. Δικαίως, λοιπόν, κατατάσσεται σε εξέχουσα θέση μεταξύ των μεγάλων Πατέρων της Αγίας μας Εκκλησίας και, ιδιαιτέρως, στην Εκκλησία της Κύπρου μας.

Η παρούσα συγγραφή στοχεύει να προσεγγίσει το τμήμα του έργου του Οσίου της Πάφου που συνδέεται, αποκλειστικώς, με την χρήση της Καινής Διαθήκης.

Συγκεκριμένα, εκτός από την αναφορά στον βίο και στην προσωπικότητα του Αγίου Νεοφύτου, ερευνάται η ερμηνεία της Καινής Διαθήκης με βάση τις Δεσποτικές Εντολές, τις Παραβολές της Καινής Διαθήκης στην «Βίβλο των Κατηχήσεων», την «Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών Εορτών», καθώς και την «Πανηγυρική Α'». Επιπλέον, προσεγγίζεται η ιστορικοκριτική και βιωματική εμπειρία του Εγλείστου Αγίου, ως μέθοδος ερμηνείας της Καινής Διαθήκης. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην επίδραση της Συνοπτικής, Ιωάννειας και Παύλειας παραδόσεως στα έργα του Αγίου, με ειδική αναφορά στην διασπορά

Καινοδιαθηκικών χωρίων των επιστολών του Αποστόλου Παύλου στα έργα του.

Στο σημείο αυτό αισθάνομαι επιτακτική την ανάγκη να εκφράσω την ολόθυμη ευγνωμοσύνη μου προς τον σεβαστό Επίσκοπό μου, Μητροπολίτη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς κ. Ιουστίνo, ο οποίος μετά πολλής πατρικής αγάπης με προέτρεψε και με διευκόλυνε να συνεχίσω, σε διδακτορικό επίπεδο, τις σπουδές μου.

Οφείλω θερμές ευχαριστίες στον ελλογιμώτατο πανεπιστημιακό δάσκαλό μου, κ. Χρήστο Οικονόμου, για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και συμβουλές του, καθώς και για την πολύτιμη καθοδήγηση και επίβλεψη της διπλωματικής μου εργασίας.

Διαπύρως, όμως, ευχαριστώ την, κατά σάρκα, οικογένειά μου, την Πρεσβυτέρα Ευγενία και τα τέκνα μας, για την αμέριστη συμπαράσταση και σύναρση κατά την εκπόνηση της εργασίας.

Επιλογικά, επειδή οι ημέρες που διερχόμεθα, είναι εξαιρετικές κρίσιμες, παρακαλώ τον Άγιο Νεόφυτο να μεσιτεύει ώστε να καταφέρουμε να αγαπήσουμε Κύριον τον Θεόν μας. Διότι, τελικά, η πιο υγιής σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό είναι η αγάπη.

Πρωτ. Δημήτριος Κατζίγκας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	9
1. Πηγές	9
2. Γενική βιβλιογραφία περί του Αγίου Νεοφύτου	11
2.1. Ελληνική βιβλιογραφία.....	11
2.2. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	18

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Βίος και προσωπικότητα Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	21
2. Το συγγραφικό έργο του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ

ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ.....	101
1.1. Οι Δέκα Λόγοι περί του Χριστού εντολών	101
1.2.1. «Η των Κατηχήσεων Βίβλος» του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	121
1.2.2. Ο όρος «Κατήχηση» και η σημασία του	121
1.2.3. Υποκινητής, αποδέκτες, σκοπός, χρονολογικά ζητήματα συγγραφής, περιεχόμενο και χρήση των παραβολών του έργου των Κατηχήσεων του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	136
1.3. «Πανηγυρική Α΄» (Βίβλος ή Δέλτος) του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	156
1.4. «Ερμηνεία κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών Εορτών» ή Κώδικας της Μονής Λειμώνος	161

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ	175
2.1. Ερμηνευτικές μέθοδοι της Καινής Διαθήκης.....	175
2.2. Η ιστορικοκριτική μέθοδος ερμηνείας της Καινής Διαθήκης κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.....	184
2.3. Θεματολογία, σκοποί και χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ερμηνευτικής μεθόδου από τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο	203
2.4. Η βιωματική εμπειρία ως ερμηνευτική μέθοδος της Καινής Διαθήκης κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.....	230
2.5. Η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας της Καινής Διαθήκης κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.....	237

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗΣ, ΙΩΑΝΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΥΛΕΙΑΣ

ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ

ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ.....	254
3.1. Συνοπτική και Ιωάννεια παράδοση	254
3.2. Συνοπτική και Ιωάννεια παράδοση στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.....	257
3.3. Παύλεια παράδοση στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	285
3.3.1. Ερμηνεία Παύλειων επιστολών	285
3.3.2. Διασπορά Καινοδιαθηκικών χωρίων των επιστολών του Παύλου στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου	287
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	292
SUMMARY	298

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πηγές.

Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ κατά τους Ο΄, Κείμενον - Ερμηνευτική παράφρασις - Σχόλια τ. 12ος, έκδ. Ορθοδόξου Χριστιανικής Αδελφότητος "ΛΥΔΙΑ", Θεσσαλονίκη 1986.

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ μετά συντόμου ερμηνείας υπό Π. Τρεμπέλα, 44η έκδοσις, Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1998.

Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Α΄. Δέκα Λόγοι περί του Χριστού εντολών, εκδ. Ι.Ε. Στεφανής, και Πεντηκοντακέφαλον, εκδ. Π. Σωτηρούδης, έκδοση Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996.

Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Β΄. Τυπική Διαθήκη, εκδ. Ι.Ε. Στεφανής, και Βίβλος των Κατηχήσεων, εκδ. Β.Κ. Κατσαρός, έκδοση Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998.

Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Γ΄. Πανηγυρική Α΄, εκδ. Νίκ. Παπατριανταφύλλου - Θεοδωρίδη (Λόγοι 1 - 15) και Θεόδ. Ξ. Γιάγκου (Λόγοι 16 - 30), έκδοση Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999.

Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Δ΄. Ερμηνεία της Εξαήμερου και Ερμηνεία του Ψαλτήρος και των Ωδών, εκδ. Θ.Ε. Δετοράκης, και Ερμηνεία του Άσματος των Ασμάτων, εκδ. Βασ. Στ. Ψευτογκάς, έκδοση Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001.

Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Συγγράμματα, τόμος Ε΄. «Ερμηνεία Κανόνων των δώδεκα Δεσποτικών εορτών», εκδ. Αλ. Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη, και Το βιβλίον της θεοσημείας, εκδ. Δημ. Σοφιανός, έκδοση

Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005.

Μεταφραστικό Πρόγραμμα της Κριτικής Εκδόσεως των Συγγραμμάτων του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου - Απόδοση στα Νέα Ελληνικά, τόμοι: 1ος, 2ος, 3ος, 6ος, 7ος και 10ος, έκδοση Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2018, 2020 και 2021.

Δαμασκηνού Ιωάννου, *Έκδοσις ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, Κείμενο - Μετάφραση Εισαγωγή - Σχόλια Νίκου Ματσούκα, Έκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985.

-, Προς τους διαβάλλοντας τας αγίας εικόνας, PG 94.

-, Λόγος αποδεικτικός περί των αγίων και σεπτών εικόνων, PG 95.

Ιωάννου Ιεροσολύμων, *Αποδεικτικός 3*, PG 95.

Κλήμεντος Πάπα Ρώμης, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, Βιβλίο Ζ', Περί πολιτείας και ευχαριστίας και της κατά Χριστόν μύησης, PG 1.

Νείλου Αββά, *Ολυμπιόδωρω Επάρχω* ΞΑ', *Επιστολών βιβλία Δ'*, PG 79.

Νικηφόρου, Αρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, Αντίρρησης Τρίτη, PG 100.

Περιοδικό ΘΕΟΛΟΓΙΑ, *Η Αγία Γραφή στην Ορθόδοξη Παράδοση (Μέρος Β')*, Τριμηνιαία Έκδοση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, τόμος 85, τεύχος 4ο, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2014.

Πρακτικά Η' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων, Βόλος 18 - 20 Σεπτεμβρίου 2006, Αθήναι 2007.

Στουδίτου Θεοδώρου, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, PG 99.

Ψαλτήριον, Αποστολική Διακονία, έκδοση Ζ', 1996.

2. Γενική βιβλιογραφία περί του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου

2.1. Ελληνική βιβλιογραφία

Αγουρίδης Σάββας, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*, Β' έκδοση βελτιωμένη, έκδ. "Άρτος Ζωής", Αθήνα 2000.

Ανδρούτσος Χρήστος, *Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Ανατολικῆς Εκκλησίας*, έκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1992.

Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018.

Βασιλόπουλος Χρήστος, *Οι Κατηχήσεις του Κυρίλλου Ιεροσολύμων*, Β' Έκδοση, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 2003.

Γιάγκου Θεοδώρος Ξ., *Ερμηνείαι των Δεσποτικών Εορτών: Η σχέση δύο Ομότιτλων Έργων, του Αγίου Νεοφύτου Εγκλείστου και του Νίκωνος Μαυρογένη*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Γαλάνης Λ. Ιωάννης, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης από τον Άγιο Νεόφυτο στο έργο του: Ερμηνεία Συνοπτική περί του Θείου Ψαλτήρος*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Γιαννακόπουλου Ιωήλ Αρχιμ., *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', Κείμενον - Ερμηνευτική παράφρασις - Σχόλια τ. 12ος*, έκδ. Ορθοδόξου Χριστιανικῆς Αδελφότητος "ΛΥΔΙΑ", Θεσσαλονίκη 1986.

Γλάρος Β. Αθανάσιος, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του. Τόμος Α', Ηρόδοτος*, Αθήνα 2013.

-, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η «Τυπική Διαθήκη» του*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Γλύκατζη - Αρβελέρ Ελένη, *Ο Άγιος Νεόφυτος και η εποχή του*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Δεσπότης Αθανάσιος και Σωτήριος, *Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ ΤΟΜΟΣ Β΄. Ανθρώπινο Πρόσωπο και Ήθος στην Καινή Διαθήκη*, εκδ. Άθως, Αθήνα 2008.

Δημητρακόπουλος Φ. Αρ. - Σπίγγος Φωτ. Α., «Οί Χαιρετισμοί τῆς Πανηγυρικῆς Α΄ τοῦ ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου», ΕΕΦΣΠ 38 (2006 - 2007).

Δημοσθένους Ανθούλλης Α., *Ο Εγκλειστος Άγιος Νεόφυτος (1134 - 1214 περ.) και ο κόσμος του*, Διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ρόδος 2005.

Εγγλεζάκης Βενέδικτος (Αρχιμανδρίτης Παύλος), *Είκοσι Μελέται διά την Εκκλησίαν της Κύπρου (4ος έως 20ός αιών)*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2002.

-, *Ανέκδοτος Κατήχησις του οσίου Νεοφύτου του Εγκλείστου εις την αγίαν μεταμόρφωσιν*, Θεολ. 44 (1973).

-, *Η εις τους Κανόνας των Δεσποτικών Εορτών ερμηνεία του οσίου Νεοφύτου του εγκλείστου*, Απ. Βαρν. 39 (1978).

Ιωσήφ Μοναχός, *Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ΄ έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998.

Καραβιδόπουλος Ιωάννης Δ., *Πρωτότυπες ερμηνείες της Καινής Διαθήκης από τον Άγιο Νεόφυτο*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

-, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Εκδόσεις Παναγιώτη Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993.

-, *Βιβλικές Μελέτες Β΄*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000.

Κατσαρός Β. Κ., *Βίβλος των Κατηχήσεων, Εισαγωγή*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998.

-, *Βίβλος των Κατηχήσεων Α'*, τόμ. ΣΤ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2021.

-, *Ο Άγιος Νεόφυτος ως Λογοτέχνης, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1*, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Κουτσουρούμπας Κ. Νεκτάριος, *Ἡ ἐν Χριστῷ πρόσληψις τῆς ἀνθρώπινης φύσεως κατὰ τοὺς Ἀντιοχειανοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος, Διδακτορική Διατριβή* στήν Ἱστορία τῶν Δογμάτων, Τμήμα Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α., ΑΘΗΝΑ 2014.

Κούτσιος π. Νικόλαος, *Το μυστήριο του προσώπου και της οικονομίας του Χριστού κατὰ τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο*, Διδακτορική Διατριβή που κατατέθηκε στο Διδακτορικό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2020.

Κρικώνης Χρίστος Θ., *Πατερικά Μελετήματα*, τόμος Α' Γραμματολογικά - Δογματικά - Νηπτικά, έκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001.

Κυπριανός Αρχιμανδρίτης, *Τυπική σύν Θεῷ διάταξις, καὶ λόγοι εἰς τὴν ἑξαήμερον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου πρὸς τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ μονῇ Ἐγκλείστρα πατέρας τῇ κατὰ τὴν νῆσον Κύπρον, σπουδῇ μὲν καὶ δαπάνῃ τοῦ ὁσιωτάτου ἱερομονάχου καὶ οἰκονόμου ἤδη τῆς αὐτῆς μονῆς Ἰωαννικίου, ἐπιμελεία δέ καὶ διορθώσει τοῦ πανοσιωλογιωτάτου (sic) Κυπριανοῦ, ἀρχιμανδρίτου τῆς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, τοῦ ἐκ πολιτείας Κοιλανίου. Νῦν τό πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα*, Βενετία 1779.

Κωνσταντινίδης Κώστας Ν., *Ἡ Τυπική Διαθήκη της Εγκλείστρας του Αγίου Νεοφύτου. Μιά ιστορική ανάγνωση*, Ανάτυπον, Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 4.

Μερακλής Χρ. Ανδρέας, *Ο βίος και τα έργα του Αγίου Νεοφύτου και σύντομος ιστορία της Ιεράς Μονής του, Λευκωσία 1976.*

Μητσόπουλος Ν., *Θέματα Όρθοδόξου Δογματικής Θεολογίας, Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1989.*

Μολέσκη Λοΐζα, *Η λειτουργία των πέντε αισθήσεων και η προοπτική της σωτηρίας κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο, Διδακτορική εργασία που κατατέθηκε στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2014.*

Νικολαΐδης Β. Νίκος, *Ο Άγιος Νεόφυτος πατέρας και διδάσκαλος της Καθολικής Εκκλησίας, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.*

Νικολόπουλος Γ. Παναγιώτης, *Αί εις τόν Ίωάννην τόν Χρυσόστομον Έσφαλμένως Αποδιδόμεναι Έπιστολαί, Διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1973.*

Οικονόμου Χρήστος, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.*

-, *Καινοδιαθηκικά παραδείγματα διαλόγου θρησκειών και πολιτισμών, στο Σπουδή στην κατακόρυφη και οριζόντια κοινωνικότητα, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007.*

-, *Η εικονογραφική μέθοδος εμηνείας του Ευαγγελίου, στο Θεολογία της Καινής Διαθήκης και Πατερική Ερμηνευτική, Εκδόσεις Παναγιώτη Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.*

-, *Η βιωματική και η μυστική εμπειρία ως κύριες θεολογικές προϋποθέσεις για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής κατά τον Γρηγόριο Παλαμά, στο Θεολογία της Καινής Διαθήκης και Πατερική Ερμηνευτική, Εκδόσεις Παναγιώτη Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.*

-, *Παύλεια επίδραση στη διδασκαλία του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου για την καρτερία και την υπομονή στο ΚΑ' Παύλεια, Ιούνιος 2015, Ιερά Μητρόπολις Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας.*

Παπαδόπουλος Στυλιανός, *Πατρολογία*, τόμ. Α', Αθήνα 1982.

Παπαδημητρίου Κυριακούλα Β., *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1*, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

-, *Γλώσσα και Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης. Γλωσσολογικές και θεολογικές ερμηνευτικές δοκιμές*, έκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 2044.

Παπαντωνίου π. Επιφάνιος, *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο και την πατερική ερμηνευτική παράδοση, Μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019.*

Παπαρνάκης Αθανάσιος Γ., *Η χρήση της Αγίας Γραφής στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1*, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Πατρώνος Γεώργιος Π., *Μηνύματα από τον Βίο και το Έργο του Αγίου Νεοφύτου προς τον σύγχρονο κόσμο, Ομιλία κατά την Αρχιερατική Θεία Λειτουργία στο Καθολικό της Ιεράς Μονής του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, μετά τη λήξη των εργασιών του Συνεδρίου (Κυριακή 26 Απριλίου 2009), Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1*, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη ΑΛ., στο: *Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών εορτών, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005.

-, Τα χειρόγραφα της βιβλιοθήκης της Εγκλείστρας την εποχή του Αγίου Νεοφύτου, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

-, Εορταστικοί Λόγοι, τόμ. Ι', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2020.

Σάκκος Στέργιος, Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην, Β' Έκδοσις, Θεσσαλονίκη 1995.

Σαμάρας Κυριάκος Μ., Η ερμηνεία της επί του Όρους Ομιλίας κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο συγκριτικά με την ερμηνεία του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Λάρινα 2 2022.

Σαχάρωφ Σωφρόνιος (Αρχιμ.), Άσκηση και Θεωρία, Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας 2010.

Σεφέρης Γ., Μέρες ΣΤ', 20 Απρίλη 1951 - 4 Αυγούστου 1956, έκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα 1986.

Σκουτέρης Κωνσταντίνος Β. - Φώτιος Σταύρος Σ., Ο Άγιος Νεόφυτος και ο σύγχρονος κόσμος, Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Νεοφύτου, Παφος 1989.

Στεφανής Ιω., Δέκα Λόγοι περί του Χριστού εντολών. Εισαγωγή, Συγγράμματα, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996.

-, Νεοφυτικά Πυκτίδια, της σειράς Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 3, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος.

Σωτηρούδης Παναγιώτης Σ., Η χρήση των χωρίων της Καινής Διαθήκης στο Πεντηκοντακέφαλο του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου,

Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Τρεμπέλας Π., *Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Β', εκδ. Σωτήρ, Ἀθῆναι 1979.

Τριανταφυλλόπουλος Δημήτριος Δ., *Ἅγιοι Τόποι και Εγκλείστρα. Δοκίμιο επανερμηνείας του εικονογραφικού προγράμματος του ασκητηρίου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Τσικνόπουλλος Ιω. Π., *Το συγγραφικόν ἔργον του αγίου Νεοφύτου*, ΚΣ 22 (1958).

-, *Αι δύο ακολουθίαι του Αγίου Νεοφύτου τῆς 24ης Ἰανουαρίου καί τῆς 28ης Σεπτεμβρίου*, Πάφος 1976.

-, *Ἱστορία της Ἐκκλησίας της Πάφου*, Λευκωσία 1971.

-, *Ο βίος και η θαυμαστή προσωπικότης του Αγίου Νεοφύτου πρεσβυτέρου Μοναχού και εγκλείστου ως αυτή διαφαίνεται εις το ἔργον του «Ἱερά μου των Πανηγύρεων Δέλτος»*, codex Parisinuw Graecus 1189, εκδ. Ἱερά Μονή Αγίου Νεοφύτου, Λευκωσία 1951.

-, *Τα ελάσσονα του Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχού και εγκλείστου*, Byz 39 (1969).

-, *Παραβολικαί παραθέσεις Νεοφύτου Εγκλείστου*, ΚΣ ΙΖ' (1953), εκδ. Αναγέννησις, Λευκωσία (Κύπρου) 1954.

-, *Η ερμηνευτική του αγίου Νεοφύτου*, Απ. Βαρν. 9 - 12 (1966).

Χάκκετ Ιω., *Ἱστορία της Ορθοδόξου Ἐκκλησίας της Κύπρου*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1923.

Χατζηεφραιμίδης Ειρηναίος Αρχιμ., *Ο προφήτης Ησαΐας στην Καινή Διαθήκη. Φιλολογική προσέγγιση του κειμένου των παραθεμάτων. Σύγκρισι με την παράθεσί τους στην Καινή Διαθήκη*, Φλώρινα 2000.

Χατζηϊωάννου Ιωάννης Χ., *Ἱστορία και ἔργα Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχού και Εγκλείστου*, Αλεξάνδρεια - Πατριαρχικό Τυπογραφείο 1914.

Χοτζάκογλου Χαράλαμπος Γ., *Σχόλια στην οικοδόμηση και στον τοιχογραφικό διάκοσμο του συγκροτήματος της Εγκλειστρας του Οσίου Νεοφύτου στην Τάλα της Πάφου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.

Χρήστου Π. Κ., *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Δ', *Περίοδος θεολογικής ακμής Δ' και Ε' αιώνες*, Θεσσαλονίκη 1989.

2.2. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Congourdeau M. - H., *Le discours sur les Saintes Lunières de Néophyte le Reclus*, EKEEK 8 (1975 - 1977).

Cotelerius J.B., Νεοφύτου πρεσβυτέρου, μοναχοῦ καί ἐγκλείστου, *Περί τῶν κατὰ την χώραν Κύπρον σκαιῶν*, *Ecclesiae Graecae Monumenta* 2, Παρίσι 1681.

Cobham C.D., *Excerpta Cypria, Materials for a History of Cyprus, Translated and Transcribed, With an Appendix on the Bibliography of Cyprus*, Cambridge 1908, [μετάφραση τῶν Σκαιῶν].

Delehaye H., *Saints de Chypre*, AB 26 (1907).

Ehrhard A., *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, Μέρος I, τόμ. 3, Λειψία 1941.

Galatariotou C., *The Making of a Saint. The Life, Time and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991.

Grümel V., *Les Regestes des Actus du Patriarcat de Constantinople, Vol. I: Les Actes des Patriarches. Fasc. V: Les Regestes de 1043 à 1206*, (Le Patriarcat Byzantin, sér. I), Paris 1947.

Jugie M., *Le temoignage de Neophyte le Reclus sur l' immaculee conception*, *Bessarione* 35 (1919)

-, *Neophyte le Reclus (1134 - 1220), Homelies sur la nativite de la sainte Vierge et sapresentation au temple, Homelies Mariales Byzantines, Textes grecs edites et traduits en Latin*, PO 16 (1922).

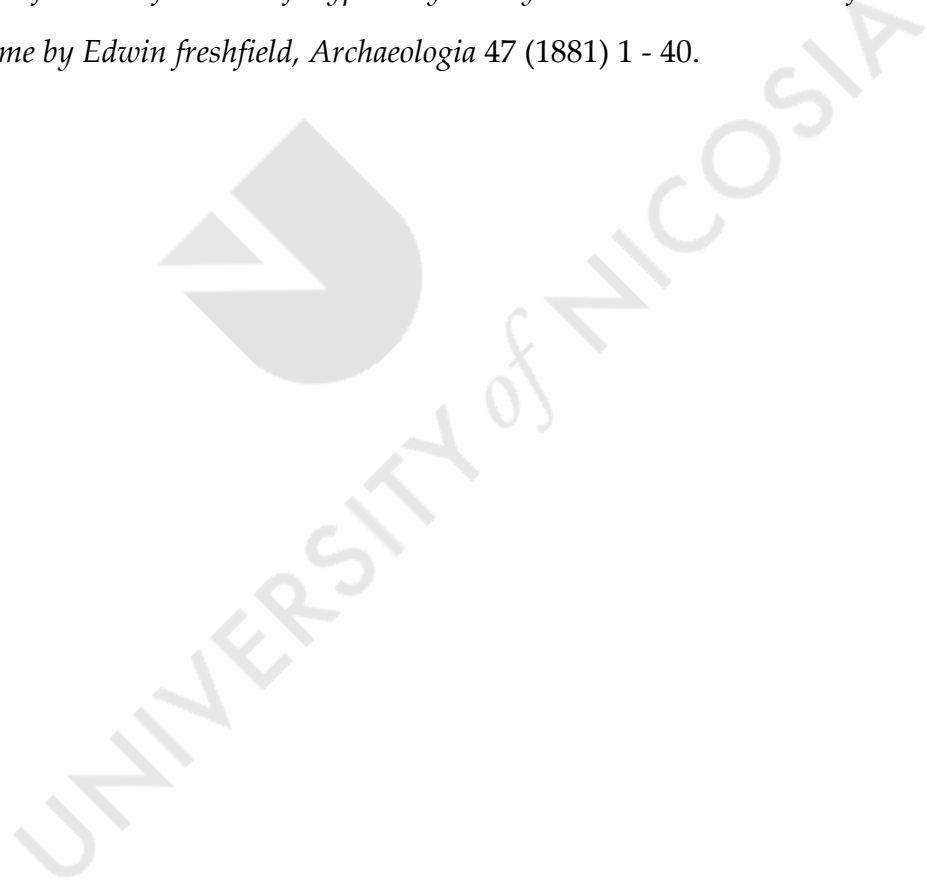
Macrides Ruth, *The Byzantine Saint, University of Birmingham. Fourteenth spring symposium of Byzantin studies*, London 1981.

Miller E., «Νεοφύτου πρεσβυτέρου, μοναχοῦ καί ἐγκλείστου, Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν», *Recueil des historiesns grecs des crasades*, I, 2, Παρίσι 1873.

Petit L., *Vie et ouvrages de Neophyte le Reclus*, EO 2 (1898/9).

Toniolo E. M., *Omellerie e Catechesi Mariane Inedite di Neofito il Recluso*, *Marianum* 36 [τεύχ. II - IV, αρ. 111] (1974).

Warren Fred Edward, *The Ritual Ordinance of Neophytus by f. E. Warren and an Account of the Misfortunes of Cyprus by Neohytus and the Condition of the Island in his Time by Edwin freshfield*, *Archaeologia* 47 (1881) 1 - 40.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Βίος και προσωπικότητα Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου

Ο άγιος Νεόφυτος γεννήθηκε στα Λεύκαρα της Κύπρου περί το έτος 1134 μ.Χ., εποχή Σταυροφοριών στην Ανατολή και Φραγκοκρατίας στη Μεγαλόνησο, που χαρακτηρίστηκε από προσπάθεια εκδυτικισμού του Ορθοδόξου πνευματικού ήθους και εκρίζωσης της οικουμενικής συνείδησης του Κυπριακού Ελληνισμού¹.

Ο πατέρας του ονομαζόταν Αθανάσιος και η μητέρα του Ευδοξία, η οποία και αυτή ασπάσθηκε τον μοναχικό βίο, μετά τον θάνατο του συζύγου της². Είχε επτά αδέρφια, αγόρια και κορίτσια· «ἀδελφούς ἑπτά, ἄρρενας καί θηλείας»³.

Εξαιτίας των οικονομικών δυσχερειών της εποχής, ο Νεόφυτος μεγάλωσε τελείως αναλφάβητος⁴. Για να κερδίζει τα προς το ζην και να βοηθά την οικογένειά του, ασχολούνταν με γεωργικές εργασίες και ιδιαίτερος με την αμπελοκαλλιέργεια· «καλῶς γνωρίζων τὰ πρό τῆς φυτείας καί τὰ ἐν τῇ φυτεῖᾳ καί μετὰ τήν φυτείαν» και όλα «μέχρι καρποῦ καί κλαδίου καί τρυγητοῦ καί ληνοῦ πατητοῦ»⁵. Ωστόσο, οι γονεῖς του, του προσέφεραν φιλόθεη ανατροφή που προίκισε τον όσιο με τα αγαθά της

¹ Γεωργίου Π. Πατρώνου, *Μηνύματα από τον Βίο και το Έργο του Αγίου Νεοφύτου προς τον σύγχρονο κόσμο*, Ομιλία κατά την Αρχιερατική Θεία Λειτουργία στο Καθολικό της Ιεράς Μονής του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, μετά τη λήξη των εργασιών του Συνεδρίου (Κυριακή 26 Απριλίου 2009), *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 711.

² Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 17.

³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία εις Εξαήμερον, Συγγράμματα*, τόμ. Δ', εκδ. Θ. Δετοράκης, Πάφος 2001, σελ. 65, 113.

⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 30, 26 - 31.

⁵ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Το συγγραφικόν έργον του αγίου Νεοφύτου*, ΚΣ 22 (1958), σελ. 201.

Χριστοθεΐας αισθήματα, που σύντομα ανεπλήρωσαν και επερίσσευσαν από τα ταπεινότερα της έξωθεν σοφίας και παιδείας χαρίσματα⁶. Αυτό τον οδήγησε στην ομολογία «ἀγαθῆς ρίζης ἀγαθὰ πάντως καὶ τὰ βλαστήματα»⁷.

«Τῶν Λευκάρων τό κλέος καὶ Κυπρίων τό καύχημα»⁸ ἅγιος Νεόφυτος, όταν ἐφθασε στην ηλικία των δεκαεπτά ετών, αρραβωνιάσθηκε από τους γονεῖς του, οι οποίοι, στα δεκαοκτώ του, ἤθελαν να τον παντρεύσουν· «Διὸ καὶ σπουδαίως εἶχον οἱ τέκοντες συναρμόσαι με γάμῳ, ἐτῶν δέκα καὶ ὀκτῶ με ὑπάρχοντα τότε υἱόν· πρό ἑπτὰ γάρ μηνῶν ἦσαν κυρώσαντες τὰ εἰωθότα τοῖς γάμοις σύμφωνα καὶ τούς ἀρραβῶνας»⁹.

Ο νεαρός Νεόφυτος, ὁμως, προκατηρτισμένος με την Χριστοειδή ανατροφή, ὅπου πλεονάζει ο θεῖος φόβος, υπολόγιζε την ματαιότητα του κόσμου. Τον συγκλόνιζε η ἔννοια του θανάτου, τον ὁποῖο συναντούσε ὄχι μόνο φυσιολογικά στο γήρας της ηλικίας, ἀλλά και πρόωρα και ἔκτακτα. Ὅλων αυτῶν η ἔννοια και ο θεῖος φόβος κυρίευσαν την αθῶα ψυχὴ του και ἔταξε ως σκοπὸ την αποταγή αυτού του κόσμου και ὅλων των συναφῶν του και την αναχώρηση μακριὰ ἀπὸ ὅλα ὅσα κατὰ τούς Πατέρες σκοτίζουν το νου και αιχμαλωτίζουν την καρδιά¹⁰.

⁶ Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος (Ἡ οὐρανόδρομη πορεία του)*, Γ' ἐκδοσις, Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς του Βατοπαιδίου, Ἁγίον Ὄρος 1998, σελ. 19.

⁷ Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ και Ἐγκλείστου, *Ἐγκώμιον εἰς τόν βίον καὶ εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀρκαδίου, ἐπισκόπου πόλεως Ἀρσινόης, Συγγράμματα*, Πανηγυρική Α', τόμ. Γ', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 304, 53.

⁸ Ἰω. Π. Τσικνόπουλλου, *Αἱ δύο ἀκολουθίαι τοῦ Ἀγίου Νεοφύτου τῆς 24ης Ἰανουαρίου καὶ τῆς 28ης Σεπτεμβρίου*, Ἑτερον Ἀπολυτίκιον, Ἦχος πλ. δ', σελ. 20.

⁹ Ἀγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 29, 28 - 30, 4.

¹⁰ Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος (Ἡ οὐρανόδρομη πορεία του)*, Γ' ἐκδοσις, Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς του Βατοπαιδίου, Ἁγίον Ὄρος 1998, σελ. 19.

Έτσι, καταφεύγει στο μοναστήρι του ιερού Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη¹¹, της οροσειράς του Πενταδακτύλου, όπου και παραμένει για επτά χρόνια¹². Οι γονείς και οι συγγενείς του μετά από δίμηνη αναζήτηση τον βρήκαν και τον έφεραν πίσω στο χωριό του. Όμως, διαλύει τους αρραβώνες, «τό προικοσύμφωνον», και επιστρέφει πάλι στην ιερά Μονή του αγίου Χρυσοστόμου το έτος 1151 μ.Χ.¹³. Σε μυσταγωγική ατμόσφαιρα λαμβάνει χώρα η μοναχική του κουρά. Η περιγραφή του γεγονότος της κουράς από τον ίδιο τον Άγιο είναι συγκλονιστική: «Τῆς γάρ ἐμῆς ἐρασμίου καταξιωθείς ἀποκάρσεως, οὐ νυμφικῶς, οἶμαι, κόσμος νυμφίῳ ἔθελξεν οὕτως, ὥς ἐμέ σύν Θεῷ ἢ τῆς μοναχικῆς ἐσθῆτος περιβολή· τῶν μανίκων γάρ αὐτῆς τά τέρματα κατεφίλουν καί τόν Κύριον ἐδυσώπουν καθάραν μοι αὐτήν καί ἄμωμον διατηρῆσαι εἰς τέλος»¹⁴.

Η επαγγελματική του ιδιότητα ως αμπελουργού έπεισε τον τότε ηγούμενο Μάξιμο να τον τοποθετήσει στη διακονία των αμπελώνων της μονής, στην τοποθεσία «Βοῦππαις», όπου παρέμεινε διακονών επί μία πενταετία¹⁵. Ο ίδιος αιτιολογεί την ενασχόλησή του αυτή με πολλή

¹¹ Η μονή ιδρύθηκε το 1090/1 μ.Χ. από τον ηγούμενο Γεώργιο τον κτήτορα και εμπλουτίσθηκε με μία εκκλησία αφιερωμένη στην Αγία Τριάδα από τον Ευμάθιο Φιλόκαλο, δούκα της Κύπρου μετά το 1092 - 1103 μ.Χ., βλ. σχετικά Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 78.

¹² Κωνσταντίνου Β. Σκουτέρη - Σταύρου Σ. Φωτίου, *Ο Άγιος Νεόφυτος και ο σύγχρονος κόσμος*, Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1989, σελ. 41.

¹³ Ιωάννου Χ. Χατζηϊωάννου δ.φ., *Ιστορία καί έργα Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καί Έγκλειστου*, Αλεξάνδρεια - Πατριαρχικό Τυπογραφείο 1914, σελ. 91.

¹⁴ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 30, 21 - 25.

¹⁵ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 21.

αυτομεμφία, λέγοντας: «...ἀμπελουργεῖν με προσέταξε, διά τό μηδέν ἀλλαχοῦ χρησιμεύειν με πάντως»¹⁶. Ἄλλωστε, ο Ἅγιος πολύ συχνά μέμφεται τον εαυτό του, όχι από υποκριτική ταπεινολογία, αλλά από βαθειά ταπείνωση¹⁷. Στο διάστημα αυτό των πέντε ετών (1152 - 1156 μ.Χ.) μαθαίνει τα πρώτα γράμματα, τόσο από τη συμμετοχή του στις συνάξεις του εικοσιτετραώρου, όσο και από κάποια «μαθήματα» από τούς αδελφούς της Μονής.

Είχε δε τέτοιες επιδόσεις που προχώρησε στη μελέτη και κατανόηση της Γραφής, τον συνήρπαζαν, κυρίως, τα πρώτα λόγια της Γενέσεως, τα αναφερόμενα στην κοσμογονία και επιθυμούσε πάντοτε να τα ακούει και να τα μελετά. Η αποστήθιση του Ψαλτηρίου είναι ένας πραγματικός άθλος για τον αμαθή αγροτόπαιδα, που για πρώτη φορά στη Μονή άκουσε Γραφική διήγηση¹⁸.

Το γεγονός αυτό έχει μάλλον κεντρικό χαρακτήρα στη ζωή του Εγκλείστου. Στόν πανηγυρικό του λόγο στην εορτή του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, ο Νεόφυτος αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει τον άγιο που του έδωσε καταφύγιο στη Μονή του¹⁹. «...ἀπλάστου τε καί ἀμαθοῦς προβάτου διενήνοχα οὐδέν, μηδέν ὅλως εἰδῶς τί ἐστι τό ἄλφα ἢ τί

¹⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 203, 21 - 22.

¹⁷ π. Επιφανίου Παπαντωνίου, *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο και την πατερική ερμηνευτική παράδοση*, Μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019, σελ. 10.

¹⁸ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονῆς του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 23.

¹⁹ Ανθούλλη Α. Δημοσθένους, *Ο Έγκλειστος Άγιος Νεόφυτος (1134 - 1214 περ.) και ο κόσμος του*, Διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στό Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών της Σχολῆς Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ρόδος 2005, σελ. 6.

ἐστι τό βῆτα καί τὰ ἐξῆς· ...ἡ ἄμπελος δέ ἡ ἀληθινή καί ὁ πατήρ αὐτῆς ὁ γεωργός καθώς ἠνδόκησε πεποιήκέ με ταῖς τοῦ θείου Χρυσοστόμου λιταῖς...», γράφει ὁ Νεόφυτος²⁰.

Μετά το πενταετές διακόνημα του Νεοφύτου στην καλλιέργεια των ἀμπελιῶν στην περιοχή «Βοῦππαις», ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Χρυσοστόμου Μάξιμος τὸν μετέθεσε στο νὰ ὡς «παρεκκλησιάρχην»²¹. Στὸ διακόνημα αὐτὸ παρέμεινε ἐπὶ δύο χρόνια (1157 - 1158 μ.Χ.), ὅμως νυχθημερόν τὸν παρενοχλοῦσε ὁ «φιλήσυχος ἔρω»²². Πρόκειται γιὰ τὸν θεῖο ἔρωτα που βρίσκεται μέσα στὴν ἡσυχία καὶ βιώνεται με τὴν κοινωνία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ ὅρος «φιλήσυχος ἔρω» ἀποτελεῖ τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τῆς θεολογίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀφιέρωσης τοῦ ἁγίου Νεοφύτου. Ἡ ἀγάπη τοῦ πρὸς τὸν μοναχικὸ βίον καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἀναχωρητισμὸ καὶ τὴ σκληρὴ ἀσκήση γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ὁ μεγάλος πόθος τοῦ Οσίου. Ἡ νήψη καὶ ἡ τελείωση τοῦ ἀνθρώπου ἦταν οἱ στόχοι που θὰ ἐπετύγχανε ὁ Νεόφυτος με τὸν «φιλήσυχον ἔρωτα»²³. Θεωροῦσε τὸν ἐρημικὸ βίον ὡς ἀναζήτηση ἐσωτερικοῦ καταφυγίου, ὅπου μπορεῖ κάποιος νὰ προσεύχεται στὸν

²⁰ Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν ἱεράρχην καὶ πατέρα ἡμῶν θεῖον Χρυσόστομον καὶ σύνοψις περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ περὶ τε τῆς χειροτονίας καὶ τῆς θεοκρίτου προεδρίας αὐτοῦ, περὶ τῆς τε ἐξορίας καὶ αὐθις ἐπανόδου αὐτοῦ συνοπτικῶς καὶ περὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ, Συγγράμματα*, τόμ. Γ', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 392, 19 - 24.

²¹ Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 5 - 7.

²² Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 9.

²³ Χρήστου Οικονόμου, *Ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλείστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα καὶ ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις, Ἐγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 80.

Πατέρα «ἐν τῷ κρυπτῷ»²⁴. Στην παράκλησή του να του επιτραπεί η κατά μόνας ζωή, δεν του δόθηκε η ευλογία από τον ηγούμενο «διὰ τό τῆς νεότητος ἀπαλόν»²⁵.

Έτσι, μία μόνο του έμεινε λύση, η διά της ταπεινώσεως υπομονή, ώστε να του δοθεί εκ της Χάριτος άνωθεν η πληροφορία. Πείθεται, λοιπόν, και πάλι να υποταχθεί στην κρίση των πνευματικών του πατέρων, ο αλάνθαστος συνεχιστής της Πατερικής μας παραδόσεως, και μετά από ένα έτος αγωγίστου διακονίας λαμβάνει από το νέο ηγούμενο Ευφρόσυνο την ποθούμενη άδεια και ευλογία να εφαρμόσει την απόφαση του καθ' ησυχίαν σκοπού²⁶.

Κατά μήνα Νοέμβριο ή Δεκέμβριο του 1158, λαμβάνει ευλογία για προσκυνηματικό ταξίδι στους Αγίους Τόπους με την μύχια ελπίδα μήπως «καί ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐκείναις» συναντήσει κάποιον ησυχαστή και γίνει υποτακτικός του²⁷.

Το ταξίδι του αγίου από την Κύπρο έως την Παλαιστίνη δεν ήταν ευχάριστο, γιατί συνάντησε δυνατή καταιγίδα και βρισκόταν σε κίνδυνο ένα ολόκληρο ημερονύκτιο. Τα κύματα τους φαίνονταν σαν μεγάλα και ψηλά βουνά, ενώ πολλά πλοία ναυάγησαν, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στην Ερμηνεία των Ψαλμών και των Ωδών²⁸. Ο Νεόφυτος

²⁴ Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Άσκηση και Θεωρία*, Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας 2010, σελ. 19.

²⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 8 - 12.

²⁶ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 23 - 24.

²⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 14 - 15.

²⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία τοῦ Ψαλτῆρος: Ψαλμός ργ' 103, Συγγράμματα*, τόμ. Δ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σελ. 446, 35 - 40.

και οι συνταξιδιώτες του έχασαν κάθε ελπίδα σωτηρίας και ζητούσαν από τον Θεό να σώσει, τουλάχιστον, την ψυχή τους. Ο Θεός τους προστάτευσε και έφθασαν σώοι στην Αγία Γη.

Ο μοναχός Νεόφυτος εξερεύνησε τα μέρη της Τιβεριάδας ως την έρημο όπου ο Ιωάννης ο Πρόδρομος κήρυξε μετάνοια βαπτίζοντας τους προσερχομένους στον Ιορδάνη ποταμό και ο Χριστός ευλόγησε τους πέντε άρτους. Προχώρησε στα Μάγδαλα και ανέβηκε στο Θαβώριον όρος, όπου έγινε η Μεταμόρφωση του Σωτήρα. Αφού προσκύνησε τον άγιο και ζωφόρο τάφο του Χριστού και επισκέφθηκε τα Ιεροσόλυμα, περιήλθε στην έρημο του Σουκά, τη φάραγγα της Μονής Σάββα του Ηγιασμένου, την Ιεριχώ και τα μέρη της Μονής του Χωζιβά καθώς και την περιοχή πέραν του Ιορδάνη²⁹. Το ταξίδι αυτό διήρκεσε έξι μήνες· «Εξαμηνιαίου δέ χρόνου εκείσε διατρίψαντός μου»³⁰, πιθανόν μέχρι τον μήνα Απρίλιο ή Μάιο του 1159 μ.Χ. Τότε, ο Θεός του αποκάλυψε να μην εγκατασταθεί στις ερημικές περιοχές του Ιορδάνη, αλλά να μεταβεί σε άλλο μέρος· «χρηματίζομαι διά τινος ὄψεως ἐλέει Θεοῦ μή ἐν τῇ αὐτῇ ἐρήμῳ ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ τόπῳ με χρή μεταβῆναι ἐφ' ᾧ καὶ ὁ βασιλεύς, φησί, καταβήσεται καὶ ἐκεῖσε τυπώσει ψωμίον»³¹, δηλ. θα βοηθήσει τον Άγιο να κτίσει ναό. Ο συμβολισμός της πληροφορίας πρέπει να κινηθεί με βάση την καθόλου εκκλησιαστική γραμματεία και την εκκλησιαστική παράδοση. Ο Βασιλέας είναι ο Χριστός³², ο οποίος θα κατέλθει από τον θρόνο του για να

²⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 15 - 21.

³⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 24.

³¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 31, 25 - 32, 1.

³² Για το βασιλικό αξίωμα του Χριστού βλ. μεταξύ άλλων Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Δογματική Β'*, σελ 189 - 203, Χ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ, *Δογματική*, σελ. 209 - 217 και Ν. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ,

σφραγίσει με τη σφραγίδα του το ψωμίον. Το «ψωμίον» συμβολίζει το προσφερόμενο προς σφράγιση και στη συγκεκριμένη θεία φωνή υποδηλώνει μια διαμορφωμένη ειδολογικώς κατάσταση, η οποία φέρει όλα τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά στοιχεία του είδους της, χωρίς ακόμη να έχει αποκτήσει η μορφή της ανεξάλειπτο χαρακτήρα, τον οποίο λαμβάνει με το «τύπωμα» της «βασιλικής σφραγίδας»³³. Ο Θεός καθοδηγούσε με οράματα τον άγιο Νεόφυτο και αυτός ανταποκρινόταν πλήρως στις θαυμαστές αποκαλύψεις. Η υποταγή του Αγίου στο θέλημα και τη θαυμαστή καθοδήγηση του Θεού δείχνει την πλήρη αφιέρωση του νεαρού μοναχού. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι πραγματοποιώντας την απάρνηση της ίδιας θελήσεως και κρίσεως χάριν της διαμονής στην οδό του θελήματος του Θεού, το οποίο υπερβαίνει κάθε ανθρώπινη σοφία, ο μοναχός ουσιαστικά δεν αποτάσσεται τίποτε άλλο, παρά μόνο το εμπαθές εγωκεντρικό θέλημά του και το ασθενικό μικρό μυαλό του· και με τον τρόπο αυτό φανερώνει αληθινή σοφία, θέληση σπάνιας δύναμης και ζωή ανώτερης υψηλής ποιότητας³⁴.

Ύστερα από την εξάμηνη παραμονή του στους Αγίους Τόπους επιστρέφει στο μοναστήρι του στην Κύπρο, με την πρόθεση να μονάσει στις πλαγιές του όρους Κουτσοβέντη³⁵. Λαμβάνει, όμως, αρνητική

Θέματα Δογματικής Θεολογίας, σελ. 160. Στα έργα αυτά υπάρχουν πολλές αναφορές των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, τις οποίες γνώριζε ο άγιος Νεόφυτος.

³³ Αθανασίου Β. Γλάρου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του*, τόμος Α', Ηρόδοτος, Αθήνα 2013, σελ. 101.

³⁴ Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Άσκηση και Θεωρία*, Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας 2010, σελ. 52.

³⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 32, 1 - 4.

απάντηση από τον ηγούμενο Ευφρόσυνο³⁶ και τους εκεί προεστώτες στο αίτημά του να ασκητεύσει απομονωμένος στους πρόποδες του Κουτσοβέντη, γι' αυτό και αποφάσισε να πάει στο όρος Λάτρος, για να υποταχθεί και να υπηρετήσει εκεί κάποιον αναχωρητή³⁷.

Φθάνοντας, όμως, στο φρούριο της Πάφου, οι φρουροί του ναυστάθμου τον εξέλαβαν ως φυγάδα, τον συνέλαβαν και τον έβαλαν στη φυλακή³⁸. Με τη μεσολάβηση κάποιων ευλαβών ανθρώπων απελευθερώθηκε και, ενώ βρισκόταν σε απορία ποιά κατεύθυνση νά ακολουθήσει³⁹, ο Θεός οδήγησε τα βήματά του στον κρημνό και τη μικρή σπηλιά του Μελισσόβουνου της Πάφου⁴⁰. Από την 24η Ιουνίου, μνήμη της γεννήσεως του Τιμίου Προδρόμου, ανίχνευε την περιοχή μέχρι τον Σεπτέμβριο μήνα του ιδίου έτους.

Ενέκρινε την τοποθεσία ως κατάλληλη για την ικανοποίηση του «φιλήσυχου ἔρωτά» του, που τόσο τον πίεζε, γι' αυτό άρχισε να λαξεύει το σπήλαιο, επί έναν ολόκληρο χρόνο· συγκεκριμένα, από τον Σεπτέμβριο του 1159 μ.Χ. μέχρι τη 14η Σεπτεμβρίου, γιορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, του επομένου χρόνου 1160 μ.Χ⁴¹.

³⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πεντηκοντακέφαλον, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 345, 21 - 26.

³⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 32, 6 - 9.

³⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 32, 9 - 15.

³⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 32, 15 - 17.

⁴⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 32, 18 - 25.

⁴¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 3 εξ.

Αφού πια ετοιμάσθηκε, αφιέρωσε το σπήλαιό του στον Τίμιο Σταυρό, αφ' ενός γιατί στην εορτή του το τελείωσε, αλλά και αφ' ετέρου γιατί από τώρα και πλέον ο Σταυρός θα είναι πάντοτε ενώπιον των οφθαλμών του, για να τον ενισχύει στον τιτάνιο αγώνα του και να τον ενδυναμώνει στον πόλεμο εναντίον των πονηρών δαιμόνων. Κρατώντας τον Σταυρό θα πορεύεται προς συνάντησιν του Νυμφίου. Ο Σταυρός γίνεται το εντρύφυμά του, η γλυκύτης της καρδιάς του και το καθημερινό μελέτημά του. Η θεοκίνητος καρδιά του ξεχειλίζει από ενθουσιασμό στην άρση του Σταυρού και της ακολουθήσεως οπίσω του Σωτήρος⁴².

Η μνήμη του θανάτου κατά την αρχική του καλή συνήθεια και πάλι επικρατεί, διότι εκ των όσων αγωνίσθηκε να ετοιμάσει στο μόνιμό του εργαστήριο, πρώτη θέση είχε το σημείο του θανάτου, ο τάφος του· «*Διαγλύψας δέ καί τάφον πρός τά ἐνδότερα τοῦ σπηλαίου εἶπον τῇ φύσει· Οὐδέν πλέον τούτου κατέξεις, κἄν καί ὅλον τοῦ κόσμου φθάσης κρατῆσαι*»⁴³.

Παρ' όλο το μικρότατο και στενότατο του χώρου της Εγκλείστρας δεν έλειπε τίποτε από τα απαραίτητα της ασκητικής ζωής. Το «*χαράδριόν*»⁴⁴ του, όπως ονόμαζε την στρωμένη του, πελεκημένη επιμήκης πλάκα, υψηλότερο του δαπέδου, όπου του χρησίμευε και ως κάθισμα. Ψηλότερα, άλλη μαρμαρίνη πλάκα, το περίφημό του τραπέζι και γραφείο, απ' όπου θα προέρχονταν τα πολυάριθμα και μελίβρυτά του συγγράμματα, για τον στηριγμό και την κατάρτηση όχι μόνο της πατρίδος του, αλλά ολοκλήρου

⁴² Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 29.

⁴³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 11 - 14.

⁴⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 58, 11.

της αγίας Εκκλησίας. Στα τοιχώματα του σπηλαίου λάξευσε οπές για τα βιβλία του και για τα άλλα χρειώδη πράγματα⁴⁵.

Εκ των απαραίτητων, που ο Όσιος ετοίμασε στην εγκλείστρα του, ήταν και το «θυσιαστήριον», όπως μας αναφέρει «θυσιαστήριον πήξας τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἵνα μὴ μακρυνθῶ τῆς θείας κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ»⁴⁶.

Εδώ, θα αναφέρουμε περισσότερα στοιχεία για την εγκλείστρα, την «Νέα Σιών», τις χρονολογίες της και το σπήλαιο του Προδρόμου, όπως καταγράφονται από τον καθηγητή Ιωάννη Στεφανή⁴⁷:

«Στο κεφ. 5 της Διαθήκης του αγίου περιγράφονται από τον ίδιο ανάμεσα σε άλλα και οι οικοδομικές εργασίες στην Εγκλείστρα έως και το 1183, οπότε φέρεται να εγκαινιάσθηκε ο ναός του Τιμίου Σταυρού λαξευμένος μετά την κυρίως εγκλείστρα και το ιερό βήμα της σύμφωνα με το σημερινό τέλος του ίδιου κεφαλαίου. Μία δεύτερη ανάλογη οικοδομική φάση μαρτυρεί το κεφ. 20 του ίδιου έργου, όπου αναγράφονται τα υπόλοιπα κτίσματα. Από τα μνημονευόμενα και στις δύο περιπτώσεις οικοδομήματα σήμερα αναγνωρίζονται αναντίρρητα όσα συναπαρτίζουν το συγκρότημα της εγκλείστρας (από το αρχικό κελλί και τον ναό έως την παρακείμενη τράπεζα και το ψηλότερο από όλα αγιαστήριο) και σχεδόν ομόφωνα δύο κελλιά λαξευμένα στον γκρεμό πιο πάνω από το συγκρότημα, η ανωτέρα/καινοτέρα εγκλείστρα (ή απλώς) Νέα Σιών από τη μιά και το καλλίον του Προδρόμου από την άλλη, ενώ ένα άλλο κτίσμα συναπτό στο

⁴⁵ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 30.

⁴⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 15 - 17.

⁴⁷ Ιω. Στεφανή, *Νεοφυτικά Πνυκτίδια*, της σειράς Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 3, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος, 2012, σελ. 46 - 56.

κάτω συγκρότημα, το πεντακάμαρο ηλιακό, έχει από το 1963 ανακατασκευασθεί μπροστά του, για να το προστατεύει από τις κατολισθήσεις.

Ως προς τα δύο κτίσματα που μας ενδιαφέρουν εδώ, αυτά του τίτλου, το ένα, η Νέα Σιών, ταυτίζεται ομόφωνα, όσο γνωρίζω, με το νότιο από τα δύο κελλιά στο ψηλότερο μέρος του περίγυρου της εγκλείστρας (αριστερά, όπως βλέπουμε από ανατολικά την πλαγιά), ενώ για το άλλο, το κελλί του Προδρόμου, κατά κανόνα γίνεται αποδεκτή η ταύτισή του με το βόρειο κελλί (δεξιά), ταύτιση που καθιέρωσαν οι βασικοί μελετητές της Εγκλείστρας C. Mango και E. J. W. Hawkins το 1966, δεκατρία χρόνια μετά την ανακάλυψη των ερειπίων του. Εξαίρεση ως προς το δεύτερο αποτελεί η γνώμη του Τσικνοπούλου, ο οποίος ονομάζει, μάλλον αυθαίρετα, το βόρειο κτίσμα "κελλί του Ησαΐα" (του ανεψιού και πιθανότατα διαδόχου του Νεοφύτου) θεωρώντας ως "κελλί του Προδρόμου" την παρακείμενη στην εγκλείστρα αίθουσα, την κατά γενική παραδοχή τράπεζα της μονής. Αξια μνείας και μιá άλλη άποψη, που αποτέλεσε και την αφορμή του σημειώματος, εκφρασμένη από τον Κ. Χοτζάκογλου, ο οποίος χωρίς να αμφισβητεί την καθιερωμένη ταύτιση των δύο ανώτερων δωματίων, ονομάζει εναλλακτικά το βορειότερο και ως "κελλί του Ησαΐα" ("έτσι είναι γνωστό το κελλί αυτό σήμερα στους μοναχούς", σημειώνει) και το θεωρεί "ως scriptorium και βιβλιοθήκη του οσίου", καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το νότιο "κελλί της Νέας Σιών" το χρησιμοποιούσε ο όσιος "για να αναπαύεται, ενώ το βορειότερο για να μελετά και να συγγράφει".

Θα δούμε τι λένε τα κείμενα του αγίου ως προς τα δύο υπερκείμενα της παλαιάς εγκλείστρας κτίσματα, αφήνοντας στην άκρη το τελευταίο αβασάνιστο συμπέρασμα ότι αυτός διέθετε τρία κελλιά, μαζί με το κάτω. Και πρώτο από όλα το χωρίο από το κεφ. 20, 3 της ΤΔ (Β' σ. 51): καί πάλιν ἐπάνωθεν τοῦ ρηθέντος ἀγιαστηρίου ἢ καινότερα ἐγκλείστρα Νέα Σιών, τό πλήρης [ἔτσι, βυζαντινὴ ιδιοτυπία] ἔργον προνοίας Θεοῦ, καί ἕτερον

κελλίον, τό ἐπονομασθέν τοῦ Προδρόμου, ἐν τῷ κρημνῷ λαξευτόν (δίνεται το κείμενο με μία αλλαγή ως προς τη στίξη, δηλ. κόμμα μετά Θεού, αντί για άνω στιγμή που έχουν οι εκδόσεις).

Έχουμε, σύμφωνα με το χωρίο, πίο πάνω από το αγιαστήριο δύο κελλιά, από τη μία την περιώνυμη Νέα Σιών, ένα "πλήρες ἔργο τῆς θείας πρόνοιας", μία νέα κέλλη, όπως χαρακτηρίζεται στη βασική, όπως θα δούμε, νεοφύτεια πηγή των πληροφοριών για το κτίσμα αυτό, δηλαδή το βιβλίο της περίφημης Θεοσημίας (Ε' ΣΑΝ σ. 362, 196), και από την άλλη ένα κελλίον του Προδρόμου, λαξευμένο στον γκρεμό. Η αντίθεση ως προς τη φυσιογνωμία των δύο κτισμάτων προβάλλει ριζικότερη στο προαναφερθέν σύγγραμμα (Ε' σ. 361, 178 κε. από τη μία και σ. 380, 645 κε. από την άλλη). Το πρώτο είναι ένα τέλειο ἔργο, να το βλέπεις και θαυμάζοντας την ομορφιά του να κάνεις τον σταυρό σου, το δεύτερο ένα ταπεινό σπήλαιο (τέσσερις φορές μέσα σε μία σελίδα ονομάζεται "σπήλαιο", ούτε μία ἔστω "κελλί"). Στην πληρότητα του πρώτου συντελεί και το γεγονός ότι διαθέτει συν τοις άλλοις και το αναγκαίον (και το κατ' ἐξοχήν) μέρος μίας κατοικίας για τις σωματικές ανάγκες. Είναι το άνω παρακέλλιον (ό.π. στ. 186 κε.), η οικοδόμηση του οποίου, ακριβέστερα η διάνοιξη μονοπατιού προς τον σκοπό αυτό, στάθηκε η αιτία του τραυματισμού του Νεοφύτου και η αφορμή για τη συγγραφή της Θεοσημίας. Το παρακέλλιον αυτό, που αγνοείται, όπως και το αντίστοιχο κάτω παρακέλλιον, σχεδόν παντελώς στη νεοφυτολογική βιβλιογραφία (πράγμα δυσάρεστο προκειμένου για μία τόσο σπάνια μαρτυρία), βρίσκεται σύμφωνα με το κείμενο στο νοτιότερο μέρος του γκρεμού, σε μεγάλη απόσταση από τη Νέα Σιών και στο ίδιο με αυτήν ύψος (ό.π. στ. 195 - 200). Εκτός από την τοπογραφική αυτή μαρτυρία άλλη ασφαλής ένδειξη για την ακριβέστερη θέση της Νέας Σιών δεν φαίνεται να υπάρχει, αν εξαιρέσουμε ότι λέγεται ή εικάζεται για τη στενότητα του τόπου και την απόσταση του νέου κελλιού από την "πρωτοκάθεδρη" κάτω εγκλείστρα (απέχει προς τα πάνω όσο μία μεγάλη φορητή σκάλα, ό.π. στ.

102 κε.). Το γεγονός μόνο ότι τα λαξεύματα κατά τη δημιουργία αυτής της Νέας Σιών έπεφταν και στις δύο μεριές του γκρεμού (ό.π. στ. 149) δημιουργεί την εντύπωση ότι βρίσκεται είτε σε υπερυψωμένη λωρίδα κατηφορικού εδάφους ή σε συμβολή δύο πλευρών του γκρεμού. Αντίθετα οι πληροφορίες της Θεοσημίας ως προς τη θέση του σπηλαίου του Προδρόμου είναι και περισσότερες και αποκαλυπτικές (ό.π. στ. 636 κε.). Βρίσκεται ανάμεσα στη Νέα Σιών και στο νοτιότερο άνω παρακέλλιον, πάνω στο μονοπάτι που οδηγεί από την πρώτη στο δεύτερο, πιο συγκεκριμένα λίγο πριν από αυτό, βορειότερα από ένα αναλημματικό ικρίωμα, ακριβώς σε μία γωνία δίπλα στον γκρεμό. Τη γωνία αυτή θέλησε ο Έγκλειστος μετά την αποπεράτωση του άνω παρακελλίου να μην την αφήσει ατημέλητη. Αρχισε λοιπόν να την λαξεύει ανήμερα της σημαδιακής για τον ίδιο εορτής (Γενέσιο) του τιμίου Προδρόμου (αυτή την ημέρα είχε φτάσει το 1159 στο σπήλαιο της εγκλείστρας του), δηλ. στις 24 Ιουνίου [1197], σύμπτωση που του έδωσε την έμπνευση να ονομάσει αυθημερόν "σπήλαιο του Προδρόμου" το νέο έργο, χαριτολογώντας, όπως λέει ο ίδιος. Έτσι μέσα σε λίγες ημέρες προέκυψε ένα σπηλαιώδες κελλί, όπου και ζωγράφισαν την εικόνα του Βαπτιστή στον τοίχο δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο, όπως καταλαβαίνουμε, ένα προσκυνητάρι, προφανώς εξυπηρετικό για τον διαβάτη του στενού και μακρού μονοπατιού (το κτίσμα αυτό και το απώτερο παρακέλλιο είναι ουσιαστικά συμπληρώματα της Νέας Σιών). Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας παρεμβάλλει (ό.π. στ. 653 κε.) και την ιστορία με τα πέντε αχειρόγλυφα γράμματα που κατά την εκσκαφή βρέθηκαν πάνω σε δύο πέτρες. Επειδή, διευκρινίζει, οι πέτρες αυτές χρησιμοποιήθηκαν στη δόμηση του τοίχου του σπηλαίου και είχαν ασβεστωθεί (από λάθος του χτίστη, φαίνεται), ζωγράφισαν τα ίδια γράμματα στον τοίχο στα σημεία όπου αυτές είχαν βρεθεί.

Με βάση λοιπόν τα κείμενα έχουμε στη φαντασία μας δύο διαφορετικού χαρακτήρα κτίσματα, από τη μιά την ονομαστή Νέα Σιών, από

όπου αρχίζει το μονοπάτι προς το νοτιότερό της παρακέλλιο, και από την άλλη, προς την πλευρά του τελευταίου, το σπήλαιο του Προδρόμου. Και τα δύο πρέπει να βρίσκονται στο ίδιο ύψος του γκρεμού, βορειότερα το πρώτο, η Νέα Σιών, αντίστροφα δηλ. από ό,τι πιστεύεται σήμερα. Συνεπώς, αν αποκλείσουμε ως απίθανο λόγω της στενότητας του τόπου, το ενδεχόμενο να παρεμβάλλεται ένα τρίτο κτίσμα, τότε θα πρέπει να γίνει, αν δεν το απαγορεύουν τα αρχαιολογικά δεδομένα, αμοιβαία αλλαγή ως προς τις καθιερωμένες ταυτίσεις των δύο σωζόμενων κτισμάτων υπεράνω της εγκλείστρας.

Θα δούμε στη συνέχεια κατά πόσον συμβιβάζονται τα συμπεράσματα αυτά με τα αρχαιολογικά τεκμήρια. Αλλά πριν αναφερθούμε σε αυτά, ας σκεφθούμε το ζήτημα από τη λογική του πλευρά.

Όσο παρέμεναν καλυμμένα τα λείψανα του βόρειου κτίσματος πάνω από την πρεσβυτέρα εγκλείστρα ήταν κατανοητή και σχεδόν υποχρεωτική η ταύτιση με την Νέα Σιών των μόνων ορατών έως το 1953 ερειπίων της νότιας πλευράς. Από τη στιγμή όμως που ήρθε στο φως και μελετήθηκε το βόρειο δωμάτιο, θα έπρεπε να επανεξετασθεί το ζήτημα της ταύτισης των δύο γειτονικών κτισμάτων όχι μόνο με βάση τα ομολογουμένως δυσεύρετα και ελλιπή έως πρόσφατα νεοφυτικά κείμενα αλλά και με βάση την απλή λογική. Παραβιάζεται η λογική, όταν ταυτίζοντας τα ερείπια του αριστερού κελλιού με τη Νέα Σιών, εμφανίζουμε γέρον άνθρωπο να σκαρφαλώνει κατακόρυφα με τα πόδια ή με σκάλα από το αγιαστήριο στο ακριβώς από πάνω του κτίσμα. Ως νουνεχής ο Νεόφυτος πρέπει να έχτισε την κατοικία του διαγώνια σε σχέση με το κατώτερο αγιαστήριο, ώστε να εξασφαλισθεί η άνετη πλάγια επικοινωνία των δύο χώρων. "Η πραγματικότητα είναι συνήθως απλή, γι' αυτό και διαφεύγει την προσοχή", έλεγε ο Εγγλεζάκης.

Ως προς τα αρχαιολογικά δεδομένα περιορίζομαι να παραπέμψω στις ειδικές περιγραφές των Μ - Η., σσ. 190 - 191, και στις αντίστοιχες φωτογραφίες, αρ. 116 - 118. Οι περιγραφές και οι εικόνες ταιριάζουν πολύ

καλά με τα παραπάνω εξαγόμενα από τα κείμενα ως προς τη θέση, σχέση και φυσιογνωμία των κτισμάτων. Η λεγόμενη "Νέα Σιών" στα νότια είναι στην πραγματικότητα ένα μικρό σπηλαιώδες κελλί περίπου τεσσάρων τ.μ., στην άκρη του γκρεμού, με ένα μόνο πέτρινο πάγκο και έναν ζωγραφισμένο στον τοίχο σταυρό, δεξιά της εισόδου, ενώ το παρακείμενο βόρειο τάχα "σπήλαιο του Προδρόμου" είναι ένα μεγάλο δωμάτιο με όλη την απαραίτητη υποδομή για τη διαβίωση γέροντα ιερομονάχου συγγραφέα. Δεν αποκλείεται να άφησε αυτός στο μικρότερο από τα δύο κελλιά και το "δακτυλικό του αποτύπωμα", δηλ. εκείνο το επίσης ζωγραφιστό κόκκινο κεφαλαίο Κ (με την γραμμή της συντομογραφίας από πάνω) στα δεξιά του σταυρού που προαναφέρθηκε, ακριβώς στο άνω τετράγωνο που σχηματίζουν οι κεραίες του. Για το γράμμα αυτό οι Μ. - Η. σημειώνουν: "**read σταυρός κυρίου, or something to that effect**". Όμως τί άλλο μπορεί να είναι αυτό το περίεργο γράμμα, αν όχι ένα από τα φυσικά γραφικά σχήματα που, όπως είπαμε παραπάνω, τα βρήκαν κατά την εκσκαφή πάνω σε πέτρες και έπειτα τα ζωγράφισαν στο σπήλαιο του Προδρόμου; Ο άγιος είναι σαφής (Ε' σ. 380, 654 κε.): Κάππα δέ ἦν τό πρότερον, σταυρός δέ τό δεύτερον, χῖ δέ τό τρίτον ... καί σημείον χρηστόν ἐφωράσαμεν τοῦτο, ὅτι **Κυρίου σταυρόν** καί Κυρίου χειῖρα ... ἔδειξεν ἡ σύγκρισις τῶν γραμμάτων - σημείωσα με έντονα στοιχεία τη σύμπτωση στα δύο παραθέματα ως προς την ερμηνεία του κυριακού γράμματος (Mango και Νεόφυτος τη φορά αυτή συμφωνούν). Έχουμε λοιπόν πράγματι ακόμη σήμερα ζωγραφιστά στον τοίχο του νότιου κελλιού τον σταυρό και στα δεξιά του το γράμμα Κ, με φθαρμένη αριστερά την τοιχογραφία, όπου θα μπορούσε να είναι το Χ. Δεν αρκεί η τοιχογραφία και μόνη της ως τεκμήριο για την ταύτιση του κελλιού αυτού με το σπήλαιο του Προδρόμου;

Θα τελειώσουμε το σημείωμα αυτό με λίγα από τα περίπλοκα ή μάλλον περιπλεγμένα από τους αρχαιολόγους χρονολογικά της Εγκλείστρας.

Οι Μ. - Η. (σ. 200) χρονολογούν τη μετακόμιση του γέροντα στην άνω εγκλείστρα στο έτος 1197, το οποίο και θεωρούν ως όριο *post quem* τόσο για την κατασκευή του αγιαστήριου όσο και για την αγιογράφηση του ναού της εγκλείστρας. Όμως ο ίδιος ο άγιος στην Εξαήμερο (3, 9, Δ' σ. 66, 146 κε.) τοποθετεί τη μετοίκηση του ένα χρόνο νωρίτερα, στο τριακοστό έβδομο έτος της παραμονής του στο ασκητήριο (1196), ενώ στη Θεοσημία (Ε' σ. 358, 83) κάνει σχετικό λόγο χονδρικά για "κοντά σαράντα χρόνια". Οτι η ολοκλήρωση της λάξευσης της Νέας Σιών και η εγκατάσταση εκεί του Εγκλείστου έγιναν λίγο πριν το 1197 προκύπτει και από το ημερολόγιο της Θεοσημίας (Ε' σ. 363, 222 κε.). Σύμφωνα με αυτό ο τραυματισμός του Νεοφύτου, όπως λέει ο ίδιος, συνέβη (και γίνεται γενικά δεκτό με εξαίρεση κάποιους απρόσεκτους) το μεσημέρι της Παρασκευής 24 Ιαν., του έτους 1197 (το έτος προσδιορίζεται εύκολα από συνδυασμό της πληροφορίας της Εξαήμερου με τα ημερολογιακά δεδομένα, αφού τότε μόνο συμπίπτουν η ημέρα Παρασκευή, η 24η Ιαν. και τα 37, έστω τα περίπου 40, χρόνια του εγκλειστικού βίου του συγγραφέα) κατά την επιχείρηση της διανοίξεως του δρόμου προς κατασκευή του άνω παρακελλίου. Η απόφαση του Νεοφύτου για τη δημιουργία αυτού του μέρους είχε ληφθεί, φαίνεται, μετά την ολοκλήρωση της Νέας Σιών (ό.π. σ. 361, 177 κε.), ενώ η πρώτη φάση των σχετικών εργασιών, πριν από τη μοιραία Παρασκευή, διαρκεί κατά το κείμενο κάποιες ημέρες (ό.π. σ.363, 213 - 215).

Εφόσον λοιπόν η Νέα Σιών χρονολογείται με βάση τα κείμενα λίγο πριν το 1197 (άγνωστο πότε ακριβώς άρχισε και πόσο διάρρησε η λάξευσή της) και ομοίως το κατά λογική ακολουθία σύγχρονο με αυτήν αγιαστήριο και στη συνέχεια οι με αυτό συνδεδεμένες αγιογραφίες του ναού της εγκλείστρας, δεν υπάρχει αποχρών λόγος ώστε να αμφισβητηθεί, όπως συχνά συμβαίνει, ήδη και από τους Μ. - Η., η πρώτη από τις δύο χρονολογίες που παραδίδει η επιγραφή του 1503 σχετικά με την ιστόρηση του ναού, αρκεί

να διαβαστεί το κείμενό της, παράλληλα, όπως άλλωστε επιβάλλεται, με το αντίστοιχο χωρίο της ΤΔ (κεφ. 5, 5, Β' σ. 34, 15 κε.). Ιδού τα δύο κείμενα:

(ΤΔ) Ἐν δέ τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς καθείρξεώς μου ἱστορήθη τελείως ἡ ἐγκλείστρα, καί ὁ πλησίον αὐτῆς κρημνός λαξευθεῖς τοῦ πανσέπτου σταυροῦ καθιερώθη ναός [***].

(Η επιγραφή) Ἐλαξεύθη, οἰκοδομήθη καί ἱστορογραφήθη ὁ πάνσεπτος ναός τοῦ τιμίου καί ζωοποιοῦ σταυροῦ διά συνδρομῆς καί πολλοῦ κόπου τοῦ ὀσίου καί θεοφόρου πατρός ἡμῶν Νεοφύτου ἐν τῷ ,ςψδ' ἔτει τοῦ Ἀδάμ (1195/6) κτλ.

Το πρώτο χωρίο ερμηνευόμενο αβίαστα μαρτυρεί ότι στο 24ο έτος από τον αρχικό εγκλεισμό του Νεοφύτου, με άλλα λόγια την εγκατάστασή του στη σπηλιά του Μελισσόβουνου το 1159, ολοκληρώθηκε η ιστόρηση μόνο της "εγκλείστρας", ήτοι του κελλιού, του τάφου και του θυσιαστηρίου -αυτά τα μέρη στα συμφραζόμενα του πέμπτου κεφ. συνιστούν την "εγκλείστρα"- και εγκαινιάσθηκε την ίδια χρονιά ($1159 + 24 = 1183$) ο λαξευμένος στον γκρεμό, τώρα σε αυτήν συνημμένος, ναός του Τιμίου Σταυρού. Η μαρτυρία για το πρώτο σκέλος του χωρίου επιβεβαιώνεται αμοιβαία και αψευδέστατα από την αυτοχρονολογημένη στα 1182/3 υπογραφή του αγιογράφου Αψευδούς στο κελλί του αγίου. Και φυσικά η υπογραφή του καλλιτέχνη δεν έχει καμία νοηματική σχέση με τις μεταγενέστερες τοιχογραφίες, με τις οποίες θέλησαν να την συνδέσουν στην πρόσφατη βιβλιογραφία κύπριοι μελετητές. Ως προς το δεύτερο σκέλος, σχετικά με τον ναό, στο σωζόμενο κείμενο δηλώνεται μόνο ότι είναι λαξευτός και ότι έγινε η καθιέρωσή του. Για το αν ιστορήθηκε ή όχι το κείμενο σιωπά, και συνεπώς οφείλουμε και εμείς ως προς το θέμα αυτό να σιωπήσουμε εξηγώντας μόνο, αν χρειάζεται, το ή τα αίτια της σιωπής του κειμένου. Μπορεί να έχουμε εδώ παράλειψη του συγγραφέα ή, το πιθανότερο, το κεφάλαιο είναι πράγματι κολοβό, αφού στην άμεση συνέχεια έχουν εκπέσει από τον κώδικα κάποια φύλλα, τα οποία ενδέχεται να περιλάμβαναν πρόσθετες πληροφορίες για την

αγιογράφηση του ναού και τα λοιπά έργα. Και στη μιά και στην άλλη περίπτωση είναι αυτονόητο ότι δεν επιτρέπεται να στηρίζουμε οποιαδήποτε συμπεράσματα στη σιωπή της πηγής.

Το δεύτερο χωρίο, από τη μεταγενέστερη επιγραφή, δεν αντιβαίνει αναγκαστικά ως προς το νόημα, όπως συχνά λέγεται, στο προηγούμενο, απλώς προσθέτει την πληροφορία, άγνωστο από που αντλημένη (μπορεί από προϋπάρχουσα επιγραφή ή από το πιθανώς χαμένο μέρος του πέμπτου κεφ. της ΤΔ), για την αγιογράφηση του ναού. Όπως εύστοχα αλλά μάταια, φαίνεται, έχει επισημανθεί εδώ και πενήντα χρόνια από τους Α. και Ι. Στυλιανού, δεν είναι υποχρεωτική στο κείμενο της επιγραφής η νοηματική σύνδεση της χρονολογίας 1195/6 και με τα τρία προηγούμενα ρήματα, κάλλιστα μπορεί αυτή να αναφέρεται μόνο στο τρίτο, το ιστορογραφήθη. Την ανάγνωση μάλιστα αυτή, μπορεί να πει ο φιλόλογος, την επιβάλλει το παράλληλο χωρίο της ΤΔ, που μαρτυρεί ότι η λάξευση και η καθιέρωση του ναού, όχι και η αγιογράφησή του, έγιναν το 1182/3. Η αθέτηση χρονολογίας ή άλλου στοιχείου μνημειακής επιγραφής μόνο με τεχνοκρατικά κριτήρια συνιστά (φιλο)λογικώς μεγάλο αμάρτημα.

Χρονολογικό συμπέρασμα. Οι γραπτές πηγές υπαγορεύουν ότι κατά τη διετία 1195/6 - 1197 έγιναν στην Εγκλείστρα τουλάχιστον τα εξής έργα: η Νέα Σιών (ολοκληρώθηκε πριν τον Ιανουάριο του 1197), το αγιαστήριο περίπου ταυτόχρονα ή ίσως λίγο μετά τη Νέα Σιών, έπειτα η ιστόρηση του ναού του Τιμίου Σταυρού και, τέλος, ασφαλώς το 1197 το άνω παρακέλλιο (έτοιμο μετά το Πάσχα) και το σπήλαιο του Προδρόμου (τελειώνει λίγο μετά τον Ιούνιο του 1197). Αν όλες οι σωζόμενες τοιχογραφίες του ναού ανήκουν ή όχι στις εργασίες αυτής της εποχής ή κατά πόσον γενικότερα συμβιβάζονται με το παραπάνω συμπέρασμα τα αρχαιολογικά δεδομένα ας το αποφασίσουν οι αρχαιολόγοι. Όσοι συνάδελφοι φιλόλογοι, προς Θεού όχι θεολόγοι, θα ήθελαν να ελέγξουν τα παραπάνω συμπεράσματα ως προς τα

κτίσματα της εγκλείστρας ξαναδιαβάζοντας τα κείμενα, θα κάμουν ασφαλώς ευπρόσδεκτο και ίσως θεάρεστο έργο».

Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στις κυριώτερες επιγραφές της εγκλείστρας (φιλολογική μεταγραφή), με οδηγό πάλι τον καθηγητή Ιωάννη Στεφανή⁴⁸:

«1. Η εγχάρακτη καθιερωτική επιγραφή της εγκλείστρας ή του ναού της (1160 ή 1182/3):

[+ Έτυ]χον πρώην κατοίκησις ὀρν[ίθων,]
 Έγενάμην δέ σή κατοικία, Λόγε.]
 Έπικέλημαι σταυροῦ προ[μάχου κλήσει,]
 [κα]θηγιάσμαι τῇ θεία λειτουργ[γία]
 [ἔχων διη]νεκῶς σῶμα τοῦ Δεσ[πότου.]
 Δόξα σοι, Λόγε, ὁ οὕτως εὐ[δο]κήσας,
 Δόξα σοι, Χριστέ, κτίσ[τα καί] ποιητά μου. +

Μ. - Η. σ. 192. Θραύσματα ασβεστολιθικής πλάκας που βρέθηκαν στο δάπεδο του κοινῶς λεγόμενου σήμερα "κελλίου του Προδρόμου". Τώρα, συγκολλημένα, στον βόρειο τοίχο του βήματος της εγκλείστρας. Το κείμενο αφορά την καθιέρωση είτε της αρχικής εγκλείστρας (του κελλίου, του τάφου και ειδικά του θυσιαστηρίου), το πιθανότερο, είτε του ναού του Τιμίου Σταυρού (ΤΔ 5, 5, Β' σ. 34, 18).

1. [Ελα]χον Τσικν., στον οποίο ανήκουν και όλες οι άλλες συμπληρώσεις (ΚΣ 27, 1963, 116 κ.α.). Για το νόημα πβ. ΤΔ 4, 6 (Β' σ. 32, 23).

3 κε. Πβ. ΤΔ 5, 2 (Β' σ. 33, 14 κε).

2. Η ικετική επιγραφή στην τοιχογραφία της Δεήσεως (1182/3):

Μητρικαῖς, Χριστέ, λιταῖς καί βαπτιστοῦ σου,
 Θρόνῳ σου σεπτῶ σεφθῶς παρισταμένων,
 Θείῳ σου ποδί ἰκετικῶς κειμένων
 ἴλεως ἔσο νῦν καί εἰς τούς αἰῶνας.

⁴⁸ Ιω. Στεφανή, *Νεοφυτικά Πυκτίδια*, της σειράς *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 3, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος, 2012, σελ. 15 - 17.

Μ. - Η. σ. 181, τοιχογραφία της Δεήσεως στο κελλί της εγκλείστρας: ο Νεόφυτος γονατιστός στα πόδια του Χριστού ικετεύει το έλεός του.

2 σεφθώς αντί σεπτώς.

3. Η ιαμβική επιγραφή στην τοιχογραφία της "Θεώσεως" του Νεοφύτου (1182/3):

Τό σχῆμα τοῦτο, δυνάς ἡγιασμένη,
εἰς ἔργον ἐλθεῖν ἰκετεύω σὺν πόθῳ.

Μ. - Η. σ. 166. Τοιχογραφία στο βήμα της εγκλείστρας. Ο άγιος, ολόσωμος σε στάση ικεσίας ανάμεσα στους δύο αρχαγγέλους και κρατούμενος από αυτούς από τους ώμους, ικετεύει την αγία δνάδα να πραγματοποιηθεί, υποτίθεται μετά θάνατον, το σχήμα που δείχνει η εικόνα: να τον πάρουν μαζί τους οι αρχάγγελοι στη χώρα των δικαίων. Ίσως θα ήταν καλύτερο να ονομασθεί η πολυσυζητημένη εικονογραφία αντί "Θέωση" "Τελωνισμός του Νεοφύτου". Πβ. ΠΑ 3, 17 και κυρίως 20 (Γ' σ. 132, 188 - 191 και σ. 133, 226 - 232).

4. Το επιτοίχιο επίγραμμα έξω από τον τάφο του Νεοφύτου (αχρονολόγητο):

-----λ]ιθόστρωτον τάφον
----- μέ συγκεῖμαι λίθῳ
-----ατικά βουλήσει
-----νες λᾱας οὔτος.

Μ. - Η. σ. 183 (πβ. Και σ. 198). Το ποίημα επεχείρησε να το αποκαταστήσει σε πολλά δημοσιεύματά του ο Τσικν. (βλ. π.χ. Byzantion 39, 1969, 417).

5. Η υπογραφή του αγιογράφου Θεοδώρου Αψενδούς:

+ Ιστορήθ[η *** ἐγκ]λείστρα διὰ χειρός ἐμοῦ Θεοδώρου τοῦ Ἀψενδοῦς
[ἔτ]ει ,ςχῆα' (ἰνδικτιῶνος) α' [=1182/3].

Μ. - Η. σ. 183, όπου για συμπλήρωση του κενού προτείνεται η ονομαζόμενη. Ίσως προτιμότερο τελείως η αγία με βάση την αναφορά της ΤΔ 5, 5 (Β' σ. 34, 16). Υπογραφή του καλλιτέχνη κάτω από την τοιχογραφία της Δεήσεως στο κελλί της εγκλείστρας.

6. Μεταγενέστερες επιγραφές

α. Η κτιτορική επιγραφή του 1502/3 στη νοτιοδυτική γωνία του ναού της εγκλείστρας:

+ Ἐλαξεύθη, οἰκοδομήθη καὶ ἱστορογραφήθη ὁ πάνσεπτος ναός τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ διὰ συνδρομῆς καὶ πολλοῦ κόπου τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρός ἡμῶν Νεοφύτου ἐν τῷ ,ςψδ' ἔτει τοῦ Ἀδάμ (1195/6), ἐν δὲ τῷ ,ζια' ἔτει (1502/3) ἀνεκαινίσθη τό παρόν τεμμάχιον τῆς ἱστορογραφίας καὶ ἕτερα πολλά κόσμια καὶ χρειώδη ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῷδε διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου καὶ πολλοῦ πόθου τοῦ εὐτελοῦς καὶ ταπεινοῦ μοναχοῦ κυροῦ Νεοφύτου· εὐχεσθε αὐτῷ, ἀμήν.

Μ. - Η. σ. 140. Η πρώτη ἀπὸ τις δύο χρονολογίες ἀφορᾷ μόνο τὴν Τρίτη φάση τῆς δημιουργίας τοῦ ναοῦ, τὴν ιστόρησίν του. Η λάξευση καὶ τὰ χτιστὰ μέρη του, ὅπως καὶ ἡ καθιέρωσή του, ἐγέναν το 1182/3 σύμφωνα με ΤΔ 5, 5. Βλ. ΝΠ αρ. ΙΙ, σ. 54 κε.

β. *Επίγραμμα* σε τοιχογραφημένο μετάλλιο με τὸν Χριστὸ Παντοκράτορα στο βῆμα τῆς ἐγκλείστρας (1502/3):

+ Ὅ πάντα φέρων τῇ δρακί καὶ συνέχων,
ὁ τὸν οὐρανὸν ἐκτείνας ὥσει δέρριν
καὶ γῆν τὴν παντοθρέπτειρα ἐπ' οὐδενός ἐδράσας,
ὁ καταδεξάμενος εἰς σπέος γεννηθῆναι,
καὶ τόνδε κρημνόλοφον φρούρησον, Σῶτερ,
ταῖς τῆς πανάγνου πρεσβείαις Θεοτόκου
καὶ τοῦ βαπτιστοῦ προφήτου καὶ προδρόμου
σύν τῷ ὁσίῳ ἐγκλείστῳ Νεοφύτῳ.
Τῶν ὀρθριζόντων τάς ψυχὰς ἀγίασον, οἰκτίρμων.

Μ. - Η. σ. 169.».

Ἐτοιμος, πλέον, κατὰ πάντα, ὁ γενναῖος ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ, εἰσέρχεται στο σπήλαιο καὶ μένει ἐκεῖ ἐκτοτε συνεχῶς ἐγκλειστος, «μόνος μόνῳ τῷ Θεῷ προσομιλῶν»⁴⁹. Ὁ Νεόφυτος, ἐκτός ἀπὸ τὴν ὀνομασία του

⁴⁹ Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος (Ἡ οὐρανόδρομη πορεία του)*, Γ' ἐκδοσίς, Ἐκδοσίς Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου, Ἁγίου Ὄρους 1998, σελ. 31.

«Εγκλειστος»⁵⁰, προτιμά και τον τίτλο «Νεόφυτος, εὐτελής μοναχός, πρεσβύτερος καὶ ἔγκλειστος, ὁ Τιμιοσταυρίτης»⁵¹.

Μετά από λίγο χρόνο από τότε που κλείστηκε διά παντός στην Εγκλείστρα, πληροφορείται ότι ὄντως αυτό είναι το θέλημα του Θεοῦ. «Εἶτα καὶ μετὰ τινὰ χρόνον τό νοερὸν μου καὶ ἀνάξιον οὗς μελισταγοῦς τινος ξένης καὶ ἀσυνήθους ἀκήκοε φωνῆς λεγούσης ἐκ τρίτου· Μνήσθητι, δηλονότι τό προχρηματισθέν σοι ἐπάγγελμα ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτι ἐν ἐτέρῳ τόπῳ μετάρηθι, ἐν ᾧ καὶ ὁ βασιλεύς κατελθὼν ἐκεῖσε τυπώσει ψωμίον»⁵². Ο Νεόφυτος ζεῖ και φέρεται ως Ἐγκλειστος και το σπήλαιό του ἔχει διαμορφωθεί και χρησιμοποιεῖται ως Εγκλείστρα. Δεν εἶχε, ὁμως, λάβει ἀκόμη χώρα η επισφράγιση της αποφάσεως του Νεοφύτου ἀπὸ την Εκκλησία. Η προφητεία, λοιπόν, επαναλαμβάνεται για να θυμίσει στον Ἅγιο ὅτι δεν εἶχε ἔλθει ἀκόμη ο χρόνος της εκκλησιαστικῆς αναγνωρίσεως του εγκλεισμοῦ του⁵³.

Το τι ἀποκαλύψεις και μυστικὲς χάριτες εἶδε το μικρὸ αυτό σπήλαιο, δεν λέγονται. «Εἰσὶ δέ σὺν τούτῳ», λέει ο Ὅσιος για την προηγούμενη ἀποκάλυψη, «καὶ ἄλλα τινά, ἀλλὰ τίς χρεια φάναι κακεῖνα;»⁵⁴. Ἐκρυσσε, ἔτσι, η ταπεινὴ του ψυχὴ τα ὅσα στο σπήλαιο ετελεσιουργοῦντο. Ἐγινε η ἁγία Εγκλείστρα τόπος Θεοφανείας, τόπος Θεοβάδιστος και ο ἐγκλειστος Θεόπτης. Πὼς μπορούσε διαφορετικὰ να γίνεῖ σ' ἓναν τέτοιο πύρινο

⁵⁰ Ἀγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 27, 9.

⁵¹ Ἀγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 27, 9 - 10.

⁵² Ἀγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 20 - 25.

⁵³ Ἀθανασίου Β. Γλάρου, *Ο Ἅγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος και η Τυπικὴ Διαθήκη του*, τόμος Α', Ἡρόδοτος, Αθήνα 2013, σελ. 101.

⁵⁴ Ἀγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 25 - 26.

εραστή του Χριστού; Πώς θα μπορούσε αυτός ο νους να μὴν γίνει παρανάλωμα των φοβερών δαιμόνων ή τουλάχιστον έξω φρενών, διαρκώς κλεισμένος βαθειά στη γη, μέσα σε σκοτεινό σπήλαιο, αν δεν ήταν ο νους διαρκώς και ακαταπαύστως καταυγαζόμενος από το άκτιστο φως της υπερουσίας Τριάδος; Η χάρις του αγίου Πνεύματος άρπαζε το νου του σε αποκαλύψεις και τον πληροφορούσε τα μυστήρια του Θεού⁵⁵.

Μερικές φορές η χάρις προσφέρεται με τέτοια αφθονία, ώστε η ψυχή με βαθειά αίσθηση και εμφανώς αισθάνεται την ανάστασή της. Τότε, η εσωτερική μαρτυρία του Πνεύματος για την αλήθεια γίνεται τόσο οφθαλμοφανής, ώστε δεν μένει πλέον στην ψυχή χώρος για αμφιβολίες ή ταλαντεύσεις. Η αγάπη προς τον Θεό υπερπληροί όλη την ύπαρξη και η έλξη προς Αυτόν κυριαρχεί πάνω σε κάθε άλλη επιθυμία. Σε τέτοιες περιπτώσεις η ψυχή στερεώνεται για όλη τη μετέπειτα ζωή και αποκτά την ελευθερία από τις εσωτερικές συγκρούσεις σε όλο το βάθος της. Τότε, δεν υπάρχουν σε αυτή βασανιστικές αναζητήσεις της αληθείας και όλη η πάλη της στο εξής συγκεντρώνεται στην προσπάθεια, να πραγματοποιήσει στη ζωή της αυτό που γνώρισε κατά την ώρα της Θείας επισκέψεως⁵⁶.

Αξιοσημείωτα όσα παρακάτω καταγράφονται για την «κάθειρξη του Εγκλείστου», από τον καθηγητή Ιωάννη Στεφανή⁵⁷:

«Τελευταία έχει ανασυρθεί και αναχθεί σε διπλή θεωρία μία επιφυλακτικά διατυπωμένη πριν από υπερεκατό χρόνια και ξεπερασμένη

⁵⁵ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 32.

⁵⁶ Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Άσκησις και Θεωρία*, Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας 2010, σελ. 29.

⁵⁷ Ιω. Στεφανή, *Νεοφυτικά Πυκτίδια*, της σειράς Έγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 3, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος, 2012, σελ. 56 - 60.

πλέον άποψη του L. Petit ότι ο Νεόφυτος στην ΤΔ κάνει λόγο για δύο εγκλεισμούς του στο ασκητήριό του, έναν αρχικό το 1159 και έναν δεύτερο μετά ή και πριν τη χειροτονία του και την ίδρυση της μονής του το 1170 περίπου. Σύμφωνα με τους δύο από τους τρεις ανανεωτές αυτής της θεωρίας, η δεύτερη κάθειρξη έγινε το 1170/1 και υπήρξε αυστηρότερη σε σχέση με την πρώτη, ενώ ο τρίτος φαντάζεται ότι το ίδιο γεγονός συνέβη το 1167 με την ευλογία του επισκόπου Πάφου Βασιλείου και συνεπώς με ιεροκανονική τώρα επισημότητα και εγκυρότητα, που κατά παράβαση των εκκλησιαστικών κανόνων δεν είχε η πρώτη αυθαίρετη κάθειρξη του οσίου. Τα επιχειρήματα και των δύο πλευρών "τεταριχευμένα καί σεσαθρωμένα": υποθέσεις επί υποθέσεων, διαδοχικά *argumenta ex silentio*, ακόμη και επίκληση οραμάτων, στο κρισιμότερο μάλιστα σημείο της θεωρίας, τη χρονολόγηση του δήθεν δεύτερου εγκλεισμού.

Ο ίδιος ο άγιος αναφέρεται τρεις φορές στο θέμα, δύο στην ΤΔ (κεφ. 1 και 5, 5, Β' σ. 27, 15 και σ. 34, 15 - 16) και μία στην ΠΑ 16, 16 - 19, (Γ' σ. 333, 152 κε.). Για το δεύτερο χωρίο της ΤΔ έγινε λόγος στο προηγούμενο σημείωμα και δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε ότι ο συνδυασμός των χρονολογιών από την μία του κειμένου και από την άλλη της υπογραφής του αγιογράφου Αψευδούς υπαγορεύουν με ασφάλεια ότι εκεί ο συγγραφέας ως "κάθειρξη" εννοεί τον αρχικό εγκλεισμό του. Υπολείπεται να εξετάσουμε τα άλλα δύο χωρία:

1 (ΤΔ κεφ. 1): μετά ἔτη ᾗδκτώ τῆς ἐν τῇ ἐγκλείστῃ καθείρξεώς μου διεθέμην, καθώς με ὁ καιρός ἐκεῖνος προσαπῆται διαθέσθαι· ἐπεὶ δέ ὁ τῆς ζωῆς χορηγός τόν τῆς ζωῆς μου παρέτεινε χρόνον καί παρίππευσαν ἤδη πέντε καί πεντήκοντα ἔτη, καί χρεια γέγονε διαθήκης ἐτέρας (άλλαξα μετά το διαθέσθαι την κάτω τελεία των εκδόσεων σε άνω).

Τί λέει εδώ ο συγγραφέας γράφοντας το 1214; Θα παραφράσουμε το κείμενο αγνοώντας τον σταυρωμένο αριθμό, αφού το θέμα μας δεν είναι η χρονολόγηση της χαμένης διαθήκης: "Ύστερα από τα τόσα χρόνια της

καθείρξεώς μου έκαμα τη διαθήκη μου ..., επειδή όμως πέρασαν 55 χρόνια από τότε ...". Από τότε; Φυσικά από την κάθειρξη, το απαιτεί ο ειρμός του λόγου, αφού αυτό μόνο το γεγονός αποτελεί στη σκέψη του αφηγητή την αναγκαία χρονολογική αφετηρία για ό,τι θέλει να πει, και ασφαλώς την αρχική κάθειρξη, το τεκμηριώνει η αριθμητική: $1214 - 55 = 1159$.

2 (ΠΑ 16, 16 - 19): Καί ταῦτα μέν ἐκ τῶν προγενεστέρων φοβερωτάτων σεισμῶν ὀλίγα ἐκ πολλῶν συλλεξάμενος ἔγωγε καί ἐν τῷ παρόντι λόγῳ συνταξάμενος συνοπτικῶς ἐπείγομαι φάναι καί ἀφ' ὧν εἶδον αὐτόπτως καί ἀφ' ὧν ἤκουσα ἀτεχνῶς· **κατ' ἀρχάς** γάρ τῆς ἐν τῇ ἐγκλείστρᾳ καθείρξεώς μου, πρὸς τετάρτην τῆς νυκτὸς ὥραν, τοσοῦτος ἐξαίφνης ἐπηνέχθη σεισμός, ὥς μικροῦ δεῖν ἐπὶ πρόσωπόν με πεσεῖν ἀπὸ τοῦ χαραδρίου μου ἐπὶ τὴν γῆν ... [ακολουθεῖ αναφορά στις ζημιές στην επαρχία Πάφου και συνεχίζει] 17. Τότε γάρ ἐτόπασαν πλεῖστοι ἀναιρεθῆναί με τῇ νυκτί ἐκείνῃ ὑπὸ τοῦ σαθροτάτου κρημνοῦ καί τοῦ τῆς ἐγκλείστρας σπηλαίου (ἦσαν γάρ **τότε** τὰ πάντα τεταριχευμένα καί σεσαθρωμένα), διό καί ἤκασι πρὸς μέ τινες ἅμα πρωῒ. Ἰδόντες δέ ὅτι οὐδέ οἱ λίθοι πεπτῶκασιν οὐς τρουλλοειδῶς τέθηκα ἐγὼ περί τὰ πρόθυρα τοῦ σπηλαίου, ἐδόξαζον τόν Θεόν καί ἠρώτουν τήν αἰτίαν μαθεῖν τοῦ σεισμοῦ κτλ. ... 19. Εἵτα μετὰ καιρόν **οὐ συχνόν**, μοναχός τις ἐξ Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης ἀφίκετο πρὸς με ξένον καί φοβερόν σεισμόν διηγούμενος ἐν ἐκείνῃ συμβεβηκέναι τῇ πόλει κτλ.

Στο παραπάνω κείμενο ο Νεόφυτος συμπληρώνει τις αναφορές του στους σεισμούς προσθέτοντας βιαστικά, όπως υπογραμμίζει, δύο ακόμη παραδείγματα, ένα που έζησε ο ίδιος και ένα που πληροφορήθηκε αργότερα. Ως προς το πρώτο, στο παράθεμα, ύστερα από την εισαγωγική πρόταση, λέγεται ρητά (κατ' ἀρχάς γάρ κτλ.) ότι ο σεισμός της Πάφου έγινε στις αρχές της καθείρξεως του Εγκλείστου. Άλλη προφανής ένδειξη που θα προσδιόριζε ακριβέστερα το χρονικό σημείο μέσα στο κείμενο των δύο πρώτων παραγράφων μοιάζει να μην εντοπίζεται, ούτε και γνωρίζω αν υπάρχει άλλη σχετική με τον καταστρεπτικό σεισμό εξωτερική μαρτυρία.

Όμως, αν προσέξουμε τα γραφόμενα, διαπιστώνουμε ότι ο ευσυνείδητος συγγραφέας φρόντισε να προσθέσει ένα χρονολογικό σημάδι και μάλιστα με εντυπωσιακό τρόπο. Το σημείο στο κείμενο κραυγάζει, είναι οι δύο πελώριες και στομφώδεις μετοχές μέσα στο πλαίσιο της παρένθεσης της μεσαίας παραγράφου. Στα εδώ συμφραζόμενα δηλώνεται ότι μετά τον σεισμό πρόστρεξαν πρωί πρωί μερικοί, προφανώς γνώριμοι, από τα γύρω μέρη στην εγκλείστρα όχι βέβαια για να ζητήσουν "θεολογική εξήγηση" του σεισμού, όπως περίπου έχει γραφεί, αλλά γιατί φοβήθηκαν οι άνθρωποι ότι ο τότε μοναχόβιος, φαίνεται, ασκητής θα είχε καταπλακωθεί από τη σπηλιά (έτόπασαν πλείστοι αναιρεθῆναι με ... ὑπό τοῦ σαθροτάτου κρημνοῦ καὶ τοῦ τῆς ἐγκλείστρας σπηλαίου), "αφού τότε (ακόμη εδώ) όλα ήταν μουμιοποιημένα και αποσαθρωμένα". Από το τελευταίο προκύπτει ότι στην εγκλείστρα ήταν ακόμη στην αρχή της η αναγκαία και χρονοβόρα στερεωτική εργασία που περιγράφεται αναλυτικά στην ανάλογη περίπτωση της Νέας Σιών (ΘΕ 38, Ε' 362, 179 - 181). Βρισκόμαστε συνεπώς πράγματι στις αρχές της πρώτης και μόνης καθείρξεως του αγίου τον Σεπτέμβριο του 1159. Πόσο κοντά στο μήνα αυτόν δεν επιτρέπει το κείμενο να υπολογίσουμε με ασφάλεια. Αυτή πάντως η χρονολογική ένδειξη του κειμένου χρειάζεται να προσεχθεί ιδιαίτερα, διότι η μαρτυρία του Νεοφύτου για τον σεισμό (μάλλον στο μεταίχμιο 1159 - 1160) και τις καταστροφικές του συνέπειες για τα μνημεία της Πάφου, ανάμεσά τους και η Λιμενιώτισσα, είναι, αν δεν κάνω λάθος, η μοναδική.

Εύλογη ένσταση φαίνεται να προκαλεί η συνέχεια του κειμένου, όπου ο ομιλητής μετά την αναφορά του στην προσωπική του μαρτυρία "ἐπείγεται φάναι" και αυτό που άκουσε μετά καιρόν ου συχνόν για τον σεισμό της Αντιόχειας (τον τοποθετούν άλλοι στις 29-6-1170 και άλλοι στις 22-6-1171). Όμως δεν υπάρχει εδώ πρόβλημα. Θα μπορούσαμε καταρχήν να παρακάμψουμε αυτή τη δεύτερη έμμεση πληροφορία για τον σεισμό της Αντιόχειας επικαλούμενοι το Ηρακλείτειο αξίωμα "ὄφθαλμοὶ τῶν ὠτῶν

ἀκριβέστεροι μάρτυρες”, θεωρώντας δηλ. αξιοπιστότερη τη βιωματική μαρτυρία του Νεοφύτου για τον σεισμό της Πάφου. Αλλά ας αναρωτηθούμε πόσο χρονικό διάστημα μπορεί να μεσολαβεί ανάμεσα στους δύο σεισμούς με βάση τη συγκεκριμένη χρονική αναφορά μετά καιρόν ου συχνόν. Αν την εκλάβουμε τοις μετρητοίς, είναι αμφίβολο αν μπορεί να καλύπτει τη δεκαετία που εκ πρώτης όψεως φαίνεται να χωρίζει τους δύο σεισμούς, αν και αυτό δεν αποκλείεται, στην περίπτωση που ο συγκεκριμένος αχρονολόγητος λόγος έχει συγγραφεί μετά από πολλά χρόνια, οπότε ο αφηγητής θα βλέπει τον ενδιάμεσο χρόνο από απόσταση τέτοια που του επιτρέπει να τον χαρακτηρίζει ως “ὄχι μακρό”. Ωστόσο το πιθανότερο είναι ότι ο επειγόμενος να τελειώσει τον λόγο του ιεροκήρυκος (πβ. εκτός από το ἐπέιγομαι φάναι, στ. 151, και το ἐπιτροχάδην ἐμνημόνευσα, στ. 189) χρησιμοποιεί χονδρικά μία συνήθη χρονολογική λεκτική φόρμουλα απλώς για να συνδέσει λογικά τους δύο σεισμούς αδιαφορώντας για τη χρονική ακρίβεια, όπως κάνει σε όλον τον προηγούμενο κατάλογο των σεισμών, αφού πρόθεσή του δεν είναι η εξιστόρησή τους αλλά η κατήχηση. Από την αρχή του λόγου όχι μόνο δεν τηρεί στη μνεία των σεισμών καμία χρονολογική τάξη (κάθε άλλο) αλλά και υποπίπτει τουλάχιστον σε ένα ημερολογιακό λάθος, και μάλιστα στην περιφημότερη, από τα εκκλησ. Συναξάρια, περίπτωση του σεισμού της 6ης Νοεμβρίου (τον μεταφέρει στον Οκτώβριο)».

Συνεχίζει ο Στεφανής με το τελικό συμπέρασμα: «Και στις τρεις αναφορές στην κάθειρξή του ο Νεόφυτος εννοεί τον πρώτο και μόνο εγκλεισμό του. Δεν υπάρχει καμία βέβαιη μαρτυρία ότι εγκατέλειψε έστω και προς στιγμήν το ασκηταριό του. Το μοναδικό χωρίο που δίνει αφορμή για τον αντίθετο ισχυρισμό (ΤΔ 5, 2 πενταετοῦς δέ χρόνου παρωχηκότος διεγέρθην καί πρός τιμίου ξύλου ζήτησιν ... εὔρον ἤδη καὶ γὰρ τό ζητούμενον) δεν σημαίνει υποχρεωτικά ότι ο ασκητής της Πάφου πήρε τους δρόμους αναζητώντας το τίμιο ξύλο, απλώς ξεσηκώθηκε να το βρει (με τον τρόπο που έβρισκε και τα βιβλία από τα μοναστήρια της Κύπρου ή της

Κωνσταντινούπολης), και πέτυχε στην προσπάθειά του όχι αμέσως αλλά, καθώς φαίνεται, μετά από κάποιο απροσδιόριστο χρονικό διάστημα, που μπορεί να είναι και μεγάλο: το βρήκα ήδη, προσθέτει, τη στιγμή που γράφει το κείμενο, είτε το 1214 είτε, το πιθανότερο, όταν γράφει την αχρονολόγητη πρώτη χαμένη Τυπική Διαθήκη, όπου φαίνεται να ανήκει το χωρίο. Συνεπώς καθεαυτήν η τελευταία μαρτυρία όχι μόνο δεν ευνοεί την υπόθεση ότι ο Εγκλειστος έβγαινε μερικές φορές έξω στον κόσμο, αλλά μάλλον την ακυρώνει».

Σύμφωνα με τον καθηγητή Αθ. Γλάρο⁵⁸, από την προσεκτική έρευνα της ΤΔ ελέγχεται η μέχρι σήμερα κρατούσα γνώμη (L. Petit, I. Τσικνόπουλλος κ.ά.), ότι ο Νεόφυτος συνέγραψε την πρώτη ΤΔ το 1177, δέκα οκτώ έτη μετά την εγκατάστασή του στο σπήλαιο της Εγκλείστρας (1159) και ότι ο αναφερόμενος στην ΤΔ σχετικός αριθμός «οκτώ», αντί του ορθού «δεκαοκτώ», οφείλεται σε παράλειψη του γραφέα. Με κριτική θεώρηση όλων των μέχρι σήμερα γνώμων που έχουν διατυπωθεί (G. Hill, V. Laurent, I. Τσικνόπουλλος, Θ. Γιάγκου, I. Στεφανής κ.ά.), ο Γλάρος διατυπώνει την άποψή του, η οποία προτείνει λύση στο πρόβλημα, διότι: α) αξιοποιεί όλα τα δεδομένα που μας δίνει το κείμενο της ΤΔ και β) δεν οδηγεί σε αντιφάσεις, αλλά μάλλον σε πλήρη εναρμόνιση όλων των χρονολογικών αναφορών της ΤΔ, καθώς και των σχετικών χωρίων στο υπόλοιπο έργο του Νεοφύτου. Αιτία για την ανεύρεση επωφελέστερης λύσης, από αυτήν του αντιγραφικού σφάλματος, αποτέλεσε η παρατήρηση, ότι η υποτιθέμενη παράλειψη έγινε στις πρώτες γραμμές μετά τον τίτλο του κειμένου της ΤΔ, αμέσως μετά την ιδιόχειρη υπογραφή του Νεοφύτου και θα ήταν μάλλον απίθανο ο Νεόφυτος να μην την είχε προσέξει, δεδομένου ότι κατά την ανάγνωση του χειρογράφου

⁵⁸ Αθανασίου Β. Γλάρου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η «Τυπική Διαθήκη» του*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 339 - 348.

διαπιστώνονται πολύ πιο λεπτολόγες επεμβάσεις και διορθώσεις του Αγίου στο κείμενο του ταβουλλαρίου.

Η λύση, συνεχίζει ο καθηγητής, βασίζεται σε δύο κύριους άξονες:

α) Στη διάκριση της έννοιας και του γεγονότος της καθείρξεως του Νεοφύτου (1167) από εκείνο της εγκαταστάσεώς του στο σπήλαιο, το οποίο, βεβαίως, αποτέλεσε αργότερα και επισήμως την Εγκλείστρα του (1159). Επομένως, η ΤΔ συντάχθηκε το 1175, δηλαδή οκτώ έτη μετά την κάθειρξη, η οποία έλαβε χώρα το 1167 και όχι το 1159, όπου τοποθετείται χρονικώς η άτυπη εγκατάσταση του Αγίου στο σπήλαιο.

β) Στην μορφολογική παρατήρηση επί του κειμένου της δεύτερης και τελικής ΤΔ, ότι ο επίσκοπος Βάκχος επικύρωσε την πρώτη ΤΔ σε συνδιασμό με τη ρητή δήλωση του Νεοφύτου, ότι στην πρώτη ΤΔ προβλεπόταν πλήρης ακτημοσύνη της Μονής, η οποία εκάμφθη επί Λατινοκρατίας (μετά δηλαδή το 1191).

Ως προς τον πρώτο άξονα δόμησης του σκεπτικού χρονολόγησης της πρώτης ΤΔ γίνεται αντιληπτό ότι δεν υπάρχει λόγος να αμφισβητεί κανείς το σχόλιο του Αγίου, ότι αυτή συντάχθηκε οκτώ έτη μετά τον εγλεισμό του, ήτοι την κάθειρξή του. Αν συμφωνήσουμε, συνεχίζει ο καθηγητής, ότι η κάθειρξη έλαβε χώρα το 1167, τότε η πρώτη ΤΔ συντάχθηκε το 1175.

Η χρονολόγηση της καθείρξεως και η τοποθέτησή της στο έτος 1167 βασίζεται στο γεγονός ότι ο Νεόφυτος πουθενά δεν αναφέρει ότι αναχώρησε από τη Μονή της Μετανοίας του και ακολούθησε τον εγκλειστικό βίο με προηγούμενη άδεια των αρμοδίων προϊσταμένων του αρχών. Είναι δεδομένο το χρονικό σημείο της εγκαταστάσεως του Νεοφύτου στο σπήλαιο (1159), αφού αναφέρεται στην ΤΔ ότι επτά χρόνια μετά την εγκατάσταση ανήλθε στον επισκοπικό θρόνο της Πάφου ο Βασίλειος ο Κίνναμος. Η ανάρρηση του Βασιλείου αποδεδειγμένως έλαβε χώρα το 1166. Παρατηρείται δε ότι, ακριβώς εντός της προτάσεως της ΤΔ που περιέχει την αναφορά στην εκλογή του Κιννάμου ως επισκόπου

Πάφου, το σπήλαιο μεταβάλλεται λεκτικώς σε «Ἐγκλείστρα», ενώ αμέσως μετά το χωρίο περί της εκλογής του Βασιλείου, ο Νεόφυτος κάνει μία αναφορά στη βία και τη σπουδή που επέδειξε ο Βασίλειος προκειμένου να τον πείσει να ιδρύσει Μονή, γεγονός που υποδηλώνει την αμεσότητα με την οποία αντιμετώπισε ο νέος Επίσκοπος την «κανονική» εκκρεμότητα της περιπτώσεως του Νεοφύτου. Συνεπώς, η κάθειρξη έλαβε χώρα από τον Βασίλειο Κίνναμο, ευθέως μετά την ανάρρησή του στον επισκοπικό θρόνο, δηλαδή το 1166 ή το 1167. Καταλήγουμε, συνεχίζει ο καθηγητής, στο 1167 μέσα από τη χρονολόγηση των αναφερομένων (αμέσως πριν από την πληροφορία της εκλογής του Βασιλείου Κιννάμου) τριών οραμάτων του Νεοφύτου και τον συνδυασμό των οραμάτων με αυτή καθαυτή την εκλογή.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλη την ΤΔ ο Νεόφυτος αναφέρει μόνο τρία οράματα, εκ των οποίων τα δύο έχουν το ίδιο περιεχόμενο και το τρίτο αποτελεί χρονικό προσδιορισμό. Ευλόγως, δύναται να συμπεράνει κανείς, εξηγεί ο Γλάρος, ότι και οι τρεις πληροφορίες σχετίζονται μεταξύ τους. Οι δύο προφητεύουν ένα γεγονός, ενώ η τρίτη τη χρονική στιγμή που αυτό θα λάμβανε χώρα. Κατόπιν της δεύτερης πληροφορίας, που αποτελεί υπεθύμιση της πρώτης, ακολουθεί η τρίτη «αὖθις μετὰ χρόνους ὀλιγοστούς», αν ο Άγιος δεν μας έδιδε δύο επιπλέον γεγονότα, εκ των οποίων το ένα είναι ταυτόχρονο με την τρίτη πληροφορία, το δε άλλο επόμενο αυτής: «Κατά δε τούς χρόνους ἐκείνους ἡ Παφίων ἐχήρευεν ἐκκλησία και ἐν τῷ ἑβδόμῳ ἔτει τῆς ἐν τῇ Ἐγκλείστρᾳ μου παροικίας συνάπτεται ἀνδρὶ τῷ μακαρίῳ ἐκείνῳ Βασιλείῳ τῷ Κιννάμῳ». Ως εκ τούτου, το ταυτόχρονο της τελευταίας πληροφορίας του Νεοφύτου είναι η χηρεία της επισκοπής των Παφηνών και το υστερόχρονο η ανάρρηση του Βασιλείου Κιννάμου στον επισκοπικό θρόνο, η οποία, όμως, λαμβάνει χώρα τον έβδομο χρόνο από την εγκατάσταση του Αγίου στο σπήλαιο, ήτοι το 1166 (1159 + 7). Επειδή, μάλιστα, ο Νεόφυτος υπολογίζει τα έτη

μετρώντας από τον μήνα Σεπτέμβριο, που ήταν ο μήνας της μόνιμης εγκαταστάσεώς του στο σπήλαιο (14-9-1159), και ο πρώτος μήνας εκάστης ινδικτιώνας, το πιθανότερο είναι ο Βασίλειος ο Κίνναμος να ανέβηκε στον επισκοπικό θρόνο της Εκκλησίας της Πάφου το φθινόπωρο του 1166, πενήντα μέρες μετά τη χηρεία του θρόνου και να αναγνώρισε τον εγκλεισμό του Νεοφύτου εξήντα ημέρες αργότερα. Με βάση όλα τα ανωτέρω τοποθετεί ο Γλάρος την κάθειρξη του Αγίου όχι στο 1159, ούτε στο 1170, αλλά στις αρχές του 1167, εξήντα μέρες μετά την ανάρρηση του Κιννάμου, και επομένως τη σύνταξη της ΤΔ οκτώ έτη αργότερα, δηλαδή το 1175.

Η ανωτέρω λύση επιβεβαιώνεται με δύο πρόσθετα, ισχυρά, κατά την άποψη του καθηγητή, επιχειρήματα:

α) Για να παραμεριστούν τα αδιέξοδα της υποθέσεως, ότι ο χρόνος σύνταξης της πρώτης ΤΔ τοποθετείται στο 1177, επικράτησε η γνώμη ότι ο Βασίλειος ο Κίνναμος επικύρωσε την πρώτη ΤΔ το 1190 και ο διάδοχός του Βάκχος το 1194, με βάση τη χρονολογική σημείωση της 8ης και 12ης ινδικτιώνας των δύο επικυρώσεων αντίστοιχα σε σχέση με το 1214 (χρόνο συντάξεως του χειρογράφου). Τα πιθανά έτη που αντιστοιχούν στην 8η ινδικτιώνα είναι το 1175, το 1190 και το 1205. Τοποθετεί ο καθηγητής την επικύρωση του Βασιλείου στο 1175, αμέσως μετά την σύνταξη της πρώτης ΤΔ από τον Νεόφυτο, και ακολούθως του Βάκχου το 1179 και απαντά στο μέχρι σήμερα αναπάντητο ερώτημα (ως προς τους ιστορικούς που ισχυρίζονται ότι η ΤΔ συντάχθηκε το 1177 και επικυρώθηκε το 1190), γιατί ο Βασίλειος ο Κίνναμος να περιμένει 12 - 13 έτη προκειμένου να επικυρώσει την ΤΔ; Η απάντηση είναι, ότι ο Βασίλειος δεν περίμενε 12 - 13 έτη για να επικυρώσει την ΤΔ, αλλά την επικύρωσε αμέσως, δηλαδή το 1175.

β) Τη λύση που δίνει ο καθηγητής ενισχύει και το γεγονός, ότι το 1194 υπήρχε στην Κύπρο Λατινοκρατία και είχαν ήδη λάβει χώρα οι

αποκλίσεις περί σχετικής ακτημοσύνης της Μονής, τις οποίες όμως χρονικώς τοποθετεί ο Νεόφυτος μετά την επικύρωση της πρώτης ΤΔ από τον Βάκχο. Άρα οδηγούμαστε σε λανθασμένη χρονολόγηση, αν θεωρήσουμε ότι ο Βάκχος επικύρωσε την πρώτη ΤΔ, η οποία προέβλεπε πλήρη ακτημοσύνη, ενώ ήδη είχε αποκτήσει η Μονή κάποια περιουσιακά στοιχεία λόγω της οικονομικής ένδειας εξαιτίας της «δεινής δουλείας» των Λατίνων. Αποκλείοντας, λοιπόν, και γι' αυτό τον λόγο την περίπτωση να έλαβε χώρα η επικύρωση του Βάκχου το 1194, τοποθετείται υπέρ της εκδοχής του 1179, αφού και το 1209 ως πιθανό έτος επικυρώσεως αποκλείεται, λόγω του ότι τον Ιούνιο του έτους αυτού επίσκοπος Πάφου ήταν ο Σάββας. Η παρουσία και συμμετοχή του Σάββα στις 17 Ιουνίου του 1209 στις Συνοδικές εργασίες της Κωνσταντινουπόλεως αποτελεί σημαντική μαρτυρία που μας αποκλείει το ενδεχόμενο ο Βάκχος να ήταν επίσκοπος Πάφου τον Μάιο του 1209, του οποίου δεν γνωρίζουμε τον ακριβή χρόνο θανάτου του. Η επικύρωση του Βάκχου τοποθετείται στο 1179 (12η ινδικτιώνα), και του Βασιλείου τέσσερα χρόνια πριν (8η ινδικτιώνα). Συνεπώς, η επικύρωση του Βασιλείου έλαβε χώρα το 1175.

Ο καθηγητής Γλάρος συντάσσεται με την άποψη του Θ. Γιάγκου περί του δυνατού του συνδιασμού των χρονολογιών που φέρονται στις δύο επιγραφές, αφενός της σύγχρονης του Αγίου, επιγραφής του Θεοδώρου του Αψευδούς, η οποία αναφέρει το έτος 6691 από κτίσεως κόσμου ως χρονολογία της ιστόρησης της Εγκλείστρας ($6691 - 5508 = 1183$) και αφετέρου της μεταγενέστερης επιγραφής του Ναού (16ος αιώνας), που τοποθετεί την ιστόρηση του Ναού στο έτος 6704 από κτίσεως κόσμου ($6704 - 5508 = 1196$), προκειμένου να ερμηνευθεί η πληροφορία της ΤΔ, ότι 24 έτη από της καθείρξεως του Αγίου ιστορήθηκε η Εγκλείστρα. Προσθέτει, όμως, σε αυτά την υπόθεση, ότι πιθανόν ο Θεόδωρος ο Αψευδής χρονολόγησε την επιγραφή του με βάση τη «μυστική ιδέα» περί της γεννήσεως του Χριστού το 5500/1 από κτίσεως κόσμου, και άρα το έτος της

επιγραφής, που αναγράφεται ως 6691 δεν είναι το 1183 αλλά το 1190/91 (6691 - 5500/01). Σε αυτήν την περίπτωση επιβεβαιώνεται πλήρως το σχετικό χωρίο της ΤΔ, ότι 24 έτη μετά την κάθειρξη του Νεοφύτου ιστορήθηκε η Εγκλείστρα (1190/1 - 24 = 1166/67). Αποδείξεις ότι ο Αψευδής ακολουθούσε τη «μυστική ιδέα» δεν έχουμε. Διαθέτουμε μόνο την ένδειξη, ότι γενικώς η μυστική ιδέα πιθανώς ήταν γνωστή στην Κύπρο ήδη από την εποχή της Β' Οικουμενικής Συνόδου.

Παρά την άρνηση του αγίου Νεοφύτου να αποκαλύψει τον τρόπο που απόκτησε την παιδεία και τη μόρφωσή του υποστηρίζει ότι παρακολούθησε κάποια μαθήματα, προφανώς από μοναχούς της Ιεράς Μονής του ιερού Χρυσοστόμου. Στη συνέχεια με την παρακολούθηση των ιερών γραμμάτων των ακολουθιών του νυχθημέρου, αλλά κυρίως με την θεία χάρη φωτίσθηκε ο νους του και έγινε δεινός θεολόγος της Εκκλησίας⁵⁹.

Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η μέθοδος της απομνημονεύσεως των ιερών κειμένων της Αγίας Γραφής, η οποία συνηθιζόταν στα μοναστήρια, συνέβαλε ουσιαστικά στην εκπαίδευσή του. Ο άγιος, πρώτα απομνημόνευε στην Ιερά Μονή του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη, ήδη από τα δεκαοκτώ του χρόνια, τον ιερό Ψαλτήρα. Όταν εγκαταστάθηκε στη Μονή της Εγκλείστρας κατόρθωσε γύρω στα εικοσιοκτώ του χρόνια να απομνημονεύσει την Εξαήμερο και ένα μεγάλο μέρος του βιβλίου της Γενέσεως⁶⁰.

⁵⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 84.

⁶⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 203, 22 - 24.

Πέντε χρόνια μετά την εγκατάσταση του Νεοφύτου στην Εγκλείστρα, γύρω στο 1166/7, αναζήτησε τεμάχιο του Τιμίου Εύλου, πράγμα που κατόρθωσε να βρει «Πενταετοῦς δέ χρόνου παρωχηκότος, διηγέρθην καί πρὸς Τιμίου Εύλου ζήτησιν ἐργωδῶς ... Εὖρον ἤδη καὶ γὰρ τό ζητούμενον»⁶¹.

Ο καθηγητής Γλάρος⁶² υποστηρίζει τη γνώμη ότι η ανεύρεση του Τιμίου Εύλου δεν έγινε με την πραγματοποίηση ταξιδιού από τον Νεόφυτο, αλλά με την ευόδωση του συνεχούς αιτήματος κατά την προσευχή του, μέσω της επισκέψεως στο σπήλαιο κάποιου που είχε Τίμιο Εύλο και τού το δώρισε. Ο Άγιος εγκαινίασε το θυσιαστήριό του στο όνομα της εορτής της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, κατά την οποία η Εκκλησία εορτάζει την ανεύρεση του Τιμίου Εύλου από την αγία Ελένη. Ήθελε, λοιπόν, να εγκαταστήσει στο θυσιαστήριό του Τίμιο Εύλο, αφού δεν μπορούσε να έχει δεσποτική ευλογία και καθαγιασμό του θυσιαστηρίου του με λείψανα μαρτύρων. Δεν αποκλείεται η προσπάθειά του να συνοδεύτηκε με την αποστολή άλλων ανθρώπων, προσκυνητών στους Αγίους Τόπους ή όπου αλλού, προς ανεύρεση του Τιμίου Εύλου.

Νωρίς, από την αρχή σχεδόν της εγκλείσεώς του, ο Θεός τού φανερώνει τα χρόνια της εγκλείστου διαγωγής του· «Καί αὖθις μετὰ χρόνους ὀλιγοστούς διὰ τινος ὄψεως ἐδόκουν ἀνέρχεσθαι τό ὄρος τοῦ Ὀλύμπου, τό κατέναντι Λευκάρων, πόλεως Ἀμαθούντων, πατρίδος ἡμεδαπῆς, εἰς προσκύνησιν δῆθεν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, καί ἰδού φωνή

⁶¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 17 - 20.

⁶² Αθανασίου Β. Γλάρου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η «Τυπική Διαθήκη» του*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 349 - 351.

λέγουσα πρὸς με· Μετά πενήκοντα ἡμέρας, καὶ αὖθις ἐκ δευτέρου· Μετά ἐξήκοντα ἡμέρας. Ἡ δὲ ἀπόβασις τοῦ ῥήματος τούτου ἄδηλος καθορᾶται»⁶³.

Εἶναι ολοφάνερο ἀπὸ την συνέχεια ὅτι οἱ ἡμέρες τοῦ οράματος εἶναι τὰ ἔτη ζωῆς τοῦ Οσίου, που ἔζησε ἐγκλειστος 60 ἔτη καὶ ἐκοιμήθη. Σε 60 ἡμέρες - ἔτη, ἀνήλθε ὁ Ὅσιος στὸν οὐρανὸ γιὰ προσκύνηση τοῦ ποθουμένου Σταυροῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰδίου τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ. Ἡ ἀνεξιχνίαστος βουλή τοῦ Θεοῦ παρέτεινε ἀπὸ πενήκοντα σε ἐξήκοντα ἔτη τὴν ἐπίγεια οὐρανόδρομη πορεία του, προφανῶς γιὰ περισσότερο στηριγμὸ τῆς Εκκλησίας Του. Ἡ ἀκρα ταπείνωση, που σαν βάση ὅλης τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῶν φιλοθέων πάντοτε βρίσκεται, δὲν μας ἐπιτρέπει νὰ δούμε τοὺς τιτανικοὺς καὶ ἀνελέητους ἀγῶνες, που τὴν πνευματικὴ τους πάλῃ συγκροτοῦν. Ἀκόμη ἐν προστίθεται κάπως τολμηρό, πλὴν ὅμως ἀληθές ἐξ ὧσων ἡ πείρα ἀπέδειξε. Εἶναι δε αὐτό, πως ἡ στενότητα ἢ ἡ πενιχρὰ περιγραφή τῶν βιωμάτων τῶν ἁγίων ἀνδρῶν οφείλεται πολλάκις στὴν ἀπουσία ικανῶν καὶ πνευματικῶς γεγυμνασμένων, οἱ ὁποῖοι νὰ δύνανται νὰ συγκρίνουν καὶ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ζωὴ τους. Ὅπου υπήρχαν μαθητὲς μεμνημένοι καὶ κατὰ κάποιον τρόπον συνεχιστὲς τῆς ζωῆς τῶν γερόντων, αὐτοὶ μπόρεσαν καὶ ἔδωσαν μιὰ πιὸ ζωντανὴ εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν ἁγίων καὶ ἔχουμε ἐπ' αὐτοῦ πολλὰ παραδείγματα. Κάτι τέτοιο, ὅμως, δὲν συνέβηκε στὸν δικὸ μας περιγραφόμενο Ὅσιο, διότι μάλλον ἀργήσε νὰ ἀφήσει νὰ τον πλησιάσουν μαθητὲς καὶ μετὰ πάλι αὐτοὺς δὲν τοὺς ἀφήνε νὰ μένουν καὶ πολὺ πλησίον του. Κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅμως, γιὰ τὴν βαθυτάτη ταπεινοφροσύνη του, που δὲν ἀφήνε οὔτε καταδεχόταν νὰ περιγράψει κάτι ἀπὸ τὰ θαυμαστά καὶ υπερφυσικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ολόκληρὴ του ἡ ζωὴ ἦταν διαποτισμένη. Ἡ διψασμένη ψυχὴ του ἀρχισε νὰ ρουφᾷ ἀχόρταστα

⁶³ Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33 - 34, 27 - 33.

το γλυκό μέλι της ησυχίας, παράλληλα όμως μπροστά του άνοιξε ένα φοβερό στάδιο τρομερών αγώνων, που είναι αδύνατον να περιγραφούν. Ποιός, αλήθεια είναι ικανός να διηγηθεί τα παλαίσματα εναντίον των δαιμόνων και εναντίον και αυτής της ίδιας της φύσεως που έκανε ο νεαρός έγκλειστος Νεόφυτος; Τίς ολονύκτιες αγρυπνίες, τις ορθοστασίες, τις προσευχές, τα δάκρυα και το καρδιακό πένθος, τις νηστείες, την χαμευνίαν, την τήρηση του νου από ακάθαρτους λογισμούς και προπάντων την σώμα προς σώμα πάλη με τους δαίμονες; Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, που είναι κατά κάποιο τρόπο φυσικά επακόλουθα στους αγωνιστές της ερήμου, επί πλέον ο απόλυτος εγκλεισμός απαιτούσε υπεράνθρωπο αγώνα και συνεχή εγρήγορση για ν' αντέξει. Ζωσμένος κατάσαρκα με βαρείες αλυσίδες έβαλε όρο στον εαυτό του να μὴν γευθεί καθόλου οποιοδήποτε πράγμα που ψήνεται σε φωτιά και έτσι 30 ολόκληρα χρόνια δεν έφαγε τίποτα άλλο, ούτε ψωμί, παρὰ μόνο βρεγμένα όσπρια και αυτά πάλι με μέτρο και εγκράτεια. Η σκληροτάτη χαμαικοιτία στο πέτρινο «χαράδριό» του ξεκούραζε για λίγο το πολύμοχθο σώμα του⁶⁴.

Τον έβδομο χρόνο της παραμονής του Νεοφύτου στην Εγκλείστρα, δηλ. γύρω στο 1166/7, ο Βασίλειος Κίνναμος κατέλαβε τη χειρεύουσα θέση της Μητροπόλεως Πάφου· «Κατά δέ τούς χρόνους εκείνους, ή Παφίων έχήρενεν Έκκλησία, καί εν τῷ έβδόμῳ ἔτει τῆς εν τῇ Έγκλείστρᾳ μου παροικίας συνάπτεται άνδρί τῷ μακαρίῳ εκείνῳ Βασιλείῳ τῷ Κιννάμῳ»⁶⁵. Ο επίσκοπος Βασίλειος Κίνναμος έδειξε ιδιαίτερη συμπάθεια και αγάπη στον Έγκλειστο. Μάλιστα, για τέσσερα ολόκληρα χρόνια από την εκλογή του, προσπαθούσε και τελικά έπεισε τον Νεόφυτο να ιερωθεί γύρω στο

⁶⁴ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 33 - 35.

⁶⁵ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 33, 17 - 20.

1170/1 και να δεχθεί έναν υποτακτικό, του οποίου τη διατροφή κάλυπτε ο Κίνναμος· «Εὐνοϊαν δέ καί πίστιν ὅ,τι πολλήν θεοδηγήτως πρός τήν ἐμήν ἐνδειξάμενος ταπεινότητα, οὐκ ἐπαύσατο ἐπὶ τετραετίαν ὅλην ἐρεθίζων με, πῇ μὲν αὐτός προσφοιτῶν, πῇ δέ διά τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ παραινῶν, ἄχρις οὗ εἰς τόν τῆς ἱερωσύνης ζυγόν κατεζεύγλησέ με καί μαθητήν σύνοικον ἔχειν ἀνέπεισε, γράψας διά σιγιλλίου καί τό ἀρκοῦν σιτηρέσιον»⁶⁶. Ἐτσι η «Πρεσβυτέρα Ἐγκλείστρα» μεταβάλλεται σε «Μονήν τῆς Ἐγκλείστρας» και αρχίζει η διαπλάτυνση, ο καλλωπισμός και η κατασκευή κελλιῶν κατά μήκος του κρημνού· «Καί ἔκτοτε λοιπόν ἤρξαντο καί τά τῆς Ἐγκλείστρας πλατύνεσθαι τε καί καλλωπίζεσθαι, καί τό τοῦ κρημοῦ μῆκος ἐλαξεύθη καθόλου πρός κελλιῶν οἰκοδομήν»⁶⁷. Κτίστηκαν ο νάρθηκας, το σκευοφυλάκιο, το αρτοποιεῖο, το μαγειρεῖο, η αποθήκη με ἀνώγειο, κελλιά, οικονομεῖο, πεντακάμαρος ηλιακός, πύλη στην εἴσοδο της Μονῆς, ὅλη η Μονή περιφράχθηκε με ξύλινο καγκελωτό φράγμα⁶⁸. Ο χώρος μπροστά ἀπό τη Μονή ἐγινε κήπος, για την καλλιέργεια λαχανικῶν και ἄλλων δένδρων⁶⁹. Η Μονή της Ἐγκλείστρας ἐμπλουτίσθηκε με ιερὰ σκεύη, βιβλία καί ἅγιες εἰκόνες⁷⁰. Οἱ ἀδελφοί της Μονῆς και κάποιοι «ἐλλόγιμοι κοσμικοὶ ἄνδρες» πρότειναν στον Ἅγιο να αὐξήσει τον ἀριθμό των μοναχῶν στους εἴκοσι με εικοσιπέντε. Ο Νεόφυτος δέχθηκε τον ἀριθμό

⁶⁶ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιερὰς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 34, 7 - 13.

⁶⁷ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιερὰς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 34, 13 - 15.

⁶⁸ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιερὰς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 50, 3 ἐξ.

⁶⁹ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιερὰς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 48, 10 ἐξ.

⁷⁰ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιερὰς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 40, 11 ἐξ.

των δεκαπέντε με δεκαοκτώ⁷¹, όμως θεωρούσε ιδανικό τον αριθμό των δέκα μοναχών. Κάποτε, ο αριθμός των μοναχών έφτασε στους δεκατέσσερις, αλλά αντί να ωφεληθούν ζημιώθηκαν καθόσον δημιουργήθηκαν προβλήματα⁷².

Πέρασαν ήδη 55 χρόνια από την ημέρα που ο άγιος Νεόφυτος κατοίκησε στην φιλτάτη του Εγκλείστρα. Αισθάνεται ότι ο χρόνος της εκδημίας του από τον κόσμο πλησιάζει. Αρχίζει σαν στοργικός Πατέρας να προετοιμάζει τα πνευματικά του παιδιά, στηρίζοντας και νουθετώντας τους στην ευλογημένη μοναχική ζωή και στην Αγία Εγκλείστρα. Γράφει την Δεύτερη και τελευταία τυπική του Διαθήκη. Προτρέπει τους μαθητές του στην μεταξύ τους αγάπη και στην συνεπή τήρηση των καθορισμένων προσευχών του νυχθημέρου. Ορίζει διάδοχό του τον Ιερομόναχο Ησαΐα και προτρέπει όλους στην υπακοή. Όλοι οι διάδοχοί του, ηγούμενοι της Αγίας Εγκλείστρας, πρέπει να είναι έγκλειστοι. Μετά την εκλογή και χειροτονία τους να εγκλείωνται αφού θα έχουν ήδη εκ των προτέρων προετοιμασθεί. Να φροντίζουν την πνευματική ζωή των αδελφών και να μην αμελούν την διδασκαλία τους⁷³.

Όποιος πέσει σε σαρκικό αμάρτημα και δεν εξομολογηθεί ευθύς, να διώκεται μακράν· «φίλη γάρ Θεῷ ἔρημος καθαρά καὶ ἄοικος ὑπὲρ οἰκουμένην ἀκάθαρτον»⁷⁴.

⁷¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 36, 2 - 5, 17 - 18.

⁷² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 61, 14 - 19.

⁷³ Γέροντος Ιωσήφ, *Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος (Η ουρανόδρομη πορεία του)*, Γ' έκδοσις, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής του Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1998, σελ. 77 - 78.

⁷⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 42, 25 - 26.

Η Εγκλείστρα πρέπει να παραμείνει αυστηρά «παντοίας γυναικός ἀπρόσιτον»⁷⁵. Οι νηστείες να τηρούνται με ακρίβεια και η ακτημοσύνη να βασιλεύει στην Αγία Εγκλείστρα. Οι μοναχοί να αποφεύγουν τις ανέσεις και τις επαφές με τους κοσμικούς και κυρίως με τους συγγενείς τους. Τους προέτρεψε να είναι ελεήμονες στους φτωχούς που ζητούν βοήθεια στην πύλη της Μονής και να είναι αγαπημένοι μεταξύ τους⁷⁶. Τονίζει πως η Αγία του Εγκλείστρα «εὐκτηρίου ἁγίου μέτρον διασώζει»⁷⁷. Δεν είναι κοινό κελλί, γι' αυτό και μερικοί που επιχείρησαν να μείνουν εκεί δεν μπόρεσαν. Υπενθυμίζει πως «...πρός Θεοῦ καί Δεσπότης τὴν Ἐγκλείστραν ταύτην ὡς τάλαντον ἔλαβον. Αὐτός γάρ μοι αὐτὴν προὔτεινεν ἔρημον καὶ αὐτός μοι αὐτὴν κατεφαίδρυνεν ὡς εὐδόκησε. Καὶ γὰρ πάλιν τῇ παναλκεῖ παλάμῃ αὐτοῦ παρέθηκα ταύτην...»⁷⁸. Προφητεύων αινιγματωδῶς το μέλλον της Αγίας Εγκλείστρας, ως προσκύνημα και κοινό κόσμημα της εκκλησίας, λέει: «ἐμοὶ γὰρ δοκεῖ ὅτι καὶ ἔτι οὐδεὶς δυνήθη ἐν αὐτῇ κατεσθῆναι. Εἰ γὰρ ὁ Κύριος ἐτέρως πως αὐτὴν ἐταμιεύσατο, τίς ὁ ἀντιλέγειν δυνάμενος;»⁷⁹.

Διαλαμβάνει, τέλος, ο Όσιος Νεόφυτος τα του θανάτου και της ταφής του στον τάφο που ο ίδιος εξαρχής ετοίμασε στο κελλί της Εγκλείστρας. Παραγγέλει στους μαθητές του να μη κλαύσουν

⁷⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 49, 6 - 7.

⁷⁶ Κώστα Ν. Κωνσταντινίδη, *Η Τυπική Διαθήκη της Εγκλείστρας του Αγίου Νεοφύτου*. Μιά ιστορική ανάγνωση, Ανάτυπον, Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 4, Λευκωσία 1999.

⁷⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 68, 9 - 10.

⁷⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 28, 12 - 16.

⁷⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 68, 11 - 13.

υπερβολικά στον θάνατό του, γιατί δεν του συνέβηκε τίποτα το παράξενο στην ανθρώπινη φύση. Μετά τις επικήδειες ευχές να κρύψουν το λείψανό του στον λαξευμένο τάφο που έσκαψε ο ίδιος στον τοίχο της Εγκλείστρας. Να του φορέσουν τα «νεκροτάφια ράκη» που ύφανε με τα χέρια του και να τον τοποθετήσουν στο ιδιόχειρο φέρετρο που έφτιαξε, κατά μίμηση του Σταυρού του Χριστού, τρισύνθετο, από κέδρο, κυπαρίσσι και πεύκο. Δίδει εντολή να κτίσουν μετά τον τάφο και να ζωγραφίσουν κάτι στον τοίχο, για να χαθεί έτσι σιγά - σιγά ο τόπος του τάφου: «μή με, ἀδελφοί, ἐπικλαύσετε ἀμέτρως, καθότι καί πάσης θνητῆς φύσεως ξένον τι ἐφωράθη οὐδέν, ἀλλὰ μάλιστα εὐξάμενοι τὰ εἰκότα ὑπὲρ ἐμοῦ ... κατακρύψατέ μου το ταπεινόν λείψανον ἐφ' ᾧ ἐν τῷ κρημνῷ τῆς Ἐγκλείστρας ἐλάξευσα τάφῳ, ἀμφιάσαντες αὐτό ἃ ἐγὼ ἔνησα νεκροτάφια ράκη πρό χρόνων ἱκανῶν καί ἀπεθέμην αὐτά ἐν γλωσσοκόμῳ πευκίνῳ καί κεδρίνῳ καί κυπαρισσίνῳ... Χαλάσαντες δέ τόν τοῖχον τοῦ τάφου πρός εἰσέλευσίν τοῦ κιβωτίου καί μέλλοντες πάλιν αὐτόν ἀνακτίσαι μή ἐάσητε πάλιν θυρίδιον κατὰ τό πρότερον, ἀλλὰ παντελῶς αὐτό κατακλείσατε καί ἔξωθεν, ὅπου τό θυρίδιον προῆν, ἱστορήσατε εἰκόνα ... καί οὕτως τόν τόπον οἰκοδομήσατε, ὡς πολλούς τῶν ξένων ἀγνοεῖν ὅτι τάφος ἔνδον ἀπόκειται»⁸⁰.

Ως επισφράγισμα της όλης του πατρικής στοργής και κηδεμονίας προς τους μαθητές του, τους ευλογεί με την τελευταία αυτή μικρή ευχή: «Ο δέ Θεός καί Πατήρ, ὁ διά τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καλέσας ἡμᾶς εἰς τήν αἰώνιον αὐτοῦ βασιλείαν καί δόξαν, στηρίξαι καί καταρτίσαι πάντας ὑμᾶς, ἀδελφοί, εἰς τό πανάγιον καί σωτήριον θέλημα αὐτοῦ καί πρυτανεύση ἅφεςιν ἀμαρτιῶν

---

⁸⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 67, 7 εξ.

πρεσβείαις τῆς παναμώμου Θεοτόκου καί τοῦ πανσέπτου σταυροῦ καί πάντων τῶν ἁγίων· ἀμήν»⁸¹.

Ἡ ποθητή ημέρα ἐφθασε. Τὴν 12η Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1219 ὁ Κύριος κάλεσε τὸν ἠγαπημένο του ἀθλητὴ κοντά του. Ὁ Ὁσιος πατὴρ ἡμῶν εἰσήλθε στὸν οὐρανὸ «πιστὸς ἄχρι θανάτου»⁸² καί ἔλαβε τὸν στέφανο τῆς ζωῆς. Τὸ ἅγιό του λείψανο ἔμεινε, κατὰ τὴν ἐπιθυμία του, κρυμμένο καὶ ἀγνωστο. Πέρασαν ἑκατοντάδες χρόνια καὶ ὅλοι ἀγνοοῦσαν τὸν τόπο τοῦ τάφου. Τὴν 24η Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1750, κάποιος μοναχὸς ἀντελήφθηκε στὸν τοίχο τῆς Ἐγκλείστρας ἓνα κούφιο μέρος. Δὲν ἀντέξε στὸν πειρασμό. Τῇ νύκτα, ἔσκαψε τὸν τοίχο καὶ βρῆκε τὴν πλάκα τοῦ τάφου. Πῆγε νὰ τὴν σηκώσει, ἀλλὰ θεία δύναμις τὸν ἐρίξε κατὰ γῆς. Ὅταν συνήλθε, ἔτρεξε στὸν ἡγούμενο Ἀθανάσιο καὶ ἀνέφερε τὸ γεγονός. Ὁ ἡγούμενος μαζί με τοὺς ἄλλους μοναχοὺς πῆγαν γρήγορα καὶ σήκωσαν τὴν πλάκα. Ἀμέσως ὁ τόπος πλημμύρισε ἀπὸ ἄρρητη εὐωδία καὶ ἀντίκρυσαν τὰ ἁγιασμένα λείψανα τοῦ Οσίου Πατρός. Ἀμέσως τὰ μετέφεραν με λιτανεία καὶ θυμιάματα στὸ ναό, ὅπου βρίσκονται μέχρι σήμερα εὐωδιάζοντα καὶ θαυματουργοῦντα στοὺς προσερχομένους μετὰ πίστεως. Ἡ Μονὴ τοῦ Οσίου ἀνακηρύχθηκε Σταυροπηγιακὴ καὶ διοικητικὰ ἀνεξάρτητη. Ἡ μνήμη τοῦ Ἀγίου τιμάται δύο φορές τοῦ ἔτους. Τὴν 24η Ἰανουαρίου, ἡμέρα τῆς διασώσεώς του ἀπὸ τὴν πτώση στὸν κρημνὸ καὶ τὴν 28η Σεπτεμβρίου, ἡμέρα τῆς ευρέσεως τῶν Ἀγίων Λειψάνων, κατὰ μετὰθεσιν τῆς μνήμης τῆς κοιμήσεώς του, διότι συμπίπτει με τὴν Ἀγία Τεσσαρακοστή⁸³.

⁸¹ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερὰς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 68, 17 - 24.

⁸² Ἀποκ. 2,10.

⁸³ Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος (Ἡ οὐρανόδρομη πορεία του)*, Γ' ἐκδοσις, Ἐκδοσις Ἱερὰς Μεγίστης Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου, Ἁγίου Ὄρους 1998, σελ. 80 - 82.

Μετά την αναγνώριση του αγίου Νεοφύτου από την κοινή συνείδηση του πληρώματος της εκκλησίας της Κύπρου, την καταγραφή του στα Δίπτυχα και τον καθορισμό ετησίας γιορτής της μνήμης του, σύμφωνα με την κρατούσα τάξη, από την εκκλησιαστική αρχή του νησιού, η εικόνα και τα λείψανά του εκτέθηκαν σε δημόσια προσκύνηση, ενώ οι ηγούμενοι και οι πατέρες της Μονής και οι πιστοί της Κύπρου ανήγειραν ναό προς τιμήν του και συντάχθηκε σχετική ασματική ακολουθία του. Αφού γενικεύτηκε η τιμή του αγίου Νεοφύτου, η ορθόδοξη οικουμενική Εκκλησία περιέλαβε το όνομά του στα Συναξάρια, Αγιολόγια, Μηνολόγια και Δίπτυχα⁸⁴.

2. Το συγγραφικό έργο του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Προοιμιακώς, να πούμε ότι το φιλολογικό ενδιαφέρον των ερευνητών για τα έργα του αγίου Νεοφύτου άρχισε περί τα μέσα του 17ου αιώνα. Με το ανέκδοτο έργο του Εγκλείστου ασχολήθηκε πρώτος ο J.B. Cotelerius⁸⁵, ο οποίος για πρώτη φορά εξέδωσε το μικρό έργο «Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν». Ακολούθως, στα μέσα του 18ου αιώνα, κατόπιν παρακλήσεως του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, Χρυσάνθου, ο γνωστός λόγιος Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, εξέδωσε στη Βενετία, το 1779, την «Τυπικὴν Διαθήκην», τη «Θεοσημίαν» και την «Εξαήμερον» του αγίου Νεοφύτου⁸⁶. Μετά από έναν αιώνα ασχολήθηκε με τα συγγράμματα του Οσίου ο προτεστάντης ιερέας F.E. Warren, ο οποίος εξέδωσε και πάλιν την

⁸⁴ R. Macrides, «Saints and sainthood in the Early Palaiologian Period», *The Byzantine Saint, University of Birmingham. Fourteenth spring symposium of Byzantin studies*, London 1981, σελ. 83 εξ.

⁸⁵ J.B. Cotelerius, *Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου, Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν*, *Ecclesiae graecae monumenta*, II, Παρίσι 1681, σελ. 457 - 462.

⁸⁶ Αρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ, *Τυπικὴ σύν Θεῷ Διάταξις καὶ Λόγοι εἰς τὴν Ἑξαήμερον τοῦ Ὁσίου Πατρός ἡμῶν Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου*, Ἐνετίησι 1779.

«Τυπικήν Διαθήκην» του Αγίου στο Λονδίνο⁸⁷. Περί τα τέλη του 19ου αιώνα, το 1899, στο Παρίσι, άρχισε να ασχολείται με τη ζωή και το έργο του Οσίου ο L. Petit⁸⁸, ενώ λίγο πιο νωρίς ο E. Miller είχε εκδόσει και αυτός το έργο του Νεοφύτου «Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν»⁸⁹.

Στις αρχές του 20ού αιώνα, το 1907, ο H. Delehayε εξέδωσε στις Βρυξέλλες, στα *Analecta Bollandiana*, οκτώ από τους τριάντα λόγους της «Πανηγυρικής Α΄» του Εγκλείστου⁹⁰. Την ίδια περίοδο ενδιαφέρον για το έργο του Νεοφύτου δείχνει στη Γαλλία ο M. Jugie⁹¹ και λίγο αργότερα στην Ιταλία ο E.M. Toniolo⁹². Ανατύπωση των οκτώ πανηγυρικών λόγων έκανε ο Κύπριος λόγιος Ιω. Χ. Χατζηϊωάννου στην Αλεξάνδρεια το 1914. Στον ίδιο τόμο περιλαμβάνεται η «Τυπική Διαθήκη», όπως εκδόθηκε από τον Αρχιμ. Κυπριανό και τον Warren, η «Ερμηνεία εἰς τήν ἑξαήμερον εἰς δεκαέξ λόγους», η «Θεοσημεία» και η επιστολή του Οσίου «Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν»⁹³.

⁸⁷ F.E. Warren, *The Ritual Ordinance of Neophytus*, *Archaeologia* 47 (1881) 1 - 40 (αυτοτελώς Westminster 1882). Ο συγκεκριμένος προτεστάντης ιερέας αρνείται την αγιότητα του Νεοφύτου και γίνεται ο προάγγελος και η βάση για την έρευνα της Κ. Γαλαταριώτου.

⁸⁸ L. Petit, *Vie et ouvrages de Neophyte le Reclus*, EO 2 (1898/9), σελ. 257 - 268 και 372.

⁸⁹ E. Miller, *Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου, Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν*, *Recueil des historiesns grecs des crasades*, I, 2, Παρίσι 1873, σελ. 559 - 563. Πρβλ. C. Cobham, *Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν*, *Excerpta Cypria* (1908), σελ. 9 - 15.

⁹⁰ H. Delehayε, *Saints de Chypre*, AB 26 (1907) σελ. 161 - 297.

⁹¹ M. Jugie, *Le temoignage de Neophyte le Reclus sur l' immaculee conseption*, *Bessarione* 35 (1919) σελ. 7 - 20, του ιδίου, *Neophyte le Reclus* (1134 - 1220), *Homelies sur la nativite de la sainte Vierge et sapresentation au temple*, *Homelies Mariales Byzantines*, *Textes grecs edites et traduits en Latin*, PO 16 (1922), σελ. 526 - 538.

⁹² E. M. Toniolo, *Omeli e Catechesi Mariane Inedite di Neofito il Recluso*, (1134 - 1220c), *Marianum* 36 (1974), σελ. 184 - 315.

⁹³ Ιωάννου Χ. Χατζηϊωάννου δ.φ., *Ιστορία καὶ ἔργα Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καὶ Εγκλείστου*, Αλεξάνδρεια - Πατριαρχικό Τυπογραφείο 1914.

Μετά από μία εικοσαετία, το 1935, ο ίδιος ερευνητής εξέδωσε στην Αθήνα την «*Ερμηνεία εις τούς Ψαλμούς*» του Νεοφύτου. Γενικά μπορούμε να σημειώσουμε ότι τον 20ό αιώνα άρχισε ουσιαστικά το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των ερευνητών για το έργο του αγίου Νεοφύτου.

Όπως αναφέρει ο Καθηγητής Χρήστος Οικονόμου⁹⁴, στον ελλαδικό χώρο πρώτος ασχολήθηκε με τα ανέκδοτα έργα του Οσίου ο Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής Αθηνών Κ. Ι. Δυοβουνιώτης, ο οποίος το 1926, στον πρώτο τόμο της *Επιστημονικής Επετηρίδας της Θεολογικής Σχολής Αθηνών*, δημοσίευσε τον εικοστό λόγο της «*Πρώτης μειζοτέρας Πανηγυρικής*» του αγίου Νεοφύτου, ο οποίος αποτελεί Εγκώμιο στον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Ο ίδιος επιστήμονας περιέγραψε πρώτος το «*Πεντηκοντακέφαλον*», στον δέκατο τρίτο τόμο της *Επετηρίδας της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* το 1937 και δημοσίευσε τον πίνακα των περιεχομένων και πέντε αποσπάσματα. Αναμφίβολα, συνεχίζει ο Καθηγητής Οικονόμου, πρύτανης των «*Νεοφυτολόγων*», όπως τον χαρακτηρίζει ο μακαριστός Παύλος Εγγλεζάκης, παραμένει μέχρι τις μέρες μας ο αείμνηστος Ιω. Π. Τσικνόπουλος, ο οποίος από τη δεκαετία του 1950 μέχρι το τέλος της ζωής του ασχολήθηκε με όλες του τις δυνάμεις με τον βίο, τη θαυμαστή προσωπικότητα και το έργο του αγίου Νεοφύτου. Βέβαια στην αρχή ο Τσικνόπουλος έδωσε ένα εκλαϊκευτικό χαρακτήρα στα έργα του, γιατί πρωτίστως απευθυνόταν στον λαό του Θεού, στους απλούς πιστούς της Κύπρου. Ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος του έργου του μπορεί να αξιολογηθεί ως συμβολή από την πλευρά της επιστημονικής κριτικής. Επίσης από πλευράς συλλογής υλικού και ποικιλίας θεμάτων αναμφίβολα το έργο του Τσικνόπουλου παραμένει σταθμός για την

⁹⁴ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 105 - 111.

κριτική έκδοση των έργων του Εγκλείστου. Από τους σύγχρονους ερευνητές αναφέρει ο Καθηγητής και τη Γαλλίδα ερευνήτρια Marie - Congourdeau, η οποία παρουσίασε μία αξιόλογη κριτική εργασία για τον άγιο Νεόφυτο. Σημαντική συμβολή στην προσωπικότητα και το έργο του Εγκλείστου αποτελεί η σύγχρονη μελέτη (Ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του) του Αθ. Β. Γλάρου. Όπως τονίζει ο Οικονόμου, πρόκειται για αξιόλογη, μεθοδική και συστηματική μελέτη που καθιερώνει τον Αθ. Β. Γλάρο στους σύγχρονους ερευνητές του αγίου Νεοφύτου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον άγιο Νεόφυτο παρατηρείται και στην Αμερική με την αξιόλογη μελέτη του Μ. Κατελάρη για τον Έγκλειστο και τους Λατίνους, σύμφωνα με τον Καθηγητή Χρήστο Οικονόμου. Εξετάζονται οι απόψεις και η στάση ενός ορθοδόξου αγίου τη διάρκεια της Λατινικής κατοχής της Κύπρου. Αναφέρει ο Οικονόμου τα σχετικά έργα δύο αξιόλογων παλαιότερων Κυπρίων ερευνητών, οι οποίοι μέσα από το πλήθος των μελετών τους ασχολήθηκαν και με τον άγιο Νεόφυτο. Πρόκειται για το διακεκριμένο ερευνητή Κ. Π. Κύρρη και τον επίσης αξιόλογο ερευνητή Κ. Χατζηψάλη, ο οποίος έγραψε σχετικά άρθρα. Επιπλέον, μνημονεύει και από τους νεωτέρους τον Στ. Φωτίου, ο οποίος ασχολήθηκε με τη θεολογία του αγίου Νεοφύτου και τον καθηγητή Κωνσταντίνο Σκουτέρη. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει ο Καθηγητής Χρήστος Οικονόμου στον μακαριστό λόγιο ιερομόναχο Παύλο (Βενέδικτο) Εγγλεζάκη ως από τους σημαντικότερους σύγχρονους μελετητές του έργου του Οσίου. Αναμφίβολα ο Παύλος Εγγλεζάκης ήταν διακεκριμένος ερευνητής του έργου του αγίου Νεοφύτου. Όμως, λόγω της ασθένειας και του πρόωγου θανάτου του, δυστυχώς, από τα ανέκδοτα έργα του Αγίου εξέδωσε μόνο μία *Κατήχησιν εἰς τὴν Ἀγίαν Μεταμόρφωσιν* από τις πενήνταέξι Κατηχήσεις και ένα από τους τριάντα λόγους της «Α' Πανηγυρικής». Πρόκειται για ένα μικρό ανέκδοτο υπόμνημα του Οσίου στην Αποκάλυψη του Ιωάννη, μόλις 20 fol. (57^v - 77^v). Μετά τον θάνατό

του εξεδόθη από την Ακαδημία Αθηνών η κριτική έκδοση του έργου του Αγίου· «*Νεοφύτου Ἐγκλείστου, Περί τῶν Χριστοῦ ἐντολῶν*». Ωστόσο, παράλληλα με την παραπάνω περιορισμένη σε έκταση κριτική έκδοση των έργων του Οσίου, ο συγκεκριμένος πολυτάλαντος Κύπριος ερευνητής δημοσίευσε και δύο άρθρα σχετικά με τον Άγιο και την περίοδο της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο, που δείχνουν την ενημέρωσή του γύρω από τη σύγχρονη έρευνα για τον άγιο Νεόφυτο. Ο κατά κόσμο Βενέδικτος Εγγλεζάκης, ευτύχησε να έχει την αμέριστη συμπαράσταση της Εκκλησίας της Κύπρου, ιδιαίτερα δε την εύνοια του αιμνήστου Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', αλλά και τη φροντίδα του αιμνήστου Αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Α', ο οποίος μετά τις μακροχρόνιες σπουδές του Παύλου Εγγλεζάκη στο εξωτερικό, σοφά πράττων, τον απέσπασε με κάποιους άλλους ερευνητές στο Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' με σκοπό την έκδοση των Απάντων του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου. Σχετικό συμφωνητικό υπογράφηκε μεταξύ του Ιδρύματος και της Μονής του Αγίου. Μετά τη διοργάνωση του επιτελείου των ερευνητών και την παραγγελία των σχετικών microfilms και άλλων μέσων απαραίτητων για την έκδοση, ο Εγγλεζάκης και οι άλλοι επιστήμονες εργάστηκαν για αρκετό χρονικό διάστημα, προετοιμάζοντας την έκδοση των Απάντων του αγίου Νεοφύτου. Το έργο αυτό ήταν κάτω από την αποκλειστική ευθύνη του Διευθυντή του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', ο οποίος, σύμφωνα με το άρθρο 4 της σχετικής συμβάσεως, είχε την υποχρέωση να παρακολουθεί και να ελέγχει την εργασία των ερευνητών. Στη συνέχεια ο Εγγλεζάκης πήγε στο γνωστό μοναστήρι του Essex της Αγγλίας, όπου εκάρη μοναχός και παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του. Τότε και οι άλλοι ερευνητές διέκοψαν την κριτική έκδοση των έργων του Εγκλείστου, για διάφορους λόγους, με αποτέλεσμα να μην εκδοθεί ούτε ένας τόμος των Απάντων του αγίου Νεοφύτου. Έτσι παρέμεινε ανοιχτή η εκκρεμότητα μεταξύ του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ' και της Ιεράς

Μονής Αγίου Νεοφύτου, για την έκδοση του πιθανού τόμου των Απάντων, που πιθανόν ετοιμαζόταν από τον αείμνηστο Εγγλεζάκη και τους άλλους ερευνητές. Μετά την ξαφνική διακοπή της προσπάθειας της Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου και του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ' και φυσικά μετά τον θάνατο του Παύλου Εγγλεζάκη, ο Ηγούμενος της παραπάνω Μονής και σήμερα Επίσκοπος Χύτρων Λεόντιος, με ομόφωνη γνώμη του Ηγουμενοσυμβουλίου, ανέθεσε, στις 3 Ιουλίου 1994, τον συντονισμό της έκδοσης των Απάντων του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου σε ομάδα Καθηγητών της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η συγκεκριμένη ομάδα προσπάθησε με συστηματικότητα, υπευθυνότητα και μεθοδικότητα να πραγματοποιήσει τον πόθο παλαιότερων ερευνητών και του π. Παύλου Εγγλεζάκη.

Ο άγιος Νεόφυτος, αν και αναλφάβητος, καταξιώθηκε ως ένας από τους διαπρεπέστερους εκκλησιαστικούς συγγραφείς καί λογίους του 12ου αιώνα⁹⁵.

Περισσότερο από εξήντα χρόνια, αφού έμαθε μόνος του γραφή και ανάγνωση, μελετούσε ακατάπαυστα τα βιβλία που δανειζόταν από τις γειτονικές επισκοπές Πάφου και Αρσινόης. Ασχολήθηκε με την συγγραφή πνευματικών έργων, χωρίς να κατέχει εγκύκλια μόρφωση, παρά μόνο τα πρώτα γράμματα στο κοινόβιο του Κουτσοβέντη. Στην προσπάθειά του να συντάξει χειρόγραφα στην παραδοσιακή λόγια εκκλησιαστική γλώσσα της εποχής του, ο Έγκλειστος αναγκάζεται να προσφύγει στη δημώδη γλώσσα του τόπου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναδειχθεί ως ο πρώτος καταγραφέας του κυπριακού ιδιώματος της

---

⁹⁵ Λοϊζα Μολέσκη, *Η λειτουργία των πέντε αισθήσεων και η προοπτική της σωτηρίας κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο*, Διδακτορική εργασία που κατατέθηκε στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 20.

δημώδους ελληνικής γλώσσας, διαθέτοντας έτσι στους ιστορικούς και γλωσσολόγους της ελληνικής γλώσσας πολύτιμες μαρτυρίες⁹⁶. Στις ιδιόχειρες διορθώσεις του, στο «Εκλογαδίον» του, φαίνεται ότι γνώριζε πολύ καλά τους κομνηνικούς τύπους γραφής⁹⁷.

Τα έργα παραδίδονται σε χειρόγραφα που φυλάσσονται σε βιβλιοθήκες της Ελλάδας, άλλων Ευρωπαϊκών χωρών και του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Το μεγαλύτερο μέρος της αξιόλογης πνευματικής συγγραφικής του παραγωγής βρίσκεται σε βιβλιοθήκες του εξωτερικού και αποτελούν την συλλογή με τίτλο: «*Συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*»⁹⁸.

Το όλο συγγραφικό του έργο το οποίο μας παρέδωσε, απαριθμεί συνολικά δεκαέξι βιβλία. Ο Άγιος αιτιολογεί τη συγγραφική του δραστηριότητα ως ποιμαντική ενασχόληση, όταν στην Τυπική του Διαθήκη ορίζει για τον διάδοχό του: «Οὐκ ἀπείργω δέ αὐτόν τῆς πνευματικῆς προς τοὺς ἀδελφούς εὐκαίρου ὁμιλίας, καί μάλιστα τόν προφοράν λόγου καί γνώσεως ἐνμοιροῦντα· μείζων ὁ λόγος τῆς σιωπῆς, ὅτι σιωπή μὲν τόν ἐργάτην αὐτῆς ὠφελεῖ μόνον, ὁ δέ λόγος καί ἄλλους ὠφελεῖ πλείστους. Τοῦτο γάρ καί ὁ Δεσπότης Χριστός ἐδίδαξεν ἔργῳ πῇ μὲν ἐπιχωριάζων καί διδάσκων τοὺς ὄχλους, πῇ δέ ἐν τῷ ὄρει καί τῇ ἡσυχίᾳ σχολάζων καί τῇ εὐχῇ. Εἶγε καί ἡμεῖς ποιοῦμεν οὕτως, ἐκατέρωθεν δρεψόμεθα τὴν ὠφέλειαν»⁹⁹.

⁹⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 17.

⁹⁷ Βενεδίκτου (Αρχιμανδρίτου Παύλου) Εγγλεζάκη, *Εἴκοσι Μελέται διὰ τὴν Εκκλησίαν τῆς Κύπρου (4ος ἕως 20ός αἰών)*, Μορφωτικό Ἰδρυμα Εθνικῆς Τραπέζης, Αθήνα 2002, σελ. 32.

⁹⁸ Βενεδίκτου (Αρχιμανδρίτου Παύλου) Εγγλεζάκη, *Εἴκοσι Μελέται διὰ τὴν Εκκλησίαν τῆς Κύπρου (4ος ἕως 20ός αἰών)*, Μορφωτικό Ἰδρυμα Εθνικῆς Τραπέζης, Αθήνα 2002, σελ. 298.

⁹⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 43, 23 & 44, 2.

Ο Άγιος Νεόφυτος ήταν προ πάντων ασκητής. Τη ζωή του την αφιέρωσε στην προσευχή, στη νηστεία, στη μελέτη, στη συγγραφή και στο κήρυγμα. Ο παιδαγωγικό - ποιμαντικός χαρακτήρας των έργων του, σε συνδυασμό με το υψηλό θεολογικό τους περιεχόμενο, καθιστούν τον Όσιο Νεόφυτο όχι απλώς εκκλησιαστικό συγγραφέα, αλλά και Πατέρα της Εκκλησίας¹⁰⁰.

Το γεγονός ότι έμεινε ανεπηρέαστος από το επικρατούν λόγο, θύραθεν και εκκλησιαστικό, συγγραφικό κλίμα της εποχής του, τον καθιστά φαινόμενο πηγαίου, πολυποίκιλου, εκστατικού και μερικές φορές τρικυμιώδους λόγου, που απηχεί την αυθεντική, ζωηρή, δημιουργική και ανεξάρτητη προσωπικότητά του¹⁰¹.

Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος υπήρξε ο σημαντικότερος συγγραφέας της υστεροβυζαντινής περιόδου της Κύπρου με πολλά αξιόλογα συγγράμματα. Αρχισε την εκπόνηση των συγγραμμάτων του μετά την εγκατάστασή του στην Εγκλείστρα. Συνέγραψε βιβλίο «δισκεκάλον καινῆς καί παλαιᾶς νομοθεσίας εὐσύννοπτοι ἐρμηνεῖαι Δεσποτικῶν ἐντολῶν»¹⁰² για τον αυτάδελφό του Ιωάννη, οικονόμο τότε της Ιεράς Μονής του Χρυσοστόμου· «Σὺ δέ, ἀγαπητέ ἡμῶν ἀδελφέ καὶ οἰκονόμε, σπεῦσον καὶ τῶνδε τῶν λόγων οἰκονόμος γενέσθαι, καὶ πάντως εὐρήσεις οἰκονομίαν μεγίστην τούτους οἰκονομῶν. Ἔσει γάρ πρὸς τοῦτο μιμούμενος

¹⁰⁰ Στυλιανού Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, τόμ. Α', Αθήνα 1982, σελ. 17 - 20.

¹⁰¹ π. Επιφανίου Παπαντωνίου, *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο και την πατερική ερμηνευτική παράδοση*, Μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019, σελ. 14.

¹⁰² Αγίου Νεοφύτου του Έγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 23 - 24, βλ. Αγίου Νεοφύτου του Έγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών*, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 6.

ἐκεῖνον τόν φρόνιμον καί Κυριακόν οἰκονόμον, (ὅς τό θέλημα γνούς τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ὅτι τοῦ οἰκονομεῖν ἤδη, ἐξείργει τοῦτον, μετά μικρόν καί ἐπεσκέψατο νουνεχῶς, καί ὠκονομήθη φρονίμως»¹⁰³.

Ἡ πρόκληση γιά τή συγγραφή τοῦ ἔργου προήλθε ἀπό τόν ἀδελφό του Νεοφύτου· «Καί σύ μέν οἶδας, ἀγαπητέ ἡμῶν ἀδελφέ καί ποθούμενε, μεθ' ὅσης ἐπιμελείας τήν ἡμῶν ἀγροικίαν καθικετεύσας ἐξήγειρας ταῦτά σοι διαγράψαι καί εἰ μή τήν ἔφεσίν σου σφοδράν οὔσαν ἐνεῖδον, οὐκ ἄν (οἶδε Θεός) εἰς τοῦτο ἐπένευσας»¹⁰⁴. Ἀπό εσωτερική μαρτυρία τοῦ ἔργου φαίνεται ὅτι γράφτηκε τό 1176, ὅταν ἦταν 42 ἐτῶν· «Ἐπεὶ οὖν καί ὁ παρών ἔβδομος αἰών τά τελευταῖα ἤδη βαδίζει, ἀδελφοί, ὡς ὁράτε, ἐξ καί δέκα χρόνοι πρός τοῖς τριακοσίοις καταλειφθέντα, (ὥσανεῖ τις καί σαφέστερον εἴποι, παρήλθεν ἡ ἐξάδα τῶν ἡμερῶν καί εἰσῆλθεν ἡ ἐβδόμη, τούτέστι τό Σάββατον, καί τοῦτο ἤδη παρήλθε τριῶν ὥρῶν καί στιγμῆς ἡμίσου καί μιᾶς καταλειφθείσης), καί νῦν ἤδη ἐπιφάσκει ἡ ἐπιφανής καί μεγάλη ἐκείνη τοῦ Κυρίου ἡμέρα»¹⁰⁵. Τότε πιθανόν λαμβάνει χώρα καί ἐκλειψη τοῦ ἡλίου καί ἀρχίζει ὁ φοβερός λιμός που διαρκεῖ περίπου πέντε χρόνια (1176 - 1182)· «Τοῦτο δέ τό σημεῖον ἐσήμανε τόν μετά ταῦτα λιμόν καί τόν θάνατον, λιμόν οὐ μέτριον καί θάνατον ἄσχετον· καί οὐ μόνον ἀνθρώποις ἀλλά καί κτήνεσι καί πετεινοῖς φθορά πλείστη κατάλαβε ... καί πλεῖστα χωρία ἀπό τε λιμοῦ

¹⁰³ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Εἰκλεῖστου, *Δέκα λόγοι περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 203, 26 - 28 & 204, 1 - 4.

¹⁰⁴ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Εἰκλεῖστου, *Δέκα λόγοι περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 207, 9 - 12.

¹⁰⁵ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Εἰκλεῖστου, *Δέκα λόγοι περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 105, 23 - 28 & 106, 1.

καί θανάτου καί περασίας ἀποικισθέντα ἀνθρωπίνης αἰκήσεως καθίστανται ἔρημα»¹⁰⁶.

Ο Νεόφυτος ἐγράψε κανονισμό για τη λειτουργία της Μονῆς της Εγκλείστρας, την *Πρώτην Τυπικὴν Διαθήκην*: «μετά ἔτη τὸκτώτ τῆς ἐν τῇ ἐγκλείστρᾳ καθείρξεώς μου διεθέμην, καθώς με ὁ καιρός ἐκεῖνος προσαπῆται διαθέσθαι»¹⁰⁷. Η Διαθήκη αυτή μετά από πενήνταπέντε χρόνια από την ἀφιξή του στο σπήλαιο της εγκλείστρας (1159) αντικαταστάθηκε από τη Δεύτερη. Πρόκειται, μάλλον, για αναθεώρηση της Πρώτης Διαθήκης και όχι περί Δευτέρας. Ο Ἅγιος δίνει διάφορες ονομασίες: «ἡ πρώτη μου Διαθήκη»¹⁰⁸, «ἡ προτέρα μου Τυπικὴ Διάταξις»¹⁰⁹, «ἡ Διάταξις»¹¹⁰. Ο ἐπίσκοπος Πάφου Βασίλειος Κίνναμος επικύρωσε την Τυπικὴ Διαθήκη του Εγκλείστου¹¹¹.

Τρία χρόνια μετά τη συγγραφή των *Δέκα λόγων περί του Χριστοῦ ἐντολῶν*, δηλ. γύρω στο 1179, όταν ο Νεόφυτος ἦταν σαρανταπέντε ἐτῶν, ἐγράψε για τον ἀυτάδελφό του Ἰωάννη «τό *Πεντηκοντακέφαλον καὶ Ἑρμηνείαν εἰς τό Ἄισμα τῶν Ἀισμάτων*»¹¹². Ο ἀδελφός του Νεοφύτου

¹⁰⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πεντηκοντακέφαλον, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 324, 23 - 28 & 325, 1 - 2.

¹⁰⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 27, 15 - 16.

¹⁰⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 37, 15.

¹⁰⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 35, 24.

¹¹⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 27, 12.

¹¹¹ Ἰω. Π. Τσικνόνπουλλου, *Ἱστορία της Εκκλησίας της Πάφου*, Λευκωσία 1971, σελ. 60.

¹¹² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 13 - 14.

Ιωάννης εκάρη μοναχός στη Μονή του Χρυσοστόμου, όπου είχε καρεί και ο ίδιος. Σ' αυτόν απευθύνει ο Έγκλειστος το έργο του: «Λόγος κατά πλάτος, ἥτοι διά ἠθικῶν καί Γραφικῶν μαρτυριῶν εἰς μῆκος ἐπεκτεινόμενος, πρὸς τόν ἴδιον ἀδελφόν καί μοναχόν Ἰωάννην»¹¹³. Στη συνέχεια αναφέρεται ο Άγιος στην αιτία της συγγραφής του έργου: «Τοιγαροῦν καί σύ αὐτός, κύρι ἀδελφέ ... ἀδελφικῶς ἡμᾶς ἐτυράννησας καί τά ὑπέρ δύναμιν γράψαι σοι τήν ἡμῶν ἀμαθίαν πρὸς ταῦτα κεκίνηκας... Ἀλλ' ἔμοιγε, ἀδελφέ, ἔργου τοσούτου ἐφάψασθαι τολμηρόν ἐπιφαίνεται· διό καί ἔπειθον ἐμαυτόν μή ἐπιχειρεῖν τά ὑπέρ δύναμιν. Ἀλλ' ἵνα μή σύ μέν λυπυθῇς, ἐγὼ δέ παρακοῆς περιπέσω ἐγκλήματι, ἄρχομαι ἤδη τά ὑπέρ δύναμιν»¹¹⁴.

Κατά τον εικοστό τέταρτο χρόνο της εγκαταστάσεως του Νεοφύτου στην Εγκλείστρα, δηλαδή γύρω στο 1183, ολοκληρώθηκε η ιστόρηση, δηλαδή η αγιογράφηση της Πρεσβυτέρας Εγκλείστρας από τον Θεόδωρο τον Αψευδή: «Ἐν δέ τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς καθείρξεώς μου ἱστορήθη τελείως ἡ ἐγκλείστρα, καί ὁ πλησίον αὐτῆς κρημνός λαξευθεὶς τοῦ πανσέπτου σταυροῦ καθιερώθη ναός»¹¹⁵.

Ο Ισαάκιος Κομνηνός, ανεψιός του αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνού, εγκαταστάθηκε στην Κύπρο ως ηγεμόνας, ισχυριζόμενος ότι είχε διορισθεί από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Α' τον Κομνηνό (1183 - 1185), διοικητής του νησιού. Όμως, αυτοανακηρύχθηκε ανεξάρτητος

¹¹³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πεντηκοντακέφαλον, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 245.

¹¹⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πεντηκοντακέφαλον, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 245, 15 εξ.

¹¹⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 34, 15 - 19.

ηγεμόνας της Κύπρου¹¹⁶. Ο Νεόφυτος συμμετείχε στις δοκιμασίες της πατρίδας του. Για επτά χρόνια (1184 - 1191) κρατήθηκε η Κύπρος έχοντας για βασιλιά τον σκληρό για τους Κυπρίους Ισαάκιο Κομνηνό· «Ὅς, ἐλθὼν ἐν τῇ Κύπρῳ κρατεῖ αὐτήν καὶ φημίζεται βασιλεύς, καὶ κρατεῖ αὐτήν ἐπὶ χρόνοις ζ'· ἐκάκωσε δέ οὐ τὴν χώραν ἀπλῶς καὶ τῶν πλουσίων τοὺς βίους καθόλου διήρπασεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους ἄρχοντας αὐτοῦ ποινηλατῶν καθεκάστην καὶ θλίβων, ὥστε πάντας ἐν ἀμηχανίᾳ διάγειν καὶ τρόπον τινὰ ἐπιζητοῦντας φεύξασθαι ἀπ' αὐτοῦ»¹¹⁷. Ο ορίζοντας του Αγίου μοιάζει να μη ξεπερνά την περιοχή της Πάφου. Κατεξοχήν παφίτης ο Νεόφυτος, δεν φαίνεται να αγκαλιάζει τα προβλήματα και τα δρώμενα στο σύνολο του νησιού κατά την κρίσιμη περίοδο της εποχής της φραγκοκρατίας. Μένει ωστόσο αυτός που έχει καίρια συλλάβει την περίοδο ρευστότητας που χαρακτηρίζει τα χρόνια του, όταν Χριστιανοί μάχονται κατά Χριστιανών, όπου επικρατεί το αγύρτικο και φιλόχρυσον των ποικιλώνυμων εμπόρων που έχουν αποικιοποιήσει την περιοχή, όπου οι φίλοι είναι «πεπλασμένοι», όπως λέει ο ιερός Χρυσόστομος και όπου το «εὐμετάβλητον τῶν ἀνθρώπων» που καταλογίζει η Άννα Κομνηνή, θρέφει επαναστάσεις, ίντριγκες, διχασμούς και προδοσίες, που διαβρώνουν τον κοινωνικό και εθνικό ιστό¹¹⁸. Ο Νεόφυτος παρακολούθησε τα γεγονότα της κατάλυσης

¹¹⁶ Ιω. Χάκκετ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου*, τόμ. Α', Αθήνα 1923, σελ. 78 εξ.

¹¹⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί των κατά χώραν Κύπρον σκαιών, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 407, 70 - 76.

¹¹⁸ Ελένης Γλύκατζη - Αρβελέρ, Πρυτάνεως Πανεπιστημίου της Σορβόνης, *Ο Άγιος Νεόφυτος και η εποχή του*, Εγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 113 - 114.

της Κύπρου από τον Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο και την πώληση του νησιού στους Λατίνους, Φράγκους, με σπαραγμό καρδιάς¹¹⁹.

Ο μοναχός Βάκχος, όταν έγινε επίσκοπος Πάφου και διαδέχθηκε τον Βασίλειο Κίνναμο, επικύρωσε την *Τυπική Διαθήκη* του Νεοφύτου¹²⁰ γύρω στο 1194. Παράλληλα, ο Νεόφυτος παίρνει μέρος σε δογματικές συζητήσεις και υποστηρίζει ότι τα ευχαριστιακά δώρα είναι άφθαρτα¹²¹. Με την αφορμή αυτή έχουμε το έργο· «*Νεοφύτου Πρεσβυτέρου Μοναχού καί Έγκλειστου συνοπτική παρεξήγησις περί τῆς νεοφανοῦς διχονοίας, εἴτε ἄφθαρτον εἴτε φθαρτὴν ὁ Χριστός προσελάβετο σάρκα, ἐκ πνευματικῶν δέ ῥήσεων ἀναμφιβόλων ἢ παρεξέτασις παριστῶσα τὰς ἀποδείξεις*»¹²². Σημειωτέον ότι η έριδα περί του φθαρτού ή του αφθάρτου των Τιμίων Δώρων προκάλεσε την Πατριαρχική Σύνοδο του 1199 - 1200¹²³.

Ο Έγκλειστος την 24η Ιουνίου του 1198 άρχισε να λαξεύει την «*Άνωτέραν Έγκλείστραν*» ή «*Νέαν Σιών*», ακριβώς πάνω από την

---

¹¹⁹ Κλασικό έργο του Αγίου Νεοφύτου που διεκτραγωδεί τα γεγονότα είναι το «*Περί τῶν κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν*», το οποίο γράφτηκε δώδεκα χρόνια μετά το 1185, δηλ. γύρω στο 1196· «*Νεφέλη καλύπτει ἥλιον, καί ὀμίχλη ὄρη καί βουνούς, δι' ὧν ἀπείργηται θάλψις καί φωταυγῆς ἡλίου ἀκτίς χρόνῳ τινί· εἴργει δέ καί ἡμᾶς δώδεκα χρόνους ἤδη νεφέλη καί ὀμίχλη ἀλλεπαλλήλων δεινῶν τῶν τῇ χώρᾳ συμβεβηκότων.*», Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Περί των κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 405, 3 - 6.

¹²⁰ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 53, 16 - 20.

¹²¹ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Περί των κατὰ χώραν Κύπρον σκαιῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 417 - 420.

¹²² Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 495 - 498.

¹²³ V. Grümel, *Les Regestes des Actus du Patriarcat de Constantinople, Vol. I: Les Actes des Patriarches. Fasc. V: Les Regestes de 1043 à 1206*, (Le Patriarcat Byzantin, sér. I), Paris 1947, σελ. 191 - 192.

«Πρεσβυτέραν Ἐγκλείστραν». Ξεκίνησε το έργο με τη λάξευση του «Σπηλαίου του Προδρόμου», που ήταν κοντά στην πρώτη Ἐγκλείστρα. Επίσης, άρχισε να κατασκευάζει το «Ἀγιαστήριον καὶ Ἱερὸν ἀκροατήριον» καὶ «τὴν Μεγίστην Οἰκοδομήν»¹²⁴.

Την 24η Ιανουαρίου, γιορτὴ της οσίας Ξένης, ημέρα Παρασκευὴ κατὰ το μεσημέρι, ενώ ολοκλήρωσε το έργο της λάξευσης και διάνοιγε στο χεῖλος του γκρεμοῦ στενὸ μονοπάτι, ὥστε να μπορεῖ να βγαίνει ἔξω ἀπὸ τη «Νέα Σιών», λόγω κατολισθήσεως βράχου κτυπήθηκε ο Ἅγιος και οδηγείτο πρὸς τον κρημνὸ. Ἐπικαλέσθηκε το ὄνομα του Θεοῦ και σώθηκε ἀπὸ βέβαιο θάνατο. Ἀμέσως μετὰ τη διάσωσή του ἔγραψε το βιβλίο της Θεοσημείας, ὡς υπόμνημα πρὸς τους ἀδελφούς της Ἐγκλείστρας, για να θυμούνται και να γιορτάζουν την ημέρα εκείνη¹²⁵. Προκειμένου να

¹²⁴ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 51, 1 - 7· «καὶ τό τούτου πάλιν ἀνώτερον ἀγιαστήριον ἐμοὶ καὶ ἱερὸν ἀκροατήριον, ἐφ' ᾧ ἀγιάζομαι τῇ μετοχῇ τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων καὶ τῶν θείων ὕμνων ταῖς ἐπωδαῖς· καὶ πάλιν ἐπάνωθεν τοῦ ῥηθέντος ἀγιαστηρίου ἢ καινότερα ἐγκλείστρα Νέα Σιών, τό πλήρης ἔργον προνοίας Θεοῦ· καὶ ἕτερον καλλίον, τό ἐπονομασθέν τοῦ Προδρόμου, ἐν τῷ κρημνῷ λαξευτόν· εἴτα πάλιν ἢ ἐν τῷ χειμάρρῳ μεγίστη οἰκοδομή...».

¹²⁵ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Το βιβλὶον της Θεοσημείας, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 364, 228 - 246 & 365, 247 - 250· «Καθημένον γάρ μου καὶ περισκάπτοντος μετὰ σκαπάνης τινός, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ δεξιοῦ μου μέρους ἐτμήθη λίθος βραχώδης τις καὶ σκληρός καὶ τῷ βάρει μολύβδου μηδὲν ἀποδέων, ὀργύαν μεγάλην ἔχων τό μῆκος, ἀνδροαγκασκελίσματος ὧμον τό ἱμάτιον διαρρήξας καὶ τὴν πλευράν μου πατάξας, πρὸς τὰ κάτω συνεῖλκε. Κἀγὼ εὐθύς ἐβόησα μεγάλη τῇ φωνῇ καὶ εἶπον· "Δέσποινα, βοήθησον, Χριστέ, βοήθησον". Τό κατεπεῖγον γάρ τῆς ἀνάγκης οὐκ ἔασεν ἡμῖν διακρίσεως ἵχνος, ἵνα πρῶτον κληθῇ ὁ Δεσπότης ἀλλ' ἢ Δέσποινα, καὶ ξένον οὐδέν. ...ὥρᾱτο ὁ λίθος ὠθούμενος εἰς τοῦπίσω καὶ, τὴν κατωφερῇ καὶ εὐλογον αὐτοῦ καταλείψας ὁρμήν, τῇ ἀνωφερεῖ καὶ δυσκόλῳ ξενοπρεπῶς ἐπωθεῖτο, κατέσχε δέ ὑποκάτω αὐτοῦ τὴν δεξιάν μου χεῖρα σὺν τῇ σκαπάνῃ καὶ τῆς ποδῆς μου τό ἄκρον, ἵνα μὴ κάτω ἀπορριφῶ.».

διευκολύνει ο Άγιος τους μοναχούς συνέθεσε και σχετική ακολουθία· «*Ἡ ἀκολουθία τῆς θείας Λειτουργίας τῆς προγραφείσης Θεοσημείας*»¹²⁶. Ο Νεόφυτος έστειλε σχετική επιστολή για το ίδιο θέμα, ενημερώνοντας τον αδελφό του Ιωάννη Χρυσοστομίτη· «*Περί τῆς Θεοσημείας ἀντίγραμμα πρὸς τόν ἴδιον ἀδελφόν Χρυσοστομίτην κϋρ Ἰωάννην*»¹²⁷.

Πιθανόν την περίοδο αυτή, μετά τη συγγραφή της Θεοσημείας, ο Άγιος ταξιόμησε το έργο του· «*Τό Πρόχειρον τοῦ Ἐγκλείστου*»¹²⁸. Στην αρχή ασχολήθηκε με τους πρώτους δέκα, από τους δώδεκα λόγους ή κεφάλαια που περιείχαν έκθεση «*φυσιολογικήν ἀναφοράν*», δηλαδή έκθεση των σημαντικών φυσικών φαινομένων για τα πρώτα 40 χρόνια (τεσσαρακονταετίας) της έγκλειστης ζωής του, από τη λάξευση της «*Πρεσβυτέρας καί Πρωτοκαθέδρου Ἐγκλείστρας*» μέχρι τη λάξευση της «*Ἀνωτέρας Ἐγκλείστρας ἥ Νέας Σιών*» (1159 - 1199). Το έργο αυτό δέν σώζεται¹²⁹.

Ο Νεόφυτος, αφού διεσώθη από βέβαιο θάνατο και κατοίκησε στην «*Ἀνωτέραν Ἐγκλείστραν*», αποφάσισε και έγραψε την *Ερμηνείαν τῆς Εξαήμερου ἐν λόγοις ιστ'*· «*Διυππευσάντων δέ χρόνων τριάκοντα καί*

¹²⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Το βιβλίον της Θεοσημείας, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 382 - 387.

¹²⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Το βιβλίον της Θεοσημείας, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 377 - 381.

¹²⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 20 - 22· «*καί ἕτερον δωδεκάλογον, τό πρόχειρον τοῦ ἐγκλείστου, ἐν ᾧ τεσσαρακονταετίας καί πεντηκονταετίας καί φυσιολογίας ἀναφορά*».

¹²⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 92.

ἐπτά»¹³⁰ πιθανόν από τον χρόνο της εγκλείσεώς του (1159/60), γύρω στο 1197 ή λίγο αργότερα.

Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος που περιγράφει ο άγιος Νεόφυτος τη διαδικασία της συγγραφής του έργου· «καί μεθ' ἡμέρας τινάς ἐπέσκηπτέ μοι ὁ νοῦς κατατολμῆσαι καί συγγραφῆς. Ἐγὼ μὲν φενακισμόν νοός τοῦτο ἐλογιζόμεν, τό τῶν ἀνεφίκτων κατατολμᾶν, ὁ δέ ἰσχυρίζετο τοῦ λακωνίζειν καί λακωνικῶς ὑπὸσχνεῖτο λαλεῖν. Ἐπεὶ δέ οὐδ' αὐτός τοῦ ἐγχειρήματος κατετόλμων οὔτε ὁ λογισμός παρῆκε τοῦ μή ἐνοχλεῖν μοι, πείθομαι τρόπῳ ἐτέρῳ καί καί λαμβάνω χάρτην τοῦ γράψαι στίχους πέντε ἢ ἕξ καί ἀφοσιῶσαι τοῦ λογισμοῦ τήν ἐπίτασιν καί καταπαῦσαι. Ἀρξάμενος δέ, οὔτε τοῦ λόγου εἰρμός παρῆκε διατομήν οὐδ' αὐτός παρῆκα τόν κάλαμον, ἄχρις ἂν σὺν Θεῷ ὁ πρῶτος συντετελέσαι λόγος. Ἐπεὶ γοῦν καί αὐθις πρὸς δεύτερον λόγον καθεῖλκέ με προθυμία, αὐτός δ' ἐπὶ τό ἐγχειρήμα δεδιώς, λοιπόν μετὰ θερμῶν δακρύων την θείαν ἐξελιπάρουν εὐμένειαν, τοῦ μή μοι τόν νοῦν συγχωρῆσαι ἕξω περιπλανᾶσθαι τῆς προσηκούσης ἐννοίας τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ μᾶλλον αὐτόν φωτισθῆναι, μεθ' ἧς καί ὁ μέγας ἐκεῖνος ἐλλάλει Μωσῆς. Εἶτα εἶδον ἐν ὁράματι τῆς νυκτός ἐκείνης, ὅτι ἐπελαβόμεν χάρτου τόμον παλαιόν γεγραμμένον, ἐν ᾧ καί ἄγραφόν τι μέρος παρῆν, καί ἠρξάμην ἐν τῷ ἀγράφῳ μέρει τοῦ τόμου διαγράφων τά περὶ τῆς Ἑξαήμερου. Ἔτι δέ γράφοντός μου, οὐκ οἶδ' ὅπερ, τίς βίβλον εὐπρεπεστάτην μεγάλην ἀποκομίσας κατὰ τό ἐμόν τέθεικε πλάγιον καί μανουάλιον μετὰ ἀπτομένης λαμπάδος ἐπάνω τῆς βίβλου. Ἦν θεασάμενος ἦσθην καί εἶπον, ὅτι αὕτη ἡ βίβλος, ὡς ἔοικε, τοῦ Θεολόγου ἐστί, καί πότε ἀδειάσω τοῦ ἀναγνῶσαι αὐτήν. Καί εὐθύς διυπνισθεὶς ἔφην· ὅτι ὁ χάρτης θεία τίς ἐστι <ἐπίπνοια> καί οὐ φενακισμός τοῦ ἀπατεῶνος ἐχθροῦ, ἔχει

¹³⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία της Εξαήμερου και ερμηνεία του Ψαλτήρος και των Ωδών, Συγγράμματα*, τόμ. Δ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σελ. 66, 146.

διδάξαι τό ἔργον. Τοῦτο τό ἀφήγημα οὐ χάριν φιλοτιμίας, ἀλλά χάριν ὠφελείας καί ἔνεκεν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν κεφαλαίῳ ἱστορήσα ἔγωγε»¹³¹.

Στη συνέχεια, κατόπιν παρακλήσεως του ανεψιού του ιερομονάχου και οικονόμου Ησαΐα, ο οποίος ανετράφη στην Ιερά Μονή της Εγκλείστρας, συνέγραψε το έργο του· «*Ερμηνεία τῶν Ψαλμῶν καί τῶν Ὠδῶν*»¹³².

Ενώ ο επισκοπικός θρόνος της Πάφου διατελούσε σε χηρεία (1200 - 1209), λόγω του θανάτου του επισκόπου Βάκχου (1198) και προ της ανόδου του Σάββα στο χηρεύοντα θρόνο, ο Νεόφυτος εξαπέλυσε εγκύκλιο προς όλους τους κληρικούς της επαρχίας συνιστώντας την τήρηση της αμώμου νηστείας της Μεγάλης Τεσσαρακοστής από την πρώτη μέρα. Πρόκειται για τη γνωστή Επιστολή του Αγίου με τίτλο· *Πρός τούς ἀτακτοῦντας καί λύοντας τά τῆς νηστείας προοίμια*¹³³. Ακόμη, ο Νεόφυτος, κατά παράκληση του «ἀγαπητοῦ» αδελφού του Ιωάννη, συνέγραψε το έργο του· «*Ερμηνεία κανόνων δεσποτικῶν ἑορτῶν*»¹³⁴, προτρέποντάς τον να ρυθμίζει τη ζωή του έτσι, ώστε να έχει καθαρή πολιτεία. Φαίνεται ότι το έργο αυτό γράφτηκε μεν σε προχωρημένη ηλικία του Αγίου, «εἰ λείψανόν ἐστι ζωῆς», όμως πριν από τις Κατηχήσεις, γύρω στο 1208.

¹³¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία της Εξαήμερου και ερμηνεία του Ψαλτήρος και των Ὠδῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Δ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σελ. 66 - 68.

¹³² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 17.

¹³³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Το βιβλίον της Θεοσημείας, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 423 εξ.

¹³⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 18 - 19.

Την περίοδο αυτή ο Άγιος ταξινόμησε το υπόλοιπο υλικό του έργου του, τό *Πρόχειρον* του *Εγκλείστου*¹³⁵ που περιέχει «*πεντηκονταετίας καί φυσιολογίας ἀναφοράν*» και τους υπόλοιπους δύο λόγους, που περιλάμβαναν έκθεση για τα μετέπειτα δέκα χρόνια (1199 - 1209), από την κατασκευή της «*Ἀνωτέρας Ἐγκλείστρας ἢ Νέας Σιών*», με τα οποία συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια από της εγκλείσεως του Αγίου (1159 - 1209).

Όπως στην περίπτωση των *Τριῶν Βιβλίων τῆς Πανηγυρικῆς*¹³⁶, τῶν δύο βιβλίων πλείστων ἐπιστολῶν ψυχωφελῶν, τό *Δωδεκάλογον*, τό *Πρόχειρον* τοῦ *Ἐγκλείστου*, το οποίο περιέχει «*τεσσαρακονταετίας καί πεντηκονταετίας καί φυσιολογίας ἀναφοράν*», ἔτσι αναφέρει ο Νεόφυτος μαζί και το *Δισδεκάλογον*, *Καινῆς καί Παλαιᾶς νομοθεσίας εὐσύννοπτοι ἐρμηνεῖαι Δεσποτικῶν ἐντολῶν*. Από τον τίτλο φαίνεται καθαρά ότι πρόκειται για δις δέκα λόγους που περιλαμβάνουν δέκα λόγους ευσύννοπτης ερμηνείας Δεσποτικῶν ἐντολῶν της παλαιᾶς νομοθεσίας. Τόσο το πρώτο ἔργο, *Ἐρμηνεῖα Δεσποτικῶν ἐντολῶν καινῆς νομοθεσίας*, των πρώιμων χρόνων της συγγραφικῆς δράσης, όταν ἦταν 42 ετών, δηλ. το 1176, όσο και το δεύτερο ἔργο της προχωρημένης ηλικίας του *Εγκλείστου*, γύρω στο 1210, γράφτηκαν κατόπιν θερμῆς παρακλήσεως του

¹³⁵ Αγίου Νεοφύτου του *Εγκλείστου*, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 21.

¹³⁶ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Ο βίος και η θαυμαστή προσωπικότης του Αγίου Νεοφύτου πρεσβυτέρου Μοναχού και εγκλείστου ως αυτή διαφαίνεται εις το ἔργον του «Ιερά μου των Πανηγύρεων Δέλτος»*, codex Parisinuw Graecus 1189, ἐκδ. Ιερά Μονή Αγίου Νεοφύτου, Λευκωσία 1951.

αυταδέλφου του Νεοφύτου, Ιωάννη, μοναχού της Ιεράς Μονής του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη¹³⁷.

Όταν ο αυτάδελφος του Νεοφύτου Ιωάννης εξελέγη ηγούμενος στην Ιερά Μονή του Χρυσοστόμου, παρεκάλεσε τον Άγιο, ο οποίος ήταν σε προχωρημένη πια ηλικία να του γράψει ένα βιβλίο με Κατηχήσεις, που θα χρησίμευε τόσο στον ίδιο όσο και στους μοναχούς της Μονής του, για τους οποίους είχε πνευματική ευθύνη. Έτσι, όπως φαίνεται και από τη σειρά των *Κατηχήσεων*¹³⁸, στον πίνακα των έργων του Νεοφύτου, πρέπει να γράφτηκε προς το τέλος της ζωής του Οσίου, γύρω στο 1211. Σε αυτή την ώριμη πια ηλικία των 78 χρόνων, δηλαδή το 1212, συνθέτει μικρό σε όγκο βιβλίο *Κατανυκτικῶν στιχηρῶν*¹³⁹, όπως υποδηλώνεται από τη σειρά των έργων του Αγίου, στην *Τυπικήν Διαθήκην*. Τέτοια στιχηρά ιδιόμελα είχε συνθέσει και παλαιότερα ο Άγιος με το βιβλίο της Θεοσημείας. Επίσης, κατανυκτικά στιχηρά συνέθεσε και στο *Πεντηκοντακέφαλον* ο Έγκλειστος¹⁴⁰.

Οι λόγοι του Αγίου είναι καλλιτεχνήματα. Ο μελετητής των έργων του από τις πρώτες σελίδες διαμορφώνει την βεβαιότητα ότι βρίσκεται ενώπιον ενός νέου Χρυσοστόμου, του Χρυσοστόμου της Κύπρου. Τεχνίτης του λόγου θεόπνευστος συντάσσει μέ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος τήν ἐπενέργειαν τους λόγους του, τους στολίζει με εύστοχη εκλογή λέξεων και

¹³⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 3 εξ.

¹³⁸ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Το συγγραφικόν έργον του Αγίου Νεοφύτου*, ΚΣ 22 (1958), 69 - 214.

¹³⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 26.

¹⁴⁰ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Το συγγραφικόν έργον του Αγίου Νεοφύτου*, ΚΣ 22 (1958), σελ. 170 εξ.

φράσεων και τους αποδίδει είτε διά του στόματος είτε διά της γραφίδος. Τί να πρωτοθαυμάσει ο μελετητής; Τα μελωδικά σε ακούσματα ομόηχα. Τις καλλιτεχνικές παρηχήσεις. Τίς θελκτικές με ομόηχο τέλος λέξεις και φράσεις ή τα αξιομίμητα πάρισά του (φράσεις ισοσύλλαβες και με ομόηχο τέλος)¹⁴¹.

Πλησιάζοντας προς το τέλος της ζωής του ο Νεόφυτος αισθάνθηκε την ανάγκη να αναθεωρήσει την *Πρώτην Τυπικήν Διαθήκην* του, με μια νέα, την αναθεωρημένη και λεγομένη *Δευτέραν Τυπικήν Διαθήκην*. Κατά τη μαρτυρία του Οσίου, η πρώτη γράφτηκε «μετά ἔτη δεκαοκτώ τῆς ἐν τῇ *Ἐγκλείστρᾳ* καθείρξεως»¹⁴² του, δηλαδή 1159 και 18, περίπου το 1177, ενώ η δεύτερη μετά «πέντε καί πεντήκοντα ἔτη»¹⁴³ (δηλαδή 1159 και 55 περίπου το 1214). Στο μεσοδιάστημα της σύνταξης της *Δευτέρας Τυπικῆς Διαθήκης*¹⁴⁴ και της μεταγραφῆς της από τον Βασίλειο ιερέα, φαίνεται πως ο Νεόφυτος συμπλήρωσε ένα ακόμη ἔργο του, που ευφυῶς το ονόμασε *Τό τελευταῖον* και αριθμεῖται ως το δέκατο ἕκτο¹⁴⁵.

¹⁴¹ Ανδρέου Χρ. Μερακλή, *Ο βίος και τα ἔργα του Αγίου Νεοφύτου και σύντομος ιστορία της Ιεράς Μονῆς του*, Λευκωσία 1976, σελ. 81 - 82.

¹⁴² Αγίου Νεοφύτου του *Ἐγκλείστου*, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 27, 15.

¹⁴³ Αγίου Νεοφύτου του *Ἐγκλείστου*, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 27, 18.

¹⁴⁴ Αγίου Νεοφύτου του *Ἐγκλείστου*, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 69, 4 - 8. «*Ἡ παροῦσα σύν Θεῷ τυπική μου διαθήκη διά τεσσάρων καί εἴκοσι κεφαλαίων ἐγράφη διά χειρός ἐντελοῦς Βασιλείου ἱερέως διδασκάλου καί ταβουλλαρίου τῶν ταβουλλαρίων τῆς ἀγιωτάτης ἐπισκοπῆς Πάφου, τοῦ υἱοῦ τοῦ κατηχητοῦ, μηνί Μαΐῳ θ', ἰνδικτιῶνος β', τῷ ζψκβ' ἔτει*».

¹⁴⁵ Αγίου Νεοφύτου του *Ἐγκλείστου*, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 28.

Ο θάνατος του αγίου Νεοφύτου, σύμφωνα με τη μαρτυρία της *Δευτέρας Τυπικῆς Διαθήκης*, συνέβη κατά την αποκάλυψη της θείας φωνῆς, «Μετά ἐξήκοντα ἡμέρας»¹⁴⁶, δηλαδή μετά από εξήντα χρόνια ἐγκλεισθῆς ζωῆς. Προσθέτοντας στο χρόνο 1159, που εἶναι ο καιρὸς της ἐγκλείσεως του Νεοφύτου, τα εξήντα χρόνια παραμονῆς του στην Ἐγκλείστρα, μας δίδει τον πιθανὸ χρόνο του θανάτου του Αγίου, που εἶναι η 12η Ἀπριλίου του 1219 ἢ του 1220¹⁴⁷.

Παρακάτω, πολὺ εὐστοχα και εκτενῶς, ο π. Νικόλαος Κούτσιος αναφέρεται στον Ἅγιο Νεόφυτο ως Πατέρα και Διδάσκαλο της Ἐκκλησίας με τα κάτωθι¹⁴⁸:

«Ἡ προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, ὡς Πατέρα καὶ Διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ σταθμὸ καὶ κεφάλαιο μέγα στό ἱστορικὸ καὶ θεολογικὸ "γίγνεσθαι" τῆς "κατὰ Κύπρον" Ἐκκλησίας, καθὼς, καὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Ὅπως χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ καὶ ἡ Συντονιστικὴ Ἐπιτροπὴ, ἡ ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, τοῦ προσφυνῶς ἀποκαλουμένου "Ἐγκλείστου", "δὲν χαρακτηρίζεται ἰδιαίτερα γιὰ μεγάλη καὶ ἀξιόλογη παραγωγὴ" ἔργων, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν "ἐλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία".

Ὡστόσο, ὁ ἅγιος Νεόφυτος, ὑπερακοντίζοντας τὴν πενία καρποφορίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων τῶν χρόνων του, κατορθώνει καὶ

¹⁴⁶ Αγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 34, 3.

¹⁴⁷ Χρήστου Οικονόμου, *Ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικὲς προσεγγίσεις*, *Ἐγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 97.

¹⁴⁸ π. Νικολάου Κούτσιου, *Το μυστήριον του προσώπου και της οικονομίας του Χριστοῦ κατὰ τον Ἅγιο Νεόφυτον τον Ἐγκλειστο*, Διδακτορικὴ Διατριβὴ που κατατέθηκε στο Διδακτορικὸ Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμοῦ του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2020, σελ. 11 - 31.

ἀναδεικνύεται, μέσα από τὰ περισυνελεγέντα καί ὄντας διάσπαρτα σέ πολλούς τόπους καί σέ πολλές βιβλιοθήκες ἐκδοθέντα ἔργα του, ἔξοχος ἐκκλησιαστικός συγγραφέας, καί ἀξιόλογος νηπτικός θεολόγος, ὥστε νά κατατάσσεται, κατά τόν Κάρολο Κρουμβάχερ, ἐφάμιλλος τῶν Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης καί Μιχαήλ Ἀκομινάτου.

Τοῦ λόγου τό ἀληθές πιστοποιεῖ ἡ ἐπισταμένη μελέτη καί συγκριτική ἐξέταση τῶν δεκαέξι σωζομένων καί ἐκδοθέντων ἔργων του σέ πέντε καλαίσθητους τόμους, τούς ὁποίους ἐξέδωσαν ἐγκρατεῖς τοῦ ἀντικειμένου καί ἔγκριτοι ἐπιστήμονες.

Ὡστόσο, ἐμεῖς θά προσθέταμε, ὅτι ὁ ἅγιος Νεόφυτος συνιστᾷ "ἐκπληκτον" μέγεθος ἐκκλησιαστικοῦ καί πατερικοῦ ἀγίου ἀνδρός καί διδασκάλου, ἀφοῦ, ὄχι ἀπλῶς ἀναδεικνύεται, μέσα ἀπό τὰ κείμενά του, βαθύς μελετητής τῆς, ὅσης κατόρθωσε νά ἀποκτήσει πατερικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς παραγωγῆς, ἀλλά καί, ταυτόχρονα, κατορθώνει καί "ἔτι προχωρεῖ εἰς βάθος" τοῦ πλούτου τῶν νοημάτων τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης. Χαρακτηριστικά, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἃς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά καταφύγουμε καί νά παραθέσουμε μιά εὐστοχη χριστολογική καί θεοτοκολογική προσέγγισή του στόν ὄρο "ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου", τόν ὁποῖο ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός διαρκῶς πρόφερε καί ἀπέδιδε στόν ἑαυτό του. Καί γιατί ὁ Χριστός ὁμιλοῦσε ἔτσι; Ἐρωτᾷ καί ἀπαντᾷ ὁ ἅγιος Νεόφυτος: "... μυριάκις εὗροι αὐτόν τις νίον ἀνθρώπου ἑαυτόν ὀνομάζοντα". Naί, καί αὐτό, λέγει ὁ Ἅγιος, "ἄξιον ἡγοῦμαι ζητῆσαι ποίου ἀνθρώπου ἐστὶν υἱός". Καί τοῦτο, γιατί δέν μπορεῖ νά ἰσχύσει ὁ προσδιορισμός αὐτός γιά τόν Θεό Πατέρα του· "ἄπαγε" τῆς βλασφημίας. Ὡστόσο, αὐτός ὁ χαρακτηρισμός, ἐπεξηγεῖ ὁ Νεόφυτος, οὔτε καί γιά "τόν δίκαιον καί μνήστορα Ἰωσήφ" μπορούσε νά εἰπωθεῖ, "καθότι οὐδ' αὐτοῦ ἔστιν υἱός". Ὅποτε ἡ ἀναφορά αὐτῇ ποῖον προσδιορίζει καί τί ἐπεξηγεῖ, προσθέτει ὁ Νεόφυτος, ἂν ὄχι τό πρόσωπο καί τόν ρόλο τῆς "θεονύμφου... καί θεοτιμήτου καί θεοχωρήτου καί πανακηράτου καί θεοπροκρίτου...

Δέσποινας;”. Αὐτή, ὄντας ἄνθρωπος, ἀφοῦ ὑπῆρξε γόνος ἀνθρώπων, ἀπὸ αὐτῆ προέκυψε ὁ Χριστός, κατὰ τὸ ἀνθρώπινο, «ταύτης υἱός γεγονώς Πατρικῇ εὐδοκίᾳ καὶ συνεργίᾳ Πνεύματος Ἁγίου· (γι’ αὐτό καί) ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Υἱός θαμὰ υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν ὀνομάζει”. Προσφυῆς ἡ παρατήρηση καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτῆ προσέγγιση τοῦ Ἁγίου. Καὶ προχωρεῖ, ἀκόμη, περισσότερο ὁ Νεόφυτος, λέγοντας: “Ἐάν ἔλεγεν (ὁ Χριστός τὸν ἑαυτὸν του) υἱὸν τῆς Παρθένου, εἶχον ἂν λέγειν (οἱ) Ἰουδαῖοι πάλιν ὅτι δαιμόνιον ἔχει. Τίς γάρ οἶδέ ποτε υἱὸν λέγοντα μητέρα ἔχειν παρθένον; Οὐδέ γάρ ἐφάνη παρθένος πώποτε τέξασα υἱόν, οὐδέ πάλιν ἐφάνη μετὰ τόκον νεᾶνις παρθένος”. Γιά νά ἐπιστέψει τὸν λόγο του ὁ Ἅγιος, ἐπισημαίνοντας: Ὅταν ὁ Χριστός εἶπε στοὺς Ἑβραίους “πρὸ τοῦ Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμιν (sic), τότε αὐτοὶ “ἐβάστασαν λίθους, ἵνα τοῦτον λιθάσωσι”. Καὶ σέ ἄλλη περίπτωσι τὸν χαρακτήρισαν, ὅτι “δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται”. Ὅποτε, ἐάν τούς ἔλεγε, πῶς εἶναι “υἱός τῆς παρθένου”, “τί οὐκ ἂν ἐπεχείρησαν” “οἱ σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι;”. Γι’ αὐτό καὶ “φειδόμενος... τῆς αὐτῶν κακονοίας ἄνω καὶ κάτω υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἵνα πιστωθῇ τοῖς μετέπειτα ὅτι ἀληθῶς ἐσαρκώθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὡς υἱός ἀνθρώπου συνανεστράφη”.

Τό πιό πάνω παράδειγμα, ἂν καὶ μακροσκελές, ὥστόσο εὐγλωττα καταδεικνύει, ὅχι μόνο τῇ θεολογικῇ ὁξύνοια καὶ κατάρτιση τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιώνει αὐτό, τὸ ὁποῖο ὑπάρχει, ὡς κοινός τόπος, σέ ὅλους τοὺς ἁγίους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτι, δηλαδή, συνέχονται καὶ ἀναδεικνύονται πλήρεις φωτισμοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, θά διατυπώσῃ καὶ διδάξῃ ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος: “... ἐπειδὴ καταξιοῦνται οἱ ἅγιοι (Πατέρες) τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐν ἑαυτοῖς κατοικίζειν, (καὶ) ἐπὶ ἐν τοῖς ἁγίοις (Πατράσι) γένηται τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, χαρίζεται αὐτοῖς ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ βαθέως δοξάζειν (τὸν Θεόν)”. Τοῦτο, ἀκριβῶς, τὸ θεόδοτο καὶ θεοπρεπές φαινόμενο καὶ γεγονός ἐπισυμβαίνει καὶ στὸν ἅγιο Νεόφυτο, τὸ ὁποῖο καὶ ὡς κατάθεση τῆς

εὐγνώμονος καρδίας του, μᾶς τό ἀποκαλύπτει. Ἔτσι, γράφει: "Ἰδιωτικόν βίον ἀρχῆθεν εἰλόμην καί οὐ τοῖς ἔξω καί μόνης παιδείας ἡμοίρησα, ἀλλ' οὐδέ κἄν μίαν ἡμέραν εἰς μάθησιν ἀλφαβήτου ὑπό τῶν ἐμῶν γεννητόρων ποσῶς ἐξεδόθην". Καί ἐπικαλεῖται ὁ Νεόφυτος τή μαρτυρία τῶν ἀνθρώπων τῆς καταγωγῆς του, ὅπως καί τῆς τροφῆς - ἀρχικῆς Μονῆς του τῆς "τοῦ ἱεροκέρυκος πατρός Χρυσοστόμου τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ Κοντζουβένδη καθιδρυμένης", ὅπου, ὅταν ἐκεῖ μετέβηκε, αὐτή τόν δέχθηκε, ὥστόσο, γράφει, "ἀμπελουργεῖν με προσέταξε διά τό μηδέν ἀλλαχοῦ χρησιμεύειν με πάντως". Καί συνεχίζει, λέγοντας, τό πῶς κατόρθωσε νά μάθει τόσα "σμικρότατα" πράγματα, ὅπως τά χαρακτηρίζει, τά ὅποια "λέγειν οὐ βούλομαι". Ἔτσι, καί μέ πλήρη τή συναίσθηση, καταθέτει, ὅτι "... χάριτι θεῖα διαχαράξαντες (τήν ἐρμηνεία) τῶν θεῶν ἐντολῶν", καλεῖ τοὺς ἀκροατές του "προσέχειν" καί "τηρεῖν" "τά τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταῦτα θεῖα προστάγματα καί τηρεῖν". Γι' αὐτό καί παρακαλεῖ: "... ὅσοις ὁ ἡμέτερος λόγος ἐράσμιος ἀναφανείη, τῷ Θεῷ δότωσαν δόξαν· καί μή τῇ λύρα καί ταῖς χορδαῖς ἀλλά τῷ τεχνίτῃ Θεῷ θαυμάσαντες τόν ὕμνον ἀπόδοτε". Καί σέ ἄλλη περίπτωση θά διαδηλώσει: "Ἡμεῖς δέ τῇ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιθαρρήσαντες χάριτι καί ἐμπνεύσει φωτιστικῇ" τά πιό πάνω... κεφάλαια διεξήλθαμε. Καί σχολιάζοντας τό κυριακό λόγιον, "τό γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ, καί τό γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμά ἐστὶ", ἀναφέρει: "Διό κἀγὼ ὡς ἐκ τούτου γεγεννημένος καί τούτου μετέχων, περὶ τούτου βραχέα φιλοσοφῆσαι φόβῳ πόθῳ ἐλήλυθα".

Καί αὐτή ἡ συνείδηση, ἡ κατὰ τόν ἅγιον Νεόφυτο, δέν πρέπει νά ξενίζει, γιατί ἀνάλογα βιώνουν καί διδάσκουν ὅλοι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες. Χαρακτηριστικά θά διατυπώσει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος: "... παρέστω μοι τό Πνεῦμα, καί διδότω μοι λόγον". Καί ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας θά διερμηνεύσει: "Οὐδέ γάρ ἂν δίχα τοῦ διὰ Πνεύματος φωτισμοῦ πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἴοι τις ἂν, οὐδ' ἂν ὅλως ἀκριβῆ τῶν θεῶν δογμάτων ἐκπορίσαιτ' ἂν ἑαυτῷ τήν κατάληψιν, κατὰ γε τό ἀνθρώποις φαμέν

ἐφικτόν". Σύστοιχος μέ τά πιό πάνω ἀποβαίνει καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, γράφοντας: "... ἐπιπνεῦσαί τε ἡμῖν ἡ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δύναμις, καί ἀνακινήσαι τῶν νοημάτων τά κύματα, καί δι' αὐτῶν εὐπνοοῦντα προαγαγεῖς δι' εὐθείας τόν λόγον". Καί στό ἴδιο θεματικό κεφάλαιο θά ἐπικεντρωθεῖ καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος, τονίζοντας: "Διά τοι τοῦτο προσήκει ἡμᾶς ὑπό τῆς ἄνωθεν χάριτος ὁδηγουμένους, καί τήν παρά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἑλλαμψιν δεξαμένους, οὕτως ἐπιέναι τά θεῖα λόγια. Οὐδέ γάρ σοφίας ἀνθρωπίνης δεῖται ἡ θεία Γραφή πρός τήν κατανόησιν τῶν γεγραμμένων, ἀλλά τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἵνα τόν ἀληθῆ νοῦν τῶν ἐγκειμένων καταμαθόντες πολλήν ἐκεῖθεν δεξώμεθα τήν ὠφέλειαν".

Ἐπομένως, καί μέ βάση τά πιό πάνω, δικαιωματικά ὁ ἅγιος Νεόφυτος κατατάσσεται, καί ἐξαιτίας τοῦ πλούσιου συγγραφικοῦ του ἔργου, ἀλλά καί ἔνεκα τῶν θεωρημόνων λόγων του, στή χορεία τῶν θεηγόρων Πατέρων καί Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἐπί τοῦ προκειμένου, εἶναι ἄξια θαυμασμοῦ, τά ὅσα ὁ ἴδιος "ἀναγκάζεται" νά ἀποκαλύψει καί τά ὁποῖα ἀφοροῦν στήν "Εξαήμερον". Ἀναφέρει, χαρακτηριστικά, ὅτι μπόρεσε καί ἐξασφάλισε τήν "Εξαήμερον", - κείμενο τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου -, καί ὅτι "ἐπόθει ἐντυχεῖν καί τήν τοῦ Μ. Βασιλείου". Ἐτσι, ὅπως διηγεῖται, "διππενυσάντων δέ χρόνων τριάκοντα καί ἑπτά, καί αὐθις ἐργωδεστέρας ἡσυχίας χρεῖαν ᾤθηεις καί πρός τήν νέαν Σιών ταύτην διωκισθεῖς, πάλιν ἐζήτουν ἐμπόνως τήν τοῦ Μ. Βασιλείου ἐντυχεῖν Εξαήμερον, καί ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῶν δύο ἐνοριῶν Πάφου τε καί Ἀρσινόης ζητήσας καί μὴ εὐρών, ὥς εἰκός ἐλνπούμην". Ὡστόσο, συνεχόμενος ἀπό τόν ἀγαθό λογισμό νά προσεγγίσει τά τῆς Εξαήμερου θέματα καί διανύοντας τήν περίοδο "τῆς ἀμώμου νηστείας", καθὼς λέγει, καί διαρκῶς "φέρων τὰς τῆς (Εξαήμερου) ρήσεις" στό στόμα του, ἀλλά καί, συνάμα, ἀμφιθυμώντας γιά τό δύσκολο τοῦ ἐγχειρήματος τούτου, ἀποτόλμησε, παίρνοντας τό βιβλικό κείμενο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ, καί ἄρχισε νά προσεγγίζει ἐρμηνευτικά, "σύν Θεῷ", τόν πρῶτο λόγο.

Πρόβλημα, ὅπως μᾶς εἰδοποιεῖ, παρά τήν προθυμία του νά γράψει, ὑπῆρξε γι' αὐτόν ὁ δεύτερος του λόγος. Γι' αὐτό, συγκερνώντας τόν φόβο, "μετά θερμῶν δακρύνων τήν θείαν ἐξελιπάρουν", ὡς γράφει, "εὐμένειαν, τοῦ μή μοι τόν νοῦν συγχωρῆσαι ἔξω περιπλανᾶσθαι τῆς προσηκούσης ἐννοίας τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ μᾶλλον φωτισθῆναι, μεθ' ἧς καί ὁ μέγας ἐκεῖνος ἐλάλει Μωσῆς". Ὅποτε, διηγεῖται, "εἶδον ἐν ὁράματι τῆς νυκτός ἐκείνης, ὅτι ἐπελαβόμην χάρτου τόμου παλαιόν γεγραμμένον, ἐν ᾧ καί ἄγραφόν τι μέρος παρῆν, καί ἠρξάμην ἐν τῷ ἀγράφῳ μέρει τοῦ τόμου διαγράφων τά περί τῆς Ἑξαήμερου. Ἐτι δέ γράφοντός μου, οὐκ οἶδ' ὅπερ, τίς βίβλον εὐπρεπεστάτην μεγάλην ἀποκομίσας κατὰ τό ἐμόν τέθεικε πλάγιον καί μανουάλιον μετά ἀπτομένης λαμπάδος ἐπάνω τῆς βίβλου... Καί εὐθύς διυπνισθεῖς ἔφην· ὅτι ὁ χάρτης θεία τίς ἐστίν (ἐπίπνοια) καί οὐ φενακισμός τοῦ ἀπατεῶνος ἐχθροῦ, (ἥτις) ἔχει (μέ) διδάξαι τό ἔργον. Τοῦτο τό ἀφήγημα οὐ χάριν φιλοτιμίας, ἀλλά χάριν ὠφελείας καί ἔνεκεν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν κεφαλαίῳ ἱστόρησα...", ἐπεξηγεῖ.

Αναμφίβολα, καί πόσες ἄλλες τέτοιες θεοπτίες θά συνέβηκε νά βιώσει ὁ Ἅγιος καί τίς ὁποῖες παρασιωπᾷ! Ἀλλά καί αὐτή μόνη εἶναι ἱκανή νά μᾶς ποδηγετήσῃ, ὥστε νά συνυπολογίσουμε τό μέγεθος τῆς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πολιτείας, θεωρίας καί συγγραφῆς του. Καί, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἂν ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὑπῆρξε ἔμπειρος τοῦ ἀκτίστου φωτός μέσα ἀπό τά ἔργα του δέν τό καταγράφει, ἀλλά μᾶλλον ἐπιμελῶς τό παρασιωπᾷ. Ὡστόσο, σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἀφήνει νά νοηθεῖ αὐτή ἡ ἐμπειρία του γιά τό ἄκτιστο φῶς, ὅταν λέγει: "... ὅπου γάρ φυλακή ἐντολῶν, ἐκεῖ πάντως ἔπεται καί ὑπερβολή... ἐκεῖνοι... ἐθεώθησαν, ὡς μονήν τοῦ Χριστοῦ ποιησαμένου ἐν αὐτοῖς...", μή ἐξαιρουμένου ἐδῶ καί τοῦ ἑαυτοῦ του.

Σέ ὅ,τι μάλιστα σχετίζεται μέ τήν οἰκοδομή τῆς Ἐγκλείστρας, μεταξύ ἄλλων, ὁ Νεόφυτος μᾶς διηγεῖται ἄλλη μία θεία ἀποκάλυψη πρός αὐτόν. "... κέκληκα δέ τό σπῆλαιον κλήσει τοῦ τιμίου σταυροῦ, θυσιαστήριον πῆξας... ἵνα μή μακρυνθῶ τῆς θείας κοινωνίας τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος τοῦ

Χριστοῦ. Πενταετοῦς δέ χρόνου παρωχηκότος διηγέρθην καί πρὸς (τό) τιμίον ξύλου ζήτησιν ἐργωδῶς· καί, ὡς ἐν πᾶσιν, ἀληθεύσας... εὗρον καγὰ τό ζητούμενον. Εἶτα καί μετὰ τινα χρόνον τό νοερόν μου καί ἀνάξιον οὖς μελισταγοῦς τινος ξένης καί ἀσυνήθους ἀκήκοα φωνῆς λεγούσης ἐκ τρίτου· Μνήσθητι, δηλονότι, τό προχρηματισθέν σοι ἐπάγγελμα ἐν τῇ ἐρήμῳ...".

Καί ὅπωςδήποτε αὐτές τίς θεῖες ὀπτασίες καί ἐμπειρίες, ὅπως καί ἄλλες, κατόρθωσε καί εὐτύχησε νά τίς ἔχει ὁ Ἅγιος, ἐξαιτίας τῆς ἐπίπονης καί ἀδιάλειπτης ἄσκησής του. Ἐτσι, γράφει, χαρακτηριστικά, ὅτι "τὴν Ἐγκλείστραν ταύτην ὡς τάλαντον ἔλαβον. Αὐτός γάρ μοι (ὁ Θεός) αὐτὴν προὔτεινεν ἔρημον καί αὐτός μοι αὐτὴν κατεφαίδρυνεν ὡς εὐδόκησε. Καγὰ πάλιν τῇ παναλκεῖ παλάμῃ αὐτοῦ παρέθηκα ταύτην, ὅπως... συντηρῇ αὐτὴν καί τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας χάριτι αὐτοῦ". Καί ἄλλοῦ θά ἀναφέρει, ὅτι ἡ Μονή, ὅπως καί ἡ ἄσκησις στὸν μοναχικὸ τρόπο ζωῆς, συνιστοῦν "ἱερόν φροντιστήριον", ὅπου ὁ Κύριος, τοὺς δοξάζοντας αὐτόν "ἀντιδοξάζει δόξαν ἀκένωτον". Καί ὁ ἀγώνας κυρίως, τῶν μοναχῶν, ὅπως καί ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θέλουν νά ζήσουν, κατὰ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά διακρίνεται καί νά χαρακτηρίζεται, ὅπως τῶν "φρονίμων οἰκονόμων", γράφει, καί νά ἐστιάζεται στὴν καλλιέργεια "τῶν ἀρούρων τῶν καρδιῶν", οἱ ὁποῖες καί νά πυρῶνονται πρέπει, "διὰ τοῦ θείου πόθου". Ἐτσι, ἡ θεοπρεπὴς "ἐν Χριστῷ ζωῇ", καί ἰδιαίτερα ἡ μοναχική, κατὰ τὸν Νεόφυτο, διακρίνεται ἀπὸ τὴν τάξιν καί πράξιν "τῆς ἀποτειχίσεως" (περιφρούρησης) τῶν ἀδυσώπητων ποικίλων καί διαρκῶν "πειρασμῶν" καί τῶν τοῦ "ἐχθροῦ (τοῦ ἀνθρώπου) τεχνασμάτων". Γιατί, ὅπως καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, προειδοποιεῖ, καί τό ὑπογραμμίζει αὐτό ὁ ἅγιος Νεόφυτος, αὐτός "ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός". Γι' αὐτό καί ἐπεξηγεῖ ὁ Ἅγιος - καί θά εἶχε, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, πείρα - καί προειδοποιεῖ: Καί ἂν ἐμφανισθεῖ ὡς "μάρτυρος εἶδος ἢ ὁσίου τινός γένηται πρὸς ἡμᾶς, αὐτῷ μὴ πειθώμεθα, ἀλλὰ σφραγίζειν ἑαυτοὺς ὀφείλομεν πανταχόθεν τῷ τοῦ σταυροῦ σημείῳ καί διαπετᾶν χεῖρας μετὰ ὀμμάτων ἄνω πρὸς Θεόν...", λέγοντας, "... μὴ με

δελεάση... ὁ ἀρχέκακος ἀποστάτης... ἀλλά, Δέσποτα, ... ρῦσαί με... ἀπό τοῦ πονηροῦ καί... ἐχθροῦ, πρεσβείαις τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας καί παναχράντου μητρός σου. Τούτων δέ λεγομένων... ἐλεγχθήσεται τό φανέν, ὁποῖόν ἐστιν, εἴτε θεῖον εἴτε ἐναντίον". Καί ὁ Μ. Ἀντώνιος θά ἀναφωνήσῃ: "Εἶδον τῶν δαιμόνων (τά) ἐπιτηδεύματα... ποσάκις ἐμακάρισάν με, καὶ γὰρ κατηρασάμην αὐτοὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου".

Κύριο γνώρισμα τῆς μοναχικῆς πολιτείας, κατὰ τόν Ἅγιο, εἶναι, μεταξύ ἄλλων, καί ἡ διαρκὴς μνήμη τοῦ θανάτου. Ἐτσι θά πεῖ: "... βέλος θανάτου παρῆλθεν οὐδεὶς τῶν θνητῶν· ὅπερ πάντως οὐδ' ἐμέ παρελθεῖν δυνατόν". Ὡστόσο, θά ἐπεξηγήσῃ: "Ἔστι γάρ θάνατος ἀθάνατος, ὥσπερ καί ζωὴ ἀθάνατος, ἀλλ' ὁ μὲν ὄλεθρος αἰώνιος, ἡ δὲ ζωὴ αἰώνιος. Θάνατος γάρ ἀθάνατος ὁ ἀπὸ Θεοῦ χωρισμός ἐστι καί λέγεται· ζωὴ γάρ ὁ Θεός, καί ὁ τοῦτον εὐρών εὔρε τὴν ζωὴν τὴν ὄντως ἀθάνατον· ὁ δὲ τοῦτον ἀποτυχὼν εὔρε τόν θάνατον τόν ὄντως ἀθάνατον". Γι' αὐτό καί θά συνοψίσῃ ὁ Νεόφυτος: "Ἀγαθὸν ὑπέρτερον παντός ἀγαθοῦ, φόβος Θεοῦ καί μνήμη θανάτου"· βιωματικό σύνθημα, τό ὁποῖο θέτει καί ὡς προοίμιο τῆς Τυπικῆς Διαθήκης του.

Ἀναμφίβολα, ἡ κατάθεση ἢ, μᾶλλον, ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ στήν ἐγκλειστη ἀσκητικὴν τοῦ ζωῆ, εἶναι συγκλονιστική. Τὴν παραθέτομε, ὅπως τὴ διασώζει ὁ ἴδιος: "Εἰ γάρ παντὶ ἀνθρώπῳ ἐπαινετόν ἡ ἐγκράτεια καί ἡ ὀλιγαρκία μᾶλλον καί μοναχῶ ἀναχωρητῇ καί ἡσυχίῳ. (Διατί καί ἐγώ) πολλάκις ἠθέλησα κἄν δέκα κόκκους βρεκτοὺς ὑδατι δοθῆναί μοι ἐν τῇ δημοτελεῖ ἐορτῇ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἀλλ' οὐκ ἐδόθησάν μοι, οὐδέ ἐμνήσθησάν μοι καὶ γὰρ δὲ ἔκρινα ὅτι οὐκ ἀπὸ καταφρονήσεως γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἐκ τῆς πολυοχλίας τοῦ λαοῦ καί διὰ τό εἶναί με ἀποκεκρυμμένον καί μὴ καθορᾶσθαι ραδίως καί τοῦτο οὐχ ἅπαξ συνέβη, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους καιροὺς πανηγύρεων, καθότι οὐδέ ἐχρώμην τι ὅσα πεπαίνει τό πῦρ. Καὶ γὰρ ταῦτα οὐκ ἠθέλον ἐξειπεῖν, ἀλλ' ὅμως ἐξεῖπον αὐτά πρὸς ὑπομονήν, ἐρεθίζων σε, ἀδελφέ".

Θεοτικό, λοιπόν, ἦθος ἀλλά καί ὀρθόδοξο φρόνημα εἶναι τὰ δύο κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῶν Πατέρων καί Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Καί αὐτά κοσμοῦσαν καί διέκριναν καί τόν ἅγιο Νεόφυτο. Χαρακτηριστικά, ἐπί τοῦ προκειμένου, θά διδάξει καί θά διερμηνεύσει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων: "Ὁ γάρ τῆς θεοσεβείας τρόπος ἐκ δύο τούτων συνέστηκε, δογμάτων εὐσεβῶν καί πράξεων ἀγαθῶν· καί οὔτε τὰ δόγματα χωρίς ἔργων ἀγαθῶν εὐπρόσδεκτα Θεῷ, οὔτε τὰ μή μετ' εὐσεβῶν δογμάτων τελούμενα προσδέχεται ὁ Θεός. Τί γάρ ὄφελος, εἰδέναι μὲν τὰ περί Θεοῦ δόγματα καλῶς, καί πορνεύειν αἰσχυρῶς; τί δ' αὖ πάλιν ὄφελος σωφρονεῖν μὲν καλῶς, καί βλασφημεῖν ἀσεβῶς;". Καί ὁ ἅγιος Νεόφυτος θά διδάξει: "Καί ἔστι μὲν ἡ πίστις ἡμῶν καλή καί ὀρθή καί πανάμωμος καί πλήν ταύτης οὐκ ἔστιν ἄλλη· χρῆζει δέ ἡ ὀρθή πίστις καί βίου ὀρθοῦ καί ἔργων πίστεως ἀξίων, ἵνα, ὥσπερ δύο ἐκλεκτοί καί θεοσύζευκτοι βόες, συμφωνήσῃ βίος μετὰ πίστεως, παρ' ὧν γεωργεῖται γεώργημα ζωηφόρον". Καί θά ἐπεξηγήσῃ ἀκόμη περισσότερο ὁ Ἅγιος, λέγοντας, ὅτι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἔχει πίστη ὀρθή, ἀλλά ὁ βίος του εἶναι ρυπαρός, μοιάζει μέ ἄφρονα ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος συζεύγει "χοῖρον μετὰ βοός", ὅποτε, ἀκόμη, καί οἱ ἄγγελοι τόν περιγελοῦν, διότι "κοπιᾷ εἰς κενόν". ἀφοῦ ὁ μὲν βοῦς ὡς ἔργο ἔχει "τό τό ἄροτρον ἔλκειν", ἐνῶ τοῦ χοίρου ἡ τέχνη εἶναι "διά τῆς μύτεως ὀρύσσειν καί κυλινδεῖσθαι βορβόρῳ". Ἔτσι, ὁμοιάζουν "οἱ τῇ ὀρθῇ πίστει χοιρώδη καί ρυπαρόν βίον συζεύξαντες καί τῇ ἀμαρτίᾳ δουλόμενοι".

Ἐντύπωση, πάντως, προκαλεῖ, ὅτι ὁ ἡμέτερος Ἅγιος, ὡς αὐτοδίδακτος, ἀναδεικνύεται ἄριστος γνώστης καί ἐξηγητής τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί στοιχεῖ πλήρως, ἐπί τοῦ προκειμένου, στήν ἐκκλησιαστική καί πατερική ἐρμηνευτική παράδοση, τῆς ὁποίας καί τυγχάνει στό ἔπακρον ἐγκρατής. Ἐκπληκτική, μάλιστα, εἶναι καί ἡ ὀρθόδοξη θέση του, ὅτι Παλαιά καί Καινή Διαθήκη συναποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο ἀποκαλυπτικό σύνολο· γι' αὐτό καί θά ὑπογραμμίσῃ τό ἰσότιμο κῦρος τῶν δύο Διαθηκῶν, λέγοντας: "... ἓνα καί τόν αὐτόν εἶναι νομοθέτην τῆς τε Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁμοῦ".

Θεωρώντας, ὅπως καί οἱ λοιποὶ Πατέρες, ὅτι ὁ "νομοθετῶν" καί "ὁ ὁμιλῶν" εἶναι στήν Παλαιά Διαθήκη ὁ ἄσαρκος Λόγος, ὅπως καί στήν Καινή ὁ σαρκωμένος Λόγος τοῦ Θεοῦ καί Θεός". Ὅποτε, προσεγγίζοντας τά θέματα τῆς Παλαιᾶς Οἰκονομίας, ἀποφαίνεται, ὅτι αὐτά ἐκβάλλουν στήν Καινή Οἰκονομία, ἥ καί προσεγγίζοντας τά θέματα τῆς Καινῆς Διαθήκης, διαδηλώνει, ὅτι αὐτά ἐρεΐδονται στήν Παλαιά Διαθήκη. Χαρακτηριστική περίπτωση, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶναι οἱ ἱερές τυπολογίες ἢ ἀναλογίες, οἱ ὁποῖες, ὡς προτυπώσεις, τίς παρουσιάζει, ὅτι προοιμιάζουν τά τῆς Καινῆς Διαθήκης ἱερά πρόσωπα καί γεγονότα, ὅποτε καί διαδηλώνουν, κυρίως, τόσο τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ, ὅσο καί τό πρόσωπο καί τό ἔργο τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Ἐκτενὴ ἀναφορά τῶν περιπτώσεων αὐτῶν παραθέτομε καί ἐπεξηγοῦμε στό παρόν στόν οἰκεῖο τόπο. Ὡστόσο, ἐδῶ, χάριν πληρότητας τοῦ κειμένου, ἀναφέρομε τήν Κλίμακα τοῦ Ἰακώβ, τό ὄραμα τοῦ Προφήτη Ἰεζεκιήλ, τῇ νεφέλῃ, τίς λίθινες πλάκες κ.ἄ., ἢ τό παράδειγμα τοῦ ἀχειρότμητου λίθου ἐκ τοῦ ὄρους, τῶν τριῶν παιδῶν "ἐν τῇ καμίνῳ", ὅπου ὁ τέταρτος ἄνδρας διασημαίνει τόν μέλλοντα νά σαρκωθεῖ Θεό Λόγο, ἢ τοῦ Μελχισεδέκ κ.ἄ.

Ἀλλά καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ δύσκολα δογματικά θέματα, ὁ ἅγιος Νεόφυτος οὐδόλως ὑστερεῖ μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀφοῦ, κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Θεολόγο, μπορεῖ καί εἰσέρχεται Ἀγίῳ Πνεύματι στό βάθος τῶν νοημάτων τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ Θείου λόγου καί ἀποβαίνει ἱκανός νά διερευνᾷ καί νά διερμηνεύει "τό πλεῖον" ἢ "τό πλέον" τῶν θείων ρημάτων". Ἔτσι, ἀναδεικνύεται σύστοιχος σύνολης τῆς πατερικῆς θεολογίας, ἀναφερόμενος στήν ἰσοτιμία καί ὁμοτιμία τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων τῆς μιᾶς Θεότητος καί τήν ὁμοουσιότητά τους ἢ καί τήν ἄρρητη ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρός παραγωγή "διά τῆς γεννήσεως" τοῦ Υἱοῦ καί τῆς προβολῆς "διά τῆς ἐκπορεύσεως" τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τονίζοντας, ὅτι "αἰτία καί ρίζα" τῶν θείων προσώπων εἶναι ὁ Πατέρας, προκειμένου νά διαφυλάσσεται τό "ἄπτωτον τῆς μονάδος καί τό ἀναιρετικόν τῆς πολυθεΐας", "ὥσπερ πῦρ, καί

τό φῶς καί ἡ φλόξ". Ταυτόχρονα, ὁ Ἅγιος παρουσιάζεται πολύ προσεκτικός καί εὐστοχος, ὅταν ἀναφέρεται στή δημιουργία τοῦ κόσμου, κάμνοντας χρήση τοῦ ὅρου, ὅπως ὅλοι οἱ Πατέρες, "ἐκ τοῦ μή ὄντος" καί ὄχι "ἐκ τοῦ μηδενός", ἀφοῦ ὁ Θεός καί, κατὰ τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, "βούλεται" καί δέν βουλεύεται". τό ὁποῖο σημαίνει καί διαδηλώνει, ὅτι ὅλος ὁ κτιστός κόσμος ὑπάρχει, μέχρι καί τῶν λεπτομερειῶν του στήν αἰδία τοῦ Θεοῦ σύλληψη, ὡς σχεδιάσμα ἢ ὡς "λόγοι τῶν ὄντων", καί ὅταν ὁ Θεός "βουληθῇ" - θελήσει, τότε τά ὄντα ἐκ τοῦ μή ὄντος ἔρχονται στό εἶναι.

Ἐρχόμενος ὁ Ἅγιος στό περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου κεφάλαιο, θά ἐξάρει τό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, ἔνεκα τῆς μοναδικῆς καί ὑπέροχης κατασκευῆς του, καί θά διαλαλήσει: "Μέγα ὄντως καί ὑπέρ νοῦν τό ἀξίωμα τῆς ἡμετέρας φύσεως... (καί) τούτη τῇ δόξῃ (τῇ ἀνθρωπίνῃ) ἐπεθύμησαν παρακύψαι καί ἄγγελοι...". Γί' αὐτό καί θά τονίσει, ὅτι, ἐξαιτίας τῆς μοναδικότητος καί ὑπεροχῆς τοῦ προσώπου τοῦ ἀνθρώπου, - καί αὐτή ἡ ἐρμηνεία συνιστᾷ πρωτοτυπία τοῦ Νεοφύτου, ὁ ἄνθρωπος ἀποκαλεῖται "πρωτόπλαστος", ἀφοῦ κανένα ἄλλο δημιούργημα δέν εἶναι παρόμοιό του.

Παρακάμπτοντας πολλές ἄλλες θεολογικές καί δογματικές προσεγγίσεις καί ἐρμηνεῖες τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, ἐντύπωση προκαλεῖ, - καί αὐτή θά σχολιάσουμε -, ἡ ἐπεξήγηση, τήν ὁποία ἐπιχειρεῖ, μέ ἀκρίβεια, νά δώσει στήν ἀστοχία τοῦ Ἀδάμ, λέγοντας, ὅτι τό κακό δέν προερχόταν ἀπό τή φύση τοῦ ἀνθρώπου, γιατί σέ μιά τέτοια περίπτωση, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνένοχος, ἀφοῦ τό παθητό τό ἔφερε στή φύση του, δηλαδή, τοῦ τό ἐνέδωσε ὁ κατασκευαστής του Θεός. Ἔτσι, θά τονίσει καί θά ἐπεξηγήσει ὁ Ἅγιος, ὅτι "ἐκ προαιρέσεως" καί "οὐκ ἐκ φύσεως" τό κακό. Ὡστόσο, τόν ἐμπεσόντα ὡς "ἐν λάκκῳ βαθυτάτῳ καί βορβορώδει" ἄνθρωπο, οὐδεὶς μπορούσε νά βοηθήσει, ἐκτός τῆς "χειρός ἁνωθεν" τῆς "δυναμένης ἀνασπάσαι αὐτόν". Καί τό ἔργο τοῦτο τῆς θείας οἰκονομίας, γιά τόν ἄνθρωπο καί τήν κτίση, - γιατί καί ὁ φυσικός κόσμος παραδόθηκε στή φθορά, ἐξαιτίας τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου -, ἀναλαμβάνει "πατρικῇ εὐδοκίᾳ καί συνεργίᾳ τοῦ

Αγίου Πνεύματος", ο Θεός Λόγος, ο οποίος είναι ο τῆς "ἀκοσμίας κοσμήτωρ", δηλαδή, ο Δημιουργός τοῦ κόσμου, καί ο οποίος, κατά τόν χαρακτηρισμό τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, ἀποβαίνει "ἡ ἐγκόλπιος χεὶρ τοῦ Πατρός".

Καί ἀποβαίνει ἐκπληκτικός ο Νεόφυτος, ὅταν ἐπικεντρώνοντας τό ἔργο τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ στό κεφάλαιο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, ἀναφωνεῖ θριαμβευτικά, ὅτι ο Νυμφίος Χριστός ἔρχεται "πρός τήν νύμφην αὐτοῦ Ἐκκλησίαν". Θεοπρεπές γεγονός, τό ὁποῖο διαδηλώνει τήν Ἐκκλησία ὡς προϋπάρχουσα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅποτε καί διερμηνεύει τήν πτώση τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτιμᾷ τήν ἐπανοικοδόμησή της στό πρόσωπο καί στό ἔργο τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπαναπροσδιορίζει τήν διά τοῦ Χριστοῦ δυνατότητα ἐπαναγωγῆς τῆς Ἐκκλησίας στό ἀρχαῖο προπρωτικό της κάλλος. Γιά νά τονίσει, ὅτι ἡ ἐπαναλειτουργία καί ἐπανεκκίνηση τῆς Ἐκκλησίας πραγματοποιεῖται κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς διά τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Παναγίου καί τελεταρχικοῦ Πνεύματος. Καί θά διασυνδέσει μέ ἄριστη θεολογική καί θεοτοκολογική θεοφώτιστη δεξιότηχία τό μέγεθος τῆς Ἐκκλησίας μέ τό πρόσωπο καί τόν ρόλο τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας καί Θεοτόκου, ὥστε νά δηλώσει καί νά συστοιχήσει, ἔτσι, μέ ἄλλους Πατέρες, ὅτι ἡ Κόρη τῆς Ναζαρέτ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τήν Ἐκκλησία. Γιατί; Καταθέτει ο ἅγιος Νεόφυτος: "Εἰ μή γάρ ἐτέχθη ἐκ τῆς Παρθένου Χριστός, πῶς ἂν ἡ Ἐκκλησία λοιπόν τοῦτον εἶχε νυμφευθῆναι;... (ὅποτε) καί ἡ Ἐκκλησία διά τῆς Παρθένου δεδόξασται". Γι' αὐτό καί στόν ἅγιο Νεόφυτο, ὅπως καί σέ ἄλλους Πατέρες, τό πρόσωπο τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατέχει καίρια θέση καί κεφάλαιο στό μέγεθος τῆς Ἐκκλησίας· καί τοῦτο φαίνεται ἀπό τίς θεοτοκολογικές προσεγγίσεις του στίς Δεσποτικές καί Θεομητορικές ἑορτές.

Τά πιό πάνω, ὅπως καί ἄλλα, συνηγοροῦν καί συνθέτουν τόν ἅγιο Νεόφυτο ὡς Πατέρα καί Διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας».

Το Νεοφυτικό συγγραφικό έργο συγκαταλέγεται στην ευρύτερη κατηγορία της Ορθόδοξης Πατερικής Γραμματείας. Ο ίδιος ο Άγιος απαριθμεί στην ΤΔ τα έργα του, τα οποία κατατάσσονται σε ερμηνευτικά, κηρυγματικά και κατηχητικά. Η εγκλειστική του πολιτεία στόχευε στη φυγή του από τον κόσμο, για να έλθει τελικώς ο κόσμος σ' αυτόν, Πράγματι, ο κόσμος έφθανε μέχρι την Εγκλείστρα του διά των αδελφών και των ευλαβών ανδρών, οι οποίοι ήθελαν να τον συμβουλευθούν και να προσευχηθούν μαζί του. Σύνολο το έργο του Νεοφύτου κρύβει παιδαγωγική σκοπιμότητα. Η ποιμαντική του Εγκλείστου κινείται και σε ευρύτερο πλαίσιο. Εκτός από τα συγγράμματά του, που αναφέρονται στην ΤΔ, ο Ι. Τσικνόπουλος φέρει στο φως και την Έγκύκλιο του Νεοφύτου προς όλους τους κληρικούς της Πάφου, την περίοδο κατά την οποία χήρευε η εν λόγω επισκοπή. Σε αυτήν, «διά τῆς δοθείσης αὐτῷ παρά τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐξουσίας», ζητεί από τους ιερείς να αναγνώσουν την «παροῦσαν γραφήν» στους λύνοντες τη νηστεία της Τεσσαρακοστής και επιβάλλει επταετή αφορισμό στους παραβάτες. Η Έγκύκλιος αυτή μαζί με τους κανόνες της ΤΔ, που αποτελούν τα αμιγώς ηθικά κεφάλαια του συγγραφικού του έργου, έφερε την ποθητή συμμόρφωση του λαού. Σε όλα τα υπόλοιπα έργα του η ηθική περνά μέσα από την εγκωμιαστική ομιλητική του δραστηριότητα και τις ερμηνευτικές αγιογραφικές προσεγγίσεις του ενώ η θεολογία του, αν και παρούσα σε όλο το έργο του, δίδεται συστηματικότερα στις ωριμότερες από πλευράς χρονολογίας και περιεχομένου Κατηχήσεις του. Η προς τον λαό της Κύπρου ποιμαντική δράση του Αγίου αναπτύχθηκε περισσότερο κατά τη Φραγκοκρατία. Η γνώση του Νεοφύτου για τους Λατίνους πριν από το 1191 ήταν περιορισμένη σε σχέση με τους συγγραφείς του κύριου ρεύματος της εποχής του. Η ομιλία του με τίτλο «Περὶ τῆς Ἱεραρχίας Χριστοῦ καὶ τῶν ἀζύμων καὶ τοῦ δείπνου τοῦ μυστικοῦ» αποτελεί πολεμική κατά των αζύμων, τα οποία χαρακτηρίζει ως ιουδαϊκό έθιμο, ακολουθώντας τη

θεολογική γραμμή του Μιχαήλ Κηρουλαρίου. Επίσης, στην εγκύκλιο, που ήδη αναφέραμε, διδάσκει ότι η λύση της νηστείας της Καθαράς Δευτέρας εξομοιώνει τους Ορθοδόξους με τους Φράγκους. Σε υπόμνημά του καταδικάζει την κρεοφαγία των Λατίνων κατά την εβδομάδα της Τυρινής. Το υπόμνημά του αυτό αποτελεί τμήμα ομιλίας που προοριζόταν να εκφωνηθεί την Κυριακή των Πατέρων της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου. Σ' αυτήν την ομιλία ο Νεόφυτος φαίνεται ότι γνωρίζει την πνευματολογική διαφορά Ορθοδόξων και Λατίνων, αναφέρεται και πάλι στο ζήτημα των αζύμων και σε υπάρχοντα κατάλογο 27 λατινικών κακοδοξιών. Γενικώς θεωρούσε τη Λατινική Εκκλησία ως αποσχισθείσα από την καθολική εκκλησιαστική κοινωνία και το σχίσμα έργο σατανικό. Λύση προς άρση του προβλήματος του σχίσματος θεωρούσε ο Άγιος μία νέα Οικουμενική Σύνοδο. Μετά την κατάκτηση του νησιού από τους Λατίνους, ο Νεόφυτος δεν έπαψε τη θεολογική πολεμική του. Βεβαίως, δεν αποκαλεί ποτέ τους Φράγκους βαρβάρους, αλλά «λαόν ὀθνεῖο». Ωστόσο, δεν περιμένει τίποτα καλό από τους Λατίνους, ούτε καν την προστασία από το Ισλάμ, αφού το 1196 σχολιάζοντας την αποτυχία του Ριχάρδου να απελευθερώσει την Ιερουσαλήμ, σημειώνει: «οὐδέ γάρ ἠὲ δόκησεν ἡ πρόνοια κύνας ἐξεῶσαι καὶ λύκους ἀντεισάξει». Ο Νεόφυτος πολεμά δέκα λατινικές πλάνες, εκ των οποίων σημαντικότερη θεωρεί την πλάνη των αζύμων. Ακολουθούν το αγένειο των Λατίνων ιερέων, ο πονηρός και ασελγής βίος τους, η σταυρική σημείωση διά των πέντε δακτύλων, η κλίση του ενός γονάτου αντί των δύο στην προσευχή, η κρεοφαγία κατά την εβδομάδα της Τυροφάγου, η νηστεία του Σαββάτου, η προσκύνηση της γης, η άρνηση προσκυνήσεως των εικόνων και η περί το Άγιο Πνεύμα πλάνη τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Νεοφύτου περί ενώσεως των Εκκλησιών. Για τον αυστηρό ασκητή ο πόλεμος είναι προτιμότερος από την «πονηρά ὁμόνοια καὶ τὴν σατανικὴν ἀγάπην». Και οι ληστές και οι «συγκλέπτες» και «συμφονεῖς» και οι «συμπόρνοι ἀγαπῶσιν ἀλλήλως, ὧν

τήν ὁμόνοιαν καί τήν ἀγάπην μισεῖ Θεός καί ἄνθρωποι καλοί· κρεῖσσον γάρ σχισθῆναι καλῶς ἢ ὁμονοῆσαι κακῶς». Ἡ θεολογία για τον Νεόφυτο εἶναι ἡ λογική διατύπωση τῆς υπέρλογης ἀληθινῆς ζωῆς: «διὰ τοῦτο λογικός ὁ ἄνθρωπος [...] ἵνα λόγῳ καί πράξει καί διανοίᾳ θεραπεύῃ τόν κτίσαντα αὐτόν λογικόν καί τιμήσαντα· διὰ τοῦτο λογικός, ἵνα τόν Λόγον τοῦ Θεοῦ καί πατρός γνώσῃ "Θεόν ἀληθινόν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ" ὡς λογικός· ἵνα μή ἀγνοήσῃ, ὡς ἄλογος, τόν Λόγον ὑπέρ λόγον γενόμενον ἄνθρωπον». Ἡ αμαρτία δεν εἶναι ἠθική ἐννοια, ἀλλά αλογία: «διὰ τοῦτο ἄλογος γέγονε καί ἄλογος Θεῷ λογίζεται ἄνθρωπος, ὅτι Θεοῦ καί ζωῆς καί θανάτου ἐπιλαθόμενος διάγει ὥσπερ ἀθάνατος». Ὁ Νεόφυτος τῆς νηστείας, τῆς προσευχῆς, τῆς ἐκ τοῦ κόσμου μονώσεως καί μακράν οἰονδήποτε ιδεολογικῶν ρευμάτων τῆς θύραθεν παιδείας, λειτούργησε ὡς χωνευτήριον τῆς κλασικῆς πατερικῆς διδασκαλίας τῶν πρώτων οκτῶ αἰώνων καί τῆς νηπτικῆς θεολογίας τῆς ἐποχῆς του. Το θάμβος που τόν κατέλαβε στο παρθενικό του ἀκουσμα τῆς Θείας Γραφῆς διατηρήθηκε μέσα του μέχρι το τέλος τῆς ζωῆς του, ἐπειδή ἡ διάνοια ποτέ δεν κυριάρχησε στήν καρδιά του. Ὅλη ἡ ἐνέργεια τῆς ὀψιμῆς μαθητείας του προερχόταν καί ἀνάβλυζε ἀπό τή φλόγα τῆς ἀγάπης για τή γνώση τῶν θείων διδαγμάτων. Ἡ τεράστια μνημονική του ικανότητα καί ευφυΐα αξιοποίησαν καί το παραμικρό ἐρέθισμα ἀμεσης ἢ ἐμμεσης γνώσεως. Ὁ Νεόφυτος ἀπό το πρώτο του χρονολογικῶς ἔργο διδάσκει τή μονολόγιστη εὐχή, τήν ὁποία δεν θεωρεῖ προνόμιο μόνο τῶν μοναχῶν, ἀλλά τή συνιστά σε κάθε εὐσεβή. Ὁ Νεόφυτος προτρέπει «κρυφιομύστως» καί «μονωτάτως» «κατά Θεόν πενθεῖν», κάνοντας λόγο για τίς «νοητές θεωρίες», οἱ ὁποῖες κινοῦν «τόν νοῦν πρός κατάνυξιν». Ὁ χώρος τῆς Εγκλείστρας ἦταν για τόν Νεόφυτο ὁ τόπος κατάκτησης τοῦ «θείου γνώφου». Αὐτό υπαινίσσεται ὁ Θεόδωρος Αἰψευδῆς με τήν ιστόρηση τῆς εἰκόνας τῆς Δεήσεως στο ἐσωτερικό τῆς Εγκλείστρας. Ἡ τοιχογραφία παρουσιάζει τή γνωστή σκηνή (με τόν Θεάνθρωπο καθήμενο ἐπὶ θρόνου ἀνάμεσα στήν Θεοτόκο καί τόν

άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο) σε σπάνια παραλλαγή: ο έγκλειστος Νεόφυτος δέεται γονυπετής παρά τους πόδας του Ιησού Χριστού. Το βλέμμα του είναι προσηλωμένο στα κράσπεδα των φωτεινών ιματίων του Κυρίου του. Για να κατανοήσει κανείς το μυστικό νόημα αυτής της τοιχογραφίας αρκεί να αναγνώσει τον λόγο του αγίου Νεοφύτου *Εἰς τὴν θείαν καὶ ἔνδοξον Μεταμόρφωσιν*. Είναι εμφανής η υπαινικτική αναγωγή του αγιογράφου στην «ζόφωσιν τῆς διανοίας» του Αγίου και τη μεταμόρφωση του νου «ἐκ δυνάμεως πρακτικῆς πρὸς δύναμιν θεωρίας». Ο ποιμαντικός χαρακτήρας των έργων του, σε συνδιασμό με το θεολογικό τους περιεχόμενο, καθιστούν τον όσιο Νεόφυτο όχι απλώς εκκλησιαστικό συγγραφέα, αλλά Πατέρα της Εκκλησίας. Το έργο του εκδιπλώνεται ως ανταπόκριση στις τρεις κυριαρχικές ανάγκες συγγραφής των Πατέρων της Εκκλησίας: α) του κηρύγματος, β) της φανερώσεως της αληθείας και αντικρούσεως της κακοδοξίας, γ) της εκφράσεως θείων εμπειριών, δ) της λατρείας και της δοξολογίας και ε) της διατηρήσεως της μνήμης για την οικοδομή των πιστών. Τέλος, εντάσσεται στη χορεία των Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι σύμφωνα με την Παράδοσή της δεν θεολογούν αυτογνωμόνως, αλλά ως έλλογα δοχεία αγιοπνευματικού φωτισμού. Το γεγονός ότι η παιδεία του δεν ελήφθη κατά τον συμβατικό τρόπο της εποχής του, αφού ήταν αυτοδίδακτος, εξηγεί, ως ένα βαθμό, γιατί παρέμεινε ανεπηρέαστος από το επικρατούν λόγιο, θύραθεν και εκκλησιαστικό και λοιπό συγγραφικό κλίμα της εποχής του. Ο Νεόφυτος υπήρξε φαινόμενο πηγαίου, πολυποίκιλου εποικοδομητικώς, «ἀκατάστατου» και πολλές φορές τρικυμιώδους λόγου, που απηχεί την αυθεντική, ζωντανή και ανεξάρτητη προσωπικότητά του. Ο Έγκλειστος φυλάκισε το σώμα του επί εξήντα ολόκληρα έτη και κέρδισε την ελευθερία του πνεύματος, το οποίο πέρασε ως οντότητα από τη Νέα Σιών στην «Ἄνω Ἱερουσαλήμ», στη μακαριότητα της θριαμβεύουσας Εκκλησίας. Ταυτόχρονα, όμως, «παρεπιδημεί» ως θαυματουργός Άγιος στις

προσευχές του πολύπαθου λαού του και κοσμεί ως ενδοκοσμικό αγαθό την πολιτισμική προίκα της αγαπημένης του πατρίδας¹⁴⁹.

Ο άγιος Νεόφυτος είναι όντως μέγας Πατέρας και Διδάσκαλος της Εκκλησίας μας. Η παρουσία και η σύνολη προσφορά του, και κατά τα δυσχέιμερα εκείνα χρόνια της ζωής του, αλλά και στη διαρκή πορεία της Εκκλησίας προσλαμβάνουν την έννοια και την αποστολή του προφήτη της πρόνοιας του Θεού. Και τούτο, γιατί ο Άγιός μας διαφαίνεται στο στερέωμα της Κυπριακής Εκκλησίας σε πολύ κρίσιμες για το λαό του Θεού στιγμές, όπου, μαζί με τους άλλους δύο συγχρόνους του οσίου, τους Ησαΐα και Νείλο, ιδρυτές των Ιερών Μονών Κύκκου και Μαχαιρά αντίστοιχα αποβαίνουν οι «κριτές» του Θεού! Και οι τρεις, ή μάλλον και στους τρεις τούτους, οφείλουμε πολλά, ως Ορθόδοξοι και ως Έλληνες της Κύπρου, αφού οι μορφές και το πολύπλευρο έργο τους ήταν αυτά που θωράκισαν το λαό μας, ώστε να παραμείνει αλώβητος, με Όρθόδοξη δηλαδή και Ελληνική συνείδηση, μπροστά στην επερχόμενη λαίλαπα και στις δολιότητες των Φράγκων και επίπλαστων χριστιανών της Δύσης. Έτσι και ο άγιος Νεόφυτος δίκαια φέρει τον τίτλο του Πατέρα και Διδασκάλου της Εκκλησίας μας και που επάξια ο τίτλος αυτός του ανήκει¹⁵⁰.

---

¹⁴⁹ Αθανασίου Β. Γλάρου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του. Τόμος Α΄*, Ηρόδοτος, Αθήνα 2013, σελ. 157 - 168.

¹⁵⁰ Νίκου Β. Νικολαΐδη, *Ο Άγιος Νεόφυτος πατέρας και διδάσκαλος της Καθολικής Εκκλησίας*, Έγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 569 - 570.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΚΑΙΝΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ.

1.1. Οι Δέκα Λόγοι περί του Χριστού εντολών.

Στην έναρξη της παρουσιάσεως του καινοδιαθηκικού έργου του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, αξίζει να γίνει αναφορά στο τί είναι η Καινή Διαθήκη, όπως καταγράφεται από τον καθηγητή Ιωάννη Καραβιδόπουλο¹⁵¹:

«Η έκφραση "καινή διαθήκη" προέρχεται από τον ίδιο τον Ιησού Χριστό, ο οποίος κατά τη σύσταση του μυστηρίου της θείας ευχαριστίας τη βραδιά του μυστικού δείπνου είπε: "Τοῦτο τό ποτήριον ἡ καινή διαθήκη ἐστίν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι" (Α' Κορ. 11,25. Βλ. και Ματθ. 26,28. Μάρκ. 14,24. Λουκ. 22,20), δηλώνοντας έτσι τη νέα λυτρωτική οικονομία του Θεού που επρόκειτο να θεμελιωθεί με το αίμα του σταυρού. Η νέα αυτή εποχή για την ανθρωπότητα που εγκαινιάζει ο Χριστός με την ενσάρκωσή του και σφραγίζει με το σταυρικό του θάνατο και την ανάσταση αποτελεί πραγματοποίηση των υποσχέσεων της Παλαιάς Διαθήκης, στα χρόνια της οποίας οι προφήτες οραματίσθηκαν μια καινούρια, αιώνια διαθήκη ανάμεσα στο Θεό και το λαό του. "Ἴδού ἔρχονται ἡμέραι -προαναγγέλει ο Ιερεμίας- φησὶν Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινήν..." (Ιερ. 38,31 ε. 32,40. Βλ. και Ιεζ. 16,60. 37,26). Η υπόσχεση αυτή πραγματοποιήθηκε όχι μόνο για τον οἶκο Ἰσραὴλ και για τον οἶκο Ἰούδα αλλά για ὅλη την ανθρωπότητα που μπορεί να καρπωθεῖ τις συνέπειες του σταυρού και της ἀνάστασης μέσα στην εκκλησία. Το "ὑπὲρ πάντων" τονίζεται ιδιαίτερα στα λόγια του Ιησού που αναφέρονται στη λυτρωτική του προσφορά.

---

¹⁵¹ Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη, Εκδόσεις Παναγιώτου Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 13 - 14.

Ο σταυρός του Χριστού, ενώ πραγματοποιεί τις υποσχέσεις του παρελθόντος, είναι συγχρόνως το ορόσημο για την αρχή μιάς νέας εποχής, την οποία ζει κανείς ως μέλος της εκκλησίας. Τα βιβλία εκείνα, που γράφηκαν από εμπνευσμένους άνδρες της πρώτης εκκλησίας και περιέχουν την πραγματοποίηση των υποσχέσεων του Θεού στην ζωή, το θάνατο και την ανάσταση του Χριστού, την έναρξη δηλ. της νέας εποχής καθώς και την προσδοκία της μελλοντικής ολοκλήρωσης, ονομάστηκαν "Καινή Διαθήκη" σ' αντιδιαστολή προς τα βιβλία της παλιάς οικονομίας του Θεού, της "Παλαιάς Διαθήκης". Ο όρος "Καινή Διαθήκη" προς δήλωση των 27 βιβλίων που περιέχουν τη νέα οικονομία του Θεού μαρτυρείται από τα τέλη του 2ου αιώνα και επικρατεί οριστικά από τις αρχές του 3ου αιώνα και εξής. Τα βιβλία αυτά είναι: Τα 4 ευαγγέλια (Ματθ., Μαρκ., Λουκ., Ιωάν.), οι Πράξεις των Αποστόλων (Πραξ.), οι 13 επιστολές του Παύλου (Ρωμ., Α' Β' Κορ., Γαλ., Εφ., Φιλ., Κολ., Α' Β' Θεσ., Α' Β' Τιμ., Τίτ., Φιλήμ.), η προς Εβραίους επιστολή (Εβρ.), οι 7 Καθολικές (Ιακ., Α' Β' Πέτρ., Α' Β' Γ' Ιωάν., Ιούδα) και η Αποκάλυψη του Ιωάννη (Αποκ.).».

Στο ίδιο πλαίσιο, συνεχίζουμε με τα όσα σημαντικά αναφέρει και ο καθηγητής Στέργιος Σάκκος¹⁵²:

«Ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνανθρωπήσας, διδάξας, ποιήσας σημεῖα, ἀποθανὼν καὶ ἀναστὰς, συνῆψε μετὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν καινὴν διαθήκην εἰς ἀντικατάστασιν τῆς παλαιᾶς, τὴν ὁποίαν εἶχε συμπεφωνημένην μὲ τὸν Ἰσραήλ. Τὰ ἐν Πνεύματι τέκνα του, οἱ ἐταῖροι τῆς νέας διαθήκης, οἱ μαθηταὶ καὶ πιστοὶ του, ἀπετέλεσαν τὴν βασιλείαν του, τὴν Ἐκκλησίαν ἢ ὁποία ἰδρύθη ὀριστικῶς δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς οὐρανούς διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐκτοτε ὑφίσταται ἡ Ἐκκλησία ὡς σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὅλην αὐτὴν τὴν

¹⁵² Στέργιος Σάκκος, Εισαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Β' Ἐκδοσις, "ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ", Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 7 - 8.

ὑπόθεσιν, ἡ ὁποία λέγεται καὶ θεία οἰκονομία, κατέγραψαν ὡς ἱστορίαν καὶ ὡς διδαχὴν οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ οἱ γενόμενοι αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι τῆς διδασκαλίας του, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεώς του, τῆς ἀναλήψεώς του, τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας. Συνέγραψαν δὲ μετὰ τῶν αὐτοπτῶν καὶ τινες συνομήλικοι ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶδον τὸν Κύριον, ἀλλ' εἶδον τὰ ὑπόλοιπα, καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς πράξεις τοῦ Κυρίου, κατέγραψαν κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν αὐτοπτῶν. Ἐγράφησαν τοιουτοτρόπως 27 κείμενα ποικίλου εἶδους καὶ μεγέθους, τὰ ὁποῖα εἶνε μαρτυρίαι περὶ τοῦ Χριστοῦ, μαρτυρικαὶ καταθέσεις τῶν μαθητῶν περὶ τῆς ζωῆς καὶ διδαχῆς τοῦ Διδασκάλου, περὶ τῆς συναφθείσης συνθήκης του τῆς ὑπογραφείσης διὰ τοῦ αἵματός του τοῦ χυθέντος μέχρι θανάτου ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου, καὶ σφραγισθείσης διὰ τῆς ἀναστάσεώς του. Ἡ δέσμη αὐτῶν τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων, ὁ φάκελλος τῶν μαρτυριῶν, "τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ", ἀπετέλεσεν ἐνιαῖον βιβλίον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη "Ἡ Καινὴ Διαθήκη", διότι εἶνε ἱστορία καὶ ἔκθεσις τῆς συναφθείσης καινῆς διαθήκης.

Ἐντεῦθεν ἐννοεῖται ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐπὶ τινὰ ἔτη ἦτο μόνον προφορικὸν κήρυγμα τῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ. Ἡδύνατο νὰ παραμείνῃ ἐσαεὶ προφορικὴ διαθήκη, ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον τὴν ἀδυναμίαν τῆς λήθης καὶ τὴν πονηρὰν τάσιν τῆς στρεβλώσεως. Τὸ ὅτι κατεγράφη, ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐρμηνείας του εἰς τὸ πρῶτον Εὐαγγέλιον, λέγων: "Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδὲ δεῖσθαι τῆς ἀπὸ τῶν Γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω βίον παρέχεσθαι καθαρὸν, ὡς τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω τὰς καρδίας τὰς ἡμετέρας διὰ Πνεύματος ἐγγεγράφθαι. Ἐπειδὴ δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε καὶ τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν. Ἐπεὶ ὅτι τὸ πρότερον ἄμεινον ἦν, καὶ

δι' ὧν εἶπε καὶ δι' ὧν ἐποίησεν, ἐδήλωσεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ τῷ Νῶε καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς γόνοις τοῖς ἐκείνου καὶ τῷ Ἰώβ, καὶ τῷ Μωϋσεῖ δὲ οὐ διὰ γραμμάτων διελέγετο... Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν τῆς κακίας ἐνέπεσε τὸν πυθμένα ἅπας τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος, ἀναγκαιῶς λοιπὸν γράμματα καὶ πλάκες καὶ ἡ διὰ τούτων ὑπόμνησις. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀγίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Καινῇ συμβὰν ἴδοι τις ἂν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκε τι γραπτὸν ὁ Θεός, ἀλλ' ἀντὶ γραμμάτων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπηγγείλατο δώσειν χάριν... ἐπειδὴ δὲ πολλοῦ τοῦ χρόνου προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἐνεκεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπων, ἐδέησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως”».

Και συνεχίζει ο καθηγητής: «Δύο ἀνάγκαι ἦσαν ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ὤθησαν τοὺς ἀποστόλους νὰ καταγράψουν τὴν καινὴν διαθήκην εἰς συλλογὴν βιβλίων φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦτο: ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπομνημονεύσεως καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκ τοῦ μακρόθεν ἐπικοινωνίας. Εἶνε δηλαδὴ τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης ἄλλα μὲν ἀπομνημονεύματα ἄλλα δὲ ἀλληλογραφία. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἐπιζήσαντος ἀποστόλου, τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἐκλείσθη καὶ ὁ φάκελλος τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐκτοτε ἔγραφον πάντοτε βιβλία ποικίλου εἶδους καὶ μεγέθους πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέται, ἀλλ' οὐδενὸς τὰ ἔργα ἐθεωρήθησαν κεφάλαιον τῆς Κ. Διαθήκης. Ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν ἀποτελεῖ τὸ δεῦτερον μέρος τῆς ὅλης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀγίας Γραφῆς ἢ Βίβλου, λέγεται καὶ Ἱερὰ Γράμματα, ἢ Εὐαγγέλιον ἐπειδὴ περιέχει τὸ εὐαγγέλιον τὸ κηρυχθὲν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων του καίτοι Εὐαγγέλια εἰδικώτερον λέγονται καθ' ἓνα ἕκαστον τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια τὰ γραφέντα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου, ἢ Εὐαγγέλιον εἰς ἐνικὸν ὡς ἓνα βιβλίον λέγονται καὶ τὰ τέσσαρα ὁμοῦ. Κατ' ἀντιστοιχίαν καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου πᾶσαι ὁμοῦ ὡς γεγραμμέναι ὑπὸ ἐνὸς ὀνομάσθησαν Ἀπόστολος· ἔπειτα δὲ ὑπὸ τὸν γενικὸν

τίτλον Απόστολος περιελήφθησαν πάντα τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης πλὴν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων. Μετὰ τὴν συμπερίληψιν τῶν Πράξεων ἐδημιουργήθη καὶ τὸ ὄνομα Πραξαπόστολος. Κατ' ἀντίστροφον πλέον ὁδὸν προέκυψε καὶ τὸ ἀντίστοιχον ὄνομα Τετραεὐάγγελον. Ὡστε Εὐαγγέλιον καὶ Απόστολος, ἢ Τετραεὐάγγελον καὶ Πραξαπόστολος, εἶνε τὰ δύο μέρη τῆς Κ. Διαθήκης, ὅπως ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶνε τὰ δύο μέρη τῆς Ἀγίας Γραφῆς».

Θεμελιώδες γνώρισμα των Πατέρων και των Αγίων της Εκκλησίας μας αποτελεί ο αγιογραφικός χαρακτήρας του βίου τους και των συγγραμμάτων τους. Ὅπως ὅλοι οἱ Πατέρες καὶ Ἅγιοι, καὶ δη οἱ ἀσκητές, ἐτσι καὶ ὁ ἅγιος Νεόφυτος ζεὶ καὶ ἐμπνέεται ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή. Τα ἔργα του εἶναι διαποτισμένα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀπὸ φράσεις, γεγονότα, πρόσωπα βιβλικά καὶ γενικότερα ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ μηνύματα τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Καὶ τούτο ὄχι μόνο τὰ καθαρῶς ἐρμηνευτικά ἀλλὰ ὅλα τὰ ἔργα του. Πολύ συχνά ὁ δικὸς του λόγος καὶ ὁ βιβλικὸς λόγος συμπλέκονται μεταξύ τους, με τρόπο που νὰ εἶναι δυσδιάκριτος ὁ διαχωρισμός¹⁵³.

Ὁ ἅγιος Νεόφυτος ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ παράδειγμα οψιμαθούς Αγίου, ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε σε ἐξέχοντα διδάσκαλο τῆς πίστεως καὶ ἀξιόπιστο καθοδηγητὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς με πυξίδα τὸν θεόπνευστο λόγο τῆς Ἀγίας Γραφῆς, σύμφωνα με τὸ κοινὸ παράδειγμα των προγενεστέρων του Πατέρων καὶ αγίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης¹⁵⁴.

¹⁵³ Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Πρωτότυπες ἐρμηνείες τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νεόφυτο*, Ἐγκλειστριώτικα Ἀνάλεκτα 1, ἐκδ. Ἱερὰς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 483.

¹⁵⁴ Ἀθανασίου Γ. Παπαρνάκη, *Ἡ χρῆση τῆς Ἀγίας Γραφῆς στα ἔργα τοῦ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου*, Ἐγκλειστριώτικα Ἀνάλεκτα 1, ἐκδ. Ἱερὰς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 607.

Ως προς το Καινοδιαθηκικό του έργο, αξίζει να σημειωθεί ότι τα συχνότερα παρατιθέμενα βιβλία της Καινής Διαθήκης είναι το κατά Ματθαίον, το κατά Λουκάν και κατά Ιωάννην¹⁵⁵, ενώ προβαίνει σε πρωτότυπες ερμηνείες της Καινής Διαθήκης σε σχέση με τις ερμηνείες προγενεστέρων Πατέρων ή διαφοροποιούνται κάπως από αυτές. Μερικές, μάλιστα, βρίσκονται και στα σύγχρονά μας ερμηνευτικά συγγράμματα, χωρίς καμία αναφορά στον Άγιο. Χαρακτηριστικό είναι το κάτωθι: ερμηνεύοντας το λόγιο του Ιησού «ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρός τό ἐπιθυμῆσαι αὐτήν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»¹⁵⁶, κατ' αρχήν προσδιορίζει ότι το «ἐμβλέπειν» εμπεριέχει τις έννοιες του πάθους και της περιέργειας: «οὐ γάρ εἶπεν ὅτι ὅστις ἀπλῶς ἴδῃ γυναῖκα, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν, ἀλλ' ὅστις ἐμβλέψῃ μετὰ ἐπιθυμίας ἐμπαθῶς καί περιέργως»¹⁵⁷. Το σημαντικότερο στην ερμηνεία του Κυριακού αυτού λογίου είναι ότι εξισώνει την γυναῖκα προς άγγελον. Λέγει: «δύναται γάρ τις συνεργία θεία καί χάριτι πείσαι τόν λογισμόν ὅτι ἡ παροῦσα γυνή ἄγγελος Θεοῦ ἐστι, καί δεῖ με τρέμειν λοιπόν τόν θάνατον, οὐ μέντοι ἐπιθυμεῖν αὐτήν ἐμπαθῶς, ἀλλά μᾶλλον φοβεῖσθαι αὐτήν ὡς ἀγγέλου φανέντος»¹⁵⁸. Μία τέτοια

¹⁵⁵ Αθανασίου Γ. Παπαρνάκη, *Η χρήση της Αγίας Γραφής στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 631.

¹⁵⁶ Ματθ. 5, 28.

¹⁵⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 68, 20 - 22.

¹⁵⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 107, 28 - 32.

ερμηνεία πρωτότυπη δεν βρήκαμε στους πριν από αυτόν ερμηνευτές Πατέρες¹⁵⁹.

Η ερμηνεία του στην Καινή Διαθήκη φανερώνει ότι χρησιμοποιεί τη σοφία των Πατέρων, μένοντας πιστός σε αυτήν, αλλά ωστόσο δίνει και τις δικές του πρωτότυπες ερμηνείες, για τις οποίες επιμένει ότι προέρχονται από τις θεόπνευστες Γραφές. Έχει μία σαφή τάση προς την αλληγορική ερμηνεία, σκοπεύοντας, όμως, σε πρακτικές συμπεριφορές και σε κοινωνικά μηνύματα. Προτιμά την ευσύνοπτη και σχεδόν επιγραμματική ερμηνεία, γιατί πιστεύει ότι όποιος δεν ωφελείται από τα λίγα, ούτε από τα πολλά και εκτενέστερα θα ωφεληθεί. Ο Άγιος, σε πλήρη ομοφωνία με την χορεία των Πατέρων της Εκκλησίας μας, συνιστά στους χριστιανούς την συνεχή ανάγνωση αλλά και την τήρηση της Αγίας Γραφής¹⁶⁰.

Το ερμηνευτικό ήθος του Αγίου διαφαίνεται όταν ο ίδιος αισθάνεται με όσα γράφει ότι είναι απλώς το όργανο, η λύρα και οι χορδές, ο τεχνίτης όμως που κρούει τις χορδές είναι ο Θεός: «Καί ὅσοις μέν ὁ ἡμέτερος λόγος ἐράσμιος ἀναφανείη, τῷ Θεῷ δότωσαν δόξαν· καί μή τῇ λύρᾳ καί ταῖς χορδαῖς ἀλλά τῷ τεχνίτῃ Θεῷ θαυμάσαντες τόν ὕμνον ἀπόδοτε»¹⁶¹.

Το έργο των Ἐντολῶν του αγίου Νεοφύτου¹⁶² είναι μια συλλογή δέκα λόγων, όπου αναπτύσσει διάφορες ευαγγελικές εντολές του Χριστού,

¹⁵⁹ Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Πρωτότυπες ερμηνείες της Καινής Διαθήκης από τον Άγιο Νεόφυτο*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 488.

¹⁶⁰ Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Πρωτότυπες ερμηνείες της Καινής Διαθήκης από τον Άγιο Νεόφυτο*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 496 - 497.

¹⁶¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 203, 8 - 11.

¹⁶² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996.

κυρίως της *Ἐπί τοῦ Ὁρους Ὁμιλίας*. Αρχικός σκοπός του Εγκλείστου ήταν η συγκέντρωση των εντολών του Χριστού και η καταχώρισή τους «ἐν μικρῷ πυκτιδίῳ», σε μικρό βιβλιαράκι, κυρίως για προσωπική του χρήση¹⁶³. Αργότερα, όμως, και κατόπιν εκκλήσεων, απηύθυνε προς όλους τους αδελφούς του μοναχούς. Αναγκάστηκε να διακόψει το εγχείρημά του στον πρώτο κιόλας λόγο, «σατανικῇ προσβολῇ», την οποία εξέθεσε στον χαμένο πρώτο λόγο¹⁶⁴. Βασικά, η διακοπή οφειλόταν σε ζηλόφθονες ενστάσεις τρίτων ότι η Εκκλησία δεν χρειάζεται άλλα συγγράμματα. Ωστόσο, η διακοπή ήταν προσωρινή, οπότε ο Νεόφυτος επανέλαβε και ολοκλήρωσε την προσπάθειά του ύστερα από επίμονες παρακλήσεις του αδελφού του Ιωάννη¹⁶⁵, ο οποίος πρώτα ήταν οικονόμος και μετά ηγούμενος της Ιεράς Μονής του ιερού Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη.

¹⁶³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 55, 9 - 16· «Οὐκ εἶπον ὅτι οὐκ εἶδον οὔτε ἤκουσα τὰ ἐκείνων ποτέ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔχω ἐν τῇ Ἐγκλείστρᾳ ιδιωτάτως τῶν ἱερῶν δέλτων ἐκείνων, καὶ διενεήθην συλλέξει τὰς ἐντολάς τὰς ἀγίας τοῦ Λυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν μικρῷ πυκτιδίῳ, κρίνας ὅτι κρεῖττόν ἐστιν ἐγγράφως αὐτάς κατέχειν, κἂν εἰς ἐμήν γένωνται καταδίδην διὰ τό μὴ φυλάττειν με αὐτάς, ἢ χωρὶς καταδίκης ὑστερεῖν μου τὴν διάνοιαν τῆς μνήμης ἐκείνων τῆς θαυμαστῆς».

¹⁶⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 54, 24 - 28 & 55, 1 - 3· «Ὅρᾳς, ὅστις ἂν εἴης ὁ καταμεμφόμενος ἢ διαπορῶν, πῶς σύμψηφος γέγονα τῷ σοὶ δόξαντι, ὅτι οὐ χρειαν ἔχει συγγραμμάτων ἐτέρων ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἀρκοῦσι τὸν κόσμον εἰς σωτηρίαν τῶν δύο Ἰωάννων αἱ διδαχαὶ χωρὶς ἐτέρου τῶν ἱεραρχῶν ἢ τῶν ὁσίων; Γνωθὶ οὖν ὅτι πρὸς ἐμαντόν ταῦτα συγγράφω, οὐκ ἄλλω τινί· οὐ κατέλκω τινὰ τὰ ἐμὰ κατέχειν συγγράμματα, οὐδ' αὖ πάλιν ἐπιφωνοῦμαι· Μηδείας τούτοις προσψαύσῃ ποτέ».

¹⁶⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 55, 28 - 31 & 56, 1· «εἴτα διακοπέντες τοῦ ἐγχειρήματος, ὃν τρόπον ἐν ἐκείνῳ τῷ λόγῳ

Πρόκειται, λοιπόν, για δέκα λόγους που χρονολογούνται ως το αρχαιότερο από τα σωζόμενα μεγάλα έργα του Αγίου, γραμμένο το 1176, κατά το 42ο έτος της ηλικίας του. Γράφτηκε προφανώς στην Εγκλείστρα, στο σπήλαιό του, «σε μιά αητοφωλιά..., (στο) μάρμαρο με το γραφειάκι του· αριστερά το στρώμα, δεξιά ο τάφος του», όπως τα είδε ο ποιητής¹⁶⁶. Οπωσδήποτε, το περιεχόμενο των Λόγων θα ήταν συχνά θέμα της προφορικής διδασκαλίας του Αγίου, αλλά το κείμενο που έχουμε στα χέρια μας είναι σαφώς γραπτή σύνθεση και επεξεργασία της πέννας του αγίου Νεοφύτου¹⁶⁷.

Σε όσα κείμενα των Πατέρων είχε πρόσβαση, γιατί στην Εγκλείστρα του διέθετε αξιόλογη Βιβλιοθήκη, τα παρέθετε αυτούσια. Οι Πατέρες από τους οποίους απομνημόνευε ή αντέγραφε αυτούσια χωρία ο άγιος Νεόφυτος ήταν ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, αλλά κυρίως και πρωτίστως ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος¹⁶⁸.

Τα βαθύτατα αισθήματά του προς τον προστάτη του άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο εκφράζονται στον λόγο του στον άγιο αυτό, στον οποίο αναφέρεται ονομαστικά και σε άλλα έργα. Το έργο του Χρυσόστομου δεν

δεδηλωται, τελείως τό ἐγχείρημα καταλείψαντες ἡμεριμνήσαμεν· εἴτα πάλιν δυσωπηθέντες ἐξ αὐταδέλφου ἰδίου γράψαι καί τὰ ἐπίλοιπα, ὡς θείῳ ἐπιτάγματι τούτῳ ὑπεκύψαμεν».

¹⁶⁶ Γ. Σεφέρη, *Μέρες ΣΤ'*, 20 Απρίλη 1951 - 4 Αυγούστου 1956, έκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα 1986, σελ. 107.

¹⁶⁷ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 589.

¹⁶⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 50, 22 - 23 & 51, 1 - 2· «Καί, εἰ δοκεῖ, διαστήσωμεν τῷ λόγῳ μικρόν τόν μέγαν Βασίλειον καί τόν Θεσπέσιον Γρηγόριον, λέγω δὴ τόν Θεολόγον, καί πάντας ὁμοῦ τοὺς τὰ θεῖα διαπορθμύσαντας καί ἐπιστήσωμεν μόνον τόν θεῖον Χρυσόστομον...».

είναι για τον Νεόφυτο απλώς αξιομίμητο, αλλά μέσο διαμόρφωσης και της προσωπικής του φωνής¹⁶⁹.

Ο σεβασμός που επιδεικνύει ο άγιος Νεόφυτος στο πρόσωπο και το έργο του ιερού Χρυσοστόμου φαίνεται από τις αθησαύριστες ή σπάνιες σε φιλολογικές πηγές λέξεις - τίτλους που αποδίδει στον μεγάλο Πατέρα. Ερμηνεύοντας ο Νεόφυτος τον λόγο του Χριστού, όπου χαρακτηρίζει τη βασιλεία των ουρανών με πολύτιμο μαργαρίτη, κάνει λόγο για το πολύτιμο βιβλίο, δηλαδή το Ευαγγέλιο, που πρέπει δικαίως να ονομάζεται «Μαργαρίτης», γιατί αναφέρεται στις θείες του Χριστού εντολές που ταυτίζονται με τα ζωηφόρα μαργαριτάρια. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι το γεγονός ότι θεωρεί βίβλο ιερή ένα έργο του «**χρυσορρειθρομαργάρου**» ιερού Χρυσοστόμου, του οποίου τα περιεχόμενα ονομάζονται «Μαργαρίται»¹⁷⁰.

Ο άγιος Νεόφυτος θεωρεί το βιβλίο «Μαργαρίται», ως πραγματικά μαργαριτάρια που οδηγούν τους κατόχους τους στη βασιλεία των ουρανών. Το έργο αυτό πραγματεύεται, κατά τον Έγκλειστο, «μετάνοιαν, προσευχήν, άγρυπνίαν, έγκράτειαν, νηστείαν, έλεημοσύνην, αγάπην, καθαρότητα βίου, φρόνημα ταπεινόν, εϋχεσθαι υπέρ έχθρων, μή άντιστήκειν τῷ πονηρῷ καί ὅσα άπλῶς ὡς μαργαρίτας τιμίους τῶν θείων τοῦ Χριστοῦ έντολῶν τό παρόν βιβλίον διαλέγεται»¹⁷¹.

¹⁶⁹ Αλεξάνδρας Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη, *Τα χειρόγραφα της βιβλιοθήκης της Εγκλείστρας την εποχή του Αγίου Νεοφύτου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 743.

¹⁷⁰ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 164.

¹⁷¹ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών*, Συγγράμματα, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 176, 39.

Ο Έγκλειστος χαρακτηρίζει τον Χρυσορρήμονα ως «*χρυσόρρειθρον γλώτταν*». Πρόκειται για ένα δεύτερο χαρακτηρισμό του ιερού Χρυσοστόμου που, ως υποστηρίζει ο Καθηγητής Οικονόμου, δεν συναντούμε σε άλλο Πατέρα της Εκκλησίας¹⁷².

Η σύγκριση των λόγων του Χριστού με την ερμηνευτική πατερική αυθεντία του ιερού Χρυσοστόμου οδήγησε τον άγιο Νεόφυτο να χαρακτηρίσει και πάλι πρωτοτύπως τον μεγάλο Αρχιεπίσκοπο της Κωνσταντινουπόλεως ως «*Χριστόστομον*», δηλαδή ως «*Χριστού στόμα*». Κάποιοι κατηγόρησαν τον άγιο Νεόφυτο πως τόλμησε να συνθέσει τους λόγους των *Έντολῶν τοῦ Χριστοῦ*, αφού η Εκκλησία παρέλαβε από γενεά σε γενεά την Αγία Γραφή και στη συνέχεια συγγράμματα και ερμηνείες, όσες φυσικά και υιοθέτησε, οι οποίες όχι μόνο είναι αρκετές γι' αυτήν και τα παιδιά της, αλλά ξεχειλίζει υπερβολικά από θεόφθογγες διδασκαλίες. Ο Έγκλειστος συμφώνησε ότι δεν χρειάζονταν άλλα συγγράμματα και ότι αρκούσε η τήρηση των κειμένων της Εκκλησίας του Θεού. Αν θέλαμε να ακούσουμε, υποστηρίζει ο Νεόφυτος, έναν από τους ιερούς διδασκάλους και έναν άλλον από τους οσίους, αυτό θα ήταν αρκετό για να σωθεί ολόκληρος ο κόσμος. Ας βάλουμε στην άκρη για λίγο, λέει ο άγιος Νεόφυτος, τον Μ. Βασίλειο και τον άγιο Γρηγόριο τον Θεολόγο και όλους μαζί τους άλλους που μάς μετέδωσαν τα θεία και ας φέρουμε μπροστά μας μόνο τον θείο Χρυσόστομο. Για τον άγιο Νεόφυτο ο ιερός Χρυσόστομος, ως «*στόμα Χριστοῦ*», μοιάζει με θεόβρυτο ποταμό που αρδεύει με σωτήρια νάματα τα λογικά χωράφια και ως μεγάλος ωκεανός περικυκλώνει την οικουμένη με τις διδαχές του. Ακόμη ως στρατηγός οπλισμένος με την πανοπλία του Πνεύματος μπορεί να διαλύει στίφη

---

¹⁷² Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 166.

αιρετικών σαν ιστούς αραχνών έχοντας τη γλώσσα ως σπαθί και ως ξίφος το μελάνι και ως δόρυ το στυλό με τα οποία εξουθενώνονται εύκολα οι αντίπαλοι της Εκκλησίας και ως καταξιωμένος γιατρός εξαφανίζει τις ψυχικές αλγηδόνες. Με αυτές τις διαπιστώσεις του ο άγιος Νεόφυτος εκφράζει απόλυτο θαυμασμό στον ιερό Χρυσόστομο, γιατί ως αυθεντικός ερμηνευτής των λόγων του Ιησού, ως «στόμα Χριστοῦ» ερμήνευσε αυθεντικά όλα τα αγιογραφικά χωρία, με αποτέλεσμα να καταβάλει τους αιρετικούς, να στηλιτεύσει κάθε μορφή κακίας και να εγκωμιάσει και διακηρύξει κάθε αρετή. Έτσι, ο άγιος Νεόφυτος, εκφράζοντας απόλυτο θαυμασμό στον ιερό Χρυσόστομο, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όσα μόνος αυτός δίδαξε θα ήταν αρκετά να οδηγήσουν τον κόσμο στη σωτηρία¹⁷³.

Ο άγιος Νεόφυτος, εκφράζοντας τη γνώμη του με υπερβολική δόση αγάπης, εκτίμησης και σεβασμού, υποστηρίζει ότι και μόνο ο ιερός Χρυσόστομος, με την διδασκαλία του, αρκούσε ώστε να οδηγήσει ολόκληρο τον κόσμο και την οικουμένη στην σωτηρία¹⁷⁴.

Έχει μοναδικό ενδιαφέρον η σύγκριση που κάνει ο Έγκλειστος ανάμεσα στον άγιο Ιωάννη της Κλίμακος και τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Όπως λέγει, ο πρώτος μυσταγωγεί κάθε ακρίβεια της μοναχικής πολιτείας, καταδεικνύει από που δημιουργείται κάθε ένα από τα πάθη, πώς δυναμώνει και πώς περικόπτεται. Προς τούτο, ο άγιος Ιωάννης της Κλίμακος, αρκεί για τις αδελφότητες των μοναχών. Ο δεύτερος, ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, από μόνος του, αρκούσε για

¹⁷³ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 166 - 167.

¹⁷⁴ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών*, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 54, 12· «μονώτατος ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἤρκει τὴν οἰκουμένην ταῖς διδαχαῖς».

την οικουμένη τόσο με τις διδαχές του, όσο και με τα συγγράμματά του¹⁷⁵. Καταλήγει, εν τέλει, στο συμπέρασμα ο Νεόφυτος πως δεν έχει ανάγκη του Θεού η Εκκλησία άλλα συγγράμματα και πως είναι αρκετές για την σωτηρία του κόσμου «τῶν δύο Ἰωαννῶν αἱ διδαχαί», δηλαδή του αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου και του αγίου Ιωάννη της Κλίμακος¹⁷⁶.

Κατά τον άγιο Νεόφυτο, ο ιερός Χρυσόστομος είναι μεγάλος Πατέρας και άγιος της Εκκλησίας μας, διότι όχι μόνον δεν κατέλυσε έστω και μία από τις ασημαντες εντολές του Κυρίου, αλλά δίδαξε και εφάρμοσε τον λόγο του Θεού στην καθημερινότητά του, με αποτέλεσμα να αξιωθεί την δόξα του Τριαδικού Θεού στην βασιλεία των ουρανών. Όμως, συνεχίζει ο Έγκλειστος, αν κάποιος διδάξει έχοντας φυλάξει όλες τις εντολές, όπως ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και οι όμοιοί του άγιοι, θα αξιωθεί μεγάλη δόξα στην βασιλεία των ουρανών¹⁷⁷. Για τον λόγο αυτό, ο άγιος Χρυσόστομος πλούτισε σε γνώση και πράξη, θεωρία και παρηγοσία προς τον Θεό, σύμφωνα με τον Νεόφυτο¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 51, 4: «Ὡστε ἤρκουν τὰ παρ' αὐτοῦ λαληθέντα καὶ μόνου, ὡς προέφημεν, τὸν κόσμον εἰς σωτηρίαν».

¹⁷⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 54, 15.

¹⁷⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 83, 49: «Εἰ δέ καὶ τίς πάσας φυλάξας διδάξη, ὥσπερ ὁ θεῖος Χρυσόστομος καὶ οἱ τούτου συμμέτοχοι, πόσης λοιπὸν ἀξιωθήσεται δόξης ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;».

¹⁷⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 79 - 80, 38 - 39: «Καὶ πῶς ἡμεῖς τοσοῦτον διεκρίθημεν τῶν ὁσίων ἐκείνων ὅσον τὰ ἄλογα κτήνη τῆς λογικῆς φύσεως; Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐπλούτησαν γνώσει καὶ πράξει καὶ θεωρίᾳ καὶ θαυμάτων πηγῇ καὶ ἀγγελικῇ συναυλίᾳ καὶ κατορθώμασιν ὑπὲρ φύσιν καὶ ὀπτασίαις

Ο άγιος Νεόφυτος, επιθυμώντας να διδάξει την αποφυγή του όρκου, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, ο οποίος δίδαξε τους κατοίκους της Αντιόχειας και της Κωνσταντινουπόλεως να μην ορκίζονται και έτσι να κρατούν την γλώσσα τους καθαρή, όπως έπραξε και ο ίδιος σε όλη του την ζωή¹⁷⁹.

Η επίδραση του ιερού Χρυσοστόμου στον άγιο Νεόφυτο, τον Έγκλειστο της Πάφου, αναφέρεται ακόμη και στο πεδίο των ιερών κανόνων. Θεωρεί ο Άγιος απαραίτητη την πνευματική παρέμβαση στους αμαρτάνοντας, ώστε να οδηγηθούν στην σωτηρία. Για τον λόγο αυτό, θεωρεί χρήσιμους τους ιερούς κανόνες των Αγίων Αποστόλων και των

κρυφιομύστοις και παρρησίᾳ πρὸς Θεὸν (ὡς υἱὸς πατρὶ καὶ φίλος πρὸς φίλον διάλεξις), καὶ Θεὸς ἔτοιμος πληρωτὴς τῶν θελημάτων αὐτῶν. Μὴ οὐκ εἶχε ταῦτα ὁ μέγας Ἀντώνιος καὶ ὁ κλεινὸς αὐτοῦ μύστης Ἰλαρίων ὁ μέγας καὶ ὁ θεῖος Παχώμιος καὶ ὁ μέγας Ἀρσένιος καὶ ὁ ἰσάγγελος Δανιὴλ ὁ Σκητιώτης καὶ ὁ αὐτοῦ φοιτητὴς θεῖος Ἀνδρόνικος καὶ ὁ πολὺς ἐν πατράσιν Εὐθύμιος ὁ μέγας καὶ Σάβας ὁ θεῖος καὶ πλείστοι τῶν αὐτῶν φοιτητῶν οὐκ ἐλάττονες τούτων καὶ ὁ παμμέγιστος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος ὃ τε Θαυμαστοορεΐτης Συμεὼν καὶ ὁ τούτου συμμέτοχος καὶ συνώνυμος καὶ οἱ τούτων ὁμότροποι Δανιὴλ καὶ Ἀλύπιος καὶ ἐν ἱεράρχαις ὁ θεῖος Χρυσόστομος καὶ ὁ Θεοφάντωρ Βασίλειος καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος καὶ πρὸ τούτων ὁ μέγας θαυματουργὸς Νεοκαισαρείας Γρηγόριος καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας καὶ ὁ θεῖος Νικόλαος καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀγίων κατάλογος, ἵνα μὴ πολλοὺς ἀριθμῶν μὴκύνω τὸν λόγον; -εἰ δ' ἴσως βαρούμεθα ἀριθμοῦντες τούτων τὰ ὀνόματα, πῶς λοιπὸν τούτων τοὺς βίους ζηλώσωμεν;».

¹⁷⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 96, 28· «Ταύτην τὴν θεῖαν ἐντολὴν σὺν ταῖς λοιπαῖς ἔπεισε τηρεῖν ἀκριβῶς τοὺς τῆς πόλεως αὐτοῦ Ἀντιοχείας ὁ θεῖος Χρυσόστομος· καὶ ἦν ἰδεῖν, φησὶν, ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ πᾶσαν ἡλικίαν ἀπαξιαπλῶς τηροῦντας τὴν ἐντολὴν ὡς θησαύρισμα θεῖον καὶ καθάπερ ἐκ ρύπου τινὸς τὴν γλῶτταν καθαριεῦειν ἐξ ὄρκων σπουδάζοντας ἐλόμενοι μᾶλλον τμηθῆναι τὴν κεφαλὴν ἢ ὅλως ὁμόσαι ποτέ. Ταῦτα διδάσκων ὁ θεῖος ὑποφῆτης ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων ἔπεισε καὶ αὐτὴν ζηλῶσαι τὸν τρόπον τῆς Θεουπολιτῶν φυλακῆς».

μακαρίων Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι τιμωρούν και θέττουν επιτίμια σε όσους κάνουν κακό και θεωρεί ορθή την ενέργεια του αγίου Χρυσοστόμου που καθήρεσε έξι Επισκόπους της Ασίας, λόγω σιμωνίας, επειδή έδωσαν χρήματα στον Αντώνιο και έγιναν Επίσκοποι¹⁸⁰.

Από όλες τις αναφορές του Νεοφύτου στο πρόσωπο του ιερού Χρυσοστόμου φαίνεται καθαρά ότι ήταν το πρότυπό του σε όλες τις εκφάνσεις της πνευματικής ζωής, της ασκήσεως, αλλά και της κατανόησης του λόγου του Θεού. Με άλλα λόγια φαίνεται ότι ο ιερός Χρυσόστομος δεν ήταν μόνο η ακένωτη πηγή στη μελέτη των ιερών γραμμάτων, αλλά κυρίως υπόδειγμα ζωής για τον Έγκλειστο της Πάφου¹⁸¹.

Συνεχίζει ο Νεόφυτος και θεωρεί τον ιερό Χρυσόστομο διδάσκαλο της Εκκλησίας και «τῶν ἀδύτων ἐξηγητὴν ἀκριβέστατον», ρήτορα των ιερών Ευαγγελίων και, γενικότερα, της θεοπνεύστου Αγίας Γραφής¹⁸².

¹⁸⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 164, 11· «Ἐδει λοιπὸν μηδὲ θεῖους γενέσθαι κανόνας, ἀπὸ τε ἀποστόλων ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων, κολάζειν καὶ ἐπιτιμᾶν τοὺς δρῶντας κακά, μηδὲ τὸν θεῖον Χρυσόστομον τοὺς ἐξ Ἀσιανοῦς ἐπισκόπους ἀποχειροτονεῖν καὶ ἐξεώζειν δικαίως τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου διὰ τὸ μόνον δοῦναι χρήματα τῷ Ἀντωνίνῳ καὶ ἐπισκόπους γενέσθαι».

¹⁸¹ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 172.

¹⁸² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 392, 3· «Οὗτος οὖν, οὗτος ὁ μέγας τῆς οἰκουμένης φωστήρ, ὁ μέγας τῶν μεγάλων μυστηρίων Θεοῦ μύστης καὶ μυσταγωγός, ὁ μέγας τῶν μεγάλων ψυχικῶν σηπεδόνων ἄριστος ἰατρός, ὁ μέγας τῶν ἐν σκότει ἁμαρτημάτων νυκτομαχούντων φωταγωγός καὶ ῥύστης, ὁ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ταῖς διδαχαῖς κυκλοειδῶς περιέχων μέγας ὠκεανός, ὁ ἐκ τῆς θείας Ἐδέμ θεῖος τετραχὺς μέγας ποταμός, ὁ Εὐιλάτους καὶ Αἰθίοπας καὶ Αἰγυπτίους καὶ Μεσοποταμίτας ἐπάρδων ἀρούρας λογικὰς τὰ ρεῖθρα τῆς χάριτος, ὁ μέγας διδάσκαλος 'τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ', ὁ

Προχωράει με την εξιστόρηση της ζωής του ιερού Χρυσοστόμου, για να δείξει έτσι πόσο ενημερωμένος ήταν ο Νεόφυτος στα σημαντικά γεγονότα που αποτελούν την ζωή και την πολιτεία του τρισεγγίστου Πατρός της Οικουμένης. Είναι πιθανόν, στην Ιερά Μονή του Χρυσοστόμου, να πληροφορήθηκε τα γεγονότα του βίου του προστάτου του ομωνύμου μοναστηριού. Αλλά και στην Εγκλείστρα, δεν είναι απίθανο να είχε τις πηγές που του ήταν απαραίτητες για τη σύνθεση του λόγου του. Καταλήγει ο λόγος με έναν ρητορικό τρόπο που έχει χαρακτήρα παρακλητικό στον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο¹⁸³.

Στην περίπτωση των χαιρετισμών¹⁸⁴ προς τιμήν του αγίου Χρυσοστόμου, πηγές του Εγκλείστου αποτελούν οι λόγοι του ιερού Πατρός. Γράφει, στο σχετικό Εγκώμιο· «Χαίροις, πάτερ Χρυσόστομε, ως τῆς ἐλεημοσύνης εἰσηγητῆς, ως τῆς πλεονεξίας ἀντίπαλος καὶ ἀδικουμένων ἐπίκουρος». Το κείμενο προέρχεται από τον *Περί πραότητος* λόγο στον Χρυσόστομο¹⁸⁵. Και παρακάτω· «Χαίροις, πάτερ Χρυσόστομε, ως πατήρ

μέγας ὑποφῆτης τῆς χάριτος, ὁ μέγας τῶν ἀδύτων ἐξηγητῆς ἀκριβέστατος, ὁ κῆρυξ τῆς μετανοίας, ὁ οὐρανοφάντωρ καὶ διαπρύσιος τῶν θείων εὐαγγελίων ῥητορευτῆς καὶ τῆς θεοπνεύστου καθόλου θείας Γραφῆς, ὁ ἐγγυητῆς τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ πρὸς μετάνοιαν ἔλκων θεῖος Χρυσόστομος τὴν Ἀντιόχου πόλιν ἔσχε πατρίδα τότε, ὥσπερ νῦν τὴν οὐράνιον, πατὴρ μὲν στρατηλάτου Σεκούνδου τοῦ Πίκλην, μητὴρ δὲ Ἀνθούσης οὕτω καλουμένης».

¹⁸³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α΄, Συγγράμματα*, τόμ. Γ΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 407, 45· «Ἐστω σοι, πανάριστε καὶ πανάγιε πάτερ, καὶ ὁ παρὼν λόγος μὴ παροπτέος, ἀλλ΄ ὡς φιλοστόργῳ πατρὶ ποθεινὰ ψελλίσματα νηπίων πρὸς θεραπείαν καὶ δόξαν, ὡς μὴ δυναμένῳ ὑψηλοτέρως ἢ χαριεστέρως ἐκτραγωδῆσαι περὶ τοῦ θεολήπτου βίου σου, ὃν ἐδόξασε Κύριος».

¹⁸⁴ Φωτ. Αρ. Δημητράκοπούλου - Φωτ. Α. Σπίγγου, «Οἱ Χαιρετισμοὶ τῆς Πανηγυρικῆς Α΄ τοῦ ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου», ΕΕΦΣΠ 38 (2006 - 2007), σελ. 167.

¹⁸⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α΄, Συγγράμματα*, τόμ. Γ΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 405, 37 (380).

ὀρφανῶν, ὡς προστάτης χηρῶν καὶ τῆς βασιλίσσης κατακάρδιος σκόλοψ»¹⁸⁶.
 Εἰς τὴν ἐπιστολὴν¹⁸⁷ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου Πρὸς τὴν
 Βασίλισσαν Εὐδοξίαν, Περί τοῦ ἀμπελῶνος τῆς χήρας.

Χαρακτηριστικός και χειμαρῶδης εἶναι ὁ ἐγκωμιαστικός λόγος τοῦ
 ἁγίου Νεοφύτου γιὰ τὸν φωστήρα τοῦ στερεώματος τῶν Ἀγίων, τὸν στυλο
 καὶ τὸ ἐδραίωμα τῆς Οὐδοδοξίας καὶ Οἰκουμενικὸ διδάσκαλο ἅγιο Ἰωάννη
 τὸν Χρυσόστομο, Ἀρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως, σὲ ἓνα ἄλλο
 ἐγκωμιαστικὸ τοῦ λόγου γιὰ τὸν ἅγιο Ἀρκάδιο, Επίσκοπο Πόλεως
 Ἀρσινόης, ὅπου περιγράφει τὸ πλούσιο πνευματικὸ ἔργο καὶ τὴν
 προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου: «ἐκεῖ οὖν καὶ ὁ περιβόητος ἐν
 ποταμοῖς μέγας ὠκεανὸς ὁ περικυκλῶν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ταῖς διδασκαίς
 θεῖος Χρυσόστομος, ἡ χρυσαυγίζουσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιστέρα, ἡ
 χρυσόρρειθος γλῶσσα τῶν ῥεῖθρων τῆς χάριτος, ἡ χρυσοκόλλητος λύρα
 τῆς σωτηρίου φθογγῆς, ἡ χρυσότευκτος μουσικὴ τῆς μελιθόγγου φωνῆς, ἡ
 χρυσήλατος σάλπιγξ ἡ περιηχοῦσα τὰ πέρατα, ἡ χρυσέα τοῦ Πνεύματος
 ἀξίνη καὶ μάχαιρα ἡ ἐκκόπτουσα καὶ ἐξαφανίζουσα τῶν κακοδόξων τὰ
 δόγματα καὶ τῷ πυρὶ παραπέμπουσα, ἡ χρυσαυγέστατος αἴγλη καὶ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος ἑλλαμψις, τὸ χρυσοειδέστατον ῥεῖθρον τῆς διδασχῆς καὶ
 διειδέστατον, τὸ παγχρυσότατον ἑσοπτρον τῶν ἀφανῶν καὶ ἀδήλων τὴν
 δῆλωσιν ἐκκαλύπτον, τὸ χρυσορρητόρευτον ἄροτρον τῆς οὐρανίου γεωργίας
 τὸ θαυμασιώτατον, ἡ χρυσόνευρος ναῦλα τῆς ἡδυφθόγγου φωνῆς»¹⁸⁸.

Γιὰ τὴν ἀσκητικὴ καὶ μοναχικὴ ζωὴ προτιμοῦσε τὸν Μέγα Βασίλειο,
 τὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, τὸν ἀββᾶ Ἡσαΐα, τὰ Ἀποφθέγματα πατέρων κ.ά.

¹⁸⁶ Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Πανηγυρικὴ Α΄, Συγγράμματα, τόμ. Γ΄, ἐκδ. Ἱεράς
 Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 405, 37 (381).

¹⁸⁷ Παναγιώτου Γ. Νικολόπουλου, Αἱ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον Ἐσφαλμένως
 Ἀποδιδόμεναι Ἐπιστολαί, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἀθῆναι 1973, σελ. 503 - 504.

¹⁸⁸ Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, Πανηγυρικὴ Α΄, Συγγράμματα, τόμ. Γ΄, ἐκδ. Ἱεράς
 Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 311, 18.

Σε κάποιες περιπτώσεις ονομάζει την πηγή του, αλλά υπάρχουν και παραθέματα που δεν δηλώνει ρητά την προέλευσή τους¹⁸⁹.

Οι Δέκα Λόγοι αποτελούν ένα από τα πιο επιμελημένα συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου. Έχουν συνταχθεί από την αρχή με σχέδιο λογοτεχνικό και έχουν διαταχθεί με πρόγραμμα συγγραφικό ως ένα ενιαίο και αυτοτελές βιβλίο¹⁹⁰. Κάθε Λόγος ασχολείται με ιδιαίτερη ομάδα εντολών, επιλεγμένων από διάφορες ενότητες της Επί του Όρους Ομιλίας, στην οποία ομάδα αναγνωρίζεται κοινή θεματική. Επιπλέον, στην ομάδα αυτή αποδίδεται στενή σχέση με την αρίθμηση του συγκεκριμένου Λόγου, όπου εντάσσεται. Η δε αρίθμηση ανάγεται στις σημασίες της λεγόμενης αριθμολογίας, της αλληγορικής θεωρίας περί αριθμών, που αναπτύχθηκε από την αποκαλυπτική γραμματεία¹⁹¹. Με τον τρόπο αυτό, συσχετίζονται μεταξύ τους όχι μόνο οι εντολές του

¹⁸⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 51, 21 - 28· «Καί αὐθις ἐάσωμεν μικρόν τούς βίους καί τούς λόγους τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ βουλόμενοι δηλαδή τῆς μοναχικῆς πολιτείας μνηθῆναι τήν ἀσφάλειαν, καί μόνα τά Ἀσκητικά τοῦ μεγάλου Βασιλείου προσέξωμεν ἢ τά τοῦ μεγάλου Ἡσαΐου τοῦ ἀσκητοῦ καί ἡσυχαστοῦ ἢ μόνου τοῦ τρισσοῦ καί ἀγγέλου ἐν ἀνθρώποις, τοῦ μακαρίου λέγω τῆς Κλίμακος Ἰωάννου· ἀρκεῖ γάρ οὗτος διδάξαι ἀκριβῶς τῶν μοναχῶν τάς ἀγέλας πᾶσαν ἀκρίβειαν θεάρεστον».

¹⁹⁰ Ὅτι ο ἴδιος ο Ἅγιος θεωροῦσε τούς Λόγους ως ένα βιβλίο, φαίνεται από το ότι παραπέμπει σε προηγούμενες ενότητες σαν σε προηγούμενα κεφάλαια του βιβλίου του και σημειώνει ότι δεν θα αναπτύξει άλλες, διότι τις έχει αναπτύξει σε άλλο Λόγο του (Λόγ. 9, 41 - 43, όπου παραπέμπει στον Δ' Λόγο για το Ματθ. 7, 6 - 11, περί προσευχής). Επίσης, συνδέει την αρχή κάθε Λόγου με τα προηγούμενα και με το όλο έργο. Βλ. σχετικά Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 589.

¹⁹¹ Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*, έκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2002, σελ. 116 - 117.

Χριστού, αλλά και οι εντολές του Χριστού με τους Λόγους του Αγίου. Μάλιστα, ο συνολικός συσχετισμός των εντολών που ερμηνεύονται με την αρίθμηση του Λόγου, όπου εντάσσονται, χαράσσει κάθε φορά την κυρίαρχη ερμηνευτική γραμμή, την οποία ακολουθεί ο Άγιος και η οποία καθορίζει τα τελικά νοήματα. Τέλος, στην κάθε ομάδα εντολών εξετάζονται, «αθροίζονται» κατά την έκφραση του συγγραφέα¹⁹², και οι σχετικές με αυτήν εντολές που απαντούν σε άλλα κείμενα της Αγίας Γραφής, Παλαιάς και, κυρίως, Καινής Διαθήκης.

Σημειώνεται, δηλαδή, μία οριζόντια - διακειμενική συσχέτιση μεταξύ των χωρίων της ίδιας της Επί του Όρους Ομιλίας, αλλά και άλλων χωρίων της Καινής και της Παλαιάς Διαθήκης (καθώς, επίσης, μερικές φορές και ερμηνειών της πατερικής γραμματείας)· και ακόμη μία κάθετη - συμβολική συσχέτιση μεταξύ των θεματικών ομάδων της Επί του Όρους Ομιλίας και της αρίθμησης και απώτερης νοηματοδότησης κάθε Λόγου του Αγίου. Έτσι, δημιουργείται ένα κειμενικό πλέγμα, μία ύφανση λόγων και ένας ιστός, όπως αρέσκεται να ονομάζει και ο ίδιος ο Άγιος την ανάπτυξη του λόγου του¹⁹³, όπου η δεσποτική διδασκαλία παρουσιάζεται ολοκληρωμένα και παραστατικά, σαν εικόνα και σαν βυζαντινό κέντημα.

Παρατίθενται οι θεματικές ενότητες σε κάθε Λόγο:

► Στον Α' Λόγο, ο οποίος δεν διασώζεται, πληροφορούμαστε από τον Άγιο ότι θέμα ήταν: «...περί πρώτης θείας εντολής, τῆς

¹⁹² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 47, 27 - 28 & 48, 1 - 2· «Ἐπεὶ δὲ τὰς περὶ ἀγάπης θείας ἐντολὰς ὁ παρὼν ἤθροισε λόγος, δέον ἐστὶ καὶ τῶν θεοφθόγων τοῦ μακαρίου Παύλου μνημονεῦσαι ῥημάτων, καὶ καθάπερ σφραγιδὰ τινα ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν τὸν λόγον σφραγίσαντες, αὐτὸν καταπαύσομεν».

¹⁹³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 67, 7 - 15.

σωστικῆς φημι μετανοίας καί βασιλείας αἰωνίου»¹⁹⁴. Συσχετίζεται, δηλαδή, η αρίθμηση Α΄ του Λόγου με το πρωταρχικό παράγγελμα του Κυρίου για μετάνοια, που σηματοδοτεί την έναρξη της κατά πνεῦμα ευαγγελικής ζωής.

► Στον Β΄ Λόγο, ο οποίος επίσης είναι απωλεσμένος κατά το μεγαλύτερο μέρος του, πληροφορούμαστε ότι θέμα ήταν: «*ἡ θεία χάρις του βαπτίσματος*», στην οποία πορευόμαστε «*δευτεραῖοι*», ύστερα από την πρώτη εντολή και «*πρός παράδεισον ἄλλον*», μετά τον πρώτο, αποκτώντας την υιοθεσία¹⁹⁵. Συσχετίζεται, δηλαδή, η αρίθμηση Β΄ του Λόγου με τον δεύτερο -μετά τον πρώτο χαμένο- παράδεισο, που αποκτούν όσοι μετά τη μετάνοιά τους βαπτίζονται και καθίστανται υιοί του Θεού. Σ' αυτόν τον Λόγο τα χωρία που πληροφορούμαστε ότι μνημονεύθηκαν είναι άσχετα με την Επί του Όρους Ομιλία.

► Στον Γ΄ Λόγο θέμα είναι: «*ἡ κραταιά τῶν ἀγαθῶν κορωνίς*» και «*τό πλήρωμα τοῦ νόμου καί τῶν προφητῶν, τό ἀποστολικόν ἐγκαλῶπισμα, τῆς μαθητείας τό γνῶρισμα*», που είναι η καινούργια εντολή της αγάπης¹⁹⁶. Στον Λόγο αυτόν συναντούμε την πρώτη ενότητα που επιλέγει να αναπτύξει ο Άγιος από την Επί του Όρους Ομιλία, τους στίχους 43 - 48 του 5ου κεφ. του κατά Ματθαῖον Ευαγγελίου, την ενότητα περί αγάπης: «*Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς*

¹⁹⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστοῦ εντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 39, 7 - 8.

¹⁹⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστοῦ εντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 39, 10.

¹⁹⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστοῦ εντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 39, 20 & σελ. 40, 1.

ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς» κλπ. Σ' αυτήν την ομάδα προσαρτά την ενότητα περί συγχωρήσεως, από το κεφ. 6, στίχ. 14 - 15 («Ἐάν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὁ πατήρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα ὑμῶν» κλπ.), την ενότητα περί υποχωρήσεως, μνημονεύοντας, παλινδρομικά τώρα, τους στίχ. 38 - 41 από το κεφ. 5 («...Ἐγὼ δέ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει εἰς τὴν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην» κλπ.), την ενότητα περί συνδιαλλαγῆς, από προηγούμενους στίχους, κεφ. 5, στίχ. 23 - 24 («...Ἐάν δέ καὶ τό δῶρόν σου προσφέρῃς ἐπὶ τό θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τό δῶρόν σου» κλπ.), ενώ, παρεπιπτόντως, αναφέρει τον λόγο περί αφέσεως των αμαρτιῶν από την Κυριακή προσευχή, από το 6ο κεφ. πάλι, στίχ. 12 («Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν»), καθώς και τον λόγο της Επί του Ὁρους Ομιλίας από το μακρινό κεφ. 7, στίχ. 22 για την υπεροχή της αγάπης πάνω από όλα τα χαρίσματα («Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν καὶ δαιμόνια ἐξεβάλομεν καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;»).

Ο συσχετισμός της ομάδας αυτής των εντολῶν με την αρίθμηση Γ' του Λόγου, παρ' ὅλο που λέγεται μόνο υπαινικτικά, γίνεται προφανώς με την Τρίτη Ὥρα της λειτουργικής ημέρας, δηλαδή την 9^η πρωινή, κατά την οποία τελείται η προσευχή προς το Πνεῦμα το Ἅγιο, διότι την ὥρα αυτή, σύμφωνα με την ιουδαϊκή χρονική ένδειξη των Πράξεων¹⁹⁷, συνέβη η επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος και η Πεντηκοστή. Ὅπως φαίνεται από τη συνάφεια των λόγων του Αγίου¹⁹⁸, μετά τη μετάνοια, το βάπτισμα και

¹⁹⁷ Πράξ. 2, 15.

¹⁹⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 39 - 40, §2 & σελ. 41, §7.

την υιοθεσία, που προηγήθηκαν στους Λόγους, ακολουθεί η μαθητεία και ο στόχος της τελειότητας, τα οποία συνοψίζονται στην εντολή της αγάπης και συντελούνται μόνο με την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος¹⁹⁹.

► Τον Δ' Λόγο ο άγιος Νεόφυτος ονομάζει «τοῦ κόσμου ἰσοστοίχιον»²⁰⁰. Επιλέγει να ασχοληθεί με ένα «κοσμικό», θα λέγαμε, θέμα, με την απολογία του προς εκείνους που τον κατηγορήσαν γιατί τόλμησε να γράψει, τη στιγμή που η Εκκλησία έχει ήδη αρκετά συγγράμματα αγίων. Συμφωνώντας μ' αυτήν την σκέψη ο Άγιος, απολογείται ότι συγγράφει, διότι θέλει να διεγείρει τη ραθυμία του, υπακούοντας, μάλιστα, και στην εντολή του Δεσπότη²⁰¹. Με τον τρόπο αυτό, στη συνέχεια τρέπεται φυσιολογικά προς την ερμηνεία αυτών ακριβώς των εντολών της Επί του Όρους Ομιλίας για την προσευχή και για τα αγαθά δόματα του Θεού προς τον αιτούντα άνθρωπο²⁰².

Παρεπιπτόντως, μνημονεύοντας το έργο του Ιωάννου της Κλίμακος, ο Άγιος ερμηνεύει και τον μοναδικό μακαρισμό, με τον οποίο ασχολείται σ' αυτό το έργο, «μακάριοι οἱ πενθοῦντες ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται»²⁰³. Ο μακαρισμός εντάσσεται στην Κλίμακα των αρετών του Ιωάννου και εξηγείται ως το πένθος που προκύπτει από την έννοια, δηλαδή τη σκέψη

¹⁹⁹ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 591 - 592.

²⁰⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 50, 5.

²⁰¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 56, 22 εξ· «καὶ αὐτός τήν ἡμῶν, Δέσποτα, διεγείρων νωθρότητα ἔφης· "Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὕρησεται· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· κλπ"».

²⁰² Ματθ. 7, 7 - 11.

²⁰³ Ματθ. 5, 4.

του θανάτου, την οποία κατά την Κλίμακα γεννά η μετάνοια. Ονομάζεται δε «χαρμονική πενθηρία»²⁰⁴ και οδηγεί στην επόμενη βαθμίδα της Κλίμακος, στην αοργησία. Έτσι, το μακάριο πένθος κατανοείται ως κοφτερό μαχαίρι των παθών και ειδικά του θυμού.

► Στον Ε' Λόγο του ο άγιος Νεόφυτος, συσχετίζοντας τον αριθμό πέντε με τον αριθμό των πέντε αισθήσεων, αναλαμβάνει να εξετάσει τις σχετικές εντολές του Χριστού και, κυρίως, τις σχετικές με την όραση: «ἡ πρωτεύει..., ἵνα μὴ "θάνατος ἀναβῇ", ὡς γέγραπται, "διὰ τῶν θυρίδων" ἡμῶν», ὅπως σημειώνει²⁰⁵. Έτσι, ερμηνεύει την ενότητα για την επιθυμία ξένης γυναίκας και για τη μοιχεία στο Ματθ. 5, 28. Για τις άλλες αισθήσεις δεν έχει χωρία από την Επί του Όρους Ομιλία, ωστόσο αναφέρεται στη συνέχεια και σ' αυτές επικαλούμενος διάφορα άλλα βιβλικά χωρία. Συνοψίζοντας τα σχόλιά του για τις πέντε αισθήσεις, ανατρέχει στην ενότητα της Επί του Όρους Ομιλίας για την αυθεντική αξία των εντολών που παραδίδει ο Κύριος και για την υπεροχή τους έναντι των εντολών των γραμματέων και φαρισαίων: «Ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων καὶ διδάξῃ οὕτως τούς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν...» και «Ἐάν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»²⁰⁶. Τέλος, κλείνει τον Ε' Λόγο ερμηνεύοντας την ενότητα για την οργή κατά των αδελφών, με τις

²⁰⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 53, 15.

²⁰⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 67, 17 - 22.

²⁰⁶ Ματθ. 5, 19 - 20.

ύβρεις *ράκά* και *μωρέ*²⁰⁷, την οποία συνδέει με τα προηγούμενα κατά δύο τρόπους· διαπιστώνοντας πρώτον, ότι τόσο η ενότητα για την οργή έχουν προληπτικό χαρακτήρα, προλαμβάνοντας τις μεγαλύτερες αμαρτίες της μοιχείας και του φόνου αντίστοιχα και διαπιστώνοντας δεύτερον ότι οι εντολές για τις ύβρεις υπάγονται στις ελάχιστες εκείνες δεσποτικές εντολές, που έχουν μέγιστες συνέπειες για τους παραβάτες τους²⁰⁸.

► Ο ΣΤ' Λόγος αρχίζει με την προτροπή του Αγίου να ερευνούμε τις εντολές και να τις φυλάσσουμε και ασχολείται με έξι ενότητες εντολών της Επί του Όρους Ομιλίας. Ερμηνεύει τις εντολές για συνδιαλλαγή με τον αντίδικο²⁰⁹, για αποκοπή από ανθρώπους που θέτουν σκάνδαλα στη σωτηρία²¹⁰, για το διαζύγιο²¹¹, για τον όρκο²¹², για την ελεημοσύνη, την προσευχή και τη νηστεία²¹³, και, τέλος, για τον αληθινό θησαυρό²¹⁴.

► Στον Ζ' Λόγο ο άγιος Νεόφυτος μιλά «*άρμοδιως*»²¹⁵ κατά τη σημασία του αριθμού επτά, που σημαίνει ανάπαυση, μιλά, δηλαδή, για την ανάπαυση και την παραίτηση από τις ανάγκες αυτού του κόσμου και για την αναζήτηση μόνο της βασιλείας του Θεού. Επιπλέον, στον Λόγο αυτό κάνει ακόμη έναν συσχετισμό, με την ιστορία αυτή τη φορά και με τον

---

²⁰⁷ Ματθ. 5, 22.

²⁰⁸ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 594 - 595.

²⁰⁹ Ματθ. 5, 25 - 26.

²¹⁰ Ματθ. 5, 29 - 30.

²¹¹ Ματθ. 5, 31 - 32.

²¹² Ματθ. 5, 33 - 37.

²¹³ Ματθ. 6, 1 - 18.

²¹⁴ Ματθ. 6, 19 - 21.

²¹⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 104, 7.

ιστορικό χρόνο, στον οποίο εφαρμόζει εκτός από αλληγορική και εσχατολογική ερμηνεία. Σύμφωνα με την αποκαλυπτική γραμματεία, ο τελευταίος αιώνας του κόσμου, πριν από τον μέλλοντα αιώνα της αιώνιας ζωής, θεωρείται έβδομος, όπως έβδομο είναι το Σάββατο, η τελευταία ημέρα της εβδομάδος, πριν από την Κυριακή, την όγδοη ημέρα, την ημέρα της Αναστάσεως και της δημιουργίας του καινούργιου κόσμου²¹⁶. Κατά τον Άγιο ο Λόγος του γράφεται σ' αυτόν τον τελευταίο έβδομο αιώνα²¹⁷, και γι' αυτό πρέπει να κηρύξει την περιφρόνηση των φροντίδων και τη στροφή προς τα άνω.

Στον Λόγο του αυτό ο άγιος Νεόφυτος διαλαμβάνει τις ενότητες των εντολών που αναφέρονται στην απλότητα του οφθαλμού, που φωτίζει την ψυχή και την ελευθερώνει από τα πάθη²¹⁸, στους δύο κυρίους, τον Θεό και τον μαμωνά, δηλαδή τον δαίμονα της πλεονεξίας, που δεν μπορούν να συνυπάρξουν²¹⁹, και στην καθημερινή μέριμνα για τις βιοτικές ανάγκες, που δημιουργεί άγχος για το αύριο²²⁰. Καταλήγει δε, τονίζοντας τον συσχετισμό που έκανε με τον αριθμό επτά και αιτιολογώντας έτσι τον ερμηνευτικό προσανατολισμό που έδωσε στις εντολές που ερμήνευσε²²¹.

---

²¹⁶ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 595.

²¹⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 105, §4.

²¹⁸ Ματθ. 6, 22 - 23.

²¹⁹ Ματθ. 6, 24.

²²⁰ Ματθ. 6, 25 - 34.

²²¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 118, §43.

► Ο *Η' Λόγος* έχει θέμα τον όγδοο αιώνα, ο οποίος κατά τη χριστιανική αποκαλυπτική χαρακτηρίζει την αιωνιότητα, τον εσχατολογικό μέλλοντα αιώνα, τον χρόνο που βρίσκεται πέρα από τον εβδομαδοκεντρικό εγκόσμιο χρόνο, όπως όγδοη χαρακτηρίζεται η ημέρα της Κυριακής, η οποία με την Ανάσταση εγκαινιάζει την καινούργια πνευματική δημιουργία²²². Κατά τον άγιο Νεόφυτο, ο όγδοος αιώνας είναι ο αιώνας στον οποίο «τὴν κρίσιν ὁ κριτὴς ἐταμιεύσατο»²²³, γι' αυτό αφιερώνει ὅλο τον *Λόγο* του στην ερμηνεία της εντολής: «Μὴ κρίνετε καὶ οὐ μὴ κριθῆτε»²²⁴, την οποία με βάση τον παραπάνω συσχετισμό αναφέρει κυρίως στην τελική κρίση και στην Δευτέρα παρουσία.

► Στον *Θ' Λόγο* του ο Άγιος επικαλείται «τῆς ἐλλάμψεως καὶ διαυγείας καὶ τρανῆς διοράσεως» των εννέα ουρανίων ταγμάτων, προς τα οποία θεωρεῖ «ἰσάριθμον» τον *Θ' Λόγο*²²⁵. Συνεχίζοντας την αναφορά στην τελική κρίση από την προηγούμενη εντολή, εξετάζει την εντολή που ακολουθεῖ και προτρέπει τον άνθρωπο και ειδικά τον ηγέτη, να βλέπει πρώτα τις δικές του αμαρτίες και ἔπειτα των ἄλλων²²⁶. Κατόπιν, μεταβαίνει στην εντολή «Μὴ δώτε τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μηδέ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων»²²⁷ καὶ ερμηνεύει ως μαργαρίτες

²²² Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Η ἐπὶ του Ορους Ομιλία κατὰ τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 596.

²²³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περὶ του Χριστοῦ εντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 128, §1.

²²⁴ Ματθ. 7, 1 - 2.

²²⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περὶ του Χριστοῦ εντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 160, §1.

²²⁶ Ματθ. 7, 3 - 5.

²²⁷ Ματθ. 7, 6.

«τούς λόγους τοῦ Πνεύματος καί τήν τῶν Θείων μυστηρίων μετάληψιν»²²⁸. Ακολουθεί η ερμηνεία της εντολής «Πάντα οὖν ὅσα ἄν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καί ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς»²²⁹, την οποία παραβάλλει με την εντολή της αγάπης, η ερμηνεία της στενής και της πλατείας πύλης²³⁰ και ο Λόγος κλείνει με τον έλεγχο των ψευδοπροφητών, που αναγνωρίζονται από τα σαπρά έργα τους²³¹. Ο συσχετισμός που υπεισέρχεται στα θέματα αυτού του Λόγου αναφέρεται, προφανώς, στη διάκριση και στην ορθή εκτίμηση της αξίας των εντολών του Χριστού, την οποία είπε στην αρχή ότι διαθέτουν τα τάγματα των ουρανίων ταγμάτων.

► Τέλος, ο Ι' Λόγος σηματοδοτεί «τό τέρμα τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου» σε συμφωνία με τον αριθμό των δέκα παρθένων, που συμπεριλαμβάνει «πάσας ὁμοῦ, καί μωράς καί φρονίμους», καθώς και σε συμφωνία με τον Δεκάλογο του μωσαϊκού Νόμου της Παλαιάς Διαθήκης, αλλά και σε αναπλήρωση «τοῦ πεσόντος δεκάτου τάγματος», του διαβόλου²³². Με αφορμή την πτώση των δαιμόνων, λόγω της υπερηφάνιας, ο άγιος Νεόφυτος αναφέρεται στην ταπείνωση και συνδέεται αμέσως με την εντολή που σχολίασε στον προηγούμενο Λόγο του, για την στενή πύλη και την τεθλιμμένη οδό, την οποία τώρα ερμηνεύει μέσα σ' αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο, περί ταπεινώσεως. Ενώ, δηλαδή, εκεί εξήγησε ότι η στενότητα και η θλίψη οφείλονται στη στενοχωρία που προξενεί η

²²⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 167, §17.

²²⁹ Ματθ. 7, 12.

²³⁰ Ματθ. 7, 12 - 14.

²³¹ Ματθ. 7, 15 - 19.

²³² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 187, §1 & §2.

απάρνηση των παθών²³³, εδώ εξηγεί ότι η στενότητα και η θλίψη ισχύουν μόνο για όσους κουβαλούν βαρεία φορτία υπερηφανείας· αντίθετα, όσοι είναι ταπεινοί και ανάλαφροι, νιώθουν άνεση και ευρυχωρία²³⁴. Δεν απορρίπτει, βέβαια, την προηγούμενη ερμηνεία, την προϋποθέτει και προσθέτει, μάλιστα, και άλλες ερμηνευτικές παρατηρήσεις για την εντολή, όπως την ανάγκη γυμνασίας και συνηθείας. Στη συνέχεια, μνημονεύει μία εντολή που είχε ξεχάσει, όπως ομολογεί²³⁵, να σχολιάσει στον *Ε' Λόγο* του, προφανώς στο σημείο που εξήρε την εντολή της αγάπης (σποράδην) και μιλούσε κατά της φιλαργυρίας και πλεονεξίας των φαρισαίων²³⁶. «Παντί τῷ αἰτοῦντί σε δίδου καί τόν θέλοντα ἀπό σοῦ δανείσασθαι μή ἀποστραφῆς...»²³⁷. Κατόπιν, συνδέοντας πάλι με το θέμα της ταπεινώσεως, που υψώνει τον άνθρωπο, ο Άγιος ερμηνεύει τις δύο τελευταίες παραβολικές εικόνες της *Επί του Όρους Ομιλίας*, τις δύο οικοδομές τις χτισμένες πάνω στην πέτρα και πάνω στην άμμο²³⁸.

---

²³³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 182 - 183, §57.

²³⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 189 - 190, §6 & §7.

²³⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 197, §29.

²³⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 83 - 84, §50 - §53.

²³⁷ Ματθ. 5, 42.

²³⁸ Ματθ. 7, 24 - 25.

Η ερμηνεία του αγίου Νεοφύτου στην Επί του Όρους Ομιλίας του Κυρίου τελειώνει με τον σχολιασμό της λέξεως «συντετέλεσεν»²³⁹, την οποία αναφέρει και στο δικό του έργο, με έναν τελευταίο και τελικό συσχετισμό του έργου του με το κείμενο των εντολών του Χριστού: «Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰησοῦς συντετέλεσε τοὺς λόγους τούτους, καὶ ἡ βραχύτης ἡμῶν χάριτι καὶ συνεργίᾳ αὐτοῦ εἶπεν ὅσα καὶ εἶπεν εἰς τοὺς λόγους τούτους τῶν αὐτοῦ ἐνταλμάτων, δεῖ πάντως καὶ ταύτην συντελέσαι τούτους τοὺς λόγους ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ δεηθῆναι τοῦ Λόγου Θεοῦ χεῖραν ὀρέξαι μοι βοηθείας ἔργῳ τοὺς λόγους αὐτοῦ συντελεῖν καὶ μὴ ἐξηγήσει καὶ μόνη...»²⁴⁰.

1.2.1. «Η των Κατηχήσεων Βίβλος» του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

1.2.2. Ο όρος «Κατήχηση» και η σημασία του.

Εκ προοιμίου, θα παρακολουθήσουμε την ιστορική αναδρομή, γένεση του θεσμού της κατηχήσεως, κυρίως κατά την αποστολική περίοδο, όπως παρουσιάζεται από τον Καθηγητή Χρήστο Βασιλόπουλο²⁴¹:

«Ο όρος 'κατήχηση' με την ευρεία έννοια, σήμαινε προφορική διδασκαλία για οποιοδήποτε θέμα, κυρίως θρησκευτικό. Στην πρώτη όμως Εκκλησία, από την αρχή, η λέξη χρησιμοποιόταν για να δηλώσει κυρίως τη στοιχειώδη με ζωντανό λόγο διδασκαλία, που προσφερόταν στα υποψήφια νέα μέλη της Εκκλησίας ως προπαρασκευή για το βάπτισμα. Σκοπός της ήταν η με κατανοητό τρόπο γνωστοποίηση της θείας αποκάλυψης, ώστε να αφυπνισθεί και να αναπτυχθεί η πίστη στον τριαδικό Θεό.

²³⁹ Ματθ. 7, 28.

²⁴⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 208, 23 - 28.

²⁴¹ Χρήστου Βασιλόπουλου, Οι Κατηχήσεις του Κυρίλλου Ιεροσολύμων, Β' Έκδοση, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 25 - 32.

Μέσα στα βιβλία της Καινής Διαθήκης έχουν επισημανθεί από τη σύγχρονη βιβλική ερμηνευτική αρκετά δείγματα ή υπολείμματα της πρώιμης αυτής Χριστιανικής Κατήχησης, τα οποία πιστοποιούν το γεγονός ότι η Κατήχηση, ως διδασκαλία της αρχέγονης Εκκλησίας, υπήρχε στην πράξη πριν από τη συγγραφή των Ευαγγελίων...

Είναι χαρακτηριστικό ένα υπόλειμμα της πρώιμης κατήχησης, που εμπεριέχεται στην προς Εβραίους επιστολή. Τα έξι θέματα που μνημονεύονται στους δύο πρώτους στίχους του έκτου κεφαλαίου, θεωρούνται ότι συνιστούσαν μια συλλογή θεμάτων στοιχειώδους κατήχησης στην αρχέγονη Εκκλησία, τα οποία αναπτύχθηκαν σε κάποια προγενέστερη διδασκαλία. Πέραν όμως αυτού υπάρχουν αρκετές αναφορές της Καινής Διαθήκης στην αρχέγονη κατήχηση, οι οποίες επιβεβαιώνουν την ύπαρξη, πίσω από τα βιβλία της, προτύπων διδασκαλίας, τα οποία είχαν υπόψη τους και δείγματα των οποίων μνημονεύουν οι ιεροί τους συγγραφείς.

Υπάρχουν λοιπόν ενδείξεις ότι η διαπιστωμένη προκαϊνοδιαθηκική κατήχηση βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό, τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς το περιεχόμενο, σε προγενέστερα, κυρίως Ιουδαϊκά και κατά δεύτερο λόγο ελληνιστικά, πρότυπα, τα οποία ασφαλώς τροποποιήθηκαν για να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της νέας πραγματικότητας. Βάσιμα πιθανολογείται ότι η προβαπτισματική διδασκαλία των ειδωλολατρών προσηλύτων στον Ιουδαϊσμό, που είχε χαρακτήρα κατηχητικό, αποτέλεσε το πρότυπο της αρχαϊκής χριστιανικής κατήχησης. Κι ήταν φυσικό να συμβεί αυτό, αφού η αρχέγονη χριστιανική Εκκλησία εμφανίστηκε και αναπτύχτηκε μέσα σ' ένα Ιουδαϊκό περιβάλλον από το οποίο ήταν λογικό να δεχτεί η κατηχητική της διακονία ποικίλες επιδράσεις, κατά τη διάρκεια μάλιστα της διαμορφωτικής της περιόδου.

Κατά την αποστολική αυτή περίοδο η κατήχηση, μολονότι δεν αποτελούσε ακόμη ένα διαμορφωμένο θεσμό της Εκκλησίας, αλλά επρόκειτο για ιδιωτική διδασκαλία, εντούτοις ήταν μια ζωντανή κατηχητική

πραγματικότητα που απευθυνόταν στους ενηλίκους, ενώ η θρησκευτική αγωγή των παιδιών ήταν έργο των γονιών τους, αφού δεν υπήρχε ειδική κατήχηση γι' αυτά...

Επειδή δε ο τελικός στόχος της κατήχησης ήταν η συμμετοχή του κατηχουμένου στο μυστήριο του Βαπτίσματος, διά του οποίου γινόταν πλήρες μέλος της Εκκλησίας, γι' αυτό η πρώτη Εκκλησία έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στην προβαπτισματική διδασκαλία... η βαρύτητα αυτή αποδεικνύεται από δύο γεγονότα. Πρώτον, από το ότι η διερεύνηση του κινήτρου του υποψηφίου, καθώς και η μαρτυρία γι' αυτόν της χριστιανικής κοινότητας ή του ίδιου του Θεού ή απεσταλμένων Του θεωρούνταν απαραίτητα στοιχεία, προκειμένου να γίνει αποδεκτός στην Κατήχηση. Δεύτερον, από το ότι η αφύπνιση και καλλιέργεια της πίστης στο πρόσωπο του Χριστού, καθώς και η επίδειξη της αντίστοιχης προς την πίστη αυτή συμπεριφοράς, αποτελούσαν βασικά προσόντα, για να λάβει ο υποψήφιος μέρος στο Βάπτισμα.

Επιπρόσθετα η μεγάλη σημασία που έδινε η αρχαϊκή Εκκλησία στην προβαπτισματική κατήχηση φαίνεται και από τη μεθοδολογία που ακολούθησε...

Πρώτα - πρώτα αυτή είχε χαρακτήρα προσωπικής επικοινωνίας, κάτι που επιβαλλόταν τόσο από την ίδια την αποκάλυψη, κατά την οποία ο Θεός φανερώνει την προσωπική Του αγάπη για τον άνθρωπο, όσο και από τη φύση της ανθρώπινης επικοινωνίας. Ο προσωπικός αυτός χαρακτήρας φαίνεται από το ότι ο κατηχητής όχι μόνο λάβαινε υπόψη την ικανότητα και ιδιαιτερότητα του κάθε ακροατή, αλλά και ο ίδιος, μαζί με την πιστεύουσα κοινότητα, συμμετείχε ενεργά στην προσπάθεια του κατηχουμένου για μεταστροφή δημιουργώντας έτσι μια ατμόσφαιρα αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Το στοιχείο όμως εκείνο το οποίο, περισσότερο από όλα, αποκαλύπτει τον προσωπικό χαρακτήρα της κατήχησης και φανερώνει τη σχέση της με την

αποκάλυψη είναι ο σεβασμός της ελευθερίας του κατηχουμένου να δέχεται ή να απορρίπτει την πρόσκληση.

Το δεύτερο σημείο μεθοδολογίας της αρχέγονης κατήχησης, που πρέπει να επισημανθεί, αφορά τις μορφές διαδικασίας της κατήχησης. Επειδή η κατηχητική διακονία στοχεύει στη μετάδοση του μηνύματος της εν Χριστώ σωτηρίας σε συγκεκριμένους ανθρώπους και σε ορισμένο κάθε φορά τόπο και χρόνο, πρέπει να προσλαμβάνει ποικίλες ανάλογες μορφές, κάτι άλλωστε που χαρακτηρίζει και τη θεία αποκάλυψη και την ανθρώπινη επικοινωνία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την κατήχηση της αποστολικής περιόδου αποτελεί το ότι αυτή υιοθέτησε και ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό, Ιουδαϊκά πρότυπα, επειδή, όπως είδαμε, την προσαρμογή αυτή επέβαλαν οι συγκεκριμένες τοπικές συνήθειες.

Πάντως θα πρέπει να παραδεχτούμε, ... ότι η δημόσια διδασκαλία που προσφερόταν με την ευκαιρία της τέλεσης της ευχαριστιακής λειτουργίας, με συμμετοχή μάλιστα όχι μόνο ενηλίκων αλλά και παιδιών, αποτελεί την παλαιότερη και τελειότερη μορφή της κατηχητικής διακονίας, την οποία καμιά ανθρώπινη επινόηση δεν μπορεί να υποσκελίσει.

Ίσως το πιο ουσιώδες γνώρισμα της μορφής αυτής είναι το ότι όχι μόνο δεν κινδύνευε να χαθεί το μήνυμα πίσω από αυτή, όπως ενδεχομένως υπάρχει φόβος να συμβεί με τη χρησιμοποίηση σύγχρονων αναπτυγμένων μορφών επικοινωνίας, αλλ' αντίθετα το υπογράμμιζε ιδιαίτερα, αφού ήταν οργανικά δεμένη μ' αυτό.

Την αξία του γνωρίσματος αυτού θα την καταλάβουμε καλύτερα, αν μελετήσουμε τα βασικά εσωτερικά γνωρίσματα της αρχέγονης κατήχησης, δηλ. το περιεχόμενό της και τη βαρύτητα που έδινε η πρώτη Εκκλησία σ' αυτό.

Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε, βασικά από τα αποσπάσματα της προβαπτισματικής διδασκαλίας, τα οποία, όπως είδαμε, η έρευνα εντόπισε σε βιβλία της Καινής Διαθήκης, το περιεχόμενο της αρχέγονης κατήχησης

είχε χαρακτήρα σαφέστατα χριστοκεντρικό, με έντονη εσχατολογική διάσταση. Απέβλεπε στην αφύπνιση και καλλιέργεια της πίστης, καθώς και στη διαμόρφωση χριστιανικού ήθους, έτσι ώστε να προετοιμαστεί ο κατηχούμενος για τη νέα εν Χριστώ ζωή, στην οποία θα έμπαινε διά μέσου του μυστηρίου του Βαπτίσματος.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το περιεχόμενο της Κατήχησης, η προετοιμασία αυτή περιλάμβανε, από το ένα μέρος την προτροπή για απόθεση του παλαιού ανθρώπου, με μια ειλικρινή και 'από καρδιάς' αποστροφή προς τον προηγούμενο τρόπο ζωής, και από την άλλη την ανάγκη μεταστροφής του προς τη νέα ζωή, με την εκούσια από μέρους του ανταπόκριση στο γεμάτο αγάπη κάλεσμα του Χριστού, η οποία όμως θα εκδηλωνόταν με συγκεκριμένες ενέργειες. Η προσπάθεια αυτή έπρεπε να είναι συνεχής και να συνοδεύεται από προσευχή και εγρήγορση, γιατί ο κίνδυνος υποτροπής ήταν πάντοτε ορατός.

Επομένως κατά την αποστολική περίοδο το μήνυμα της σωτηρίας δεν προβαλλόταν ως ένα σύστημα κανόνων ή τύπων, αλλά ως ένας τρόπος ζωής, που θα μπορούσε να μαθευτεί και να βιωθεί μόνο μέσα στα πλαίσια της πιστεύουσας και λατρεύουσας χριστιανικής κοινότητας.

Τέλος η εσχατολογική του διάσταση στόχευε στο να αισθάνεται ο κατηχούμενος όσο γίνεται εντονότερη την παρουσία του Χριστού, που ήρθε και θα έρθει πάλι, σαν μια ζωντανή πραγματικότητα, η οποία όχι μόνο ενοποιεί και ζωοποιεί τις διάφορες πλευρές του δόγματος και της ηθικής ζωής, αλλά δίνει και περιεχόμενο στα πράγματα του κόσμου, με το να εντάσσει μέσα σε μια εσχατολογική προοπτική, που βιώνεται ταυτόχρονα ως παρούσα και μέλλουσα».

Στη λειτουργική ζωή φαίνεται ότι διαμορφώθηκε η διάκριση των Λειτουργιών σε «Λειτουργία των κατηχουμένων» και «Λειτουργία των πιστών» που δηλώνει τη σημασία της διδαχής στην πρώιμη οργάνωση της Εκκλησίας, δηλαδή τη διαμορφωμένη κατάσταση μεταξύ εκείνων που στο

πρώτο στάδιο κατηχούνταν (διδάσκονταν τις βασικές αλήθειες της πίστεως) και εκείνων οι οποίοι είχαν αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις για να συμμετέχουν στις λατρευτικές συνάξεις των πιστών²⁴². Οι Αποστολικές Διαταγές ορίζουν ακριβέστερα τι πρέπει να διδάσκουν οι κατηχητές στους κατηχουμένους μέχρι την ώρα της βάπτισής τους, αλλά και στη συνέχεια, στη βαθμιδωτή πορεία του πιστού στο στερέωμα των αληθειών της χριστιανικής πίστης: «Ὅπως χρή τούς κατηχουμένους στοιχειοῦσθαι»²⁴³.

Κατηχητήριους λόγους συνέγραψαν αρκετοί Πατέρες της Εκκλησίας σε όλη τη μακραίωνη εκκλησιαστική ιστορία. Ως κυριότεροι σταθμοί στην ιστορία της θεολογικής γραμματείας μπορούν να χαρακτηρισθούν τρεις περίοδοι ακμής του θρησκευτικού ουμανισμού: ο 4ος, ο 9ος και ο 12ος αι²⁴⁴.

Η πρώτη περίοδος έχει ως κύριο εκφραστή τον Κύριλλο Ιεροσολύμων με τις γνωστές του «Κατηχήσεις»²⁴⁵. Έχουμε τις νουθετικές κατηχήσεις που χρησιμοποιούνται την περίοδο της νηστείας της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και παράλληλα τις μυσταγωγικές κατηχήσεις, που είναι ομιλίες ανώτερου επιπέδου για τα μυστήρια της Εκκλησίας²⁴⁶.

²⁴² Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 187.

²⁴³ Κλήμεντος Πάπα Ρώμης, *Ὅπως χρή τους κατηχουμένους στοιχειοῦσθαι*, PG 1, 1057.

²⁴⁴ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων*, *Συγγράμματα - Εισαγωγή*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 76.

²⁴⁵ Π. Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Δ', *Περίοδος θεολογικής ακμής Δ' και Ε' αιώνες*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 484 - 487.

²⁴⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 188.

Η εποχή που ακολουθεί (9ος - 10ος αι.), με την επικράτηση του νηπιοβαπτισμού και τη μαζική προσέλευση στον χριστιανισμό ολόκληρων εθνών, δεν ευνοεί την κατηχητική διδασκαλία προ του βαπτίσματος στην εκκλησιαστική πράξη της συνοδείας με τη συγκεκριμένη λειτουργική εκδήλωση του βαπτίσματος, αλλά τούτο δεν σημαίνει ότι εξέλιπε η ανάγκη των κατηχήσεων και των κατηχητηρίων λόγων από τη διδακτική αποστολή του εκκλησιαστικού λόγου²⁴⁷.

Πρέπει να αναφερθεί ότι ο όρος «κατήχησις», που κυριαρχεί στην Βίβλο των κατηχήσεων του οσίου Νεοφύτου, δεν υποδηλώνει παρά τη σημασία της λέξεως, όπως αυτή λειτουργεί ήδη στην εποχή της Καινής Διαθήκης²⁴⁸, δηλαδή τη διδασκαλία προς τα μέλη της Εκκλησίας τα οποία θα έπρεπε να γνωρίζουν καλύτερα το βαθύτερο νόημα των χριστιανικών αληθειών²⁴⁹.

Οι Κατηχήσεις δεν εντάσσονται στην τυπική παράδοση των κατηχητηρίων λόγων της περιόδου του Τριωδίου, ούτε του κατηχητικού έργου της αποστολικής περιόδου (από το οποίο δανείζονται μόνο την ορολογία), ούτε ακολουθούν την παράδοση της πρώτης και της δεύτερης περιόδου της εκκλησιαστικής ρητορικής με τους κύριους εκπροσώπους της (π.χ. τον Κύριλλο Ιεροσολύμων ή τον Θεόδωρο Στουδίτη), αλλά είναι πιο κοντά στην παράδοση των βυζαντινών Ομιλιαρίων, δηλ. των

²⁴⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα - Εισαγωγή*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 78.

²⁴⁸ Π.χ. Λουκ. 1, 4: «ἵνα ἐπιγνῶς περί ὧν κατηχήθης λόγων τήν ἀσφάλειαν». Ρωμ. 2, 18: «κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου». Α' Κορ. 14, 19: «Θέλω πέντε λόγους διά τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καί ἄλλους κατηχήσω».

²⁴⁹ Βλ. Πράξ. 18, 25: «οὗτος (Ἀπολλῶς) ἦν κατηχημένος τήν ὁδόν τοῦ Κυρίου, καί ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει καί ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τά περί τοῦ Κυρίου». πρβλ. Γαλ. 6, 6: «Κοινωνεῖτω δέ ὁ κατηχούμενος τόν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς».

Κυριακοδρομίων, που βασίζονται στη χρυσοστομική παράδοση και μορφοποιούνται στα λεγόμενα «πατριαρχικά ομιλιάρια», εγκεκριμένα εγχειρίδια από το Οικουμενικό Πατριαρχείο²⁵⁰.

Στον 12ο αι., μια εποχή κατά την οποία ακμάζει και ανανεώνεται ο ρητορικός λόγος από τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς, οι κατηχητήριοι λόγοι είναι το είδος που καλλιεργείται ιδιαίτερα από τους ιερωμένους εκκλησιαστικούς συγγραφείς. Ο άγιος Νεόφυτος πιθανόν να αγνοούσε την γραπτή παράδοση του πλήθους των κατηχητηρίων λόγων, γνώριζε όμως καλά τις Κατηχήσεις του αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων που αποτελούσε τη βάση της παράδοσης αυτής. Αυτό συμπεραίνεται από το γεγονός ότι ανάμεσα στους σωζόμενους κώδικες της Αγίας Βιβλιοθήκης της Εγκλείστρας περιλαμβάνεται και ένα χφ. του 11ου αι., που περιέχει 22 κατηχήσεις του αγίου Κυρίλλου²⁵¹.

1.2.3. Υποκινητής, αποδέκτες, σκοπός, χρονολογικά ζητήματα συγγραφής, περιεχόμενο και χρήση των παραβολών του έργου των Κατηχήσεων του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Οι Κατηχήσεις του αγίου Νεοφύτου μνημονεύονται στον γενικό κατάλογο των έργων του στη Β' αναθεωρημένη Τυπική Διαθήκη με τίτλο: «*Ἡ τῶν κατηχήσεων βίβλος*»²⁵². Πρόκειται για συλλογή ομιλιών ή λόγων

²⁵⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα - Εισαγωγή*, τόμ. ΣΤ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2021, σελ. 11, από Μεταφραστικό Πρόγραμμα της Κριτικής Εκδόσεως των Συγγραμμάτων του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου - Απόδοση στα Νέα Ελληνικά.

²⁵¹ π. Επιφανίου Παπαντωνίου, *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Εγκλειστο και την πατερική ερμηνευτική παράδοση*, Μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019, σελ. 45.

²⁵² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 25.

κατηχητηρίων, που απευθύνονται στους ακροατές και αναγνώστες του Αγίου και τους μοναχούς τόσο της Εγκλείστρας όσο και της ιεράς Μονής του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου του Κουτζοβέντη. Όπως δηλώνεται στον πρόλογο, πρόκειται για ψυχωφελείς και θείες κατηχήσεις του Εγκλείστου προς τον αδελφό του Ιωάννη, ο οποίος ήταν μοναχός και ηγούμενος της περιώνυμης Μονής του Κουτζοβέντη και προς τους υπ' αυτόν μοναχούς.

Από το κείμενο του Προλόγου της πρώτης Βίβλου φαίνεται καθαρά ότι ο κατά σάρκα αδελφός του Νεοφύτου, Ιωάννης έγινε ηγούμενος στη Μονή του Χρυσοστόμου και έγραψε στον Έγκλειστο να γίνει νους και γλώσσα και χέρι που θα γράψει προς δόξαν Θεού και οικοδομή των εν Χριστώ αδελφών. Το αίτημα του Ιωάννη προς τον Νεόφυτο ήταν να μην του γράψει περιορισμένο αριθμό Κατηχήσεων με περιπτωσιακό χαρακτήρα, αλλά κατηχητικούς λόγους που θα περιλαμβάνουν όλες τις γιορτές και όλες τις Κυριακές του χρόνου με ανάλογο περιεχόμενο²⁵³.

Αυτό το αίτημα και τη σκέψη αποδέχθηκε ο Έγκλειστος επαινώντας τον Ιωάννη για τη σύλληψη της σχετικής ιδέας, η οποία θα έχει ως τελικό στόχο την ωφέλεια των αδελφών. Ακολουθούν εύστοχα θεολογικά σχόλια του Νεοφύτου για την ανάγκη των πνευματικών παραινήσεων ως αντίβαρο των πονηρών έργων και την ενίσχυση του θείου λόγου για να μην αυξηθεί η κακία του σατανά. Όταν έπαυσαν τα θεία και θεόπνευστα στόματα να κηρύττουν την θεία διδασκαλία και να κατηχούν τους ανθρώπους, τότε ενισχύθηκε η πονηρία, τα πάθη και ο πνευματικός όλεθρος. Ο Ιωάννης με αίτημά του προς τον Νεόφυτο επιζητά πραγματεία για ωφέλεια των μοναχών και έτσι βοηθά τους αδελφούς της

---

²⁵³ Περισσότερα για το χριστιανικό εορτολόγιο βλ. Πρακτικά Η' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων, Βόλος 18 - 20 Σεπτεμβρίου 2006, Αθήναι 2007.

Μονής του να οδηγηθούν στην οδό της σωτηρίας. Ο Έγκλειστος θεωρεί το αίτημα του αδελφού του ότι υπερβαίνει τις δικές του δυνάμεις. Όμως, τολμά να συνθέσει σχετικούς κατηχητικούς λόγους και να τους αποστείλει στην ιερά Μονή του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη. Ο Όσιος, ενώ εκφράζει τους δισταγμούς του για ένα τέτοιο εγχείρημα, που είναι πέρα από τις ικανότητές του, τελικά, στηριζόμενος στον Ψαλμικό λόγο: «ἄνοιξόν σου τό στόμα και πληρώσω αὐτό»²⁵⁴, το αποτόλμησε. Πιστεύει ότι αυτός που κατηχεί, τελικά, δεν είναι ο ανθρώπινος αλλά ο θείος λόγος, ο οποίος εμπνέει τον εργάτη του ευαγγελίου και καθοδηγεί το νου και το χέρι του εκκλησιαστικού συγγραφέα, να αποτυπώσει την αλήθεια του αποκαλυπμένου λόγου του Θεού. Αυτή η βασική σκέψη ότι κυρίαρχος του θείου λόγου δεν είναι ο άνθρωπος αλλά ο ίδιος ο Θεός, έκανε τον Νεόφυτο να αποδιώξει τον δισταγμό του και «λόγους θεοτεύκτους ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντῶν ἐξυφάναι». Ο Ιωάννης, έχοντας στα χέρια του τις Κατηχήσεις του Νεοφύτου, ως καλός ποιμένας, προτρέπει να φροντίζει τα λογικά πρόβατα της ποιμένης του και να άρχει καλώς²⁵⁵.

Το παρακάτω σχετικό κείμενο του Έγκλειστου, είναι από τα πιο αποκαλυπτικά για τα κίνητρα και τον τρόπο συγγραφής των Κατηχήσεων: «Ἐγραψας δέ ἡμῖν τοῦ μή ἄργεῖν, μηδέ ἀμελεῖν τοῦ δοθέντος θείου ταλάντου, χαρίσματος λόγου, φέρων ἡμῖν καί ἀξιόπιστον μάρτυρα φάσκοντα τόν προφήτην Τωβίτ ὅτι τό "τά ἔργα Κυρίου ἀνακηρύττειν" ἔνδοξον καί ἐξηγήσω ἡμᾶς τοῦ γενέσθαι σοι νοῦς καί γλῶττα καί χεῖρ γράφουσα τά εἰς δόξαν Θεοῦ καί οἰκοδομήν τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, ὥστε μή ὀλίγους τινάς κατηχήσεις σοι γράψαι, ἀλλ' ἐν πάσαις ταῖς ἑορταῖς καί ἐν πάσαις ταῖς Κυριακαῖς ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ προσφόρους καί ἀρμοδίους.

²⁵⁴ Ψαλμ. 80, 11.

²⁵⁵ Χρήστου Οικονόμου, Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Έγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 190 - 191.

Ἐπαινῶ γάρ σου τό ἐπινόημα, ἀποδέχομαί σου τήν πρόθεσιν, ἀσπάζομαί σου τήν πρόνοιαν τῆς ὠφελείας τῶν ἀδελφῶν. Ἀφ' οὗ γάρ αἱ πνευματικάι ἀπειργάσθησαν παραινέσεις, ἐπλατύνθησαν τά ἔργα τά πονηρά· ἀφ' οὗ ὁ θεῖος ἡσθένησε λόγος, ἐνίσχυσεν ἡ κακία τοῦ σατανᾶ· ἀφ' οὗ τά θεῖα καί θεόπνευστα στόματα τῆς θείας διδασκαλίας ἐπαύσαντο καί τά ὄμματα ἐκοιμήθησαν, διήνοιξε φάρυγγα ὁ ἐχθρός καί ὄμματα πονηρά καί διά παθῶν ὀλεθρίων ἀκορέστως, οἴμοι, καταπέπωκε πλείστους. Σύ δέ σύν Θεῷ καλῶς, ἀδελφέ, διενοήθης καί ὅσον τό ἐπί σοί ἐπιζητεῖς πραγματείαν τῆς ὠφελείας τῶν ἀδελφῶν καί εὐδοκεῖς ἐκθρέψαι λόγῳ Θεοῦ θρέμματα λογικά καί ποτίσαι νάματα θεϊκά διψώσας σωτηρίαν ψυχάς. Διό καί τήν ἡμῶν ἀμαθίαν προετρέψω λιπαρικῶς τούς ὑπερβαίνοντας αὐτήν λόγους ἐν κατηχήσει ἐξυφᾶναι καί στεῖλαί σοι. Ἐγώ δέ, εἰδώς ἐν ἀληθείᾳ ὑπερβαίνειν με τό ἐπίταγμα, ἐδίστασα εἰκότως τοῦ ἐγχειρήματος ἄψασθαι· πιστεύσας δέ πάλιν τῷ εἰπόντι ἀψευδῶς "ἄνοιξόν σου τό στόμα, καί πληρώσω αὐτό", τόν δισταγμόν ἀπεδίωξα, ὡς εὐκόλου ὄντως "ἀνοῖξαι τό στόμα" καί εὐκολωτέρου ὄντος "τοῦ τά πάντα πληροῦντος" τοῦτο πληρῶσαι λόγου ἀρμοδίου, ὥστε λόγους θεοτεύκτους ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντῶν ἐξυφᾶναι καί στεῖλαι πρὸς σέ. Σύ δέ τούτους ἐπὶ χειρας λαβὼν ὡς ἱστούς θήξεις, εὖ οἶδα, τῇ λογικῇ σου γλώττῃ, ψαλίδι, ῥητορεύων, συγκόπτων τοῖς χρήζουσι χιτῶνας καί ἱμάτια, δι' ὧν καί ἡ δαιμονιώδης ἀπελαύνεται ψῆξις καί θεϊκή ὄντως ἀντειδάγεται θάληψις»²⁵⁶.

Ο σκοπός της συγγραφῆς των Κατηχήσεων περιλαμβάνεται στο κείμενο της παραβολῆς του Ασώτου υιού. Ως ρήματα θεῖα ο Ιωάννης οφείλει να τα διακηρύττει πρὸς ὅλα τα μέλη της ἀδελφότητος της ιερᾶς Μονῆς του ἁγίου Ιωάννου, ὥστε να ὠφελοῦνται οἱ πάντες. Ὅμως και στην

²⁵⁶ Ἀγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ιερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 193, 10 - 15 & 194, 16 - 41.

περίπτωση που δεν ωφελούνται όλοι οι μοναχοί, αλλά μόνον ένας μικρός αριθμός, ακόμη και αν ωφεληθεί ένα μόνο πρόσωπο, είναι πολύ σημαντικό, γιατί μία ψυχή αξίζει περισσότερο απ' όλο τον κόσμο. Ακόμη και στην χειρότερη των περιπτώσεων όπου δεν ωφελείται κανείς, προτρέπεται ο Ιωάννης να μην σταματήσει τον αγώνα της πνευματικής οικοδομής και τελειώσεως: «Διά τοῦτο γοῦν, κῦρι ἀδελφέ, ὡς ῥήματα θεῖα λοιπόν μή κατόκνει ἐξάδειν ταῦτα τοῖς ὑπό σέ ἀδελφοῖς καί εἵπης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, "τίς ἢ ἐντεῦθεν ὠφέλεια, ἐπεὶ οὐ καρποῦνται τινες"· κἂν γάρ μή πάντες καρπῶνται, πάντως κἂν ὀλίγοι ἐκ τῶν πολλῶν, μᾶλλον δέ κἂν ἓνα ἐκ τῶν πολλῶν ὠφελήσης, καί τοῦτο πολύ, ὅτι καί μιᾶς ψυχῆς, ὡς ἀκούομεν, οὐκ ἀντάξιός ὁ κόσμος. Εἰ δ' ἴσως οὐδεὶς ὁ προσέχων, οὐδεὶς ὁ ἀκούων ἢ ὠφελούμενος, οὐδ' οὕτω σε δεῖ κατοικεῖν καί σιωπᾶν, ἀλλ' ὡς ἄοκνός τις διανομεύς διανέμειν, καθὼς προσετάγης, τό δεσποτικόν σου ἀργύριον τοῖς τραπεζίταις, ὅτε δέ ἤξει ὁ Κύριος τοῦ ἀργυρίου, οἶδεν αὐτός πῶς συλλέξει τό ἑαυτοῦ, σέ δέ ὡς διανείμαντα τοῦτο καί τό ἑαυτοῦ ἐκπληρώσαντα ἀνεύθυνον ἀποδείξει»²⁵⁷.

Στο παρόν σημείο θα αναφερθούμε στην παράδοση του έργου των Κατηχήσεων, όπως καταγράφεται από τον καθηγητή Βασίλειο Κατσαρό²⁵⁸:

«Τὸ μοναδικό, ὅπως εἰπώθηκε, χειρόγραφο πὸν μᾶς παρέδωσε τὸ ἔργο (ὁ κώδικας *paris. suppl. gr. 1317*) ἀνήκε ἀρχικὰ στὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πὸν κατέληξε κάτω ἀπὸ ἄγνωστες συνθήκες στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας. Τὸ χειρόγραφο εἶναι

²⁵⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 430, 85 - 96.

²⁵⁸ Βασιλείου Κ. Κατσαρού, Καθηγητῆ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., *Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου Συγγράμματα. Τόμος στ', Βίβλος των Κατηχήσεων Α'*, έκδ. Ιεράς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2021, σελ. 13 - 15.

περγαμηνό, μικροῦ σχετικὰ σχήματος (διαστάσεων 18,2 x 14,7 ἐκ.) καὶ χρονολογεῖται μὲ ἀσφάλεια στὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 13ου αἰώνα, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ ὁσιος Νεόφυτος ἀκόμη ζεῖ, ἀφοῦ ὑπάρχουν διορθώσεις μὲ τὸ χέρι του πάνω στὸ χειρόγραφο.

Ἡ κατάσταση διατήρησης τοῦ χειρογράφου εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ ἡ γραφὴ του λίαν εὐανάγνωστη. Διακόσμηση παρατηρεῖται μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα στὴν ἀρχὴ τοῦ πίνακα περιεχομένων καθὼς καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου τῶν Κατηχήσεων, ἐνῶ ὁ γραφέας τονίζει συχνὰ τὰ πρωτογράμματα μὲ τὴ μεγαλόσχημη μορφή τους καὶ τοποθετεῖ στὰ περιθώρια τὰ μικρότερα κεφαλαιογράμματα σηματοδοτώντας ἔτσι κάποιες ἀλλαγές στὴ ροὴ τοῦ κειμένου.

Απώλειες φύλλων τοῦ χειρογράφου ἐμφανίζονται σποραδικὰ ἢ καὶ λείπουν ὁλόκληρα τετράδια. Οἱ ἀπώλειες αὐτὲς σημειώνονται στὴν οἰκεία θέση τῆς ἔκδοσης τοῦ κειμένου. Τὰ παλαιογραφικὰ δεδομένα καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς σειρᾶς τῶν τετραδίων ἀντιμετωπίσαμε ἀναλυτικὰ στὴν προηγούμενη ἔκδοση τῶν Κατηχήσεων, ὥστε νὰ γνωρίζουμε τώρα τὴν πραγματικὴ σύσταση τοῦ κώδικα. Ὁ γραφέας τοῦ κειμένου φαίνεται ὅτι ἦταν ἓνας κοντινὸς ἄνθρωπος τοῦ Νεοφύτου. Μὲ μεγαλύτερη πιθανότητα προσανατολιζόμαστε πρὸς τὸν Βασίλειο, πὺν ἐντάσσεται στὸ περιβάλλον τῆς Μητρόπολης Πάφου καὶ τὸν κύκλο τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς.

Ἐνα ἄλλο χειρόγραφο πὺν σώζει κείμενο καὶ τῶν Κατηχήσεων εἶναι ὁ κώδικας ὑπ' ἀριθ. 20 τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου Ὑψηλοῦ Λέσβου. Ἡ ἀξία ὅμως αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου, πὺν ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἀπογράφων, ἔγκειται στὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι ἐκφράζει τὴν προσπάθεια διάδοσης τοῦ ἔργου στοὺς μοναχικοὺς κύκλους, ἀνθολογώντας καὶ ἄλλα κείμενα γραπτοῦ λόγου ἐκτὸς τῶν Κατηχήσεων τοῦ Νεοφύτου».

Εν συνεχεία, ο καθηγητής Βασίλειος Κατσαρός εξετάζει την γλώσσα του έργου των Κατηχήσεων του Αγίου Νεοφύτου. Γράφει²⁵⁹:

«Η εξέταση τῆς γλώσσας τοῦ ἔργου μὲ βάση τὰ κείμενα τῶν Κατηχήσεων ἐκτίθεται ἀναλυτικὰ στὴν ἔκδοση τοῦ 1998, ποὺ περιλαμβάνεται στὸν Β΄ τόμο τῶν Συγγραμμάτων τοῦ Ἐγκλείστου. Στὸ ἐκτεταμένο αὐτὸ τμῆμα ἐκείνης τῆς Εἰσαγωγῆς διαπιστώνονται: ἡ νεοελληνικὴ αἴσθηση τῆς γλώσσας τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, τὰ γλωσσικὰ στρώματα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, μὲ λεξιλόγιο ποὺ διαμορφώνεται μὲ τὴ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ ποικιλότητα, καὶ ἡ συντακτικὴ ἐλευθερία ποὺ ἀγγίζει τὰ ὅρια τῆς δημώδους καὶ τὴν αἴσθηση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Ἐνα πλῆθος ρητορικῶν σχημάτων τοῦ λόγου διανθίζει τὸ κείμενο, ἐνῶ οἱ φωνητικὲς ἀπλοποιήσεις ὀφείλονται προφανῶς στὴν ἐπίδραση τῆς προφορικῆς ἔκφρασης εἴτε τοῦ συγγραφέα εἴτε τοῦ γραφέα ποὺ κατέγραψε στὸ χειρόγραφο τὸ κείμενό του. Τὸ φαινόμενο ἐντοπίζεται καθαρότερα στὴ χρήση τῶν διπλῶν συμφώνων ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς Κυπριακὴ ιδιορρυθμία. Στὴν παρούσα, ὡστόσο, ἔκδοση ἀποφάσισα νὰ διατηρήσω στὸ κείμενο τὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία καὶ νὰ μεταθέσω στὸ ὑπόμνημα αὐτὲς τὶς ἐλάχιστες ιδιοτυπίες.

Στὴ μορφολογία διαπιστώνεται ἡ ἀνάμειξη τῆς παραδοσιακῆς καὶ νεοελληνικῆς γραμματικῆς τυπολογίας. Παρατηροῦνται διπλοτυπίες, ἀποκλίσεις στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ὀρθῆς γραφῆς τῶν πνευμάτων, τῶν τόνων καὶ τῆς ἔγκλισής τους. Ἐκτιμᾷ κανεὶς τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα ποὺ γνωρίζει τόσο τὰ μυστικὰ τῆς ρητορικῆς τέχνης, τῶν σχημάτων ἔννοιας, ἡχητικῆς χρήσης τοῦ λόγου καθὼς καὶ τῶν σχημάτων θέσεως καὶ συνδέσεων σὲ μίᾳ μεγάλῃ ἔκταση καὶ πολυπλοκότητα. Ὅλα τοῦτα δὲν λειτουργοῦν ἐνάντια

²⁵⁹ Βασιλείου Κ. Κατσαρού, Καθηγητὴ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., *Αγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου Συγγράμματα. Τόμος στ΄, Βιβλὸς των Κατηχήσεων Α΄*, ἐκδ. Ἱεράς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2021, σελ. 15 - 16.

στή δυναμική τοῦ ρυθμικοῦ λόγου ποὺ ἐφαρμόζεται στὴν ὁμιλητικὴ τέχνη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἀντιθέτως ἀπηχοῦν τὴν πίστη στὴν εὐρύτατη χρυσοστομικὴ παράδοση ποὺ τείνει νὰ μετατρέψει τὸν λόγο σὲ μουσικὴ εὐφημὴ ἔκφραση στ' ἀντιὰ τῶν ἀκροατῶν του. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προσδίδουν στὸ ἔργο τοῦ Νεοφύτου μία γνήσια λογοτεχνικὴ ἱκανότητα αὐτοδίδακτου δημιουργοῦ, ποὺ μᾶς προκαλεῖ αἴσθηση θαυμασμοῦ γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα ἑνὸς ὀγκώδους συγγραφικοῦ ἔργου, μέσα στὸ ὁποῖο καίρια θέση κατέχουν οἱ *Κατηχήσεις*».

Πρόβλημα σοβαρὸ γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν *Κατηχήσεων* τοῦ Νεοφύτου ἀποτελεῖ τὸ ἐρώτημα ἀν τὸ συγκεκριμένο ἔργο εἶναι ενιαίον, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, ἀν, δηλαδή, εἶναι συνεχόμενο σύγγραμμα ἢ ἀν συγκροτεῖται σὲ ενιαίον σῶμα με διαδικασίαν τμηματικῆς ἐνσωμάτωσης τῶν ἐπὶ μέρους *Κατηχήσεων* σὲ ενιαίον σύνολο. Δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο ποὺ συντάχθηκε με συνεχόμενους λόγους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἀπὸ τὸν Ἐγκλείστο, ἀλλὰ ἀπὸ διαφορετικὰ κείμενα ποὺ συντάχθηκαν κατὰ καιροὺς καὶ στὸ τέλος ὁ Ἅγιος τα συνέλεξε σὲ ἓνα ενιαίον *corpus*. Ἐπομένως, δύο προβλήματα δημιουργοῦνται στὴν προκειμένη περίπτωσι ἀπὸ τὴν μίαν τὸ χρονολογικὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας τῶν *Κατηχήσεων* καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ χρονολογικὸ πρόβλημα τῆς σύνθεσιν τοῦ υλικοῦ σὲ ενιαίον βιβλίον, σύμφωνα με τὴν παράκληση τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Νεοφύτου καὶ ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Κουτζοβέντη Ἰωάννη²⁶⁰.

Ὁ Βενέδικτος Εγγλεζάκης²⁶¹, προσπαθώντας νὰ χρονολογήσῃ τὴν «*Κατήχησιν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*», καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι

²⁶⁰ Αγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Βίβλος τῶν Κατηχήσεων, Συγγράμματα - Εἰσαγωγή*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 84.

²⁶¹ Βενεδίκτου (Ἀρχιμανδρίτου Παύλου) Εγγλεζάκη, *Ἀνέκδοτος Κατήχησις τοῦ οσίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου εἰς τὴν ἁγίαν μεταμόρφωσιν*, Θεολ. 44 (1973) σελ. 698 - 699.

επειδή ο Ιωάννης δεν μνημονεύεται ως ηγούμενος στη «Θεοσημία» που χρονολογείται στο 1198 και οι Κατηχήσεις προηγούνται της Τυπικής Διαθήκης (1214), αφού αναφέρονται στον σχετικό κατάλογο των συγγραμμάτων του Αγίου, συνεπώς οι Κατηχήσεις συντέθηκαν σε ενιαίο corpus μεταξύ των ετών 1198 - 1214, post και ante quem. Βέβαια, ο Νεόφυτος ενώ εκφράζει δισταγμούς για τη συγγραφή των λόγων των κατηχήσεων, με την χάρη του Θεού και τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος, προχώρησε στην τελική σύνταξη του έργου²⁶².

Προφανώς, πρόκειται για συμπληρωματικά κείμενα των προηγούμενων Κατηχήσεων που ο Νεόφυτος είχε κατά καιρούς συνθέσει για τις ανάγκες των μοναχών της Μονής Εγκλείστρας. Χρονικά είναι δύσκολο να καθοριστεί ο χρόνος της συγγραφής της καθεμιάς Κατήχησης όπως τελικά συμπεριλήφθηκαν στο πρώτο και δεύτερο βιβλίο του Εγκλείστου²⁶³. Το βέβαιο στοιχείο αναφοράς είναι το γεγονός ότι το 1214 στην Τυπική Διαθήκη του Νεοφύτου, αναφέρεται και η συγκρότηση της βίβλου των κατηχήσεων. Επίσης, με βεβαιότητα μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι Κατηχήσεις συντάχθηκαν από τον Νεόφυτο στον χώρο της Εγκλείστρας, όπως το σύνολο των συγγραμμάτων του.

Ο Πρόλογος του έργου είναι μια συντακτική παρέμβαση του Νεοφύτου για να ανταποκριθεί στο αίτημα του αδελφού του Ιωάννη και να συνδέσει τις είκοσι τρεις Κατηχήσεις, οι οποίες καλύπτουν σχεδόν ολόκληρο τον κύκλο του ενιαυτού.

Προβλ. του ίδιου, *Είκοσι Μελέται διά την Εκκλησίαν της Κύπρου (4ος έως 20ός αιών)*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2002, σελ. 223 - 228.

²⁶² Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 194.

²⁶³ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Το συγγραφικόν έργον του αγίου Νεοφύτου*, Λευκωσία 1958, σελ. 159 - 160.

Στην πρώτη Βίβλο των Κατηχήσεων, η Κατήχηση Α' είναι σύντομος και ελλιπής λόγος στην Κυριακή των Αγίων Πατέρων προ της Χριστού Γεννήσεως, το ίδιο και η Κατήχηση Β' αναφέρεται στη Γέννηση του Ιησού και είναι και αυτή, επίσης, ελλιπής. Η Κατήχηση Γ' αναφέρεται στην περιτομή του Ιησού, η Δ' στην Υπαπαντή, η Ε' στον Αρχάγγελο Γαβριήλ και τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Η Κατήχηση Η' περιλαμβάνει την παραβολή του αμπελώνα, η Ι' την εβδομάδα των Βαΐων, η ΙΑ' την Κυριακή των Βαΐων και «την ξηρανθείσαν συκήν», η ΙΒ' τον λόγο του Χρυσοστόμου περί Αναστάσεως και η ΙΔ' την Ανάληψη του Χριστού. Η ΙΖ' αναφέρεται στους αγίους και πανευφήμους Αποστόλους, η ΙΘ' στην Μεταμόρφωση, η Κ' στην Κοίμηση της Θεοτόκου, η ΚΑ' στην αποτομή της κεφαλής του Προδρόμου, η ΚΒ' στο Γενέθλιον της Θεοτόκου, η ΚΓ' στα Εισόδια της Θεοτόκου.

Στο δεύτερο Βιβλίο των Κατηχήσεων, η Κατήχης ΣΤ' αναφέρεται στον όρκο, στη φιλαργυρία και στις γραφικές περί αυτών μαρτυρίες και η Κατήχηση ΙΑ' στους ένδεκα μαθητές. Τέλος, η Κατήχης ΛΑ' αναφέρεται στην παραβολή του Φαρισαίου και του Τελώνη και η ΛΒ' στην παραβολή του Ασώτου.

Αυτό που πρέπει να υπογραμμισθεί είναι ότι ο κύκλος του Κυριακοδρομίου προσφέρεται για ερμηνεία συγκεκριμένων Ευαγγελικών διηγήσεων, οι οποίες διαβάζονται στις αντίστοιχες εβδομάδες ή Κυριακές, σύμφωνα με τα βυζαντινά Ομιλιάρια, ενώ οι Κατηχήσεις εστιάζουν την προσοχή τους και στην ανάπτυξη μοναστικών αρετών, όπως φαίνεται από το περιεχόμενο των τίτλων²⁶⁴.

Μερικά αποσπάσματα μαρτυρούν τον πλούτο και το πλήθος των νοημάτων του Οσίου πατρός και σε αυτό του το έργο:

²⁶⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 189 - 192.

«...τά εἰκότα ἐν τῇ ἀμπέλῳ ταύτῃ νηστεία ἐργασώμεθα, ἤγουν καθαρίσωμεν λογισμούς, ἀροτριάσωμεν νηστείαις, σκάψωμεν γονυκλισίαις, κλαδεύσωμεν περισσείας βρωμάτων, ἀνασπάσωμεν παραφυάδας, ἐννοίας ἀνωφελεῖς, καί ρίψωμεν ἔξω· ἐάν γάρ ἐργασώμεθα οὕτως, καρπὸν πάντως ἐντεῦθεν δρεψόμεθα κάλλιστον καί "ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς" τοιαύτης "ἀμπέλου" πιόμεθα καί εὐφρανεῖ καρδίαν ἡμῶν καί ἰλαρύνει "πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ", καθὼς λέγει Δαβίδ»²⁶⁵. «Ἐκπέμπει γάρ ἐν τῇ καρδίᾳ βέλη ὁ πονηρός, ποτέ μὲν ἐξ ὀράσεως, ἐκ τοῦ βλέπειν κακῶς καί τρωθῆναι "κάλλους ἐπιθυμία", ποτέ δέ ἐξ ἀκοῆς, ἐκ τοῦ ἀκούειν τὰ βλαβερά, ποτέ δέ ἀπό γεύσεως, ἐκ πολυσίτου διαίτης καί τρυφηλοῦ, ποτέ δέ ἐξ ἀφῆς, ἐκ τοῦ κρατῆσαι κακῶς ἢ ἐκ τοῦ κλέψαι καί πλεονεκτῆσαι καί ἀρπάξαι τὰ ἀλλότρια ἢ ἐκ τοῦ τύψαι ἀδίκως καί ἀνηλεῶς»²⁶⁶.

Μέσα στην βίβλο των Κατηχήσεων του αγίου Νεοφύτου, εκτός από τις δύο τελευταίες που αναφέρονται κατ' εξοχήν στις παραβολές του Τελώνου και Φαρισαίου και του Ασώτου, και συγκεκριμένα σε τέσσερις Κατηχήσεις, 6η, 8η, 31η και 55η, χρησιμοποιούνται ορισμένα στοιχεία από τις παραβολές του Κυρίου, με απώτερο στόχο αφενός μεν να τονισθεί η αξία της μετανοίας και αφετέρου να ενδυναμωθούν οι μοναχοί της περιώνυμης Μονῆς του Κουτσοβέντη αλλά και οι αναγνώστες του Αγίου στον πνευματικό τους αγώνα. Μέσα από τα παραδείγματα του Ασώτου, του Τελώνου, της πόρνης, του ληστή, τονίζεται η αξία της μετανοίας, ούτως ώστε, «μετά καθαροῦ συνειδότος», να προσέρχεται ο μοναχός και ο κάθε άνθρωπος για να μετάσχει στα άχραντα μυστήρια. Πιο κάτω, στο

²⁶⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 232 - 233, 41 - 48.

²⁶⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 239, 17 - 24.

ίδιο κείμενο, αναφέρει και την περίπτωση του Ασώτου υιού για να δείξει πως η προς Θεόν αξία επιστροφής, μετά την συναίσθηση των λαθών μας και την ειλικρινή μας μετάνοια και μεταβολή, είναι μνήμη αγαθή και ζήλος αγίων δούλων Θεού, για να συμμετάσχουμε της Δεσποτικής χαράς και να γίνουμε κοινωνοί του ευχαριστιακού δείπνου. Στην 6η και 8η Κατήχηση, ο άγιος Νεόφυτος χρησιμοποιεί στοιχεία των παραβολών των εργατών του αμπελώνα και των ζιζανίων για να δείξει το κάλλος της νηστείας²⁶⁷.

Ολοκληρώνεται η αναφορά στις Κατηχήσεις του εμπνευσμένου ρήτορος και συγγραφέως Αγίου Νεοφύτου, με την εξέταση από τον καθηγητή Βασίλειο Κατσαρό ενός ακόμη προβλήματος. Γράφει ο καθηγητής²⁶⁸:

«Τὸ δεύτερο ζήτημα πὸν ἀνακύπτει εἶναι ἡ δῆθεν, κατὰ τὴ γνώμη μου, παράλειψη μίας Κατήχησης μεταξὺ τῆς 16ης καὶ 17ης καὶ ἡ ἀναπλήρωσή της μὲ τὸν ἀνεξάρτητο "Λόγον εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα", προκειμένου νὰ συμπληρωθεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν 24 ἀναφερομένων Κατηχήσεων στὸν κολοφῶνα τῆς πρώτης Βίβλου.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκδοση 1998 τῶν Κατηχήσεων ὁ συνάδελφος Ἰ. Στεφανῆς σὲ προφορική συζήτηση μοῦ ἀνακοίνωσε ὅτι δὲν πρόσεξα ἰδιαίτερα τὰ δεδομένα στὸ "φαινομενικὰ ἔμμετρο" ἐπίγραμμα πὸν κατακλείει ὡς κολοφῶνας τὴν πρώτη Βίβλο τῶν Κατηχήσεων, ὅπου μνημονεύεται ὁ ἀριθμὸς τῶν 24 Κατηχήσεων, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὶς

²⁶⁷ π. Επιφανίου Παπαντωνίου, *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο και την πατερική ερμηνευτική παράδοση*, Μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019, σελ. 48.

²⁶⁸ Βασιλείου Κ. Κατσαρού, Καθηγητή Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., *Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου Συγγράμματα. Τόμος στ', Βίβλος των Κατηχήσεων Α'*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2021, σελ. 19 - 32.

σημειώσεις του γραφέα στο ἄνω περιθώριο τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου ἀπαριθμοῦνται 23 Κατηχήσεις, μὲ συνέπεια ὁ ἀναφερόμενος συνολικὸς ἀριθμὸς νὰ ὑπολείπεται κατὰ ἓνα κείμενο λιγότερο. "Ἐπρεπε", κατὰ τὸν Ἰ. Στεφανῆ, "νὰ εἶχε δοθεῖ ἀπὸ τὸν ἐκδότη μεγαλύτερη προσοχή στο πρόβλημα ποὺ ἀντιμετωπίζεται ἐδῶ, γιὰ τὸ ὁποῖο μόνο ἓναν ἀπρόσμενα λακωνικὸ ὑπαινιγμὸ βρίσκει κανεὶς στὴν εἰσαγωγή (σ.133), ὅπου ἀπλῶς ἀναφέρεται ἓνας Λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κτλ., κείμενο ποὺ δὲν ἀνήκει ὀργανικὰ στὶς Κατηχήσεις".

Ἡ ἐπιχειρηματολογία ποὺ ὁδήγησε τὸν Ἰ. Στεφανῆ νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη τῆς συμπλήρωσης τῆς "ἐλλείπουσας" Κατήχησης στο corpus μὲ τὴν ἔνταξη ἀργότερα τοῦ "Λόγου εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα" εἶναι φαινομενικὰ αἰτιολογημένη, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα μετέωρη. Στηρίζεται στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α) Ἡ ἔνδειξη ὅτι οἱ "Κατηχήσεις φέρουν ἀριθμοὺς γραμμένους στο ἄνω περιθώριο τοῦ φύλλου, ὅπου κάθε φορὰ συμβαίνει νὰ ἀρχίζει τὸ ἀντίστοιχο κείμενο", ἀποτελεῖ ἐπιχείρημα βασικὸ γιὰ ἀκολουθία τοῦ ἀριθμοῦ καὶ μὲ βάση τὸ γεγονὸς ἐπίσης τῆς ἀναγραφῆς στο κάτω περιθώριο τοῦ φ.84r "+ ζῆτει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου λόγον εἰς ἀγίαν Ἡ καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα" ἐνισχύεται ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἀπουσία ἑνὸς κειμένου Κατηχήσεως, ποὺ ἀναπληρώνεται μὲ ἓναν ξεχωριστὸ Λόγο, ἀναφερόμενο στο θέμα.

β) Τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὴν ἐπικεφαλίδα τῆς Κατήχησης 16 (ιζ' κατὰ τὸν γραφέα τοῦ ἐμφατικοῦ ἐπιρρήματος) "καὶ αὐθις περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος", ἐπίρρημα ποὺ συνδέει τὸ κείμενο μὲ τὸν "Λόγον εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα", ἐπειδὴ δὲν γίνεται πρὶν σὲ καμία ἀπὸ τὰς 15 ἐπικεφαλίδες "ἀναφορὰ στο θέμα", γεγονὸς ποὺ συμβαίνει "στὴν ἀρχὴ τοῦ μετακινούμενου λόγου τῆς Πεντηκοστῆς".

γ) Ὅτι θὰ ὑπῆρχαν δύο Κατηχήσεις, μία γιὰ τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς (ὡς 16η Κατήχηση) καὶ μία γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (ιζ' Κατήχηση)

"δὲν πρέπει φυσικὰ νὰ μᾶς ξενίζει, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι διπλὴ (Κυριακὴ καὶ Δευτέρα)".

δ) Ὅτι "ἡ μετάθεσις τοῦ πρώτου λόγου τῆς Πεντηκοστῆς στὸ τέλος τοῦ κώδικα εἶχε φαίνεται ὡς συνέπεια τὴν ἀποσιώπησίν του στὸν πίνακα περιεχομένων (Β', σ. 189 - 190), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ συμφωνοῦν οἱ ἀριθμοὶ καὶ τοῦ πίνακα (σ. 190) ἀπὸ τὸ ις' καὶ κάτω ...".

Ἄς δοῦμε τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ ξεκινώντας ἀπὸ τὸ τελευταῖο μὲ ἀντίστροφη πορεία:

1) Ὁ Ἰ. Στεφανῆς (καὶ ἀργότερα ὁ Γ. Χριστοδούλου) ὑποθέτει τὴν "μετάθεσιν" τοῦ Λόγου στὸ τέλος τοῦ κώδικα καὶ τὸν μεταφέρει στὴ σειρὰ τῶν κειμένων τῶν Κατηχήσεων. Ἡ ἀποκοπὴ ὅμως καὶ ἡ ἀνεξάρτητη γραφὴ τοῦ Λόγου ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν Κατηχήσεων πιστοποιεῖται ἀπὸ τὰ παλαιογραφικὰ δεδομένα. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τῶν Κατηχήσεων (φ. 211v) ὁ γραφέας ἀφήνει ἄγραφο τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ φύλλου. Αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὸ κενό γιὰ νὰ ἀντιγράψει τὸν Λόγο ὡς συνέχεια τῶν Κατηχήσεων, ἀφοῦ στὸ χειρόγραφο δὲν ὑπάρχει κενὸ ἀνάμεσα στὸ τέλος μιᾶς Κατηχήσεως καὶ στὸν τίτλο καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου τῆς ἐπόμενης. Στὸ ἀρχικὸ σῶμα ὁ γραφέας εἶχε μπροστὰ του τὴν συνέχεια τῶν κειμένων. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὴν Κατήχησις ις', ὅπου μεταξὺ τῶν φύλλων 84 - 85 δὲν ἐξέπεσε φύλλο, ἢ ἐπικεφαλίδα τῆς Κατήχησης περιέχεται στοὺς στίχους 16 - 19 τοῦ ἰδίου φύλλου, καὶ ἀκολουθοῦν ἀμέσως οἱ πέντε πρῶτοι στίχοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου· συνεπῶς δὲν ἔχουμε ἐδῶ κανένα κενό. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἐξέπεσε ὁλόκληρο τετράδιο ἢ ἓνα μόνο φύλλο μεταξὺ τῶν φφ. 212v καὶ 213r, εἶναι γεγονὸς ὅτι μᾶς λείπει ἡ ἀρχὴ τοῦ κειμένου τοῦ "Λόγου" ποὺ θὰ ἔλυνε ἴσως καθοριστικὰ τὸ ζήτημα.

2) Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ "Λόγος" ἀποτελεῖ ἓνα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν Κατηχήσεων κείμενο πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι προτάσσεται ἐπιστολὴ πρὸς κάποιον (γνωστό τους) παραλήπτη, ποὺ ζήτησε ἀπὸ τὸν Νεόφυτο νὰ τοῦ γράψει ἀναλυτικὰ ἓναν Λόγο γιὰ τὴν Πεντηκοστὴ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα·

καὶ αὐτὸ πράττει ὁ συγγραφέας. Αὐτὴ ἡ δομὴ τοῦ κειμένου ἐνοποιεῖ τὴ γιορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σὲ μία καὶ μόνο θεματικὴ πὺν προέχει ἡ πανήγυρις τοῦ συνεορτασμοῦ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴ καὶ ἡ ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Σὲ ποιά ἀπὸ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες Κατηχήσεις, ἐκτὸς τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας, ὑπάρχει συνοδευτικὴ ἐπιστολὴ, ὥστε ἡ 16ῃ Κατήχησις νὰ ἀναπληρωθεῖ μὲ ἓνα τέτοιας δομῆς κείμενο; Δὲν εἶναι ἐξάλλου ἀποδεκτό, μὲ τοὺς ὅρους τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους, νὰ βαφτίζουμε τὸν "Λόγο", δηλαδὴ ἓνα ἐκτενὲς ρητορικὸ κείμενο, ὡς Κατήχησις. Ἄλλο Λόγος, ἄλλο Κατήχησις, δηλαδὴ ἓνα σύντομο καὶ περιεκτικὸ κείμενο, πὺν περιορίζεται ἀπὸ τὴν πίεσις τοῦ ἐλάχιστου χρόνου ἐκφώνησής του, χωρὶς νὰ δυσανασχετεῖ τὸ ἀκροατήριον, γιὰ τὸ ὅποιο ὁ Νεόφυτος φροντίζει συχνὰ νὰ μὴν κάνει κατάχρησις τοῦ χρόνου μὲ τὴ μακρηγορία. Πόσες καὶ ποιές Κατηχήσεις ἔχουν τὴν ἔκτασις τοῦ προκειμένου Λόγου; Ὁ Λόγος καὶ στὴ διατηρημένη μορφὴ του ἔχει δυσανάλογη ἔκτασις ἀπὸ τὴ συνήθη ἔκτασις τῶν Κατηχήσεων, γιὰ αὐτό, ὡς Λόγος, δὲν ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τους.

Ἄλλωστε ἡ δομὴ τοῦ συνόλου τῶν Κατηχήσεων πειθαρχεῖ ἀπόλυτα στὴ δομὴ τῶν Βυζαντινῶν Ὁμιλιαρίων στὶς Κυριακὰς τοῦ ἔτους, στὴ διάταξις τῶν ὁποίων δὲν περιέχεται σὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ διπλὴ ἀναγραφὴ γιὰ τὴν Πεντηκοστὴ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ ἡ θεματολογία τους εἶναι ταυτόσημη. Σύμφωνα, συνεπῶς, μὲ τὰ κλασσικοῦ τύπου Κυριακοδρομία, οἱ Κατηχήσεις ἀκολουθοῦν πιστὰ τὴ διάταξί τους:

α' Κυριακὴ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως (ἀριθ. Κατηχήσεως 2)

β' Κυριακὴ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως (ἀριθ. Κατηχήσεως 3)

γ' Κυριακὴ τῆς ἀγίας Περιτομῆς (ἀριθ. Κατηχήσεως 4)

δ' Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν (ἀριθ. Κατηχήσεως 5)

ε' Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν (ἀριθ. Κατηχήσεως 6)

ς'- ια' Κυριακὰς α', β', γ', δ', ε', ς' τῶν Νηστειῶν (ἀριθ. Κατηχήσεων 7 -

ιβ' Κυριακή τοῦ Πάσχα (ἀριθ. Κατηχήσεως 13)

ιγ' Εἰς τὴν Μεσοπεντηκοστὴν (ἀριθ. Κατηχήσεως 14)

ιδ' Εἰς τὴν Ανάληψιν (ἀριθ. Κατηχήσεως 15)

ιε' Κυριακή τῶν Πατέρων (ἀριθ. Κατηχήσεως 16)

ις' Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς (ἀριθ. Κατηχήσεως 17)

ιζ' Τῶν ἁγίων Αποστόλων (ἀριθ. Κατηχήσεως 18) κ.ο.κ., ἀλλὰ σημαντικό ἐῖναι τὸ ὄριο τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Αποστόλων.

Πουθενὰ δὲν ὑπάρχει στὰ Κυριακοδρόμια ξεχωριστὸς Λόγος γιὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφοῦ συννύπάρχουν στὴ θεματολογία τῆς Πεντηκοστῆς οἱ ἀναφορὲς στὴν Ἁγία Τριάδα καὶ στὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀσματικὴ ἀκολουθία τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ταυτίζεται μὲ αὐτὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

3) Λόγος γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα γίνεται ἀρκετὰ στὴν Κατήχηση ις'. Συνεπῶς, ἡ φράση "προεῖπομεν συνημμένως σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῶ" τοῦ "Λόγου εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα" ἀναφέρεται στὴν προϋπαρξὴ λόγου στὸ κείμενο αὐτῆς τῆς Κατηχήσεως καὶ θὰ μπορούσε νὰ συνεισφέρει διπλά, τόσο στὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς καὶ τοῦ κειμένου τοῦ Λόγου εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν παραλήπτη τῶν Κατηχέσεων, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ προκείμενος Λόγος ἀποτυπώθηκε γραπτῶς καὶ ἐπισυνάπτεται "συνημμένως" ὡς συμπληρωματικὸς στὸ ἴδιο χειρόγραφο ποὺ ἀπεστάλη πρὸς τὸν Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος θὰ ζητήσει πιθανότατα καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ αἶτημά του νὰ τοῦ σταλεῖ χωριστὰ ἓνα ἀναλυτικότερο κείμενο, πέρα ἀπὸ τὸ ἴδιο θεματικὰ κείμενο γιὰ τὴν Πεντηκοστὴ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ποὺ ὑπάρχει ἤδη στὸ σῶμα τῶν Κατηχέσεων.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμφατικὸ ἐπίρρημα "αὐθις" δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ κείμενο τοῦ Λόγου, γιατί τὸ "αὐθις" ἀναφέρεται στὴ συνέχεια τῶν θεμάτων ποὺ περιέχονται στὸ ἴδιο κείμενο τῆς Κατήχησης ις', ὅπου μαζί μὲ τὰ θέματα περὶ Ἁγίας Τριάδος (Πατὴρ, Υἱός, Πνεῦμα) καὶ περὶ ἀγάπης συννύπρχει καὶ ἡ ἑκθεση περὶ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπου γίνεται σύντομος καὶ

περιεκτικὸς ὁ λόγος στὸ γενικότερο πλαίσιο τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο συναντοῦμε, ἐκτὸς τῆς Κατηχήσεως ις', ἄλλες 4 φορές τὴ χρήση τοῦ "αὐθις" στὶς ἐπικεφαλίδες τῶν Κατηχήσεων. Στὸ μὴ ἀριθμούμενο κείμενο ποὺ τιτλοφορεῖται "πρόλογος" συννυπάρχουν μέσα στὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς καὶ θέματα κοινότυπων νοουθεσιῶν ποὺ ἀπαντῶνται στὴ δομὴ ὅλων τῶν Κατηχήσεων. Γίνεται συνεπῶς καὶ ἀνάπτυξη τοῦ "καλῶς καὶ κατὰ Θεὸν ἄρχειν" καὶ "αὐθις" τοῦ "καλῶς ἄρχεσθαι καὶ ὑπέικειν". Τὸ ἴδιο συμβαίνει δύο φορές καὶ στὴν Κατήχηση ἀριθ. 25, ὅπου στὴν ἐπικεφαλίδα γίνεται λόγος "... περὶ τοῦ ἀρχαίου καλοῦ" καὶ "αὐθις περὶ τοῦ ἀρχαίου κακοῦ, εἶτα περὶ τοῦ νέου καλοῦ καὶ αὐθις πάλιν περὶ τοῦ νέου κακοῦ". Τὸ ἐπίρρημα "αὐθις" λειτουργεῖ ὡς συνδετικὸ στὴν ἄμεση ἀκολουθία τῶν θεμάτων ποὺ περιέχονται στὸ ἴδιο κείμενο τῆς Κατήχησης. Ἀλλὰ καὶ στὴν Κατήχηση ἀριθ. 50 γίνεται λόγος γιὰ ἀμεσότατη λειτουργία τοῦ ἐπιρρήματος ἐντὸς τοῦ κειμένου τῆς Κατηχήσεως: "τοῦ αὐτοῦ καὶ αὐθις περὶ τῆς ἀγίας σοφίας ἀποφθεγμάτων".

4) Ὁ γραφέας τοῦ χειρογράφου σημειώνει τὴν ἀκολουθία τῶν Κατηχήσεων ἐκ τῶν ὑστέρων σὲ ἓνα συνεχόμενο *corpus*, στὸ ὁποῖο δὲν καταγράφεται ἐντὸς κειμένου τῶν ἐπικεφαλίδων καμία ἀναφορὰ στὸ κείμενο τῶν σημειώσεων ποὺ προστέθηκαν στὸ ἄνω περιθώριο τῶν φύλλων. Ἀπεναντίας ὑπάρχει ἀπόλυτη ταύτιση μὲ τὴ σειρά τῶν ἐβδομάδων ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ σύγχρονα βυζαντινὰ Κυριακοδρομία, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν μὲ τὴν Κυριακὴ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως. Ὁ γραφέας τοῦ χειρογράφου ἀρχίζει τὴν ἀρίθμηση τῶν Κατηχήσεων μὲ βάση τὴ σειρά τῶν Ὁμιλιῶν καὶ τοποθετεῖ τὴν α' Κατήχηση παράλληλα μὲ τὴν ἀρχὴ τῶν ὁμιλιῶν στὴν τάξη τῶν Κυριακοδρομιῶν. Αὐτὸν τὸν τρόπο ἐφαρμόζει πιστὰ ἕως τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀκολουθῶς μπερδεύεται καί, ἀντὶ νὰ καταγράψει ὡς ις' Κατήχηση τὴν ἑορτὴ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, ὅπως κανονικὰ συνεχίζεται ἡ σειρά τῶν Ὁμιλιῶν, τοποθετεῖ τὴν ἀρίθμηση ιη'

στο κείμενο τῆς Κατήχησης πὺν ἀναφέρεται στὴν ἐορτὴ αὐτὴ. Καὶ ὁμῶς στὴν ἀκολουθία τῆς ἀντιστοιχίας Κυριακοδρομιῶν καὶ Κατηχήσεων δὲν παρουσιάζεται προηγουμένως κανένα κενό. Ἡ σημείωση "+ζήτει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου λόγον εἰς τὴν ἀγίαν Ἡ καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα" προστίθεται ἀπὸ τὸν γραφέα, ὅταν συνειδητοποιεῖ τὸ δικό του λάθος πὺν προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῶν Κυριακοδρομιῶν καὶ τῶν Κατηχήσεων σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο, μεταξὺ τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῆς ἐορτῆς τῶν ἀγίων Ἀποστόλων. Τὴ διατάραξη αὐτὴ ἀσφαλῶς καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν ἀναπληρώσουμε ἐμεῖς σήμερα μὲ τὴ μετατόπιση ἐνὸς ἀνεξάρτητου Λόγου στὴ θέση ἐνὸς ὑποτιθέμενου κενοῦ.

Ἡ διατύπωση τοῦ κειμένου τῆς προσθήκης τοῦ γραφέα στὸ κάτω περιθώριο τοῦ φύλλον "+ζήτει κλπ." δὲν ὑπονοεῖ τίποτ' ἄλλο παρὰ ὅ,τι καλοῦμε καὶ σήμερα μὲ τὰ παραπεμπτικὰ "Βλ. καὶ" ἢ "Πρβλ." ὡς παράλληλη ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν γιὰ τὸ θέμα (καὶ ὅχι τῶν ἀκροατῶν) τοῦ κειμένου· γιὰ τοὺς "κατηχουμένους" ἔχει γίνεи ἤδη ὁ συνοπτικὸς λόγος πὺν ἀπαιτοῦσε ὁ τίτλος τῆς συγκεκριμένης Κατήχησης. Ἡ σημείωση ἐπίσης πὺν προστίθεται ἀπὸ τὸν ἴδιο γραφέα στὸ περιθώριο τοῦ φ. 213r "+Κυ(ριακὴ) τ(ῆς) ἀγ(ίας) Ἡ. Λόγος εἰς Ἁγ(ιον) Πν(εῦμα)" δὲν περιέχει, ὅπως σὲ ὅλες τὶς προσθήκες τοῦ ἰδίου γραφέα γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ καὶ τὴν ἀρίθμηση τῶν Κατηχήσεων, τὴ λέξη "Κατήχησης", ἐπεὶδὴ ὁ ἴδιος ὁ γραφέας γνωρίζει ὅτι ὁ Λόγος, ἂν καὶ ἔχει ἀναπτυγμένη ταυτόσημη θεματολογία μὲ τὴν Κατήχηση ις', δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς Κατήχηση· γι' αὐτὸ δὲν τὸ σημειώνει. Ἡ σημείωση ἔχει τὴν ἐννοια τῆς προσθήκης - πληροφορίας γιὰ τὸ ἴδιο θέμα καὶ ὅχι ἀναπλήρωση ὑποθετικῆς ἔλλειψης. Ἐνα γραφικὸ σφάλμα τοῦ γραφέα δημιούργησε τὸ ἀνύπαρκτο ζήτημα τοῦ κενοῦ μιᾶς κατήχησης πὺν ἔπρεπε "δῆθεν" νὰ ἀναπληρωθεῖ μὲ ἓνα ταυτόσημο κείμενο Λόγου ἐκτεταμένου καὶ ἀναντίστοιχου μὲ τὴ συνήθη σύντομη δομὴ τῶν Κατηχήσεων.

Ἄν προσέξει κανεῖς τὴ συμπλήρωση ἐκ τῶν ὑστέρων στὸ περιθώριο τοῦ φύλλου 1r τῆς ἀρίθμησης (μὲ ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς) τῶν Κατηχήσεων, ὁ ἀριθμὸς β' ἐμφανίζεται δύο φορές: μία ἔναντι τοῦ στίχου 10 καὶ ἄλλη ἔναντι τοῦ στίχου 13. Ἄν ἡ σημείωση τοῦ πρώτου β' ἀντιστοιχεῖ στὴν Κατήχηση α' τῆς ἀρίθμησης τοῦ γραφέα, τότε ἡ μετάθεση τῆς ἀρίθμησης ἀποκαθιστᾷ τὴν κανονικὴ μέτρηση τῶν 24 κειμένων, ἀφοῦ δὲν συναριθμεῖται τὸ πρῶτο κείμενο ποὺ ἐπιγράφεται "Πρόλογος κλπ.", ὅμως στὴν οὐσία καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ μία Κατήχηση. Μία Κατήχηση ποὺ διαβάζεται, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες, ὅπως δηλώνει ἡ φράση "Εὐλόγησον, πάτερ". Γιατὶ καὶ αὐτὸ τὸ κείμενο εἶναι "κατηχητικοῦ" περιεχομένου, ἀφοῦ περιλαμβάνει τὰ θέματα "περὶ τοῦ ἄρχειν", ποὺ ἀφορᾷ τὸ πρόσωπο τοῦ παραλήπτη, ἀλλὰ καὶ "περὶ τοῦ ἄρχεσθαι", ποὺ ἀναφέρεται στοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς του. Ἡ δομὴ τοῦ πρώτου αὐτοῦ κειμένου ἔχει τὴν ἴδια δομὴ μὲ τὴν τελευταία Κατήχηση τῆς Β' Βίβλου ποὺ κλείνει τὸν κύκλο τῆς ὅλης βίβλου τῶν Κατηχήσεων. Σ' αὐτὴ τὴν Κατήχηση περιέχονται δύο θέματα ("Περὶ τοῦ ἀσώτου" καὶ "Περὶ μετανοίας"), καθὼς καὶ μία ἐπιστολή, ὅπως συμβαίνει καὶ στὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο τῶν Κατηχήσεων, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι στὴν τελευταία Κατήχηση ἡ ἐπιστολὴ ἔπεται. Θὰ μπορούσε ἡ τελευταία Κατήχηση νὰ ἐπιγραφεῖ "Ἐπίλογος" καὶ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι τὸ σχέδιο τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος τῆς σύνταξης τοῦ corpus τῶν Κατηχήσεων ἀρχίζει μὲ μία ἐπιστολὴ καὶ τελειώνει μὲ μία ἐπιστολή. Συμπερασματικὰ θεωρῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει κανεῖς λόγος, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ τὸ ἐναρκτήριο κείμενο ὡς Κατήχηση.

Ἡ λύση τοῦ ζητήματος τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν 24 Κατηχήσεων τῆς Α' Βίβλου προσφέρεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πραγματικὴ παράδοση τοῦ κειμένου στὸ χειρόγραφο, ἓνα ζήτημα ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν γραφέα ποὺ ἔγραψε καὶ τὶς προσθήκες, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ ἀκολουθεῖ πιστότατα τὴ σειρά τῶν Κυριακοδρομιῶν, ἀντὶ νὰ ἀριθμεῖ τὶς Κυριακὲς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ κείμενα, ἀριθμεῖ τὶς Κατηχήσεις μέχρι τὴν Κατήχηση τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς καί, ἀντὶ νὰ ἐπιγράψει ὡς ιζ' τὴν Κατήχηση τῆς ἐορτῆς

τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατὰ τὴν τάξιν ποὺ ὁ ἴδιος ἐπέλεξε, τὴν προσέγραψε ὡς ιη', κατὰ τὴν τάξιν τῶν 24 κειμένων, γιὰ νὰ καταλήξει στὸν ἀριθμὸ τῶν κδ' Κατηχήσεων, μὴ προσμετρώντας τὸ πρῶτο κείμενο τῆς συλλογῆς ὡς αὐτὸ τοῦτο ποὺ ὁλοκληρώνει τὸ σύνταγμα τοῦ πραγματικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κειμένων τῆς Α' Βίβλου. Μήπως ὁ ἴδιος δὲν περιλαμβάνει στὸν πίνακα περιεχομένων αὐτῆς τῆς βίβλου δύο Κατηχήσεις (Κυριακὴ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ Εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν) κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο, δημιουργώντας ἐπίσης μία ἀκόμη σύγχυση στὴ συνέχεια τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 24 κειμένων;

Ὁ Βενέδικτος Ἑγγλεζάκης, ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους μελετητὲς "Νεοφυτολόγους", εἶχε ἤδη διακρίνει, χωρὶς ἰδιαίτερη ἀνάλυση, ὅτι ὁ "Λόγος περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος" εἶναι ἐπιπρόσθετος καὶ ἐκτὸς σειρᾶς, καίτοι "δεύτερος ... ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κατηχήσεων". Οἱ λίγες γραμμὲς ποὺ ἀφιερώνει στὸ ζήτημα -καὶ ποὺ διέλαθαν τῆς προσοχῆς μου στὴν Εἰσαγωγή τῆς α' ἔκδοσης τοῦ κειμένου- λειτουργοῦν ὡς παράλληλη ἐπιχειρηματολογία, ποὺ ἐνισχύει τὴ διατυπωμένη ἀπὸ ἐμὲ ἄποψη ὅτι ὁ Λόγος εἶναι "ἐπιπρόσθετος καὶ ἐκτὸς σειρᾶς" τῶν Κατηχήσεων. Ὁ Ἑγγλεζάκης διαπιστώνει ὅτι τὰ "τέσσερα τελευταῖα φύλλα τοῦ τριακοστοῦ τρίτου καὶ τελευταίου τετραδίου τοῦ κώδικος (ὀκτὼ δηλαδὴ σελίδες) ἔχουν ἐξαφανισθῇ, καὶ ἡ ὁμιλία εἶναι ἐλλιπής". Μπορεῖ εὐκόλα ἐξ αὐτοῦ νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἑκτασὴ τοῦ Λόγου δὲν ἀνταποκρίνεται καθόλου στὴν ἑκτασὴ μιᾶς Κατηχήσεως. "Εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττον τὸ γεγονός", συνεχίζει ὁ Ἑγγλεζάκης, "ὅτι ὁ Νεόφυτος, παρὰ τὸ ὅτι συνέγραψεν ἐορτίους ὁμιλίας εἰς τὴν Πεντηκοστὴν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ διὰ τὴν Πανηγυρικὴν καὶ διὰ τὴν βίβλον τῶν μοναστικῶν του Κατηχήσεων... ἔκρινεν ἀναγκαῖον πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου του νὰ συγγράψῃ καὶ τρίτον ἰδιαίτερον λόγον διὰ τὸ αὐτὸ θέμα, καὶ νὰ τὸν προσθέσῃ ἐν εἴδει ἐπιμέτρου εἰς τὸ τελευταῖον Κυριακοδρομίον του". Τὰ γραφόμενα τοῦ μακαριστοῦ Βενέδικτου (Παύλου) Ἑγγλεζάκη ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ "Λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα" δὲν ἔχει

θέση ως "δηθεν" 16η Κατήχηση στην Α' Βίβλο. Η έπιμονή του αγίου Νεοφύτου, με το περί την Πεντηκοστήν και το Άγιο Πνεῦμα θέμα, εξηγείται, κατά τον Έγγλεζάκη, "άμέσως με την αντιλατινικήν πολιτικήν του". Θα πρόσθετα ότι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐπιχειρεῖ νὰ μεταδώσει τὶς ἀπόψεις του στὴν εὐρύτερη μοναστική κοινότητα, γιὰ τὴν ὁποία ἐνδιαφέρεται ἐπίσης ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο ἐνισχύεται ἡ πιθανότητα νὰ ἀπευθύνεται αὐτὴ ἡ Ὁμιλία, γι' αὐτὸ καὶ συνάπτεται στὸ βιβλίον τῶν Κατηχήσεων».

1.3. «Πανηγυρική Α'» (Βίβλος ή Δέλτος) του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Το έργο του αγίου Νεοφύτου που δημοσιεύεται στον τρίτο τόμο²⁶⁹ των Συγγραμμάτων του είναι μία συλλογή τριάντα κειμένων, κυρίως πανηγυρικών λόγων και εγκωμίων, για γιορτές του πρώτου τετραμήνου του εκκλησιαστικού έτους. Στη Β' Τυπική Διαθήκη αναφέρονται τρεις πανηγυρικές βίβλοι του αγίου: «Εἰσὶ δέ σύν Θεῷ καὶ συγγραφαὶ τοῦ ἐγκλείστου μικραὶ μετὰ μεγάλων βίβλοι δεκαέξ, ἀφ' ὧν αἱ μειζότεραι τρεῖς πανηγυρικάι»²⁷⁰. Συνεπώς, το 1214 που γράφτηκε η Τυπική Διαθήκη υπήρχαν στην Εγκλείστρα τρία βιβλία, τρία χειρόγραφα, τρεις τόμοι με πανηγυρικούς λόγους. Η Α' Πανηγυρική παραδίδεται από τον κώδικα Paris. gr. 1189 των αρχών του 13ου αι. Φαίνεται πως το υλικό των δύο άλλων Πανηγυρικών θα ήταν διαρθρωμένο σε δύο τετραμηνιαίες συλλογές, όπως του παρισινού χειρογράφου και θα είχαν ανάλογο μέγεθος με την πρώτη, αφού και οι τρεις αναφέρονται ως μειζότεραι των άλλων βιβλίων.

²⁶⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999.

²⁷⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 9 - 11.

Τα κείμενα που αναφέρονται σε κινητές γιορτές (Γ' Κυριακή των Νηστειών, Τετάρτη της Μεσσηνιαστικής, Μεγάλη Πέμπτη και Κυριακή των αγίων Πάντων) θεωρήθηκαν από τον Τσικνόπουλλο ότι ανήκαν στις μη σωζόμενες δύο πανηγυρικές βίβλους²⁷¹. Τα εξέδωσε ο ίδιος μαζί με άλλα ελάσσονα έργα του Αγίου²⁷².

Ιδιαίτερα εύστοχη είναι η παρατήρηση της αν. καθηγήτριας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Νίκης Παπατριανταφύλλου - Θεοδωρίδη ότι είναι άστοχος ο προσδιορισμός Πρώτη, Δευτέρα και Τρίτη μειζότερα πανηγυρική, που χρησιμοποιήθηκε από Έλληνες, κυρίως, ερευνητές. Το βασικό σκεπτικό των δύο εκδοτών της Πανηγυρικής Α' είναι ότι «...ή λέξη μειζότεραι στήν παραπάνω φράση τῆς Τυπικῆς Διαθήκης δέν εἶναι ἐπιθετικός προσδιορισμός τῆς λέξης πανηγυρικαί, ἀλλά τῆς λέξης βίβλοι πού προηγείται. Ἡ σύγκριση, δηλαδή, δέν γίνεται μέ κάποιες ἄλλες μικρότερες πανηγυρικές, ἀλλά μέ τίς ἄλλες βίβλους πού περιέχουν τά υπόλοιπα ἔργα τοῦ ἁγίου»²⁷³.

Από τα τριάντα κείμενα τα είκοσι τρία είναι εγκώμια ή εγκωμιαστικοί λόγοι ή λόγοι μετ' εγκωμίων. Τα υπόλοιπα σχετίζονται με γιορτές που τιμά η Ορθόδοξη Εκκλησία (Λόγος στην αρχή της Ινδίκτου, στα εγκαίνια του ναού της Αναστάσεως, στην Αποκάλυψη του Ιωάννη) ή με αναμνήσεις γεγονότων. Πάντως, τα κείμενα της Πανηγυρικής δεν έχουν έναν και μόνον αποδέκτη, ούτε γράφτηκαν αποκλειστικά για μοναχούς. Εκφωνήθηκαν κατά καιρούς σε διάφορα ακροατήρια μοναχών και λαϊκών, προς όλες τις τάξεις, του πληρώματος της Κυπριακής

²⁷¹ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Το συγγραφικόν έργον του Αγίου Νεοφύτου*, ΚΣ 22 (1958), σελ. 100 - 103.

²⁷² Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Τα ελάσσονα του Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχού και εγκλείστου*, Byz 39 (1969), σελ. 321 - 329, 330 - 335, 334 - 351 και 352 - 360.

²⁷³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 4 - 5.

Εκκλησίας. Ως εκ τούτου, τα κείμενα της Πανηγυρικής συντάχθηκαν σε διαφορετικό χρόνο και ο Άγιος ή ο γραφέας²⁷⁴ του προχώρησε στη συγκρότηση της συλλογής²⁷⁵.

Ο Α' τόμος της Πανηγυρικής περιέχει λόγους και εγκώμια που αναφέρονται σε γιορτές του πρώτου τετραμήνου (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος) του εκκλησιαστικού έτους. Με βάση εσωτερικές ενδείξεις, άλλες ισχυρές και άλλες αμυδρές, η χρονολόγηση του έργου κυμαίνεται σε διάφορες εποχές από το 1171/42 μέχρι λίγα χρόνια μετά την πτώση της Πόλης στους Φράγκους (1204)²⁷⁶.

Στον 3ο λόγο, έχουμε εγκώμιο στον αρχάγγελο Μιχαήλ, στον 4ο λόγο έχουμε Εγκώμιο στο Γενέθλιο της Θεοτόκου. Ο 6ος λόγος αναφέρεται στα εγκαίνια του ναού της Αναστάσεως, ο 7ος λόγος είναι εγκώμιο στον Τίμιο και Ζωοποιό Σταυρό και στα Πάθη του Κυρίου και ο 8ος λόγος είναι εγκωμιαστικός λόγος στην παγκόσμια ύψωση του Τιμίου και Ζωοποιού Σταυρού. Στον λόγο 9, η Πανηγυρική Α' περιλαμβάνει σύντομο υπόμνημα στην Αποκάλυψη με τίτλο: «*Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου περί τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου σαφήνεια διὰ βραχέων*». Στη συνέχεια, στον λόγο 19 γίνεται

²⁷⁴ Οι γραφεῖς που συνεργάστηκαν για την αντιγραφή του χφ είναι ἑξι και τα μέρη που αντέγραψε ο καθένας, τα εξής: A 1r - 19v. B 19v - 57r, 77v - 104v, 114v - 133v, 140r - 168v, 174r - 199r. C 57v - 77r, 105r - 114r. D 134r - 139r, 169r - 172v. E 139v, 173rv, 211r - 235v. F 200v - 210v. Πρβλ. Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 37 - 40.

²⁷⁵ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 137 - 138.

²⁷⁶ π. Επιφανίου Παπαντωνίου, *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο και την πατερική ερμηνευτική παράδοση*, Μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019, σελ. 29.

αναφορά στη σύναξη των θείων Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ και των λοιπών Ασωμάτων, ενώ στον λόγο 23 έχουμε αναφορά στην Παρθένο Μαρία, όταν τριετής εισήχθη στα Άγια των Αγίων του ναού των Ιεροσολύμων. Ο 27ος λόγος, ο οποίος βρίθκει καίριων ερμηνευτικών σχολίων, έχει τίτλο: «Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου συνοπτική παρεξέτασις περί τῆς νεοφανοῦς διχονοίας εἴτε ἄφθαρτον εἴτε φθαρτὴν ὁ Χριστός προσελάβετο σάρκα, ἐκ πνευματικῶν δέ ῥήσεων ἀναμφιβόλων ἢ παρεξέτασις παριστῶσα τὰς ἀποδείξεις». Στον παρόντα λόγο, ο Άγιος προσεγγίζει με ιδιαίτερη προσοχή το θέμα της φθαρτῆς ἢ ἀφθαρτῆς φύσης του Χριστοῦ, τονίζοντας πως κανείς δεν πρέπει να ξετάζει πέρα ἀπὸ το μέτρο και το ὅριο των ἀνθρώπινων δυνατοτήτων του. Χαρακτηριστικά ἀναφέρει και το παράδειγμα ενός στοιχείου του προσώπου του ἀνθρώπου, τη μύτη, την οποία εἰάν κανείς πιέσει επίμονα, θα τρέξει αἷμα. Κατὰ παρόμοιο τρόπο και ὅσοι προσπάθησαν να περιεργασθoύν και να ερευνήσουν το φθαρτό ἢ ἀφθαρτο της Δεσποτικῆς σαρκός, κατέληξαν σε διχόνοιες και ἀπεστάλαξαν πολλές αιματόδεις ῥήσεις. Αναφέρει, ἐπίσης, ο Ἐγκλειστος, οράσεις διαφόρων μοναχῶν και ευλαβῶν κληρικῶν, οἱ οποίοι κατὰ την διάρκεια της θείας Λειτουργίας και ἐνῶ τελεσιουργοῦσαν τὰ ἀχραντα μυστήρια, ἀξιῶθηκαν να δουν τον προσφερόμενο ἄρτο ως παιδίον ἔχοντα σάρκα και οστά. Ο λόγος 28 ἀναφέρεται «Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου λόγος εἰς τό ἄχραντον καὶ θεῖον γενέθλιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ εἰς τό "ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱός"· καὶ διατί "μεγάλῃς βουλῇς" λέγεται "ἄγγελος" καὶ "θαυμαστός σύμβουλος"· διατί δέ καὶ πᾶσαν τήν κρίσιν ὁ πατήρ δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ διατί "ἄρχων εἰρήνης καὶ πατήρ" λέγεται "τοῦ μέλλοντος αἰῶνος"· καὶ τίνος χάριν ἢ πολλή καὶ ἀνείκαστος αὕτη γέγονε συγκατάβασις». Βιβλικό περιεχόμενο ἔχει, ἐπίσης, και ο λόγος 29, ο οποίος τιτλοφορεῖται: «Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου λόγος ἀντιρρητικός πρὸς τοὺς λέγοντας Ἰουδαίους ὅτι ὁ

Χριστός ὅταν ἔλθῃ, τότε "συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνός καὶ παρδάλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ" καὶ ὅσα εἶπεν ἐξῆς Ἡσαΐας ὁ προφήτης· καὶ ἐρμηνεῖται γραφικῶν διαφορῶν ἐκ ρητῶν κεφαλαίων· καὶ περὶ τῆς κεκλεισμένης Ἰεζεκιήλ πύλης». Ο σύντομος λόγος 30, ο οποίος ερμηνεύει βιβλικά θέματα, εἶναι ἐγκώμιο στον πρωτομάρτυρα Στέφανο²⁷⁷.

Ο Νεόφυτος εἶχε καταξιωθεί στη συνείδηση του λαοῦ ως σοφός και θεοκίνητος διδάσκαλος και γι' αὐτό μοναχοί και ἄλλα ἐκκλησιαστικά πρόσωπα κατέφευγαν σε αὐτόν ζητώντας τὴ σύνταξη Λόγων και ἐγκωμίων πρὸς κάλυψη, κυρίως, λειτουργικῶν ἀναγκῶν. Με τὴ σύνταξη των ἐγκωμίων δινόταν ἡ δυνατότητα στον Νεόφυτο μέσα ἀπὸ τὴν Ἐγκλείστρα νὰ διδάξει τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ, νὰ τοὺς μὴσῇ, δηλαδή, στο ὀρθόδοξο δόγμα και ἠθος. Ο Νεόφυτος, ὅμως, δὲν ἦταν διδάσκαλος μόνον τοῦ πληρώματος τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας· ἦταν διδάσκαλος, κυρίως και κατ' ἐξοχήν, των υποτακτικῶν του. Ἐνας ἀριθμὸς Λόγων και ἐγκωμίων εἶχαν ἀποδέκτες τοὺς Ἐγκλειστριώτες πατέρες. Ο Νεόφυτος συντάσσει Λόγους και ἐγκώμια ἐκφράζοντας τὴν προσωπικὴ του εὐλάβεια και τὸν προσωπικό του σεβασμὸ πρὸς τοὺς αγίους. Δὲν εἶχε ἓνα συγκεκριμένο πλάνο ὡς πρὸς το ποιούς αγίους θὰ ἐγκωμιάζε, ἀλλὰ υπέκυπτε στις ἐξῶθεν πιέσεις ἢ παροτρύνσεις, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ στοὺς τοπικούς αγίους. Στην πραγματικότητα, αὐτὸ εἶναι ἡ μία ὄψη τοῦ νομίσματος. Ο Νεόφυτος, ὡς Ὁρθόδοξος μοναχός, ἦταν δέσμιος ἐνὸς συγκεκριμένου λειτουργικοῦ τυπικοῦ, τὸ ὁποῖο προβάλλει συγκεκριμένο κύκλο εορταζομένων αγίων. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ὑπάρχει συγκεκριμένο πλάνο που υποβάλλεται στον Νεόφυτο ἀπὸ λειτουργικό τυπικό, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ στοὺς Λόγους και στα ἐγκώμια σε εορτές «ἐν αἷς ψάλλεται τό "Θεός Κύριος"». Εφόσον οἱ

²⁷⁷ π. Επιφανίου Παπαντωνίου, *Ἡ παραβολή τοῦ Τελώνη και Φαρισαίου κατὰ τὸν Ἅγιο Νεόφυτο τὸν Ἐγκλειστο και τὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση*, Μεταπτυχιακὴ ἐργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακὸ Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2019, σελ. 29 - 30.

εορτολογικές ανάγκες ήταν αυτές που κατά κύριο λόγο προκάλεσαν τη σύνταξη των λόγων και των εγκωμίων, είναι αυτονόητο ότι ήταν και αυτές που καθόρισαν και τον χρόνο της σύνταξης. Ο Νεόφυτος έγραφε, ως επί το πλείστον, τις παραμονές της μνήμης του αγίου ή της εορτής για την οποία θα συνέτασσε το εγκώμιο ή τον Λόγο του²⁷⁸.

1.4. «Ερμηνεία κανόνων των Δέκα Δεσποτικών Εορτών» ή Κώδικας της Μονής Λειμώνος.

Το έργο του αγίου Νεοφύτου, το οποίο εκδίδεται στον Ε' τόμο των Συγγραμμάτων²⁷⁹, αναφέρεται στη Β' Τυπική Διαθήκη²⁸⁰, και περιέχεται ολόκληρο στον κώδικα της Ιεράς Μονής Λειμώνος Λέσβου, φφ. 248r - 333v, ενώ μικρό τμήμα του έργου υπάρχει και στον κώδικα 166 της Βιβλιοθήκης του Τορίνου. Από τους δώδεκα λόγους που περιελάμβανε το έργο, έχουν σωθεί εννέα: στον Ευαγγελισμό, στο Γενέσιο του Προδρόμου, στους αποστόλους Πέτρο και Παύλο, στη Μεταμόρφωση, στην Κοίμηση, στα Εισόδια, στα Χριστούγεννα, στα Άγια Φώτα και στην Υπαπαντή. Πρόκειται για ακίνητες γιορτές που έχουν άμεση σχέση με το πρόσωπο του Δεσπότη Χριστού και παράλληλα αφορούν στα πρόσωπα που συνδέονται άμεσα με το σχέδιο της θείας Οικονομίας· όπως είναι η

²⁷⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 9 - 17.

²⁷⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών Εορτών*, *Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 1 - 338.

²⁸⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπική Διαθήκη*, *Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 18 - 19.

Παναγία μητέρα του Θεανθρώπου, ο Ιωάννης ο Πρόδρομος του Κυρίου και οι μεγάλοι θεολόγοι του μηνύματος του Ευαγγελισμού στα έθνη²⁸¹.

Η συσχέτιση του τίτλου με το έργο πιστώνεται στον L. Petit²⁸², ο οποίος είναι ο εισηγητής της άποψης ότι οι εννέα ομιλίες του κώδικα ανήκουν στην *Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών Εορτών*, έργο που ως τότε το θεωρούσαν χαμένο· στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε χωρίς να διαβάσει το συγκεκριμένο έργο, όπως έσπευσε ο ίδιος να επισημάνει²⁸³. Ο H. Delehay²⁸⁴ συμφωνεί με την άποψη του Petit, όμως ο A. Ehrhard²⁸⁵ υποστήριξε ότι οι ομιλίες του κώδικα ανήκουν στους δύο χαμένους τόμους της Πανηγυρικής του αγίου Νεοφύτου. Η Ν. Θεοδωρίδη υποθέτει ότι ο δεύτερος τόμος της Πανηγυρικής θα μπορούσε να περιέχει Λόγους στις ακίνητες εορτές και ο τρίτος στις κινητές²⁸⁶.

Ο Αρχιμ. Παύλος (Βενέδικτος) Εγγλεζάκης υποστήριξε ότι οι εννέα ομιλίες του παρόντος έργου δεν ανήκουν στην *Ερμηνεία Κανόνων των δώδεκα δεσποτικών εορτών*²⁸⁷, ούτε μπορούν να έχουν σχέση με τους δύο χαμένους τόμους της Πανηγυρικής. Υποστηρίζει ότι πρόκειται για λόγους ετερογενείς και όχι αποσπάσματα ενός από τα γνωστά έργα του Αγίου. Υποθέτει ότι πιθανόν οι εννέα Λόγοι να ανήκουν σε ένα βιβλίο, που

²⁸¹ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Εγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 142.

²⁸² L. Petit, *Vie et ouvrages de Neophyte le Reclus*, EO 2 (1898/9), σελ. 257 - 268 και 372.

²⁸³ L. Petit, *Vie et ouvrages de Neophyte le Reclus*, EO 2 (1898/9), σελ. 262 - 268.

²⁸⁴ H Delehay, *Saints de Chypre*, AB 26 (1907), σελ. 278.

²⁸⁵ A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, Μέρος I, τόμ. 3, Λειψία 1941, σελ. 681 - 686.

²⁸⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α΄, Συγγράμματα*, τόμ. Γ΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 3.

²⁸⁷ Βενέδικτου (Αρχιμανδρίτου Παύλου) Εγγλεζάκη, *Η εις τους Κανόνας των Δεσποτικών Εορτών ερμηνεία του οσίου Νεοφύτου του εγκλείστου*, Απ. Βαρν. 39 (1978) σελ. 367 - 375.

σύμφωνα με την Β' Τυπική Διαθήκη, προετοίμαζε ο Νεόφυτος το 1214 και το ονομάζει «τό καλούμενον τελευταῖον». Ο Εγγλεζάκης πιστεύει ότι η *Ερμηνεία κανόνων των δώδεκα δεσποτικών εορτών* έχει χαθεί ή «ἀναμένει πάντοτε ν' ἀνακαλυφθῇ». Παρόμοια άποψη με τον Εγγλεζάκη υποστηρίζει και η C. Galatariotou²⁸⁸, ενώ η M. - H. Congourdeau²⁸⁹ θεωρεί ότι το χειρόγραφο της Λέσβου δεν περιέχει το παρόν έργο, επειδή δεν πρόκειται ούτε για ερμηνεία κανόνων κάποιων γιορτών, ούτε οι γιορτές είναι δώδεκα, ούτε και είναι όλες δεσποτικές.

Ο E. M. Toniolo²⁹⁰, ταυτίζει τον τίτλο της *Ερμηνείας των κανόνων των δώδεκα δεσποτικών εορτών* με το έργο του Νεοφύτου που υπάρχει στον κώδικα της Λέσβου. Ο ίδιος ερευνητής υποστηρίζει ακόμη ότι ο Άγιος έδωσε τον συγκεκριμένο τίτλο στο έργο του για να το αντιδιαστείλει από την *Πανηγυρική*.

Υπέρμαχος της ταύτισης του τίτλου με το έργο εμφανίζεται και ο μεγάλος Νεοφυτολόγος της Κύπρου Ιω. Π. Τσικνόπουλλος, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο Νεόφυτος δεν κάνει συστηματική ερμηνεία των κανόνων των δεσποτικών εορτών, αλλά εμβαθύνει στις έννοιες του κανόνα της κάθε εορτής και εγκωμιάζει τα γεγονότα των γιορτών²⁹¹.

---

²⁸⁸ C. Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Time and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991, σελ. 273.

²⁸⁹ M. - H. Congourdeau, *Le discours sur les Saintes Lunières de Néophyte le Reclus*, EKEEK 8 (1975 - 1977), σελ. 124 - 126.

²⁹⁰ E. M. Toniolo, *Omélie e Catechesi Mariane Inedite di Neofito il Recluso*, Marianum 36 (1974), σελ. 184 - 315.

²⁹¹ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Το συγγραφικόν έργον του Αγίου Νεοφύτου*, ΚΣ 22 (1958), 147 - 155.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην έρευνα παρουσιάζει η άποψη της Αλ. Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη²⁹², η οποία θέτει την προβληματική της σε πιο ασφαλή βάση. Ξεκινώντας από τη σημασιολογική έρευνα της λέξης κανών, προχωρεί στη συσχέτιση του έργου με τον τίτλο. Αν ο όρος κανών σημαίνει σύστημα ωδών, τότε στο συγκεκριμένο έργο του Νεοφύτου σχεδόν σε κάθε έναν από τους εννέα Λόγους υπάρχουν αναφορές στους κανόνες της αντίστοιχης εορτής. Το κύριο μέλημα του συγγραφέα, όπως τονίζει η Σωτηρούδη, δεν είναι, όπως θα περίμενε κανείς από τον τίτλο του, κάποια ανάλυση ή ερμηνεία των τροπαρίων που αποτελούν τον κάθε κανόνα, αλλά εγκωμιασμό του προσώπου που αφορά η κάθε γιορτή και εμβάθυνση στο νόημα της γιορτής, παρόλο που υπάρχουν και κάποιες αναφορές στους κανόνες. Όμως, συναντούμε, σημειώνει η Σωτηρούδη, μεμονωμένες χαρακτηριστικές λέξεις ή εκφράσεις, εγκατεστημένες σε όλη την έκταση του Λόγου, οι οποίες υπάρχουν και στον αντίστοιχο κανόνα.

Ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου²⁹³, θεωρεί ότι το κλειδί για την ταύτιση του τίτλου με το έργο βρίσκεται στην πρόταση της Σωτηρούδη για μια διαφορετική μεταφραστική προσέγγιση του όρου κανών. Ως γνωστόν, μεταξύ των άλλων εννοιών ο όρος κανών σημαίνει και ακολουθία, οπότε εδώ οι κανόνες δεσποτικών εορτών θα πρέπει να είναι τα πρότυπα, οι κανόνες, βάσει των οποίων πρέπει να συντάσσονται οι Λόγοι που αφορούν στις δεσποτικές εορτές. Τέλος, ο συνδιασμός των λέξεων κανόνες και ερμηνεία, κατανοείται με τη σημασία του λόγου και

---

²⁹² Αλ. Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη, στο: Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών εορτών, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 7 - 12.

²⁹³ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 144.

του κηρύγματος, πράγμα που συναντούμε στον Μ. Βασίλειο, τον Γρηγόριο Νύσσης και τον Θεοδώρητο Κύρου. Και καταλήγει η Σωτηρούδη: «έχω τήν άποψη ότι δέν πρέπει νά αποσυνδεθεῖ τό έργο από τόν τίτλο, αφού δέν ύπάρχει κάποια νέα καί ούσιαστική αντιπρόταση· από τήν άλλη πλευρά όμως, γιά νά καταστεῖ μέτοχος τοῦ προβλήματος ό προσεκτικός αναγνώστης, προκρίνω τήν περαιτέρω χρήση τοῦ έως τώρα αποδεκτοῦ τίτλου τοῦ έργου αλλά σέ εἰσαγωγικά»²⁹⁴.

Παρατίθεται, αυτολεξί, η νέα και ουσιαστική αντιπρόταση²⁹⁵:

«Ο όμότιμος καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. Ἰ. Στεφανῆς, ό όποῖος συμμετεῖχε στήν κριτική έκδοση τῶν Ἔργων τοῦ αγίου Νεοφύτου, προχώρησε στή "Συνοπτική ἠλεκτρονική έκδοση" τοῦ ὅλου ὕλικου. Η έκδοση αὐτή στηρίζεται στοὺς δημοσιευμένους πέντε τόμους τῶν Συγγραμμάτων τοῦ αγίου Νεοφύτου, καί ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο σύνοψη τῆς έκδοσης ἐκείνης, γιά χρήση κυρίως ὅσων ἐργάζονται μέ τή βοήθεια ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό έργο Ἑρμηνεία κανόνων..., στή Γενική Εἰσαγωγή τῆς παραπάνω έκδοσης ό κ. Στεφανῆς γράφει ὅτι θεωρεῖ πιθανότερο τό ἐνδεχόμενο νά πρόκειται γιά κάποια ἀπό τίς δύο ἀνεύρετες Πανηγυρικές τοῦ Αγίου ἢ μάλλον γιά αὐθαίρετη ἐκλογή ἀπό αὐτές. Τοὺς ἐννέα Λόγους τοῦ έργου τοὺς ὀνομάζει Λόγοι Λέσβου (ΛΛ), τοὺς χαρακτηρίζει ἐόρτιους Λόγους, χωρίς, ὅπως γράφει, νά ἀποκλείεται ἡ προτεινόμενη ἀπό μερικοὺς ταύτισή τους μέ τήν Ἑρμηνεία Κανόνων τῶν δώδεκα Δεσποτικῶν Ἑορτῶν. Τό θέμα σχετικά μέ τήν τιτλοφόρηση τοῦ έργου στήν παρούσα έκδοση συζητήθηκε ἐκτενῶς σέ ἀρκετές συναντήσεις

²⁹⁴ ΑΛ. Σακελλαρίδου - Σωτηρούδη, στο: Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών εορτών, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005, σελ. 12.

²⁹⁵ Παναγιώτη Σωτηρούδη - Αλεξάνδρας Σακελλαρίδου, *Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου Συγγράμματα. Τόμος ι', Εορταστικοί Λόγοι*, έκδ. Ιεράς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2020, σελ. 9 - 11.

τῶν μελῶν τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς μὲ τοὺς ἐκδότες τοῦ ἔργου. Συμφωνήσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὅτι δὲν μπορούσε νὰ διατηρηθεῖ ὁ τίτλος τῆς κριτικῆς ἔκδοσης. Ἐπρεπε νὰ βρεθεῖ ἓνας τίτλος, καὶ αὐτὸς συμβατικός, ποὺ νὰ δηλώνει αὐτὸ ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι οἱ ἑννέα Λόγοι: λόγοι πανηγυρικοὶ ποὺ ἐκφωνήθηκαν μὲ τὴν εὐκαιρία μεγάλων ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας. Προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ κίνδυνος σύγχυσης μὲ τὸ ἔργο Πανηγυρικὴ Α', ποὺ περιλαμβάνεται στὸν 3ο τόμο τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν Συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, καταλήξαμε στὸν τίτλο *Εορταστικοὶ Λόγοι*.

Νὰ προσθέσουμε ὅτι στὴν ἐνότητα τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ "Μαρτυρίες γιὰ ἀνεύρετα ἔργα" περιλαμβάνει ὁ κ. Στεφανῆς καὶ τὴν Ἑρμηνεία κανόνων Δεσποτικῶν ἑορτῶν (ἐφόσον βέβαια δὲν ταυτίζεται, ὅπως γράφει, μὲ τοὺς Λόγους Λέσβου (ΛΛ), ἀλλὰ καὶ τὸν Λόγο στὴν ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων ἀπὸ τὸ δεύτερο βιβλίο τῶν ἐπιστολῶν, ἃν δὲν πρόκειται γιὰ τὸν 7ο Λόγο τοῦ ἔργου ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ».

Αξιοσημεῖωτη παραμένει καὶ πάλι ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Χρήστου Οικονόμου²⁹⁶ ὅτι ἡ διαίρεση τῆς Πανηγυρικῆς σε τρία τετράμηνα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἡ Α' Πανηγυρικὴ (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος), ἡ Β' Πανηγυρικὴ (Ἰανουάριος - Ἀπρίλιος) καὶ ἡ Γ' Πανηγυρικὴ (Μάιος - Αὐγουστος) δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἐνταξὴ τοῦ ἔργου, *Ἑρμηνεία κανόνων τῶν δώδεκα δεσποτικῶν Εορτῶν*, στὶς χαμένες πανηγυρικές, ὅπως υποστήριξε ὁ Α. Ehrhard²⁹⁷. Εξάλλου, καὶ ἡ ἀπορριπτικὴ ἀποψὴ τοῦ Βεν. Εγγλεζάκη²⁹⁸, τῆς

²⁹⁶ Χρήστου Οικονόμου, *Ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα καὶ ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις*, *Ἐγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, ἐκδ. Ἱεράς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 145 - 146.

²⁹⁷ Α. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, Μέρος I, τόμ. 3, Λειψία 1941, σελ. 683.

²⁹⁸ Βενεδίκτου (Αρχιμανδρίτου Παύλου) Εγγλεζάκη, *Ἡ εἰς τοὺς Κανόνας τῶν Δεσποτικῶν Εορτῶν ἐρμηνεία τοῦ ὁσίου Νεοφύτου τοῦ ἐγκλείστου*, *Απ. Βαρν.* 39 (1978) σελ. 153 - 163.

C. Galatariotou²⁹⁹ και της M. - H. Congourdeau³⁰⁰, ότι το χειρόγραφο της Λέσβου δεν περιέχει το έργο που μας αφορά, στηρίζεται σε βεβαιασμένη κριτική και δεν ανταποκρίνεται στο ευρύ και ευέλικτο πνεύμα του αγίου Νεοφύτου. Ακόμη πιο παρατραβηγμένη θεωρεί ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου την άποψη του Εγγλεζάκη, ο οποίος ταυτίζει τους εννέα Λόγους των δεσποτικών εορτών με «τό καλούμενον "Τελευταῖον"». Για να ονομαστεί το έργο ανωνύμως «τό τελευταῖον», σημαίνει ότι θα ήταν κάτι που δεν ανταποκρινόταν σε κανένα από τα προηγούμενα θεολογικά έργα. Σε καμία περίπτωση δε μπορούσε την «Ερμηνεία κανόνων των δώδεκα δεσποτικών εορτών» να την ταυτίσει με το «Τελευταῖον», μετά από την προηγηθείσα τεράστια θεολογική παραγωγή του Αγίου. Κατά την άποψη του ως άνω καθηγητού, ο τίτλος μπορεί να ταυτιστεί με το έργο χωρίς εισαγωγικά με βάση τα επιχειρήματα της Σωτηρούδη και για έναν ακόμη πρόσθετο λόγο. Ο όρος κανόνας χρησιμοποιείται ως μέτρο κρίσεως των κανονικών βιβλίων τόσο της Παλαιάς όσο και της Καινής Διαθήκης. Κανόνας σημαίνει το σύνολο των κανονικών βιβλίων της Αγίας Γραφής, που εκφράζει το σωστό, το κανονικό, το θεόπνευστο μήνυμα του Ευαγγελίου. Με την ευρύτητα που χαρακτηρίζει τη θεολογική παραγωγή του αγίου Νεοφύτου, αλλά πολλές φορές και το ευσύνοπτο των μηνυμάτων του, βλ. π.χ. ερμηνεία Ἄσματος Ἀσμάτων και Αποκαλύψεως, αυτό που θεωρούσε πρωταρχικό στοιχείο ήταν η οικοδομή των μοναχών και των πιστών. Εκεί που περιμένει κανείς ένα ερμηνευτικό υπόμνημα, συναντά μία συνοπτική ερμηνευτική προσέγγιση που δεν ανταποκρίνεται τις περισσότερες φορές στο περιεχόμενο που υποδηλώνεται από τον τίτλο του έργου. Γι' αυτό, υποστηρίζει ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου, ότι ο

²⁹⁹ C. Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Time and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991, σελ. 273.

³⁰⁰ M. - H. Congourdeau, *Le discours sur les Saintes Lunières de Néophyte le Reclus*, EKEEK 8 (1975 - 1977), σελ. 124 - 126.

τίτλος «Ερμηνεία κανόνων των δώδεκα δεσποτικών εορτών», δηλώνει ότι το έργο είναι κείμενο κηρυκτικό, οικοδομητικό, που αποσκοπεί στην οικοδομή των μοναχών της Εγκλείστρας, καθώς επίσης των μοναχών της μονής του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη και άλλων μοναχών και λαϊκών μελών της Εκκλησίας που θα ήταν οι ακροατές ή αναγνώστες του κειμένου. Άρα, ο τίτλος ταυτίζεται με το συγκεκριμένο έργο, διότι ο Νεόφυτος δεν ήταν επιστήμονας που ακριβολογούσε στα κείμενά του, αλλά ήταν ποιμένας και ασκητής που θεολογούσε και αυτό που προέτασσε ήταν το κήρυγμα πέρα και πάνω από τη φιλολογία. Η ενότητα του έργου δεικνύεται από την θεματική του συνάφεια και του μοναδικού αποδέκτη. Ως γνωστόν, ο αδελφός του Αγίου, Ιωάννης μοναχός και κατόπιν ηγούμενος της Ιεράς Μονής του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη, συχνά απευθυνόταν και ο Άγιος ανταποκρινόταν με διάφορα έργα του.

Στα όσα ανωτέρω καταγράφησαν περί της Ερμηνείας των κανόνων των δώδεκα δεσποτικών εορτών, αξίζει να προσθέσουμε τη σχέση δύο ομότιτλων έργων του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου και του Νίκωνος Μαυρογένη στην ερμηνεία των δεσποτικών εορτών, όπως αναδεικνύεται από την σχετική μελέτη του καθηγητού της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Θεοδώρου Γιάγκου³⁰¹, ο οποίος καταγράφει: «...νομίζω ότι ο Νεόφυτος είχε ως πηγή του έργου του το ομότιτλο του Νίκωνος, το οποίο κάποτε είχε διαβάσει, πιθανώς όταν ευρισκόταν στη μονή του Κουτσοβέντη. Έτσι εξηγείται το χωρίο που επικαλεσθήκαμε προηγουμένως, ότι δηλ. ο ίδιος αντικρούοντας τους κατηγορούς του έλεγε ότι γνώριζε τα πατερικά κείμενα, δεν τα είχε όμως στην Εγκλείστρα. Εξάλλου καλύτερη πηγή για το θέμα του δεν θα μπορούσε να είναι άλλα από το ομότιτλο έργο του Νίκωνος,

³⁰¹ Θεοδώρου Ξ. Γιάγκου, Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Ερμηνείαι των Δεσποτικών Εορτών: Η σχέση δύο Ομότιτλων Έργων, του Αγίου Νεοφύτου Εγκλείστου και του Νίκωνος Μαυρογένη*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 277 - 296.

στο οποίο υπάρχει ένα πλήθος (περισσότερα από δύο χιλιάδες) σχετικών βιβλικών και πατερικών χωρίων, και το οποίο, όπως είδαμε, υπήρχε στη βιβλιοθήκη της μονής του Κουτσοβέντη. Πιθανόν ο Νεόφυτος είχε εντυπωσιασθεί από το περιεχόμενό του και από αυτό έλαβε την ιδέα, τις θεολογικές θέσεις και τις εν γένει πηγές για το δικό του εγχείρημα. Λεπτομερής όμως αντιστοιχία των δύο έργων θα είναι εφικτή, όταν θα έχουμε στα χέρια μας την κριτική έκδοση του ανέκδοτου έργου του Νίκωνος...».

Σύμφωνα με τα φιλολογικά κριτήρια που διατυπώθηκαν από τους γλωσσολόγους ερευνητές, η μορφή της γλώσσας που χρησιμοποιεί στο, εν λόγω, έργο του ο Όσιος είναι η παραδοσιακή, λόγια, εκκλησιαστική γλώσσα. Σε κάποιες περιπτώσεις, όμως, εκφράζεται στην δημώδη τοπική γλώσσα της εποχής του, είτε από αδυναμία του συντάκτη, είτε από λογοτεχνική διάθεση³⁰². Αυτό είχε ως επακόλουθο να κληροδοτήσει στους ιστορικούς της ελληνικής κυπριακής γλώσσας σημαντικές μαρτυρίες όσον αφορά το λεξιλόγιο και την γραμματική, την περίοδο της Φραγκοκρατίας³⁰³. Η σύνταξη του κειμένου αποκαλύπτει μια δυσκαμψία στο κλιτικό σύστημα του Εγκλείστου και αναδεικνύει άφθονα ανακόλουθα σχήματα, ιδιαίτερα στην σύνταξη των μετοχικών προτάσεων και μερική σύγχυση στις εγκλίσεις και στις πτώσεις³⁰⁴. Πολύ συχνά

³⁰² Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 17.

³⁰³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 16 - 29.

³⁰⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 20 - 27.

χρησιμοποιεί στο έργο του την παραβολή και την ανασυνθέτει κατά τρόπο γλαφυρό, σύντομο και «εϋληπτον»³⁰⁵.

Θεωρούμε όμως χρήσιμο να σταθούμε για λίγο στο ύφος του. Ο Άγιος, χωρίς να επιδιώκει λογοτεχνικά εύσημα, διαθέτει έναν γλαφυρό και χειμαρρώδη λόγο που εκπέμπει λυρισμό· η λυρική ωστόσο ένταση μετριάζεται ή και διακόπτεται από την παράθεση και ερμηνεία ευαγγελικών διηγήσεων ή και από κάποια άλλη σκέψη ή παρατήρηση, ακόμη και ετυμολογικής φύσεως. Άλλοτε πάλι ο λόγος γίνεται λιγότερο «ευανάγνωστος», μεταφραστικά δυσπρόσιτος, και μακροπερίοδος· δεν παύει όμως ποτέ να παρουσιάζει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά της γραφίδας του Αγίου, όπως αυτά επισημάνθηκαν από όλους τους εκδότες των *Συγγραμμάτων* του³⁰⁶.

Είναι γεγονός ότι ο Άγιος δεν διέθετε εκκλησιαστική βιβλιοθήκη στην εγκλείστρα. Είχε, όμως, την επιθυμία, όπως αναφέρει η Σωτηρούδη, να οργανώσει μια βιβλιοθήκη. Μέχρι τότε, όμως, ήταν συγκροτημένος στην απόφαση να ερμηνεύσει και να συνθέσει με τον δικό του τρόπο τα βιβλικά χωρία³⁰⁷.

Γνωρίζουμε ότι στη Μονή, πλην της Αγίας Γραφής, υπήρχαν μεταξύ άλλων χειρόγραφα με έργα του Μεγάλου Βασιλείου, του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, του Θεοδορήτου επισκόπου Κύρου, του αγίου Ιωάννου της Κλίμακος, του αγίου Ιωάννου

---

³⁰⁵ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Παραβολικαί παραθέσεις Νεοφύτου Εγκλείστου*, ΚΣ ΙΖ' (1953), έκδ. Αναγέννησις, Λευκωσία (Κύπρου) 1954, σελ. 29.

³⁰⁶ Παναγιώτη Σωτηρούδη - Αλεξάνδρας Σακελλαρίδου, *Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου Συγγράμματα. Τόμος ι', Εορταστικοί Λόγοι*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2020, σελ. 18.

³⁰⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών*, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 13 - 18.

του Δαμασκηνού, του ιουδαίου ιστορικού Ιωσήπου, καθώς και Βίοι αγίων, έργα βυζαντινών ιστορικών και χρονογράφων αλλά και αποφάσεις Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων· είναι αυτονόητος, βέβαια, ότι στη βιβλιοθήκη υπήρχαν και όλα τα λειτουργικά βιβλία (Μηναία, Παρακλητική, Τριώδιο, Πεντηκοστάριο κ.ά.). Παραθέματα από τους περισσότερους από τους παραπάνω πατέρες της Εκκλησίας συναντούμε και στους *Εορταστικούς Λόγους*. Φαίνεται πάντως ότι Ο Νεόφυτος δεν προχώρησε στη συστηματική χρήση "βιβλιογραφίας". Η αξιοθαύμαστη ικανότητά του προς απομνημόνευση τον βοήθησε στην από μνήμης παράθεση μικρότερων αλλά και εκτενέστερων βιβλικών ή πατερικών χωρίων³⁰⁸.

Η θεολογική και ιστορική αξία του έργου είναι σημαντική σε όλους τους τομείς της επιστήμης. Στον θεολογικό τομέα, η ερμηνεία των δέκα εντολών του Χριστού δεν αποτελεί ιδιαίτερη πρωτοτυπία, αλλά είναι ο θεμέλιος λίθος στην εκκλησιαστική κυπριακή γραμματεία³⁰⁹.

Οι Δέκα Λόγοι συνιστούν κρηπίδα στην βυζαντινή γραμματεία, γιατί συμβάλλουν στην περιγραφή του πολιτισμού που επικρατεί στο Βυζάντιο τον 11ο - 12ο αιώνα. Το έργο προβάλλει αξιόλογες γλωσσικές μαρτυρίες της κυπριακής διαλέκτου και παρέχει την ευκαιρία να γνωστοποιηθούν οι τεχνικές δεξιότητες του Εγκλείστου όπως ρητορικές κλιμακώσεις, ζωντανοί και πλούσιοι διάλογοι, αποστροφές, παραδειγματικές αφηγήσεις, προσωποποιήσεις, θεματικές ανακεφαλαιώσεις και

---

³⁰⁸ Παναγιώτη Σωτηρούδη - Αλεξάνδρας Σακελλαρίδου, *Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου Συγγράμματα. Τόμος ι', Εορταστικοί Λόγοι*, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος - Κύπρος 2020, σελ. 15 - 16.

³⁰⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών*, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 13 - 18.

ανακυκλώσεις κ.λπ.³¹⁰. Η απολογία του Αγίου στον τέταρτο λόγο του, σχετικά με την γλώσσα του κειμένου, φανερώνει ότι πρόκειται για οσιακή μορφή με ταπεινό φρόνημα και βαθιά θεολογική κατάρτιση.

Ο άγιος Νεόφυτος, με τον εκφραστικό θεολογικό λόγο του, γνωρίζει, αισθάνεται και επιχειρεί να επικοινωνήσει με τους αναγνώστες των κειμένων του, προκειμένου να συμπορευθεί με αυτούς στην ανάγκη της διατήρησης της ορθόδοξης συνείδησης και της εθνικής επιβίωσης. Ο πλούτος της σκέψης, της διανόησης και των συναισθημάτων που ξεχύνονται άλλοτε σαν ήρεμη διεισδυτική δύναμη νερού στον αναγνώστη και άλλοτε σαν ορμητικός χείμαρρος που έρχεται να σαρώσει ό,τι σαθρό και να καθαρίσει ό,τι ανόσιο και διεφθαρμένο υπάρχει στην κοινωνία, δίνει πετάγματα στην διανόηση και ελκύει την δυνατότητα προσέγγισης της αλήθειας. Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε πρότυπο ποιμένος, αφοσιωμένος στη διακονία της σωτηρίας των ψυχών, πρότυπο εγκλείστου ασκητού και ακτήμονος Ηγουμένου και υπόδειγμα εκκλησιαστικού συγγραφέα της ασκητικής Ορθόδοξης παράδοσης. Αγωνίσθηκε με όλες του τις δυνάμεις για την διατήρηση και την ενίσχυση της αδελφότητας της εγκλείστρας και την πνευματική καθοδήγηση του πληρώματος της Εκκλησίας. Ο προφορικός του λόγος, τα γραπτά του κείμενα και, κυρίως, κάθε πτυχή της προσωπικής του ζωής, διακρίνονται για την ακρίβεια και την τελειότητα. Αποτελεί εξέχουσα προσωπικότητα του μοναχισμού, τόσο από το τεράστιο συγγραφικό του έργο, όσο και από την καθιέρωση λειτουργικού και κανονιστικού τυπικού της Εγκλείστρας. Όλα τα ηθικά, δογματικά, διδακτικά, νομοκανονιστικά, ασκητικά, θεομητορικά και εορτολογικά θέματα που αναφέρει ο Έγκλειστος συγγραφέας,

---

³¹⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 30.

εμπλέκονται με τις πέντε αισθήσεις μέσω της συμβολικής, εικονικής του γλώσσας, με ωραίο εμπεριστατωμένο τρόπο που δένει άρρηκτα με την σύγχρονη πραγματικότητα. Μελετώντας και ερευνώντας το πνεύμα και τη δύναμή του πάνω στην ύλη και, κυρίως, στις αισθήσεις, θα φθάσει στις έσχατες δυνατότητές του, άρα και στην αυτογνωσία του, θα αγγίξει τα όρια μέσα στα οποία βρίσκεται ή κινείται ο ίδιος, αφού πέρα από αυτά κατοικεί ο απρόσβατος, ο απερινόητος και παντοδύναμος Θεός. Φωτεινός πυλώνας της χριστιανοσύνης, άγρυπνος καθοδηγητής των πιστών χριστιανών, πρότυπο μίμησης και αγώνα, ο άγιος Νεόφυτος, μέσα από τα έργα και τις πράξεις του, επιφέρει σύζευξη του πνευματικού με τον ανθρώπινο βίο, ιχνηλατεί τον δρόμο που έδειξε ο Κύριος και δίκαια έχει καταταχθεί ανάμεσα στους αγίους της Εκκλησίας³¹¹.

---

³¹¹ Λοϊζα Μολέσκη, *Η λειτουργία των πέντε αισθήσεων και η προοπτική της σωτηρίας κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο*, Διδακτορική εργασία που κατατέθηκε στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 109 - 111.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

UNIVERSITY of NICOSIA

Η ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ.

2.1. Ερμηνευτικές μέθοδοι της Καινής Διαθήκης.

Πριν προχωρήσουμε στην μελέτη της ερμηνευτικής μεθόδου της Καινής Διαθήκης του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, αξίζει να καταγράψουμε απαραίτητα στοιχεία περί της εμνηνείας της Αγίας Γραφής, όπως τα αναφέρει ο καθηγητής Σάββας Αγουρίδης³¹²:

«Η ετυμολογία της λέξεως "ερμηνεύω", με όλα τα παράγωγα, συζητείται από τους φιλολόγους και σχετίζεται προς ρίζες που σημαίνουν "εκφράζω, εξηγώ, μεταφράζω, κάνω κατανοητό". Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις πρόκειται για παραλλαγές της βασικής έννοιας: κάνω κάτι καταληπτό, επεξηγώντας το με λέξεις, αναλύοντας το περιεχόμενό του με λόγια, μεταφράζοντάς το σε μία άλλη γλώσσα... Και η μόνη ετυμολογική αυτή εξήγηση δείχνει το μεγάλο εύρος της ερμηνευτικής. Το έργο του Ερμή, σαν απεσταλμένου των θεών, ήταν "ερμηνεύειν"... Στον Ερμή αποδίδεται η ανακάλυψη της γλώσσας και της γραφής, που είναι τα μέσα της επικοινωνίας. Όταν η θεία έμπνευση καταλαμβάνει τον άνθρωπο και τον φέρνει σε έκσταση, τότε τα ακατάληπτα που λέει χρειάζονται "ερμηνεία"... "Διερμηνεύειν" με την έννοια της εξηγήσεως της Γραφής βρίσκεται μόνο στον Λουκά (24, 27). Το ουσιαστικό "ερμηνευτική" (τέχνη) βρίσκουμε για πρώτη φορά στον Πλάτωνα (Επινομίς 975) κοντά στη Μαντική, στη σειρά των τεχνών εκείνων που διακρίνονται, βέβαια, "της σοφίας".

Σαν τεχνικός όρος της επιστημονικής γλώσσας και σαν συνήθης τίτλος βιβλίου απαντάται στην αρχαιότητα συνήθως ο όρος "ερμηνεία". Το έργο "Περί ερμηνείας" του Αριστοτέλη έχει σαν θέμα του το γλωσσικό τρόπο

³¹² Σάββας Αγουρίδης, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων, Προβλήματα - Μέθοδοι εργασίας στην Ερμηνεία των Γραφών*, Β' έκδοση βελτιωμένη, "ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ", Αθήνα 2000, σελ. 17 - 19.

εκφράσεως. Ο Δημήτριος Φαληρέας έγραψε "περί ερμηνείας" με την έννοια της ρητορικής εκφράσεως. Με την έννοια της τεχνικής της μεταφράσεως έχουμε στην αρχαιότητα ερμηνευτικά βιβλία που δεν είναι τίποτε άλλο παρά Γλωσσάρια.

Κατά τους πρώτους εκκλησιαστικούς αιώνες "ερμηνεία" σήμαινε "υπόμνημα", το αντίστοιχο δηλαδή της λέξεως "εξήγηση". Για τούς Πατέρες όμως εξηγητές ή "ερμηνεία" ή "εξήγηση" των Γραφών δεν ήταν ποτέ μόνο ένα γλωσσάριο. Ήταν κυρίως η αποσαφήνιση του νοήματος του ιερού κειμένου και η διατύπωσή του σε σχέση πάντοτε με καυτά πνευματικά (θεολογικά και ηθικά) προβλήματα του καιρού τους. Οι ερμηνευτές της Εκκλησίας δεν ήταν μόνο καλοί φιλόλογοι, Ήταν προ πάντων βαθείς θεολόγοι, τα δε έργα τους διαβάζουμε μέχρι σήμερα, όχι απλώς για τις φιλολογικές παρατηρήσεις που κάνουν στα κείμενα, αλλά προ πάντων για την ενόρασή τους στο νόημα του ιερού κειμένου.

Σήμερα, γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ "εξηγήσεως" και "ερμηνείας" των κειμένων του αρχαίου κόσμου γενικά. Όταν "εξηγούμε" ένα κείμενο σήμερα, εννοούμε όλες εκείνες τις αναγκαίες ιστορικοφιλολογικές διαδικασίες που μας οδηγούν στην έννοια του κειμένου μέσα στο νου του συγγραφέα του. Κι όταν "ερμηνεύουμε" ένα κείμενο σήμερα, εννοούμε κυρίως την προσπάθεια μεταφοράς του αρχαίου κειμένου στη σημερινή, ριζικά διαφορετική, πραγματικότητα, χωρίς ουσιαστική αλλοίωση στο νόημά του και με όσο το δυνατό πλήρης από μέρους του σύγχρονου αναγνώστη συνειδητοποίηση του νοήματος του αρχαίου κειμένου και των συνεπειών του γι' αυτόν... Γι' αυτό η "Ερμηνευτική" στις ημέρες μας έχει φθάσει να σημαίνει τη δυνατότητα της χριστιανικής θεολογίας για μας σήμερα. Κατά τα άλλα είναι αυτονόητο πως σε όλες τις εποχές η Γραφή δεν ήταν ένα βιβλίο μόνο προς εξήγηση, αλλά τελικώς και κυρίως ένα βιβλίο προς ερμηνεία, δηλαδή ένα βιβλίο που με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο είχε κάτι να πει στους ανθρώπους της εποχής του ερμηνευτή, όποτε κι αν έζησε

αυτός. Ακόμη και σήμερα, και ο απλοϊκότερος ιεροκήρυκας κάνει κάποιο είδος ερμηνευτικής, όταν στο κήρυγμά του προσπαθεί να φέρει στους ακροατές του το μήνυμα κάποιου ιερού κειμένου. Η διαφορά της σύγχρονης επιστήμης της ερμηνευτικής από την παλιά ή από την εμπειρική, παλιά ή σύγχρονη, έγκειται στη σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζεται όχι μόνο η σωστή προσέγγιση στη σκέψη του αρχαίου συγγραφέα, αλλά και το ζήτημα της δυνατότητας του σύγχρονου αναγνώστη να τον καταλάβει, να κάνει δική του τη σκέψη του αρχαίου συγγραφέα, είτε για να τη δεχθεί τελικά, είτε για να την απορρίψει».

Συνεχίζουμε με ορισμένα γενικά περί της ερμηνείας, όπως τα καταγράφει ο καθηγητής Στέργιος Σάκκος³¹³:

«Τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον μέγα ἐρώτημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἅπαντὰ ἡ ἱερὰ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, εἶνε· Ποία εἶνε ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου τῆς Ἀγίας Γραφῆς; Ποία εἶνε ἡ κλεῖς ἡ ὁποία μᾶς ἀνοίγει τὰς Γραφάς, ὥστε νὰ συλλάβωμεν τὸ ἓνα καὶ θεόπνευστον νόημα τὸ ὁποῖον εἶχον κατὰ νοῦν οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, ὅταν ἔγραφον; Πῶς θὰ ἤθελον οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς νὰ ἐννοῶμεν αὐτὰ πού ἔγραψαν; Ὁλόκληρος ἡ χριστιανικὴ γραμματεία, ὀρθόδοξος καὶ κακόδοξος, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρος ἡ ἐβραϊκὴ, δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ ἐρμηνεία τοῦ Κανόνος τῆς Ἀγίας Γραφῆς· τῆς μὲν ἐβραϊκῆς μόνον τῆς Π. Διαθήκης, τῆς δὲ χριστιανικῆς καὶ τῶν ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ αἱρέσεων ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ Γραφή καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ Κ. Διαθήκη κατὰ ποικίλους τρόπους ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν εἶδος τῆς ἐρμηνείας.

α'. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ καθολικώτερον εἶδος ἐρμηνείας εἶνε αἱ Χρήσεις. "Χρήσις" λέγεται ἡ χρησιμοποίησις λέξεων, χωρίων ἢ καὶ νοημάτων τῆς Γραφῆς εἰς τὰ ποικίλα συγγράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ αἱρετικῶν

³¹³ Στέργιος Σάκκος, Εισαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Β' Ἐκδοσις, "ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ", Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 193 - 197.

συγγραφέων, διὰ τὴν ἀπόδειξιν καὶ κατοχύρωσιν διαφόρων νοημάτων ὡς ἐμπεριεχομένων εἰς τὴν Γραφὴν καὶ ἀποτελούντων πίστεις τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ μόνον ἡ "Χρῆσις" ἐπαρκεῖ, διὰ νὰ μᾶς παραδώσῃ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν κλεῖδα τῆς ἐρμηνείας τοῦ Κανόνος, τὴν ὁποῖαν κρατεῖ ἀποκλειστικῶς ἡ Ἐκκλησία.

β'. Αἱ Ὑποτυπώσεις εἶνε ἐπίσης ἀρχαῖον εἶδος ἐρμηνείας· Ὑποτυπώσεις ὠνόμασε τὰ ἐξηγητικά του ἔργα ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, ἃν καὶ ὁ ὅρος φαίνεται καὶ ἀρχαιότερος καὶ περισσότερον διαδεδομένος. Ἡ λέξις σημαίνει ἀκριβῶς "ὑποσημειώσεις" καὶ δηλώνει ὅχι συνεχὲς ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα, ἀλλὰ σποραδικὰς ἢ ἔστω μὴ συνεχεῖς ἐρμηνευτικὰς ὑποσημειώσεις τιθεμένας κάτωθεν ἐνὸς συνεχοῦς κώδικος τοῦ ἱεροῦ κειμένου ἐπὶ τούτῳ παρεσκευασμένου.

γ'. Τὰ Ὑπομνήματα εἶνε τὸ κλασικώτερον εἶδος ἐρμηνείας. Ὁ Ὠριγένης ὠνόμαζε τὰ ὑπομνήματά του Ἐξηγητικά ἢ Ἐξηγήσεις· ἡ λέξις ἐξηγήσις σημαίνει ξενάγησιν εἰς τὸν κῆπον τοῦ κειμένου, καὶ ἡ λέξις ἐξηγητικὸν τὸ βιβλίον πού εἶνε ὁδηγὸς ξεναγήσεως. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος τὰ ὠνόμαζεν Ὑπομνήματα. Οἱ μεταγενέστεροι Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Θεοδώρητος, Οἰκουμένιος, Θεοφύλακτος, Εὐθύμιος Ζυγαβηνὸς τὰ ὠνόμαζον ποικιλοτρόπως, Ὑπομνήματα, Ἐξηγήσεις, Ἐρμηνείας τῶν Εὐαγγελίων ἢ εἰς τὰ Εὐαγγέλια κλπ. Πάντως πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους.

δ'. Ἡ Ὁμιλία ἐρμηνεύει περικοπὴν ἢ χωρίον τῆς Γραφῆς διὰ πολλῶν. Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὰς Ὁμιλίας αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰ Ὑπομνήματα τοῦ Χρυσοστόμου ἢ τινος ἄλλου, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς εἰπεῖν εἶνε κεφάλαια τοῦ Ὑπομνήματος. Ἡ κατ' ἐξοχὴν λεγομένη ἐρμηνευτικὴ Ὁμιλία (ἢ μικρὰ σειρὰ Ὁμιλιῶν) ἐρμηνεύει ἓνα μεμονωμένον τεμάχιον· τοιαῦται π.χ. εἶνε αἱ Ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον, ἢ τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὴν ἑξαήμερον, ἢ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἰς τὴν ἀνάστασιν. Εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τὸ ἱερὸν κείμενον ἐρμηνεύεται καλύτερον εἰς βάθος παρὰ εἰς πλάτος.

ε'. Τὰ Ζητήματα, τὰ ὁποῖα δηλώνονται καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα ὀνόματα εἶνε σειρὰ ἐρμηνειῶν εἰς δυσνόητα χωρία τῆς Γραφῆς. Λέγονται καὶ Ἀπορίαι ἢ Ἐρωτήσεις καὶ Ἀποκρίσεις, ἢ εἶνε Ἐπιστολαὶ ἢ μικραὶ πραγματεῖαι. Ἡ κυριωτέρα ὀνομασία Ζητήματα σημαίνει ὅτι "ζητοῦνται" ἀπὸ τὸν ἐρμηνευτὴν ἐκ μέρους τοῦ κοινοῦ, ὅτι τὸ κοινὸν ὑποβάλλει ἐρωτήσεις, ἐρωτᾷ πῶς ἐρμηνεύονται ὠρισμένα δυσνόητα χωρία. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἀπροκλήτως πολλάκις οἱ συγγραφεῖς συλλέγουν τὰ δύσκολα χωρία καὶ τὰ ἐρμηνεύουν. Τοιούτου εἶδους ἐρμηνευτικὰ ἔργα μᾶς ἀφῆκαν ὁ Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης τοῦ ὁποίου αἱ ἡμίσεις Ἐπιστολαὶ του εἶνε ἐρμηνευτικά, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Ἀναστάσιος Β' Ἀντιοχείας ὁ Σιναΐτης, ὁ Φώτιος, ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς τοῦ ὁποίου αἱ ἀπαντήσεις εἶνε ἐκτενεῖς πραγματεῖαι, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Φώτιος διακρίνονται εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ διὰ τὴν ἐνημέρωσίν των καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴν ὁξύνοϊαν.

στ'. Αἱ Σειραὶ ἢ *Catena* (= ἄλυσίδες) εἶνε εἶδος γνωστὸν ἀπὸ τοῦ Ε' σχεδὸν αἰῶνος. Ὁμοιάζουν πρὸς τὸ Ὑπόμνημα ὡς πρὸς τὴν πληρότητα καὶ τὴν συνέχειαν, ἀλλ' εἰς ἕκαστον στίχον τοῦ κειμένου παραθέτουν ἐν ἀποσπάσμασι τὰς ἐρμηνείας πολλῶν προγενεστέρων ἐρμηνευτῶν· εἶνε δηλαδὴ ἀνθολογίαι ἐρμηνειῶν, τὰς ὁποίας συλλέγουν οἱ συντάκται προσθέτοντες ἐνίοτε καὶ προσωπικὰ των σχόλια.

ζ'. Αἱ Γλωσσᾶι εἶνε μικρὰ καὶ πολλάκις μονολεκτικὰ ἐρμηνευτικὰ γλωσσήματα εἰς τὸ περιθώριον τοῦ κειμένου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε ἀδέσποτα. Ὅταν εἶνε κάπως ἐκτενῆ λέγονται Σχόλια. Τότε δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰς Ὑποτυπώσεις. Ὑπάρχει μία ἐναλλαγὴ αὐτῶν τῶν τριῶν ὀνομάτων. Ἐνίοτε μάλιστα τὰ τρία αὐτὰ ταυτίζονται καὶ μὲ τὴν Σειρὰν ἢ *Catena*. *Glossas* ἔγραψεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὁ Λατῖνος *Walaftidus Strabus*.

η'. Τὰ Λεξικά τῆς Γραφῆς τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν πάντοτε κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ κειμένου, ἦσαν ἀρχικῶς ἐρμηνευτικὰ ἔργα παραπλήσια τῶν Γλωσσῶν ἢ Σχολίων.

θ'. Ὁμοίως αἱ Συμφωνίαι ἢ (*Concordantiae*) ἦσαν ἀρχικῶς ὀλιγώτερον στερεότυποι καὶ εἶχον θέσιν ἐρμηνευτικῶν ἐργασιῶν. Βαθμηδὸν ἔλαβον τὴν ξηρὰν μορφήν ποὺ ἔχουν σήμερον, καὶ τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν καλύτερον αἱ ἑλληνικαὶ ὀνομασίαι Ταμεῖον ἢ Θησαυρός. Ἐνίοτε τὸ Ταμεῖον εἶνε ταυτοχρόνως καὶ Λεξικόν.

ι'. Ἡ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διαφοροποιήσις τῶν γλωσσῶν ἐδημιούργησεν ἀναγκαίως τὴν Παράφρασιν ἢ Μετάφρασιν, τὰ ὁποῖα εἶνε ἐπίσης ἰδιάζοντα εἶδη ἐρμηνείας.

ια'. Εἶδος ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας εἶνε καὶ ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν ἢ τὰς δύο Διαθήκας κεχωρισμένως. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔχουν γράψει πλήρη Εἰσαγωγήν. Ἐγραψαν ὅμως τοὺς ἐπὶ μέρους αὐτῆς τομεῖς πολλοί. Τὸ πρῶτον μέρος, ὁ Κανὼν ἀναπτύσσεται εἰς τοὺς καταλόγους τοῦ Κανόνοῦ καὶ μάλιστα τοὺς αὐτοτελεῖς καὶ ἐπεξηγηματικοὺς (ὄχι ξηροὺς καταλόγους). Τέτοια ἔργα εἶνε ἡ ΛΘ' ἐορταστικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τὸ Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τοῦ Ἐπιφανίου, ὁ ἀνώνυμος Κατάλογος τοῦ Muratori. Τὸ τέταρτον μέρος, ἡ Ἑρμηνεία, ἀναπτύσσεται ἐπίσης συστηματικῶς. Τέτοιον ἔργον εἶνε ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὰς θείας Γραφὰς τοῦ Ἀδριανοῦ (Ε' αἰ.). Τὰ δύο μεσαῖα μέρη, τὸ Κείμενον καὶ ἡ ἱστορία, δὲν ἀπετέλεσαν εἰδικὰς πραγματείας, ἀλλ' ἡ ὕλη των εὐρίσκεται διάχυτος εἰς τὰ ἄλλα ἐρμηνευτικὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ὠρισμένα αὐτοτελεῖς ἀλλ' ἐντελῶς ἰδιότυπα ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐξετάζουν μέρη τῆς Ἱστορίας τοῦ Κειμένου, τοῦ Κανόνοῦ, καὶ τῆς Ἑρμηνείας. Τέτοια εἶνε πάλιν τὸ Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τοῦ Ἐπιφανίου, αἱ Ἐκθέσεις τοῦ Εὐθαλίου Σούλκης (μόνον διὰ τὰς Πράξεις καὶ τὰς 21 Ἐπιστολάς), ἡ Σύνοψις τοῦ ψευδωνύμου "Ἀθανασίου", τὸ *De institutione divinarum Litterarum* τοῦ Κασσιωδώρου καὶ ἄλλα. Ἡ εἰσαγωγή εἰς τὰς Γραφὰς ἀνεπτύχθη κυρίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Κυριώτερα καὶ θεμελιώδη εἶδη ἐρμηνείας εἶνε ἡ Χρῆσις, τὸ Ὑπόμνημα καὶ ἡ Ὁμιλία, τὰ δὲ ἄλλα ὅλα ἀνάγονται εἰς αὐτὰ τὰ τρία. Καὶ εἰς τὰ τρία δὲ πρυτανεύει ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος. Ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι ἐρμηνευταὶ

τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ οἱ Ἕλληνες, εἶνε ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς νεωτέρους ἀνώτεροι.

Ἵσως ἀπορεῖ κάθε σύγχρονος ἀπροκατάληπτος ἄνθρωπος, διατί ἡ ἔρμηνεία τῆς Κ. Διαθήκης εἶνε μέγα καὶ προβληματικὸν θέμα, ἀφοῦ ἡ Κ. Διαθήκη εἶνε βιβλίον ἀπλοῦν εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν καὶ εὐκατάληπτον. Πράγματι ἡ ἔρμηνεία καθ' ἑαυτὴν εἶνε πρᾶγμα ἀπλοῦν καὶ μηδόλως προβληματικόν. Οἱ ἀπόστολοι ἦσαν ἄνθρωποι ἀπλοῖ καὶ ἔγραφον πρὸς ἀνθρώπους ἐπίσης ἀπλοῦς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κατανοοῦν οἱ πάντες τὰ πάντα. Ἡμεῖς ἔχομεν ἓνα τόσον πραγματικὸν ἀλλὰ πολὺ μικρὸν κώλυμα κατανοήσεως, τὴν διαφορὰν τῆς γλώσσης. Ἀλλὰ δὲν εἶνε αὐτὸ ποὺ κάνει τὴν ἔρμηνείαν πρόβλημα. Εἶνε τὸ ὅτι ἡ Κ. Διαθήκη εἶνε σημεῖον ἀντιλεγόμενον, φάκελλος μαρτυρικῶν καταθέσεων μιᾶς ὑποθέσεως ἢ ὁποῖα ρυθμίζει τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ δημιουργεῖ τόσον ποικίλας καὶ ζωηρὰς ἀντιδράσεις, ὥστε νὰ καθιστᾷ τὴν ἄλλως ἀπλῆν καὶ εὐκόλον ἔρμηνείαν τῆς αἰνιγμα ὅχι μόνον δι' ἡμᾶς καὶ τοὺς ξενогλώσσους ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Β' αἰῶνος, οἱ ὅποιοι ὠμίλουν τὴν γλῶσσαν τῆς Κ. Διαθήκης. Ἀναρίθμητοι ἔρμηνεῖαι ἐδόθησαν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην. Δι' οὐδὲν ἄλλο βιβλίον ἐδημιουργήθη παρόμοιον ζήτημα, εἰ μὴ διὰ τὴν Π. Διαθήκην. Κείμενα ἀρχαῖα καὶ δυσνόητα γλωσσικῶς, ὅπως ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου ἢ τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐρμηνεύονται ἀνέκαθεν, χωρὶς καὶ νὰ προκύψῃ ζήτημα ἔρμηνείας. Ἡ ἀπλουστάτη Κ. Διαθήκη ἔχει ἀναριθμήτους ἔρμηνεῖας, ποὺ ἀπέχουν τόσον πολὺ μεταξύ των, ὅσον ἀπέχει τὸ λευκὸν ἀπὸ τὸ μαῦρον. Ἀλλ' ὅλαι αἱ ἔρμηνεῖαι ἀνάγονται εἰς δύο εἶδη, τὴν θετικὴν καὶ τὴν ἀρνητικὴν ἔρμηνείαν. Ἡ κατηγορία τῆς θετικῆς περιλαμβάνει μίαν μόνον ἔρμηνείαν τὴν λεγομένην ἱστορικὴν εἶνε αὕτη τὴν ὁποῖαν αὐθορμήτως ἐφαρμόζει πᾶς ἀπροκατάληπτος ἀναγνώστης, καὶ τὴν ὁποῖαν ἐφαρμόζομεν γενικῶς εἰς ὅλα τὰ κείμενα ἀρχαῖα καὶ σύγχρονα. Ἡ κατηγορία τῆς ἀρνητικῆς ἔρμηνείας περιλαμβάνει ἀπροσδιόριστον ἀριθμὸν ἐπὶ μέρους ἔρμηνειῶν, αἱ ὁποῖαι πάλιν διακρίνονται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τὴν

ἀλληγορικὴν καὶ τὴν ἀνατρεπτικὴν. Ἡ ἀλληγορικὴ ἐφηρμόζετο μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἡ δὲ ἀνατρεπτικὴ ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος μέχρι σήμερον. Ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία ἐφαρμόζεται πάντοτε. Ἐχομεν λοιπὸν γενικῶς τρεῖς ἐρμηνείας, τὴν ἱστορικὴν, τὴν ἀλληγορικὴν, καὶ τὴν ἀνατρεπτικὴν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη εἶνε θετικὴ καὶ μία, αἱ δὲ ἄλλαι δύο ἀρνητικαὶ καὶ ἐκπροσωποῦσαι πλῆθος ἐρμηνειῶν. Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν μιᾶς ἐκάστης ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν ἐρμηνειῶν, προκειμένου νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ των, θὰ ἀναφέρω ὡς κλεῖδα ἓνα παράδειγμα.

Ὑποθέσατε ὅτι ἓνας πατέρας, εὐρισκόμενος εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἔχων τρεῖς υἱοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα γράφει πρὸς τοὺς υἱοὺς του μίαν κοινὴν δαχτυλογραφημένην ἐπιστολὴν περιέχουσαν περίπου τὰ ἐξῆς: "Εἶμαι ἄρρωστος. Δὲν ἔχω καθόλου χρήματα. Σᾶς παρακαλῶ ἐλᾶτε μαζί μου. Ὁ πατέρας σας". Οἱ τρεῖς υἱοὶ λαμβάνουν τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, τὴν διαβάζουν, καὶ ἀντιδροῦν ὁ καθεὶς κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ὁ πρῶτος τὴν ἐρμηνεύει ἱστορικῶς. "Ὁ πατέρας εἶνε ἄρρωστος καὶ δὲν ἔχει καθόλου χρήματα. Εὐρίσκεται εἰς πολὺν δύσκολον θέσιν. Διὰ τοῦτο μᾶς καλεῖ ἐπειγόντως πλησίον του. Ἐχει ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς παρουσίας μας. Δὲν ἔχομεν νὰ πράξωμεν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ σπεύσωμεν πλησίον του εἰς Ἑλβετίαν". Καὶ σπεύδει μόνος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δὲν τὸν ἀκολουθοῦν, διότι δὲν ἔχουν καμμίαν ὀρεξιν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὁ δεύτερος, φυγόπονος ἀλλὰ τηρῶν τὰ προσχήματα τῆς ὑποκρισίας, ἐρμηνεύει τὴν ἐπιστολὴν ἀλληγορικῶς. "Πατέρας εἶνε ὁ φιλόσοφος νοῦς. Λίαν εὐστόχως λέγει ὅτι εἶνε ἄρρωστος. Τὸ 'ἄρρωστος' παράγεται ἐκ τοῦ στερητικοῦ ἄλφα καὶ τοῦ ρήματος ρώννυμι· ρώμη εἶνε ἡ δύναμις καὶ δύναμις ἡ ἀνάγκη. Ὁ πατέρας εἶνε ἄνευ ἀναγκῶν ἀπηλλαγμένος τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν ὅχι διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αἰτίαν τοῦ πλούτου, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ οὐσιώδη αἰτίαν ὅτι ὁ φιλόσοφος νοῦς πλησιάζον τὸ θεῖον καθίσταται ἀνενδεής. Λέγει ὅτι δὲν ἔχει καθόλου χρήματα· χρήμα λέγεται κατὰ κυριολεξίαν τὸ πρᾶγμα, τὸ ὑλικὸν ἀντικείμενον. Λοιπὸν ὁ φιλόσοφος νοῦς δὲν βαρύνεται ἀπὸ τὰ ὑλικά

πράγματα καθόλου. Εἶνε φυσικόν, ἐφ' ὅσον εἶνε ἀπηλλαγμένος τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα ὅπου εὐρίσκεται, τὰ ὁποῖα συμβολικῶς ἐκφράζονται μὲ τὰς ἐλβετικές Ἀλπεις. Μέγα δὲ καὶ τὸ ἠθικόν του παράγγελμα 'Ελᾶτεμαζί μου'. Ὁ φιλόσοφος νοῦς καλεῖ εἰς μίμησιν ὅλους τοὺς ἄλλους νόας· τοὺς καλεῖ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς τὴν ἀνοδικὴν πορείαν πρὸς τὴν τελειότητα". Ὁ τρίτος υἱὸς ὡσαύτως φυγόπονος ὅπως καὶ ὁ δεύτερος, ἀλλ' ἐπὶ πλέον κυνικὸς καὶ ἀναιδής, ἐρμηνεύει τὴν ἐπιστολὴν ἀνατρεπτικῶς. "Ἡ ἐπιστολὴ δὲν ἔχει τὰ γνωρίσματα τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἐνότητος περιεχομένου. Ἡ ὑπογραφή δὲν εἶνε τοῦ πατρός μου· εἶνε πλαστογραφημένη. Ὁ πατέρας ἦτο μὲν πρὸ δέκα ἡμερῶν εἰς Ἑλβετίαν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν ἄλλην ἐνδιάμεσον ἐπιστολὴν του οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποκλείσῃ ὅτι τώρα ἔφυγε διὰ τὴν Ἀμερικὴν ἢ τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ ἐπιστολὴ ἐπειδὴ εἶνε δακτυλογραφημένη, περιέχει κάτι τὸ ὑποπτον· χωρὶς καθόλου χρήματα, πῶς εὐρήκε καὶ ἐπλήρωσεν ὁ πατέρας δακτυλογράφον! Διατί δὲν τὴν ἔγραψεν ἰδιοχείρως, τόσον σύντομον μάλιστα; Ἡ πρώτη παράγραφος τῆς ἐπιστολῆς 'Εἶμαι ἄρρωστος' εἶνε ἓνα γνωστὸν καὶ συνηθισμένον μοτίβον, ἐπαναλαμβανόμενον πολλάκις ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μας. Ἡ Δευτέρα παράγραφος 'Δὲν ἔχω καθόλου χρήματα' κατάγεται ἀπὸ μίαν παλαιότεραν ἐπιστολὴν τοῦ πατρός μου γραφεῖσαν πρὸ πενταετίας ἀπὸ τὴν Ελλάδα πρὸς τὴν Γαλλίαν, πρὸς ἓνα φίλον του ἔμπορον. Ἐδῶ εἶνε παρέμβλητος. Ὅσον διὰ τὴν τρίτην παράγραφον 'Ελᾶτε μαζί μου' εὐρίσκεται εἰς ἄλλο γλωσσικὸν ἐπίπεδον ἀσύνηθες διὰ τὸν πατέρα· οὐδέποτε ἐχρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν 'μαζί' ἀλλὰ πάντοτε τὴν λέξιν 'πλησίον'. Ἄλλως τε καὶ ἡ γραφομηχανὴ εἰς τὴν φράσιν αὐτὴν γράφει πυκνότερα. Ἡ ὅλη ἐπιστολὴ χρειάζεται μίαν ἱστοριοφιλολογικοκριτικὴν ἐξήγησιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ὅτι οὔτε εἶνε τοῦ πατρός μου οὔτε ἐκφράζει καμμίαν πραγματικὴν σύγχρονον ἀνάγκην του". Ἔτσι οἱ δύο υἱοί, οἱ τὴν ἀλληγορικὴν καὶ τὴν ἀνατρεπτικὴν ἐρμηνείαν ἐφαρμόσαντες, ἀπήλλαξαν ἑαυτοὺς ἀπὸ πάσης ὑποχρεώσεως, ὁ μὲν φιλοσοφήσας τὰ ὑψηλὰ ὁ δὲ ἀναδιφήσας

“κριτικῶς” τὸ κείμενον· ἐνῶ ὁ πρῶτος ὁ τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν ἐφαρμόσας ἔσπευσε πρὸς τὸν πατέρα. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶνε ἡ διαφορὰ καὶ μεταξὺ τῶν τριῶν ἐρμηνειῶν τῆς Κ. Διαθήκης, ἱστορικῆς, ἀλληγορικῆς, καὶ ἀνατρεπτικῆς».

2.2. Η ιστορικοκριτική μέθοδος ερμηνείας της Καινῆς Διαθήκης κατά τὸν Ἅγιο Νεόφυτο τὸν Ἐγκλειστο.

Η ιστορικοκριτική μέθοδος υπῆρξε μία τομὴ στο χώρο της ερμηνευτικῆς τῶν ιερῶν κειμένων. Διευκόλυνε τὴν ἀνάγνωση τῶν κειμένων που μας ἐρχονται ἀπὸ το παρελθόν καὶ συνέβαλε στὴν κατανόηση τῶν συνθηκῶν που ἐπηρέασαν τὴ σύνθεση καὶ τὴ συγγραφή τους. Η ἀμφισβήτηση τῆς ιστορικοκριτικῆς μεθόδου καὶ ἡ ἐμφάνιση τῶν νέων μεθόδων ερμηνείας προήλθε ἀπὸ τὴ συνάντηση τῆς Θεολογίας με ἄλλους ἐπιστημονικοὺς κλάδους, ἀρχικὰ στὴν Ἀμερική καὶ ἀργότερα στὴν Ἑυρώπη³¹⁴.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Καραβιδόπουλος³¹⁵, λέγοντας «κριτικὴ τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ.» ἐννοοῦμε, κυρίως, τὴν προσπάθεια που καταβάλλουν οἱ ἐιδικοὶ ἐπιστήμονες κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες νὰ ἀποκαταστήσουν τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως ἀκριβῶς βγήκε ἀπὸ τὴν γραφίδα τῶν ιερῶν συγγραφέων. Τέτοια, βέβαια, κριτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου ἐγίνε καὶ στοὺς ἀρχαιότερους χρόνους. Σήμερα γίνεται λόγος γιὰ τρεῖς «ἀναθεωρήσεις» τοῦ κειμένου που πραγματοποιήθηκαν γύρω στο ἔτος 300 μ.Χ., ἀνεξάρτητα ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὴν Ἀντιόχεια, τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν Παλαιστίνη.

³¹⁴ Ελένη Κασσελούρη - Χατζηβασιλειάδης, Δρ. Θεολογίας καὶ διδάσκουσα στο ΕΑΠ, *Ἁγία Γραφή καὶ νέες ἐρμηνευτικὲς μέθοδοι*, στο περιοδικό ΘΕΟΛΟΓΙΑ 4/2014, σελ. 329.

³¹⁵ Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, Ὁμοτίμου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ἐκδόσεις Παναγιώτου Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 63 - 64.

Για την ιστορική ερμηνεία, είναι χαρακτηριστικά τα όσα καταγράφει ο καθηγητής Στέργιος Σάκκος³¹⁶: «Κατά την ιστορικήν ἐρμηνείαν αὐτὸ πὸν ἐπιδιώκει ὁ ἐρμηνευτὴς εἶνε νὰ συλλάβῃ μὲ ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν αὐτὸ πὸν σκέπτεται καὶ θέλει νὰ ἐκφράσῃ ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς· αὐτὸ πὸν ἔπρεπε νὰ ἐννοήσουν οἱ παραλῆπται οἱ σύγχρονοι τοῦ συγγραφέως, αὐτὸ πὸν ὁ συγγραφεὺς ἤθελε νὰ ἐννοήσουν οἱ ἄμεσοι καὶ σύγχρονοί του ἀναγνώσται. Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, συγγραφεῖς καὶ ἀναγνώστας ἢ ὑπόθεσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας εἶνε τόσον σοβαρά, ὥστε νὰ γράφουν καὶ νὰ ἐννοοῦν ὅπως ὁμιλοῦμεν ἡμεῖς εἰς τὰς ἄκρως σοβαρὰς ὥρας τῆς ζωῆς μας, ὅταν δὲν ἔχομεν ὄρεξιν διὰ φιλοσοφικὰ καὶ λογοτεχνικὰ παιχνίδια· ὅπως ὁμιλῶμεν εἰς τὰ δικαστήρια ἢ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πατρικῆς μας διαθήκης ἢ πρὸς τὸν πάσχοντα ἀδελφόν μας. Ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ὁμιλοῦμεν καὶ ἐννοοῦμεν εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς εἶνε ἡ οὐσία τῆς ιστορικῆς ἐρμηνείας.

Κατὰ τὴν ιστορικήν ἐρμηνείαν τῆς Κ. Διαθήκης κατ' ἀρχὴν ἐννοοῦμεν ὅ,τι διαβάζομεν, ἐννοοῦμεν κατὰ γράμμα. Δὲν πρέπει ὅμως ὁ ὅρος "κατὰ γράμμα" νὰ ἐκληφθῇ καταχρηστικῶς, ὅπως γίνεται κατὰ τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν. Ἐννοοῦμεν ὅ,τι διαβάζομεν, ὅ,τι φαίνεται ὡς τὸ ἀπλούστερον νόημα, χωρὶς πάλιν αὐτὸ νὰ συγχέεται μὲ τὸ ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ κατὰ λάθος φαινόμενον ἐνίστε νόημα. Ὅταν λέγῃ ὅτι "ὁ Πέτρος θεὸς τὰ γόνατα προσηύξατο" (Πράξ. 9,40), ἐννοοῦμεν ὅτι ἐγονάτισε καὶ προσηυχήθη, καὶ τίποτε πέραν αὐτοῦ ἢ διάφορον αὐτοῦ· ὅταν ὅμως γράφῃ ὅτι οἱ φαρισαῖοι "κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν" (Μαρκ. 12,40), δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι μασοῦν διὰ τοῦ στόματος τὰς πέτρας καὶ τὰ ξύλα τῶν οἰκοδομῶν ὅπου κατοικοῦν αἱ χῆραι. Ἰσχύει δηλαδὴ καὶ διὰ τὴν Γραφὴν ἡ γνωστὴ ἐλαστικότητα τοῦ λόγου, ἡ ὁποία ἰσχύει διὰ πᾶν ἄλλο ἀνθρώπινον κείμενον ἢ

³¹⁶ Στέργιος Σάκκος, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Β' Ἐκδοσις, "ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ", Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 197 - 209.

πάντα ἀνθρώπινον προφορικὸν λόγον. Λέγω δὲ τὸ ἀπλούστατον αὐτό, διότι ἐφηρμόσθη πράγματι μία τοιαύτη "κατὰ γράμμα" καταχρηστική ἐρμηνεία εἰς τὴν Γραφήν, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ἀλληγοριστῶν, ἀνεπήδησαν δὲ καὶ αἰρέσεις ὁλόκληροι ἐκ τῆς τοιαύτης "κατὰ γράμμα" ἐρμηνείας.

Γενικὴ ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας εἶνε ὅτι πᾶν χωρίον ἐρμηνεύεται ὁρθῶς μόνον ἐντὸς τῆς συναφείας του καὶ διὰ τῆς συναφείας του. Συνάφεια εἶνε ἡ περιοχὴ τοῦ κειμένου ὅπου εὐρίσκεται τὸ χωρίον· δύναται δὲ ἡ ἀναγκαία διὰ τὴν ἐρμηνείαν περιοχὴ νὰ εἶνε ἀναλόγως μὲ τὴν περίπτωσιν μία συντακτικὴ περίοδος, μία παράγραφος ἓνα κεφάλαιον ἢ καὶ περισσότερον. Διότι ἡ αὐτὴ φράσις εἶνε δυνατόν νὰ λέγεται μὲ πολλὰ καὶ ἀντίθετα νοήματα, τὸ δὲ ἓνα καὶ πραγματικὸν νόημά της τὸ ὑποδεικνύει μόνον ἡ συνάφεια...

Τοιοῦτοτρόπως ἐρχόμεθα εἰς μίαν ἄλλην θεμελιώδη ἐρμηνευτικὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ Γραφή ἐρμηνεύεται διὰ τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς ὁ κανὼν ἰσχύει διὰ πᾶν κείμενον· ἐπὶ δὲ τῆς Γραφῆς ἰσχύει καὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν πλευρὰν καὶ διὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ πραγματολογικὴν, καὶ διὰ τὴν θεολογικὴν. Ὑπεστήριξαν πολλοὶ σύγχρονοι, ὅτι ἡ βάσις αὐτὴ εἶνε σφαλερά, καὶ ὅτι ἡ Κ. Διαθήκη ἐρμηνεύεται καλύτερον διὰ τῶν ραββινικῶν κειμένων (Ταργκούμ, Μιδράς, Μισνά, Ταλμούδ, Χειρόγραφα τοῦ Qumran), ἢ τῶν μανδαϊκῶν κειμένων. Λάθος σοβαρόν. Ἐρμηνεύεται καὶ δι' ἐκείνων, ἐρμηνεύεται καὶ διὰ παντὸς κείμενον· ἀλλὰ κυρίως ἡ Γραφή ἐρμηνεύεται διὰ τῆς Γραφῆς. Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἀρχὴ μέχρι στιγμῆς δὲν διευτώθη καλῶς. Ὅπως ἔδειξα καὶ εἰς τὸ Ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ἰούδα (τὸ γ' καὶ ἐρμηνευτικόν), περὶ ἕκαστον κείμενον τῆς Κ. Διαθήκης ὑπάρχουν ἐπάλληλοι κύκλοι κειμένων, στενῆς ἢ μακρινῆς συγγενείας· διὰ τῶν κειμένων ἐκάστου κύκλου ἐρμηνεύεται τὸ κείμενον τόσον, ὅσον πλησιέστερος εἶνε ὁ κύκλος πρὸς αὐτό. Δηλαδή ἡ Κ. Διαθήκη ἐρμηνεύεται πρῶτιστα δι' ἑαυτῆς, ἔπειτα διὰ τῆς Π. Διαθήκης, ἔπειτα διὰ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, ἔπειτα διὰ τῶν συγχρόνων παπυρίνων εὐρημάτων, ἔπειτα διὰ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας,

ἔπειτα διὰ τῆς ραββινικῆς φιλολογίας, ἔπειτα διὰ πάσης τῆς θρησκευτικῆς ἑλληνιστικῆς γραμματείας, καὶ τέλος διὰ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων. Ἐνδέχεται δὲ ἓνας κύκλος νὰ προηγήται εἰς συγγένειαν τοῦ ἄλλου ἀπὸ πλευρᾶς γλωσσικῆς, νὰ ἔπεται δὲ ἀπὸ πλευρᾶς πραγματολογικῆς· π.χ. τὰ παπύρινα εὐρήματα τῆς ἐποχῆς προηγούνται εἰς συγγένειαν τῶν ραββινικῶν κειμένων ἀπὸ πλευρᾶς γλωσσικῆς, ἔπονται δὲ ἀπὸ πλευρᾶς πραγματολογικῆς. Διὰ πάντων τῶν κειμένων ἐρμηνεύεται ἡ Γραφή, ἀρκεῖ νὰ μὴ εἶνε κανεὶς προκατειλημμένος καὶ κατευθύνεται ἀπὸ σκοπιμότητος· κυρίως ὁμως ἐρμηνεύεται ἡ Γραφή διὰ τῆς Γραφῆς.

Ἄλλη ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ εἶνε τὸ νὰ γνωρίζῃ κανεὶς εἰς ποῖον σημεῖον τῆς ἱερᾶς ἱστορίας εὐρίσκεται. Δηλαδή ὅταν κανεὶς ἐρμηνεύῃ τὰς περικοπὰς τῆς κλήσεως τοῦ Ματθαίου, πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τριετίας τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἐρμηνεύῃ τὰς περικοπὰς τῆς μεταμορφώσεως νὰ γνωρίζῃ ὅτι εὐρίσκεται ὀλίγον καιρὸν πρὸ τοῦ πάθους (ἴσως κατὰ τὸ τελευταῖον ἑξάμηνον), ὅταν ἐρμηνεύῃ τὸν δριμὺν λόγον τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς φαρισαίους μὲ τὰ "οὐαί", νὰ γνωρίζῃ ὅτι εὐρίσκεται ὀλιγώτερον τῆς μιᾶς ἐβδομάδος πρὸ τῆς σταυρώσεως. Ἄλλως ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν ἀτμόσφαιραν εἰς τὴν ὁποίαν ἐλέχθησαν καὶ ἔγιναν ὅσα ἐρμηνεύει. Αὕτῃ ἡ ἀρχὴ ἰσχύει κυρίως διὰ τὰ Ἐὐαγγέλια.

Ἀπαραίτητος ἀρχὴ εἶνε νὰ ἔχῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν του ὅτι ὁ Χριστὸς πολλάκις ὅταν ὠμίλει, εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὴν νοοτροπίαν τῶν ἀκροατῶν· τὰ λεγόμενά του λέγονται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀντιλήψεως τῶν συνομιλητῶν του καὶ ὄχι κατὰ τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν. Λέγει π.χ. "Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἔμαντοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής" (Ιωάν. 5, 31), ἐννοῶν ὅτι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν φαρισαίων δὲν εἶνε ἀληθής καὶ ὅτι τώρα δὲν συζητεῖ αὐτό, ἂν εἶνε ἢ δὲν εἶνε ἀληθής, ἀλλὰ θέλει νὰ τονίσῃ τὸ ἄλλο, ὅτι ἔχει καὶ τρίτους μάρτυρας ἀξιοπίστους συμμαρτυροῦντας αὐτῷ. Ὁμοίως λέγει καὶ τὸ "Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστιν" (Ιωάν. 14,28), ἐννοῶν ὅτι, "ἀφοῦ ὁ Πατὴρ

μου εἶνε μείζων μου κατὰ τὴν γνώμην σας, ἔπρεπε νὰ χαρῆτε, ὦ μαθηταί μου, διότι πορεύομαι πρὸς τὸν μείζονά μου, ἀφοῦ αὐτὸ μὲ δοξάζει”...

Ἄλλη θεμελιώδης ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ εἶνε νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐρμηνευτὴς καλῶς καὶ νὰ λαμβάνῃ συνεχῶς ὑπ’ ὄψιν του τὴν ἱστορίαν, τὴν γεωγραφίαν, καὶ νὰ ἔχῃ γενικῶς σαφεῇ ἀντίληψιν περὶ τῶν ἀναφερομένων ἀντικειμένων, θεσμῶν, φυτῶν, ζώων, κλπ. Ἄν δὲν γνωρίζῃ π.χ. ὅτι ἡ νότιος Παλαιστίνη εἶνε ὀρεινὴ καὶ ὑψηλοτέρα τῆς βορείου καὶ ὅτι ἡ Ἱερουσαλὴμ κεῖται ὑψηλότερον τῆς Ἱεριχοῦς, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ σαφῶς τὰς φράσεις “Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα” (Ματθ. 20,18) καὶ “Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχώ” (Λουκ. 10,80). Ἄν δὲν γνωρίζῃ τί ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι τελῶναι, οἱ ὅποιοι διέφερον πολὺ ἀπὸ τοὺς σημερινούς, καὶ πῶς διενηργεῖτο εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡ τελωνία, ἀδυνατεῖ νὰ ἐννοήσῃ διατί οἱ τελῶναι ἦσαν τόσον μισητοὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ μάλιστα εἰς τοὺς φαρισαίους, καὶ διατί τὸ “τελώνης” ἐσήμαινε τὸν ἀμαρτωλὸν ἄνδρα ὅπως τὸ “πόρνη” τὴν ἀμαρτωλὴν γυναῖκα. Ἄν γνωρίζῃ πῶς ἀφῆκεν ὁ Ἡρώδης ὁ Α΄ διαθήκην τὴν βασιλείαν του εἰς τοὺς υἱούς του, καὶ τί περιπετείας εἶχεν ὁ υἱὸς του Ἀρχέλαος διὰ νὰ λάβῃ τὴν βασιλείαν του, καὶ πῶς ἐπορεύθη εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ τὴν λάβῃ ἀπὸ τὸν Καίσαρα Αὐγουστον, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἐξώντωσε τοὺς ἀντιπάλους του, τότε μόνον δύναται νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου ὅτι “Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι..., οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτὸν καὶ ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ λέγοντες· Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ’ ἡμᾶς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν λαβόντα τὴν βασιλείαν εἶπε... Τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεῦσαι ἐπ’ αὐτούς, ἀγάγετε ὧδε καὶ κατασφάξατε αὐτούς ἔμπροσθέν μου” (Λουκ. 19, 11 - 21). Ἄλλως ἡ παραβολὴ ἀντὶ νὰ κάνῃ σαφές τὸ πνευματικὸν νόημα ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσῃ ὁ Κύριος, τὸ κάνει σκοτεινότερον. Ἐπίσης ἡ γνῶσις τοῦ τί εἶνε ὁ κῆνσος, πῶς ἔθαπτον τότε τοὺς νεκρούς, πῶς

άλώνιζαν, πῶς ἦσαν κτισμέναι αἱ οἰκίαι, κλπ. διευκολύνουν σπουδαίως τὴν ἐρμηνείαν...

Ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία δὲν ἐρμηνεύει οὔτε "κατὰ γράμμα" μὲ τὴν καταχρηστικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου, οὔτε ἀλληγορικῶς πάλιν μὲ τὴν καταχρηστικὴν. Ἐφ' ὅσον ἔχει ὡς στόχον τὸ τί ἐννοεῖ ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς, ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ πῶς θέλει νὰ τὸν ἐννοοῦν ὁ συγγραφεὺς αὐτός. Ἄν οἰκοθεν ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς μᾶς ὑποδεικνύει, ὅτι πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὰ λεγόμενά του μεταφορικῶς καὶ ἀλληγορικῶς, ἔτσι τὰ ἐννοεῖ καὶ ὁ ἐρμηνευτὴς ὁ ἐρμηνεύων ἱστορικῶς. Ὑπάρχει πλῆθος ἀνθρωποπαθῶν ἐκφράσεων περὶ τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι δὲν πρέπει νὰ ἐννοοῦνται κατὰ γράμμα. Ὁ Θεὸς λέγεται ὅτι "περιπατεῖ" (Γέν. 3,8), "ύπνοι" (Ψαλμ. 43,24), ἔχει "χεῖρας" (Πράξ. 4, 30), "ὦτα" (Ιακ. 5,4), "ὀφθαλμούς" (Α' Πέτρ. 3,12), "πτέρυγας" (Ψαλμ. 16,8), "ὀργίζεται" (Αριθμ. 22,22), "μεταμελεῖται" (Γέν. 6,7), "λυπεῖται" (Εφεσ. 4,30). Ὁ Θεὸς εἶνε ἄνυλος καὶ ἀσώματος, πανταχοῦ παρὼν καὶ ἀπηλλαγμένος ἀνθρωπίνων συναισθημάτων οἷα εἶνε ἡ λύπη, ἡ ὀργὴ καὶ ἡ μεταμέλεια. Ἡ ἰδία ἡ Γραφή μᾶς ἀφήνει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι κατὰ συγκατάβασιν μόνον χρησιμοποιοῦνται αἱ ἐκφράσεις αὗται διὰ τὸν Θεόν, διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ συνεννοηθῶμεν.

Παραπλήσια εἶνε καὶ αἱ συμβατικαὶ ἐκφράσεις "Τρίτος οὐρανός" (Β' Κορ. 12,2), "Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς" (Ματθ. 6,8), "ἄρχων τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος" (Εφεσ. 2,2), "πέρατα (= ἄκρα) τῆς γῆς" (Ματθ. 12,42), "κλεῖδες τοῦ ἄδου" (Ἀποκ. 1,18), "ἄρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα" (Α' Θεσ. 4,17). Πάλιν ἡ ἰδία ἡ Γραφή μᾶς ἐνημερώνει ὅτι αὐτὰ ὅλα λέγονται συμβατικῶς πρὸς συνεννόησιν μόνον, διότι εἰς ἄλλα σημεῖα μᾶς λέγει ρητῶς ὅτι αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον...

Ἰδιάζον στοιχεῖον ἀποτελοῦν αἱ συμβολικαὶ ἐκφράσεις τῆς Γραφῆς, π.χ. οἱ ἐν τῷ Δανιὴλ "κριὸς" (= Πέρσης βασιλεὺς) καὶ "τράγος" (= Μ. Ἀλέξανδρος) καὶ τὰ "κέρατα" αὐτῶν (Δαν. 8, 20 - 21), τὸ "ποτήριον" τὸ ὁποῖον πίνει ὁ Χριστός, δηλαδὴ ὁ σταυρικὸς θάνατος (Ματθ. 20,22), αἱ

"σάλπιγγες", αἱ "σφραγίδες", τὰ "θηρία" καὶ τὰ "κέρατα" αὐτῶν, τὸ "δρέπανον", ἡ "Βαβυλῶν" καὶ τὰ πολλὰ ἄλλα σύμβολα τῆς Ἀποκαλύψεως. Αἱ συμβολικαὶ ἐκφράσεις ἀφθονοῦν κυρίως εἰς τὰ προφητικὰ βιβλία, διότι οἱ προφητῆται βλέποντες μὲν τὰ μέλλοντα μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ τὰ ἐκφράσουν μετὰ τὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς των, καταφεύγουν εἰς τὰ σύμβολα. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν ὅλα τὰ σύμβολα ἐρμηνεύονται ἀλληγορικῶς. Ἀλλ' ἡ ἀλληγορία αὕτη οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μετὰ τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, διότι πρῶτον μὲν αὐτὸς ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς ἐμφαίνει ὅτι ὁμιλεῖ συμβολικῶς, δεύτερον δὲ ἡ ἀλληγορία εἶνε μόνον μία καὶ συγκεκριμένη· τὸ νοούμενον δηλαδὴ εἶνε ἓνα καὶ σταθερόν, καὶ δὲν δύναται ὁ καθείς νὰ ὑποθέτῃ ὅ,τι θέλει, ὅπως γίνεται εἰς τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν, διὰ νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἀλληγορικῶς μίαν συμβολικὴν ἐκφράσιν, πρέπει πρῶτα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐπιτυχῶς τί σημαίνει κατὰ γράμμα. Λέγει π.χ. ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν· "Καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, κατεσφραγισμένον σφραγίσιν ἑπτὰ" (Ἀποκ. 5,1). "Βιβλίον" ἐδῶ λέγων, ἐννοεῖ εἰλητάριον, κύλινδρον, ρόλον. "Γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν" σημαίνει ὅτι ἡ παπυρίνη ταινία τοῦ βιβλίου ἦτο γραμμένη εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις, καὶ αὐτὴν ποὺ κατὰ τὴν περιτύλιξιν ἔβλεπεν ἐσωτερικῶς καὶ αὐτὴν ποὺ πιάνεται ἀπ' ἔξω· αὐτὸ δὲν ἦτο σύνηθες· τὰ εἰλητάρια συνήθως ἐγράφοντο μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀψιν. Τὸ ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ ὁράματος ἦτο "γεγραμμένον" καὶ "ἔξωθεν" σημαίνει κάτι τὸ ἑκτακτον, τὸ ἀσύνηθες, τὸ πολὺ σοβαρόν, τὸ ἄξιον πολλῆς προσοχῆς. Καὶ ἐνῶ "βίβλος" ἐλέγετο τὸ βιβλίον (= ρόλος), "βιβλίον" ὑποκοριστικῶς (= ρολίδιον) ἐλέγετο ἡ ἐπιστολή, τὸ ἔγγραφον, τὸ ἐπιστολιμαῖον βιβλίον. Διὰ τοῦτο τὸ "βιβλίον" ἐκεῖνο ἦτο ἐσφραγισμένον ὅπως αἱ ἐπιστολαὶ μετὰ νῆμα καὶ σκληρὸν κηρὸν ἐπισεσημασμένον διὰ σφραγίδος. Καὶ δὲν ἔφερε μίαν σφραγίδα ὅπως συνήθως, ἀλλ' "ἑπτὰ", τουτέστιν πολλάς, καὶ ἦτο ἔτσι "κατεσφραγισμένον". Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ "βιβλίου" ἦτο

ἀπρόσιτον καὶ ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν. Αὕτῃ εἶνε ἡ κατὰ γράμμα ἀναγκαία ἐρμηνεία τοῦ συμβόλου. Τί, ὅμως ἐννοεῖ ἀλληγορικῶς ὁ προφήτης, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν. Ἐνα μόνον εἶνε βέβαιον, ὅτι ἐννοεῖ κάτι ἄλλο πέραν τῆς κατὰ γράμμα σημασίας τοῦ συμβόλου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένη "ἀλληγορία" ἢ ὑπὸ τῶν πατέρων "τυπολογία" εἶνε ἐπίσης μία πτυχή τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας, μηδεμίαν σχέσιν ἔχουσα μὲ τὴν λεγομένην ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν τοῦ Φίλωνος ἢ τοῦ Ὠριγένους. Ὁ Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἀναφέρει τὸ ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι ὁ Ἀβραάμ εἶχε δύο υἱούς, τὸν Ἰσμαὴλ ἐκ τῆς δούλης Ἄγαρ καὶ τὸν Ἰσαάκ ἐκ τῆς ἐλευθέρης Σάρρας. Καὶ μετὰ τοῦτο λέγει· "Ἄτινὰ ἐστὶν ἀλληγορούμενα· αὗται γάρ (= ἡ Ἄγαρ καὶ ἡ Σάρρα) εἶσι δύο διαθήκαι, μία μὲν ἀπὸ ὅρους Σινά (= ἡ παλαιὰ) εἰς δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινὰ ὅρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς· ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν" (Γαλ. 4, 22 - 26). Αἱ λέξεις "ἀλληγορούμενα" καὶ ἀλληγορῶ καὶ ἀλληγορία σημαίνουν εἰς τὸν Παῦλον "τυπολογούμενα". Ἡ Ἄγαρ καὶ ἡ Σάρρα ὄντως εἶνε ἱστορικὰ πρόσωπα καθὼς καὶ οἱ υἱοὶ των καὶ ὁ σύζυγος Ἀβραάμ. Καὶ μόνον ὡς ἐξωτερικὰ γεγονότα τὰ περὶ αὐτὰς γεγονότα εἶνε ἱστορία ἱερὰ καὶ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ συγχρόνως ὁ Θεὸς ὑπαινίσσεται διὰ τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἄλλα τόσα καὶ ἀντίστοιχα γεγονότα τοῦ μέλλοντος πνευματικά. Τὰ ἱστορικὰ εἶνε τύποι τῶν μελλόντων. Ὁ τύπος εἶνε μία ἀφθογγος προφητεία· εἶνε ὅμως καὶ αὐθύπαρκτον γεγονός. Ἡ Ἄγαρ μὲ τὸν υἱὸν τῆς Ἰσμαὴλ προὔπαινίσσονται τὴν παλαιὰν θρησκείαν τοῦ Ἰσραὴλ, τὴν παλαιὰν διαθήκην μὲ τοὺς δούλους τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἡ Σάρρα μὲ τὸν υἱὸν τῆς Ἰσαάκ προὔπαινίσσονται τὴν καινὴν πίστιν τῆς ἐλευθερίας, τὴν καινὴν διαθήκην. Ἐνας ἦτο ὁ σύζυγος καὶ πατὴρ τῶν γυναικῶν ἐκείνων καὶ τῶν υἱῶν, ὁ Ἀβραάμ, ἕνας εἶνε καὶ ὁ κοινὸς Θεὸς καὶ τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐκ τῆς Ἄγαρ καὶ τοῦ Σινά καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης υἱοὶ εἶνε δοῦλοι οἱ

δὲ ἐκ τῆς Σάρρας καὶ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τῆς καινῆς διαθήκης εἶνε ἐλεύθεροι. Ἐντελῶς διάφορος εἶνε ἡ ἀλληγορική ἐρμηνεία τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν ἄλλων Ἀλεξανδρινῶν. Διὰ τοῦτο οἱ ἐρμηνευταὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν ἐφαρμόζοντες, ἀκολουθοῦν μὲν τὸ παράδειγμα τοῦ Παύλου ἀλλ' ὀνομάζουν τὴν παύλειον ἀλληγορίαν τυπολογίαν, διότι ἤδη ἡ λέξις "ἀλληγορία" ἐπεκράτησε μὲ τὴν καταχρηστικὴν τῆς σημασίαν τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ Φίλωνος. Ἡ τυπολογία ἢ παύλειος ἀλληγορία εἶνε κατὰ πάντα ἱστορικὴ ἐρμηνεία· εἶνε ἐρμηνεία ἀφθόγγου προφητείας. Διὰ τοῦτο τόσον αὐτὴ ἡ ἀλληγορία ὅσον καὶ τὰ προειρημένα σύμβολα ἔχουν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐρμηνείᾳ μόνον μίαν ἐρμηνείαν ἐπὶ ἐκάστου χωρίου· οὐδέποτε συννύπάρχουν περισσότεραι τῆς μιᾶς ἐρμηνείαι· καὶ αὐτὸ εἶνε γνώρισμα τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας. Ἀντιθέτως εἰς τὴν καταχρηστικῶς λεγομένην ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν αἱ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἐρμηνείαι εἶνε πολλαὶ ἀκόμη καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ ἐρμηνευτῇ! Ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύων τὸ προεκτεθὲν χωρίον τοῦ Παύλου ἀντιδιαστέλλει σαφῶς τὰς δύο ἀλληγορίας ὡς δύο ἄσχετα πράγματα. Τὴν ἱστορικὴν ἀλληγορίαν ἐφαρμόζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἄλλου, ὅταν π.χ. ἐρμηνεύῃ τὸν ὑδροφόρον βράχον ὡς Χριστόν, τὴν νεφέλην ὡς βάπτισμα κλπ. (Α' Κορ. 10, 1 - 4). Αὐτὴ ἡ ἀλληγορία εἰς τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας εἶνε γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα τυπολογία.

Ἡ ἀναγωγή, πτυχή ἐπίσης τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας, εἶνε κάτι διάφορον καὶ τοῦ συμβολισμοῦ καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀλληγορίας. Ἀναγωγή σημαίνει ἐμβάθυνσις ἢ ἀνύψωσις τοῦ νοήματος εἰς ἓνα ὑψηλότερον καὶ ἄκρως πνευματικὸν ἐπίπεδον νοημάτων. Ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύει ὁ Παῦλος τὸν ἐπίγειον γάμον εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολήν. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐξηγεῖ πόσον ἀγνὸν καὶ τίμιον πρᾶγμα εἶνε ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἐπίγειος γάμος καὶ ἀφοῦ διευθετεῖ τὰς σχέσεις τῶν συζύγων, καὶ κατοχυρώνει τὰ πάντα διὰ τῆς Γραφῆς, τουτέστι τῆς Π. Διαθήκης, προσθέτει· "Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστόν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν, ἡ δὲ

γυνή ἵνα φοβῇται τὸν ἄνδρα" (Εφεσ. 5, 32 - 33). Αὐτὸ εἶνε ἀναγωγή. Ὁ Παῦλος ἐννοεῖ τὸ ἐξῆς. Ὅπως τὰ μέλη τοῦ σώματος, στόμαχος, ὀφθαλμοί, χεῖρες ὦτα, δὲν δύνανται νὰ στήσουν ζωὴν μεμονωμένα καὶ νὰ ζήσουν μεμονωμένα, ἔτσι δὲν δύνανται οἱ διάφοροι χαρισματοῦχοι, προφῆται, γλωσσολαλίαν ἔχοντες, διδάσκαλοι θεραπείας ποιοῦντες, κλπ., νὰ ἐπιτελέσουν ὁ καθεὶς μόνος του χριστιανικὴν ζωὴν· ἡ βιολογικὴ ζωὴ προϋποθέτει συνεργασίαν τῶν μελῶν καὶ ἡ χριστιανικὴ πνευματικὴ ζωὴ προϋποθέτει συνεργασίαν τῶν πιστῶν. Καὶ ὅπως οἱ σύζυγοι, ἀνὴρ καὶ γυνή, ὁ καθεὶς μόνος του δὲν δύναται νὰ γεννήσῃ καὶ νὰ στήσῃ οἰκογένειαν, ἔτσι δὲν νοεῖται καὶ ἡ Ἐκκλησία χωρὶς τὸν Χριστὸν ἢ ὁ ἐνανθρωπήσας Χριστὸς χωρὶς τὴν Ἐκκλησίαν οὔτε καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ νοηθῇ χωρὶς τρία πρόσωπα. Καὶ ὅπως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς εἶνε "ἐν", ἔτσι καὶ οἱ πιστοὶ μεταξύ των δὲν ἀποτελοῦν Ἐκκλησίαν, ἀν δὲν εἶνε "ἐν". ("ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμέν" Ἰωάν. 17,22). Καὶ ὅπως ὁ Χριστὸς συνδέεται ἀρρήκτως μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἔτσι καὶ οἱ σύζυγοι πρέπει νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως μεταξύ των. Ἡ ἐνότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βεβαίως δὲν εἶνε τῆς αὐτῆς ποιότητος καὶ τοῦ αὐτοῦ εἴδους μετὰ τὴν ἐνότητα τῶν πιστῶν· ἀλλ' εἶνε τὸ ὑπόδειγμα ἐκείνης. Καὶ ἡ συζυγία Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας δὲν εἶνε τοῦ αὐτοῦ εἴδους μετὰ τὴν ἐπίγειον συζυγίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' εἶνε τὸ πνευματικὸν ὑπόδειγμα ἐκείνης. Καὶ ὅπως ρυθμίζονται αἱ σχέσεις Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας, ὁμοίως πρέπει νὰ ρυθμίζωνται καὶ αἱ σχέσεις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς. Ἀναγωγή λοιπὸν εἶνε ἡ ἀναζήτησις τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πνευματικοῦ προτύπου ἐνὸς ἡγιασμένου ἀλλὰ προσκαίρου θεσμοῦ. Ἀναγωγή δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ παντοῦ. Δὲν δυνάμεθα δηλαδὴ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν νὰ ἀναγάγωμεν ὅσα νοήματα θέλομεν καὶ ὅπου θέλομεν. Πρέπει νὰ ἔχωμεν νύξιν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν θεόπνευστον συγγραφέα. Ἄλλως δὲν ἐφαρμόζομεν ἀναγωγήν, ἀλλ' ἐρμηνείαν ἀλληγορικὴν μετὰ τὴν καταχρηστικὴν σημασίαν τοῦ ὅρου...

Ἡ ἱστορική ἐρμηνεία, ἡ ὁποία δύναται νὰ εἶνε μόνον μία, ἐκκινουσα ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ κειμένου, παρακολουθεῖ μὲ τὴν πρέπουσαν εὐελιξίαν ὅλους τοὺς ἐλυγμοὺς τοῦ λόγου εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Γραφῆς καὶ ἐπιζητεῖ νὰ συλλάβῃ ἀκριβῶς καὶ ἐπιτυχῶς τὴν σκέψιν τοῦ θεοπνεύστου συγγραφέως. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνεφανίσθη ἀνέκαθεν πρώτη ἡ ἱστορική ἐρμηνεία, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς Γραφῆς ὑπὸ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων καὶ τοῦ Εἰρηναίου, ἐπικρατεῖ δὲ πάντοτε αὐτή. Ὁ καλύτερος χειριστὴς καὶ ἰσχυρότερος θεμελιωτὴς αὐτῆς εἶνε ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος. Τόσον τὰ ὑπομνήματα καὶ τὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ, ὅσον καὶ μία ὀγκώδης Σειρὰ (ἡ τοῦ Cramer) ἐπικρατοῦσα ἐπὶ 10 αἰῶνας (Ε' - ΙΕ') τῆς ὁποίας βάσις εἶνε ὁ Χρυσόστομος, ὅσον ἐπίσης καὶ οἱ ἄμεσοι καὶ ἔμμεσοι μαθηταὶ τοῦ Χρυσόστομου (Ισίδωρος Πηλουσιώτης, Θεοδώρητος, Φώτιος, Οἰκουμένιος, Θεοφύλακτος, Εὐθύμιος Ζυγαβηνός), ἀποτελοῦν τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν».

Ο ἅγιος Νεόφυτος αντιλαμβάνεται ὅλη τὴν Καινὴ Διαθήκη ὡς ἓνα ενιαῖο βιβλίον, με τὴν ἰδίαν σύμφωνη διδασκαλία καὶ τὸ ἴδιο Ἅγιο Πνεῦμα, γραμμένο ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς, μαθητὲς καὶ ἀποστόλους τοῦ Κυρίου, διάφορα χωρία τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖ συμπληρωματικά καὶ παραπληρωματικά, γιὰ νὰ εξαγάγῃ τὴν ἐρμηνεία τοῦς³¹⁷.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῆς παραβολῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου στὴν ὁποία φαίνεται ὅτι ὁ ἅγιος Νεόφυτος συνδιάζει τὴν ἱστορικοκριτικὴ μέθοδο τῆς Ἀντιοχειανῆς Σχολῆς³¹⁸ καὶ

³¹⁷ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, *Επικούρου Καθηγήτριας Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., Ἡ ἐπὶ τὸν Ὅρους Ομιλία κατὰ τὸν Ἅγιο Νεόφυτον τὸν Ἐγκλειστο. Ἡ συντακτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ τὸν μέθοδος*, Ἐγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 600.

³¹⁸ Νεκταρίου Κ. Κουτσουρούμπα, *Ἡ ἐν Χριστῷ πρόσληψις τῆς ἀνθρώπινης φύσεως κατὰ τοὺς Ἀντιοχειανοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος*, Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὴν Ἱστορίαν τῶν Δογμάτων, Τμῆμα Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α., ΑΘΗΝΑ 2014, σελ. 5 - 15· «Ἡ Ἀντιοχειανὴ Σχολή

όπου κρίνει απαραίτητο την αλληγορική μέθοδο της Αλεξανδρινής Σχολής³¹⁹ με αποκλειστικό σκοπό την πνευματική οικοδομή των ακροατών και αναγνωστών του Αγίου³²⁰.

ἀποτελεῖ οὐσιαστικά μία σχολή ἑρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐτσι λοιπὸν κυρίαρχο στοιχεῖο τῆς ἀποτελεῖ ἡ μέθοδος ἑρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Αναφερόμαστε ἐν προκειμένῳ στὴν ἱστοριογραφηματική μέθοδο ἑρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἡ Ἀντιοχειανὴ ἑρμηνευτικὴ παράδοση πιστεύεται ὅτι διῆλθε τρεῖς διαδοχικὲς φάσεις: α) τῆς προοδευτικῆς διαμορφώσεως (δεύτερο μισὸ τοῦ 3ου αἰῶνος καὶ μέχρι περίπου τὸ 370), β) τῆς ἀκμῆς (περίπου 370 - 430) καὶ γ) τῆς παρακμῆς (ἀπὸ τὸ 430 καὶ ἔπειτα). Κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς περιόδου τῆς προοδευτικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἀντιοχειανῆς ἑρμηνευτικῆς παραδόσεως, σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, ὑπῆρξαν ὁ πρεσβύτερος Δωρόθεος καὶ ὁ πρεσβύτερος καὶ μάρτυρας Λουκιανός. Ὁ πρῶτος κύριος ἐκπρόσωπος τῆς ἱστοριογραφηματικῆς ἑρμηνευτικῆς μεθόδου τῆς Ἀντιόχειας κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀντιοχειανῆς ἑρμηνευτικῆς παραδόσεως ὑπῆρξε ὁ Διόδωρος Ταρσοῦ. Ὁ κορυφαῖος ὅμως καὶ πλέον ἀντιπροσωπευτικὸς ἐφαρμοστής τῆς ὑπῆρξε ὁ μαθητὴς τοῦ Διοδώρου, ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς μεγαλύτερες προσωπικότητες τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἕναν ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐκπροσώπους τῆς Ἀντιοχειανῆς Σχολῆς κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς τῆς. Ὁ τελευταῖος μεγάλος ἐκπρόσωπος τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀντιοχειανῆς ἑρμηνευτικῆς εἶναι ὁ Θεοδώρητος Κύρου, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος μεγάλος ἐκπρόσωπος τῆς Θεολογίας τῆς Ἀντιόχειας. Ἡ Ἀντιοχειανὴ Θεολογικὴ Σχολὴ καὶ ἡ Ἀντιοχειανὴ ἑρμηνευτικὴ παράδοση περιῆλθαν σὲ περίοδο παρακμῆς ἀπὸ τὸ 430, ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος καταδικάστηκε ἀπὸ Σύνοδο πὺν συγκλήθηκε στὴν Ρώμη καὶ στὴν συνέχεια ἀπὸ ἄλλῃ Σύνοδο στὴν Ἀλεξανδρεία. Ἡ καταδίκη αὐτὴ ἐπισφραγίστηκε ἀπὸ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (431) στὴν Ἐφεσο. Ἀπὸ τοῦδε καὶ στὸ ἐξῆς ἡ Ἀντιοχειανὴ θεολογία καὶ ἡ Ἀντιοχειανὴ ἑρμηνευτικὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκπήγαζε ἡ θεολογία αὐτὴ, θὰ συμβάδιζε πλέον μὲ τὴν αἵρεση».

³¹⁹ Νεκταρίου Κ. Κουτσουρούμπα, *Ἡ ἐν Χριστῷ πρόσληψις τῆς ἀνθρώπινης φύσεως κατὰ τοὺς Ἀντιοχειανοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος*, Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὴν Ἱστορία τῶν Δογμάτων, Τμῆμα Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α., ΑΘΗΝΑ 2014, σελ. 5 - 15· «Στὰ τέλη τοῦ 2ου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 3ου αἰῶνος στὴν Ἀλεξανδρεία κάνει τὴν ἐμφάνισή της στὸ πεδίο τῆς χριστιανικῆς θεολογίας μία νέα ποιοτικὴ διάσταση, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ νὰ προσελκύσει καὶ τὰ καλλιεργημένα πνεύματα τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἔργο αὐτὸ

Από πλευράς κριτικής του κειμένου της Κατηχήσεως ΛΑ' (31), η οποία αναφέρεται στη συγκεκριμένη διήγηση της Καινής Διαθήκης, την παραβολή του Τελώνου και του Φαρισαίου, παρατηρούμε ότι το βιβλικό κείμενο της Κατηχήσεως δεν έχει καμιά παραλλαγή από το εκκλησιαστικό κείμενο, το οποίο ο Όσιος γνώριζε από στήθους, ιδιαίτερα όταν αφορούσε στις περικοπές, οι οποίες χρησιμοποιούνταν στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας. Συγκεκριμένα, επειδή ο Νεόφυτος ακολουθεί το κείμενο όπως διασωζόταν στα Εκλογάδια που διαβάζονταν στην Εκκλησία κατά τις λατρευτικές συνάξεις των πιστών, είναι φυσικό να παραλείπει και αυτός τον εισαγωγικό στίχο πριν από την παραβολή, όπως είχε ήδη επικρατήσει διαχρονικά στο ευαγγελικό ανάγνωσμα. Πρόκειται για τον στίχο Λκ. 18, 9 που αναφέρεται στους ακροατές και

του συγκερασμού φιλοσοφίας καὶ Χριστιανισμού γιὰ τὴν σύνθεση μίας νέας ἐπιστημονικῆς θεολογίας συντελέστηκε ἀπὸ τὴν περίφημη Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἦσαν τὰ ἑξῆς: α) Ἀυτονόμηση τῆς θεολογίας ἔναντι τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. β) Ἀναγνώριση ἀληθείας - ἀξίας στὴν θύραθεν σκέψη. γ) Πρόσληψη στοιχείων τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. δ) Υἱοθέτηση καὶ συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς ἀλληγορικῆς μεθόδου ἑρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς, πὺν θεωρεῖται τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς σχολῆς. ε) Ἀσκήση τῆς θεολογίας ὅχι πάντοτε στοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως καὶ χάριν τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας. Θεμελιωτὴς τῆς Ἀλεξανδρινῆς Θεολογικῆς Σχολῆς θεωρεῖται ὁ Πάνταινος. Μαθητὴς τοῦ Πάνταινου ὑπῆρξε ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ σπουδαιότερος ὅμως ἐκπρόσωπος τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ὑπῆρξε ὁ Ὡριγένης. Ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ὡριγένους. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος, παρότι δὲν εἶναι συστηματικὸς ἑρμηνευτὴς τῆς Ἀγίας Γραφῆς, προσεγγίζει καὶ κατανοεῖ τὰ ἱερά κείμενα 'πάντα στὴ βάση καὶ στὴν προοπτικὴ τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκ μέρους Του σωτηρίας τοῦ κόσμου'. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἀποτελεῖ τὸν κατ' ἐξοχὴν καὶ ἴσως τὸν τελευταῖο μεγάλο ἐκπρόσωπο τῆς Ἀλεξανδρινῆς θεολογίας κατὰ τὸν 5 ο αἰώνα.

³²⁰ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 2*, έκδ. Ιεράς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 255.

στον σκοπό της παραβολής του Τελώνου και του Φαρισαίου· «εἶπεν δέ καί πρὸς τινὰς τοὺς πεποιθότας ἐφ’ ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶν δίκαιοι καὶ ἔξουθενοῦντας τοὺς λοιποὺς τὴν παραβολὴν ταύτην». Ἡ παράλειψη του στίχου στερεί από τον ακροατὴ τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσει τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο λέχθηκε ἡ παραβολή, ἐνῶ παράλληλα ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ παρασυρθεῖ ἀκόμη καὶ ὁ ἔμπειρος ἐρμηνευτὴς σὲ διαφορετικὸ προβληματισμὸ ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ σκοπὸ τῆς διήγησης³²¹.

Ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ἁγίου Νεοφύτου στὴ συνέχεια τῆς παραβολῆς, ἐδραιώνεται σὲ βιβλικά, κυρίως, ἱστορικά δεδομένα, ἐφαρμόζοντας ἔτσι ἱστορικοκριτικὴ μέθοδο στὴν προσέγγιση τῶν βιβλικῶν κειμένων με θεολογικὲς, ὅμως, προεκτάσεις. Κάνει λόγο στὴν ἀρχὴ ὁ ὁσῖος Πατὴρ γιὰ τὰ θαύματα ποὺ ἐπιτελοῦσε ὁ Χριστὸς σὲ ολόκληρὴ τὴν Παλαιστίνῃ μπροστὰ στὰ μάτια τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων· «Ὅν ἔβλεπον πηγάζοντα θεοσημίας ἐκάλουν ἁμαρτωλόν, ὃν εἶδον οἱ ἄρχοντες αὐτῶν Νικόδημος, Ναθαναήλ, Ἰωσήφ, Βύζης καὶ Ἀλέξανδρος καὶ ὅσοι αὐτῷ συνέφαγον ἐν τῷ γάμῳ Σίμωνος τοῦ Γαλιλαίου ἐν τῇ Κανᾷ πόλει, ὅτι ἐννοία καὶ μόνη τό ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἐτόλμησαν καλέσαι τοῦτον ἁμαρτωλόν»³²².

Πρῶτο μάρτυρα ὁ Νεόφυτος ἀναφέρει τὸν Νικόδημο, ὁ ὁποῖος προερχόταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν Φαρισαίων καὶ ἐπισκέφθηκε νύχτα τὸν Ἰησοῦ³²³. Ὁ παραπάνω ἀρχοντας τῶν Ἰουδαίων, σύμφωνα με τὶς μαρτυρίες τοῦ ευαγγελιστοῦ Ἰωάννη, κατὰ τὴ νυχτερινὴ ἐπίσκεψή του στὸν Ἰησοῦ,

³²¹ Χρήστου Οικονόμου, *Ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα καὶ ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις*, *Ἐγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, ἐκδ. Ἱεράς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 230.

³²² Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Εἰσαγωγή, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 424, 32 - 37.

³²³ Ἰω. 3, 1 - 21.

ομολόγησε τη θεότητα του Κυρίου, από τη μοναδικότητα των θαυμάτων Του: «*ράββι, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γάρ ταῦτα τά σημεῖα δύναται ποιεῖν ἢ σὺ ποιεῖς, ἐάν μὴ ἡ ὁ Θεός μετ' αὐτοῦ*»³²⁴. Ο Νικόδημος διαμαρτυρήθηκε αργότερα για την προσπάθεια σύλληψης του Ιησού³²⁵ και μετά τη σταύρωση, μαζί με τον Ιωσήφ, βοήθησε στην αποκαθήλωση και στην ταφή του Χριστού³²⁶. Δεύτερον μάρτυρα ο Νεόφυτος αναφέρει τον Ναθαναήλ, γνωστόν από τις αντιρρήσεις που πρόβαλε στον Φίλιππο κατά την κλήση του στον κύκλο των δώδεκα³²⁷ και που αξιώθηκε της εμφανίσεως του αναστημένου Κυρίου³²⁸. Τρίτον αναφέρει τον κρυφό μαθητή του Ιησού, τον Ιωσήφ τον από Αριμαθαία, ο οποίος τόλμησε και πήγε στον Πιλάτο και ζήτησε το σώμα του σταυρωμένου, για να το θάψει³²⁹.

Στη συνέχεια παραθέτει ο Νεόφυτος το όνομα κάποιου Βύζη, αγνώστου από τα κείμενα της Καινής Διαθήκης, και τέλος επικαλείται το όνομα του Αλεξάνδρου. Με το όνομα αυτό αναφέρεται στο ευαγγέλιο του Μάρκου ο υιός του γνωστού από το Πάθος Σίμωνα Κυρηναίου³³⁰, τον οποίο αγγάρευσαν για να βοηθήσει στη μεταφορά του σταυρού του Ιησού στον Γολγοθά. Παράλληλα, στις Πράξεις αναφέρεται το όνομα κάποιου άλλου Ιουδαίου Αλεξάνδρου, ο οποίος ήθελε να απολογηθεί στον δήμο της Εφέσου, κατά τις ταραχές που ξέσπασαν εξαιτίας της παρουσίας του Παύλου στην πόλη³³¹ και κάποιου αρχιερέα Αλεξάνδρου, ο οποίος

---

³²⁴ Ιωάν. 3, 2.

³²⁵ Ιωάν. 7, 50 - 51.

³²⁶ Ιωάν. 19, 38 - 42.

³²⁷ Ιωάν. 1, 44 - 52.

³²⁸ Ιωάν. 21, 2.

³²⁹ Ιωάν. 19, 38.

³³⁰ Μάρκ. 15, 21 πρλ. Ματθ. 23, 32. Λουκ. 23, 26.

³³¹ Πράξ. 19, 33.

παρευρέθη στο συνέδριο των Ιουδαίων στην Ιερουσαλήμ, κατά την απολογία των Πέτρου και Ιωάννου³³². Το ίδιο όνομα αναφέρεται και στις επιστολές Α΄ Τιμ. 1, 20 και Β΄ Τιμ. 4, 14.

Την αναμαρτησία του Ιησού ο Νεόφυτος τη στηρίζει και στη μαρτυρία όλων εκείνων που συνέφαγαν μαζί του στον γάμο του Σίμωνα του Γαλιλαίου στην Κανά, «καὶ ὅσοι αὐτῷ συνέφαγον ἐν τῷ γάμῳ Σίμωνος τοῦ Γαλιλαίου ἐν τῇ Κανᾷ πόλει», όπου μόνο με το νεύμα του ο Χριστός μετέβαλε το νερό σε κρασί³³³. Η αναφορά συγκεκριμένου οικοδεσπότη σημαίνει ότι ο Ἐγκλειστος στηρίχθηκε σε κάποιες παραδόσεις της απόκρυφης γραμματείας της Κ. Δ. ή επειδή ο Σίμων ο ζηλωτής, ο μαθητής του Κυρίου, λεγόταν Καναναίος, υπέθεσε ότι πιθανόν στο σπίτι του έγινε ο γάμος και τελέστηκε το θαύμα. Παράλληλα, δύο άλλα πρόσωπα με το όνομα Σίμων, αναφέρονται σε αντίστοιχες περιπτώσεις της Κ. Δ.: ο Σίμων ο Φαρισαίος³³⁴ και ο Σίμων ο Λεπρός³³⁵, οι οποίοι παρέθεσαν γεύματα στον Ιησού. Πιθανόν, ο Νεόφυτος ταύτισε το όνομα Σίμων με εκείνο του μαθητή του Ιησού, Σίμωνα του Καναναίου και συνέδεσε ένα από τα δύο γεύματα, με εκείνο του γάμου της Κανά, οπότε θεώρησε ως οικοδεσπότη τον μαθητή του Χριστού, αντί τον Σίμωνα τον Φαρισαίο ή τον Σίμωνα τον Λεπρό.

Συγχρόνως, ο Νεόφυτος στρέφεται και προς την κατηγορηματική μαρτυρία του Προδρόμου, για να υποστηρίξει με ατράνταχτα επιχειρήματα την αναμαρτησία του Χριστού. Αναφέρει τη χαρακτηριστική ομολογία του Ιωάννη, ο οποίος όταν αντίκρουσε τον Ιησού να έρχεται προς αυτόν τον υπέδειξε στους μαθητές του και στον Ιουδαϊκό κόσμο, με την

---

³³² Πράξ. 4, 6.

³³³ Ιωάν. 2, 1 - 11.

³³⁴ Λουκ. 7, 36 - 50.

³³⁵ Ματθ. 26, 6 - 13. Μάρκ. 14, 3 - 9. Ιωάν. 12, 1 - 8.

χαρακτηριστική φράση του προφήτη Ησαΐα: «ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»³³⁶.

Ο ἅγιος Νεόφυτος εστιάζει ὅλη την επιχειρηματολογία του με ἓνα θαυμαστό τρόπο και ανατρέπει τις ψευδείς διαδόσεις και συκοφαντίες των Γραμματέων και Φαρισαίων ἐναντίον του Ἰησοῦ. Χαρακτηρίζει ο Ἐγκλειστος τη συμπεριφορά των αντιπάλων του Χριστοῦ ὡς πλάνη, ανοησία και μανία, γιατί αὐτόν που ἐβλεπαν με τα ἴδια τους τα μάτια να κάνει θαύματα (θεοσημίας), τον ονόμαζαν αμαρτωλόν. «Ὅν ἔβλεπον πηγάζοντα θεοσημίας ἐκάλουν ἁμαρτωλόν». Ο Νεόφυτος επικαλεῖται τόσο ιστορικά ὅσο και θεολογικά επιχειρήματα για να αποδείξει την αγιότητα και αναμαρτησία του Χριστοῦ. Επικαλεῖται πρῶτα τη μαρτυρία των ἀρχόντων των Ἰουδαίων, οἱ οἱποῖοι πείστηκαν ὅτι ἦταν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐπειτα, χρησιμοποιεῖ ὁ Ἅγιος τὴν ἐμπειρία και μαρτυρία των συνδαιτημόνων του Ἰησοῦ στον γάμο της Κανά, οἱ οἱποῖοι εἶχαν ἰδίαν ἀντίληψη του θαύματος της μεταβολῆς του νεροῦ σε κρασί, ὁπότε εἶναι ἀπορίας ἄξιον, τονίζει ὁ Ἐγκλειστος, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι «ἐτόλμησαν καλέσαι τοῦτον ἁμαρτωλόν». Οὔτε ἡ μαρτυρία του Ἰωάννη ὡς Προδρόμου του Κυρίου και ἡ ὑπόδειξή του ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ που παίρνει πάνω του τὴν ἁμαρτία των ἀνθρώπων³³⁷ ἐπείσε τους Ἰουδαίους, γι' αὐτό τον ονόμαζαν και πάλι αμαρτωλόν· «προσεῖπον ἁμαρτωλόν».

Προκειμένου να ανατρέψει τελείως τους ισχυρισμούς των Ἰουδαίων που υποστήριζαν «ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλὸς ἐστίν»³³⁸, ὁ ἱερός Πατήρ καταφεύγει στα προκλητικά λόγια του Ἰησοῦ πρὸς τους Ἰουδαίους· ποιὸς ἀπὸ σας μπορεῖ να αποδείξει πῶς ἔκανα κάποια ἁμαρτία; Ἀν πάλι σας λέω τὴν ἀλήθεια γιατί δεν πιστεύετε· «τίς ἐξ ὑμῶν

³³⁶ Ἰωάν. 1, 29. Πρβλ. Ματθ. 3, 13 - 17. Μάρκ. 1, 9 - 11. Λουκ. 3, 21 - 22.

³³⁷ Ἰωάν. 1, 29.

³³⁸ Ἰωάν. 9, 24.

ἐλέγχει με περί ἀμαρτίας; εἰ δέ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι;»³³⁹. Ἡ επιχειρηματολογία για τη θεότητα και αναμαρτησία του Χριστοῦ ολοκληρώνεται με το γνωστό κείμενο του Ησαΐα³⁴⁰ για τον παῖδα του Κυρίου: «Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ρίζα ἐν γῇ διψώσῃ. οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτόν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἐν κακώσει. αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν. τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; ὅτι αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. καὶ Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτόν ἀπὸ τῆς πληγῆς. ἐὰν δώτε περὶ ἀμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὀψεται σπέρμα μακρόβιον· καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὔ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. διὰ τοῦτο αὐτὸς

³³⁹ Ιωάν. 8, 46.

³⁴⁰ Ησ. 53, 1 - 12.

κληρονομήσει πολλούς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνῆνεγκε καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη».

Τα βασικά σημεία της μεσσιανικής προφητείας του Ησαΐα στα οποία στηρίζει ο Νεόφυτος την αναμαρτησία του Χριστού είναι τα εξής: πρώτα απ' όλα ο δούλος του Κυρίου δεν είχε κάνει καμία αμαρτία ούτε δόλος βράθηκε στο στόμα του. Έπειτα, σαν πρόβατο που το οδηγούν στη σφαγή και στέκεται άφωνο μπροστά σ' αυτόν που το κουρεύει, δεν άνοιξε το στόμα του να παραπονεθεί. Για χάρη της σωτηρίας των ανθρώπων εκείνος τιμωρήθηκε και στις πληγές του βρήκε ο κόσμος τη γιατρεία του³⁴¹. Παρά την προφητική αυτή τεκμηρίωση της αναμαρτησίας του Χριστού, κάποιοι Ιουδαίοι, κατά τον Νεόφυτο, συνέχισαν να υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος αυτός είναι αμαρτωλός: «αὐτοὶ δέ ἔλεγον· ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν».

Ο Νεόφυτος στην προκειμένη περίπτωση προβαίνει σε μια συγκριτική αναφορά ανάμεσα στην ιστορική πραγματικότητα, όπως καταγράφεται στη βιβλική θεολογία της θείας Οικονομίας και της επίμονης άρνησης των Φαρισαίων να θεωρούν τον Χριστό αμαρτωλό. Την κατοχύρωση των θέσεών του ο Άγιος τη στηρίζει στις βιβλικές αναφορές των ιστορικών γεγονότων, όπου πρωταγωνιστούσαν οι ίδιοι οι κατήγοροι του Ιησού.

Από πλευράς κριτικής του κειμένου της, εν λόγω, παραβολής του Τελώνου και του Φαρισαίου φαίνεται ότι ελάχιστες παραλλαγές υπάρχουν μεταξύ του βιβλικού εκκλησιαστικού κειμένου που παραθέτει ο Νεόφυτος στον λόγο του και της κριτικής έκδοσης. Στο στίχο Λουκ. 18, 13

³⁴¹ Αρχιμ. Ειρηναίου Ι. Χατζηγεφραιμίδη, *Ο προφήτης Ησαΐας στην Καινή Διαθήκη. Φιλολογική προσέγγιση του κειμένου των παραθεμάτων. Σύγκρισι με την παράθεσί τους στην Καινή Διαθήκη*, Φλώρινα 2000, σελ. 157 - 186.

ο Άγιος παραλείπει τη φράση «εἰς τόν οὐρανόν». Το εκκλησιαστικό κείμενο αναφέρει, «εἰς τόν οὐρανόν ἐπᾶραι», ενώ το κείμενο της κριτικής έκδοσης, «ἐπᾶραι εἰς τόν οὐρανόν». Επίσης, το βιβλικό κείμενο της Κατηχήσεως αναφέρει, όπως και το εκκλησιαστικό· «ἀλλ' ἔτυπεν εἰς τό στήθος», ενώ το κριτικό έχει, «ἀλλ' ἔτυπεν τό στήθος». Τέλος, και στο στίχο Λουκ. 18, 14 διακρίνουμε δύο μικρές παραλλαγές. Ο Όσιος αναφέρει τη φράση «ἥπερ ἐκεῖνος», το εκκλησιαστικό «ἡ γάρ ἐκεῖνος» ενώ το κριτικό κείμενο, «παρ' ἐκεῖνον». Επίσης, η Κατήχηση συμφωνεί με το εκκλησιαστικό κείμενο και την κριτική έκδοση στη φράση· «ὁ ὑψῶν ἑαυτόν».

Οι μικροπαραλλαγές των, ως άνω, κειμένων δείχνουν ότι ο Νεόφυτος χρησιμοποιούσε στον στίχο 13 πιθανόν από στήθους την παραβολή, γι' αυτό και λησμονούσε τη φράση «εἰς τόν οὐρανόν», ενώ στη συνέχεια του ιδίου στίχου η σύμπτωσή του με το εκκλησιαστικό στη φράση· «ἀλλ' ἔτυπεν εἰς τό στήθος», δείχνει ότι κατά βάση γνώριζε και χρησιμοποιούσε ο Άγιος το εκκλησιαστικό κείμενο που ήταν στη λειτουργική χρήση της Εκκλησίας. Την από στήθους χρήση του κειμένου φαίνεται ότι μαρτυρούν και οι παραλλαγές του στίχου 14³⁴².

2.3. Θεματολογία, σκοποί και χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ερμηνευτικής μεθόδου από τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.

Το ερμηνευτικό έργο του Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου είναι σημαντικό και επεκτείνεται στα κείμενα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Από τον πίνακα των συγγραμμάτων του, ο οποίος διασώζεται στην *Τυπική Διαθήκη* του³⁴³, φαίνεται ότι τα παρακάτω έργα του είχαν

³⁴² Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Έγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 252.

³⁴³ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου, *Τυπική Διαθήκη, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 41, 9 - 29.

καθαρά ερμηνευτικό χαρακτήρα: Το «δισδεκάλογον, καινῆς καὶ παλαιᾶς νομοθεσίας εὐσύνοπτοι ἐρμηνεῖαι Δεσποτικῶν ἐντολῶν» εἶναι ἓνα ερμηνευτικό ἔργο το οποίο παριελάμβανε ουσιαστικά δύο ερμηνευτικές κατευθύνσεις. Το ἓνα αναφερόταν σ' ἓνα δεκάλογο της Καινῆς Διαθήκης με εὐσύνοπτες ἐρμηνεῖες Δεσποτικῶν ἐντολῶν καὶ σ' ἓνα δεκάλογο της Παλαιᾶς Διαθήκης. Το δεύτερο ἔργο δεν ἔχει ἀκόμη βρεθεῖ, ἐνῶ το πρῶτο ἐκδόθηκε στον τόμο Α' με τίτλο· Νεοφύτου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου, *Δέκα λόγοι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν*³⁴⁴.

Οἱ δέκα αὐτοὶ λόγοι ἔχουν τους ἐξῆς τίτλους:

Λόγος Α', *Περὶ μετανοίας καὶ βασιλείας* (δεν διεσώθη).

Λόγος Β', *Εἰς τὰ τῆς μετανοίας ἐπίλοιπα*.

Λόγος Γ', *Περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ τῆς ἁγίας ἀγάπης καὶ πλείστων ἐτέρων θείων ἐντολῶν*.

Λόγος Δ', *Ἀπολογητικός καὶ περὶ τοῦ ληστοῦ*.

Λόγος Ε', *Εἰς τὰς ἁγίας ἐντολάς τοῦ σωτῆρος καὶ περὶ τῶν πέντε τοῦ σώματος αἰσθήσεων*.

Λόγος ΣΤ', *Εἰς τὰς ἁγίας αὐθις ἐντολάς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

Λόγος Ζ', *Εἰς τὰς ἁγίας ἐντολάς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

Λόγος Η', *Εἰς τὰς σεπτὰς καὶ αὐθις θείας ἐντολάς καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

Λόγος Θ', *Εἰς τὰ ἐπίλοιπα τοῦ «Μὴ κρίνετε καὶ οὐ μὴ κριθῆτε» καὶ εἰς τὰς λοιπὰς θείας ἐντολάς καὶ περὶ τῶν δώδεκα λίθων καὶ εἰς τὸν τίμιον μαργαρίτην καὶ ἀκρογωνιαῖον λίθον Χριστόν*.

---

³⁴⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Δέκα λόγοι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996.

Λόγος Ι', Εἰς τὰς ἀγίας καὶ αὐθις ἐντολάς καὶ εἰς τὴν ἔνδειαν τοῦ ἔτους καὶ πῶς αἰσθητὴ καὶ νοητὴ γίνεται γεωργία καὶ διατί οἶδεῖς ἐν ἀνθρώποις ἔχει τό τέλειον.

Από θεολογική άποψη κατά την εκτίμηση ενός μη ειδικού η ερμηνεία των εντολών του Χριστού από τον Άγιο δεν παρουσιάζει μεγάλη πρωτοτυπία, πέρα ίσως από κάποιες εύστοχες και διεισδυτικές επιμέρους παρατηρήσεις. Όμως ως ιστορική πηγή, αν και δεν περιλαμβάνει αναφορές σε σημαντικά ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα, με εξαίρεση τις μνείες για τους λιμούς και τις ανομβρίες, αντικατοπτρίζει με γλαφυρό τρόπο την ιστορική ατμόσφαιρα και την κοινωνική κατάσταση του τόσο κρίσιμου για τον ελληνισμό σχετικού χωροχρόνου, καθώς ο συγγραφέας επανειλημμένα αναφέρεται στις ασχολίες και τα βάσανα των ανθρώπων, των απλοϊκών βασικά αλλά και των ανώνυμων λαϊκών και εκκλησιαστικών αρχόντων, που τον περιστοιχίζουν έστω και έγκλειστο. Ιδιαίτερα χρήσιμες για την κατανόηση της προσωπικότητας του δημιουργού του έργου είναι η απολογία του στην αρχή του τέταρτου λόγου και οι δηλώσεις του, προς το τέλος του δέκατου, σχετικά με την προσωπική του ζωή και τη συγγραφική του δραστηριότητα. Εξάλλου από καθαρά φιλολογική σκοπιά είναι ευπρόσδεκτες ορισμένες καλύτερες γραφές για τα έργα του Επιφανίου και πολύ χρήσιμες οι διάσπαρτες γλωσσικές μαρτυρίες μαζί με τις πολυάριθμες αθησαύριστες λέξεις. Ως λογοτέχνημα, τέλος, το έργο, αν και αποτελεί το πρωιμότερο πόνημα του συγγραφέα, εμφανίζει αρετές και υψηλού επιπέδου τεχνικές δεξιότητες (ρητορικές κλιμακώσεις, συχνότατους, πλούσιους και ζωντανούς διαλόγους, αποστροφές, προσωποποιήσεις, θεματικές ανακαιφαλαιώσεις και ανακυκλώσεις, παραδειγματικές αφηγήσεις κτλ.), που μαρτυρούν το

πηγαίο ταλέντο του δημιουργού του και συγκινούν και τον σημερινό, ακόμη και τον θρησκευτικά αδιάφορο, αναγνώστη³⁴⁵.

Ένα άλλο έργο που έχει ερμηνευτικό χαρακτήρα είναι το *Πεντηκοντακέφαλον*. Αναφέρεται και το έργο αυτό στην *Τυπική Διαθήκη* του Εγκλείστου: «Βιβλίον Πεντηκοντακέφαλον, ἐν ᾧ καὶ τό ἄσμα τῶν ἁσμάτων ἐρμηνεύεται». Όπως φαίνεται από τον πίνακα περιεχομένων υπάρχουν πολλά θέματα παλαιοδιαθηκικά, ενώ είναι περιορισμένα τα καινοδιαθηκικά: «Προθεωρία, ἥτοι πίναξ τοῦδε τοῦ Λόγου».

α'. Ο μὲν οὖν παρῶν λόγος τῷ δρόμῳ μὲν τάχα εἷς ἐκλαμβάνεται, ἐν διαφόροις δέ κεφαλαίοις κατακεκόσμηται, ἐν οἷς καὶ προϋπάρχει τό «Ἐν ποίαις ἀνάγκαις ἀδελφοί χρήσιμοι ἔστωσαν».

β'. Περὶ τοῦ ποῖον ἄρα καλόν πάντων πρωτεύει τῶν καλῶν.

γ'. Περὶ τοῦ διατί ὁ Θεός ποιήσας ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν οὐκ εὐθέως ἀπήρτισεν, ἀλλὰ κατὰ μικρόν ἐν ἑξ ἡμέραις τὸν τούτου κόσμον ἀπήρτισε.

δ'. Περὶ τοῦ τί ἐστι τό κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

ε'. Περὶ τοῦ πῶς ἐπιστοίχιος τοῦ κόσμου καὶ τῶν κτισμάτων πάντων ὁ ἄνθρωπος μέτοχος.

στ'. Περὶ τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ, καὶ διατί μὴ ἀπὸ ὕλης ἄλλης στερεωτέρας τινός, ἀλλὰ χοῦν ἄψυχον ὁ Θεός λαβὼν ἀπὸ γῆς ἔπλασε τοῦτον.

ζ'. Περὶ τοῦ πόσον ἐστὶ κακόν ἡ παρακοή.

η'. Ὅτι παντός πάθους πρωτεύει τό κενόδοξον πάθος.

θ'. Ὅτι καλὴ ἐν ἀρεταῖς ἡ κατὰ Θεόν ὑπομονή.

ι'. Περὶ τοῦ τί ἐστὶν ὁ τῷ θεῷ Παύλῳ δοθεὶς σκόλοψ ἐν τῇ σαρκί.

³⁴⁵ Ιωάννης Στεφανής, *Δέκα Λόγοι περὶ του Χριστοῦ εντολῶν. Εισαγωγή, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ιερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 29 - 30.

ια'. Περί <τῆς> τοῦ δικαίου Ἰώβ θεοσεβείας, καί διατί συνεχωρήθη πληγῇναι καιρίως παρά τοῦ ἐχθροῦ, καί περί τῆς τούτου ὑπομονῆς.

ιβ'. Περί τοῦ πῶς τῷ θείῳ πόθῳ κρατηθέντες οἱ ἅγιοι τάς θλίψεις γενναίως ὑπέφερον, ὃ τε Ἰώβ καί ὁ μέγας Μωσῆς καί ὁ θεῖος προφήτης Δαβίδ καί ἡ καρδιωθεῖσα τῷ πόθῳ ἐν τῷ ἄσματι νύμφη, καί πῶς ἐξ ὅλης καρδίας διά τήν θείαν σοφίαν ἐδεήθη ὁ Σολομών, καί τί περί ὑπομονῆς καί διακονίας ἀμώμου ὁ θεσπέσιος Παῦλος παρεγγυᾷ.

ιγ'. Περί Μωσαϊκῶν μαρτυριῶν, καί ψῆφος ἐτῶν, καί πῶς ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων πρὸς θεογνωσίαν ἀνήχθησαν οἱ ἀρχαῖοι.

ιδ'. Περί τοῦ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν καί τήν γῆν», καί εἰς τά ἐξῆς ἐπιτόμως.

ιε'. Περί τοῦ ὅσοι κτηνώδη βίον διανύουσι, καθάπερ καί οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλυσθέντες, οὐκ ἄνθρωποι ἀλλὰ κτήνη καί γῆ διεφθαρμένη λογίζονται τῷ Θεῷ.

ις'. Ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπὸ υἱοῦ βασιλέως δορυαλώτου ὀφθέντος.

ιζ'. Περί τοῦ ἐν ποίῳ τις τρόπῳ πρὸς κλαυθμόν καί δάκρυον κατανύγεται.

ιη'. Ὅτι ἐξ ὧν τις ἀποφθέγγεται ἢ σιωπᾷ, ἐντεῦθεν ἢ θυμοῦνται ἢ κατανύγεται, καί ὅτι ἐκ φιληδόνου καρδίας ἐμπαθῇ καί φιλήδονα λαλούμενα ῥήματα ἐπὶ πλεῖον ποιοῦνται τοῦ πάθους τήν ἔξαψιν.

ιθ'. Περί διαφορῶν θεωριῶν καί λόγων καί μνημῶν, ἐξ ὧν καί λιθώδης καρδιά σὺν Θεῷ πρὸς κατάνυξιν ἔρχεται.

κ'. Περί μνήμης τοῦ θείου πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

κα'. Περί μνήμης μαρτύρων.

κβ'. Περί τοῦ Παραδείσου τοῦ φντοῦ.

κγ'. Περί τοῦ πῶς μελωδοῦσιν ἢ θρηνοδοῦσί τινες, τῆς ἰδίας ἕκαστος μνημονεύων πατρίδος, εἴτε τῆς νῦν εἴτε τῆς πάλαι, καί ὅτι πάθος κακόν ὁ φθόνος καί ἡ ἀνεξαγόρευτος ἁμαρτία.

κδ'. Περί τοῦ Ἀδάμ, καί τί εἰσιν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες, καί ὅτι ὁ Ἀδάμ καί αἱ ψυχαί τῶν δικαίων ἐν τῷ παραδείσῳ εἰσί.

κε'. Περί τοῦ φθόνου τοῦ Κάϊν κατά τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ, καί τό τό «πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει».

κς'. Περί τοῦ πῶς αὐθαιρέτως ὁ Λάμεχ τήν τοῦ φόνου πεποίηκεν ἐξαγόρευσιν.

κζ'. Περί τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τούς ληστές, καί τίς ὁ Σαμαρείτης, καί τί τό πανδοχεῖον, καί τίς ὁ πανδοχεύς.

κη'. Περί μετανοίας, καί εἰς τούς Νινευῖτας, καί εἰς τόν κατακλυσμόν, καί ὅτι οὐκ ἔχει ὅρον ἡ τοῦ ἀνθρώπου ζωή.

κθ'. Εἰς τό «ἄκουε οὐρανέ, καί ἐνωτίζου, γῆ», καί ὅτι πλῆθος θυνσιῶν καί προσφορῶν καί θυμιαμάτων ἐκ κακουργούντων Θεός οὐ προσδέχεται, μᾶλλον δέ καί βδελύττεται· «θυμίαμα», φησίν, «αὐτῶν βδέλυγμά μοι ἐστι», δηλονότι ἄχρισ ἂν μετανοήσωσιν.

λ'. Ἐκ τοῦ Λευϊτικοῦ περί τῶν ἀκουόντων καί περί τῶν παρακουόντων τῶν θείων προσταγμάτων.

λα'. Περί τοῦ εὐσεβεστάσου βασιλέως ἡμῶν κυροῦ Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ.

λβ'. Περί τῆς γενομένης ἀνομβρίας καί ἀφορίας καί δυσχερείας τοῦ ἔτους.

λγ'. Περί τῆς νέας Κυριακῆς, ὅτε ἐγένετο σκότος.

λδ'. Περί τοῦ τί σεσήμαγκεν ἐν τῷ ἔτει τῷ ἐνεστῶτι τοῦ ἡλίου καί αὐθις ὁ σκοτασμός.

λε'. Περί τοῦ «γῆ ἐάν ἀμάρτη μοι», καί εἰς τό «ἐπειδή ἐκάλουν, καί οὐχ ὑπηκούσατε».

λς'. Εἰς τήν παραβολήν τοῦ Δεσπότου τήν φάσκουσιν «ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα καί ἐκάλεσε πολλούς».

λζ'. Περί ὑπακοῆς ἀγίων πρὸς Θεόν.

λη'. Ὅτι καί ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὑπακοή θαυμαστή καὶ ὠφέλιμος, καὶ σῶζειν καθ' ἑαυτὴν ἱκανή.

λθ'. Περὶ τοῦ μαργονίου παραβολή, καὶ αὐτὴ περὶ ὑπακοῆς ὠφέλιμος πάνν.

μ'. Περὶ τοῦ «ὁ ἔχων τάς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς», καὶ τίνες οἱ θεοὶ ἐν οἷς ἴσταται μέσον ὁ Θεὸς διακρίνων αὐτούς.

μα'. Περὶ τοῦ διατὶ ἀπεσταλμένον ἑαυτόν λέγει ὁ Χριστὸς καὶ μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ δυνάμενον ποιεῖν τι.

μβ'. Παροιμία πρὸς τοὺς δοκοῦντας τιμᾶν μὲν τὸν Πατέρα, ἀτιμάζοντας δὲ τὸν Υἱὸν ἀπιστοῦντας αὐτόν.

μγ'. Περὶ τῆς τοῦ βίου ματαιότητος, καὶ ἐξ ὧν εἶπε περὶ τούτου ὁ Σολομών.

μδ'. Περὶ θανάτου αἰφνιδίου, καὶ ὅτι «ἄνθρωπος ὥσεί χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ».

με'. Περὶ ταφῆς, καὶ ἐξ ὧν διὰ Ἡσαΐου εἶπεν ὁ Θεός.

μς'. Περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἐξ ὧν εἶπε περὶ αὐτῆς Ἰεζεκιήλ καὶ Παῦλος ὁ θεῖος.

μζ'. Περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ ἐξ ὧν περὶ αὐτῆς εἶπον οἱ προφῆται καὶ τό θεῖον εὐαγγέλιον.

μη'. Περὶ τοῦ ἐν ποίῳ τρόπῳ καινωθήσεται ἡ γῆ πρὸς τό δέξασθαι τοῦ Κυρίου τήν ἔλευσιν.

μθ'. Περὶ κρίσεως, καὶ εἰς τό «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου».

ν'. Περὶ τοῦ ἀμώμου νυμφίου καὶ τῆς ἐν τῷ ἄσματι νύμφης καὶ τῶν ἁγίων παρθένων, καὶ διατὶ ὁ Χριστὸς λέγεται νυμφίος, καὶ τί ἐστὶν ἐσχάτη σάλπιγξ, καὶ περὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τό «ἄσμα τῶν ἁσμάτων»³⁴⁶.

³⁴⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Πεντηκοντακέφαλον*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 241 - 244.

Από την επιστημονική έρευνα³⁴⁷, προκύπτει ότι στο *Πεντηκοντακέφαλο* τα παλαιοδιαθηκικά χωρία που παρατίθενται αυτούσια ή με ελάχιστες παρεκκλίσεις είναι 229 και τα αντίστοιχα καινοδιαθηκικά 105· όσα αποτελούν έμμεσες αναφορές είναι 128 από την *Παλαιά* και 78 από την *Καινή Διαθήκη*. Δηλαδή, μέσα στο *Πεντηκοντακέφαλο* έχουμε 540 χωρία, για τα οποία γίνεται άμεση ή έμμεση παραπομπή στην *Αγία Γραφή*. Από αυτά, τα 334 τα χρησιμοποιεί ο Άγιος αυτολεξί. Προκρίθηκε η εξέταση μόνο των χωρίων της *Καινής Διαθήκης*, που είναι λιγότερα. Στον εντοπισμό των χωρίων που είχε υπόψη του ο άγιος Νεόφυτος σημαντική είναι η βοήθεια που προσφέρει ο ίδιος: είναι πολλές οι ρητές αναφορές στις πηγές του, άλλοτε ονομαστικά, άμεσα, και άλλοτε έμμεσα. Οι συχνότερες αναφορές (συνολικά 17) γίνονται στον απόστολο Παύλο, με ποικίλους τρόπους: «ὁ Παῦλος» (12, 7), «ὁ ἀπόστολος» (10, 1), «ὁ θεῖος Παῦλος» (12, 18), «ὁ θεῖος ἀπόστολος» (12, 1), «ὁ θεομύστης» (12, 12), «το σκεῦος τῆς ἐκλογῆς» (43, 10), «ὁ μακάριος Παῦλος» (46, 7). Ονομαστικά παραπέμπει ο συγγραφέας δύο φορές στον απόστολο Πέτρο, προσθέτοντας τους χαρακτηρισμούς «ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖοτατος» (48, 8) και «ὁ κορυφαῖος» (48, 9), ενώ αλλού αναφέρεται σε στίχο του Πέτρου λέγοντας «κατά την θείαν Γραφήν» (43, 9), και μία φορά στον αδελφόθεο Ιάκωβο: «ὁ θεῖος Ἰακώβ ὁ ἀδελφόθεος» (12, 7), ενώ σε άλλο σημείο λέει «ἕτερός τις ἀδελφόθεος» (44, 10). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ποικιλία στους τρόπους με τους οποίους εισάγονται τα σχετικά παραθέματα στον λόγο του Νεοφύτου: π.χ., «ὡς ὁ θεῖος Παῦλος ἐθέσπισεν» (12, 18), «τοῦ ἀποστόλου παραινούντος» (24,15), «τόν τοῦ θείου Παύλου εἰσδεχέσθω ἔλεγχον» (29,34), «ὁ θεῖος Παῦλος νομοθετῶν ἔλεγε»

³⁴⁷ Παναγιώτη Σ. Σωτηροῦδη, *Η χρήση των χωρίων της Καινής Διαθήκης στο Πεντηκοντακέφαλο του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλειστού*, Εγκλειστρωτικά Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 795 - 807.

(40, 7), «Πέτρος ὁ κορυφαῖος ἐδίδαξεν» (48, 9). Στα παρακάτω στατιστικά στοιχεία, φαίνεται και ποιά βιβλία της Καινῆς Διαθήκης χρησιμοποιεί περισσότερο ο συγγραφέας μας. Τα 105 αυτούσια χωρία κατανέμονται ως εξής: Ματθαῖος 34, Λουκάς 7, Ιωάννης 17, Ρωμαίους 9, Α΄ Κορινθίους 17, Β΄ Κορινθίους 7, Εβραίους 6, Ιακώβου 3, Α΄ Πέτρου 1, Β΄ Πέτρου 4. Βλέπουμε ότι τα υπόλοιπα 17 βιβλία της Καινῆς Διαθήκης δεν εμφανίζονται καθόλου σε άμεση χρήση. Αντίστοιχα, για τα 78 έμμεσα χωρία έχουμε την εξής κατανομή: Ματθαῖος 19, Μάρκος 2, Λουκάς 12, Ιωάννης 12, Πράξεις 4, Ρωμαίους 7, Α΄ Κορινθίους 4, Β΄ Κορινθίους 2, Γαλάτας 3, Εφεσίους 3, Κολοσσαείς 1, Α΄ Θεσσαλονικεῖς 1, Β΄ Θεσσαλονικεῖς 3, Β΄ Τιμοθέου 2, Ιακώβου 1, Α΄ Πέτρου 1, Β΄ Πέτρου 1. Από τον δεύτερο αυτόν κατάλογο απουσιάζουν δέκα βιβλία. Συνολικά, από τα 27 βιβλία της Καινῆς Διαθήκης δεν χρησιμοποιούνται στο *Πεντηκοντακέφαλο* καθόλου, με κανέναν τρόπο, τα εξής: οι επιστολές του Παύλου προς Φιλιππησίους, προς Τιμόθεον Α΄, προς Τίτον και προς Φιλήμονα, οι τρεις καθολικές του Ιωάννου, η μία του Ιούδα και το βιβλίο της Αποκαλύψεως. Εννοείται, βέβαια, ότι χρήση των βιβλίων αυτών γίνεται σε άλλα έργα του Αγίου. Στο σύνολο των έργων του αγίου Νεοφύτου δεν υπάρχει ούτε μία παραπομπή στην προς Φιλήμονα επιστολή του Παύλου και στις καθολικές επιστολές Β΄ και Γ΄ του Ιωάννου. Ύστερα από τη στατιστική αυτή εικόνα αναφέρονται τα 105 αυτούσια καινοδιαθηκικά χωρία, αφού πρώτα σημειωθεί ότι η εξέταση του τρόπου με τον οποίο τα παραθέτει ο Νεόφυτος έγινε με βάση τη βυζαντινή μορφή του κειμένου· το χειρόγραφο της *Καινῆς Διαθήκης* που είχε στη διάθεσή του ο Άγιος και από το οποίο αποστήθισε, ενδεχομένως, ολόκληρα τμήματα ή στο οποίο ανέτρεχε, όταν ήθελε να παραθέσει ένα μεγάλο απόσπασμα ή το είχε μπροστά του, όταν ερμήνευε στίχο στίχο κάποια περικοπή, ανήκε, χωρίς αμφιβολία, στη μεγάλη οικογένεια των χειρογράφων που παραδίδουν το βυζαντινό κείμενο. Από τα 105 χωρία τα 53 τα βρίσκουμε εντελώς αυτούσια, ίδια και

απαράλλακτα, όπως στο εκδεδομένο κείμενο. Για τον χωρισμό των υπολοίπων 52 σε κατηγορίες χρησιμοποιείται η διαίρεση που έκανε ο Κατσαρός στην εισαγωγή των *Κατηχήσεων*. Στα παραδείγματα που ακολουθούν, την παραπομπή στο *Πεντηκοντακέφαλο* (κεφάλαιο και παράγραφος) ακολουθεί το βυζαντινό κείμενο της *Καινής Διαθήκης*, με το οποίο συμπίπτει το κριτικό και έπεται το παράθεμα του αγίου Νεοφύτου. Όπου χρειάζεται, χρησιμοποιούνται οι εξής συντομογραφίες: Κ.Δ. = *Καινή Διαθήκη* (βυζαντινό κείμενο), Ν.Τ. = *Novum Testamentum* (κριτικό κείμενο), Νε. = Νεόφυτος.

α) απλές και ασήμαντες προσθήκες

27, 4 και 29,32 «τάς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε» (Ματθ. 8, 17) - «τάς ἀσθενείας πάντων ἡμῶν ἔλαβε» / «τάς ἀσθενείας ἡμῶν πάντων ἔλαβε»

29, 34 «δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 2, 5) - «τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ»

40, 8 «ἀλλά τό θέλημα τοῦ πέμψαντός με» (Ιωάν. 6, 38) - «ἀλλά τό θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός» (η προσθήκη οφείλεται σε επίδραση του στ. 39· μαρτυρούνται, πάντως, χειρόγραφα που έχουν την προσθήκη και στον στ. 38)

43, 9 «ἄγγελοι παρακύψαι» (Α' Πέτρ. 1, 12) - «καί ἄγγελοι παρακύψαι»

46, 7 «καινόν ἄρα τό κήρυγμα» (Α' Κορ. 15, 14) - «κενόν ἄρα τό κήρυγμα» (βλ. Ν.Τ.)

47, 6 «ἡμέρας ἐκείνης καί ὥρας» (Ματθ. 24, 36) - «ἡμέρας ἐκείνης καί τῆς ὥρας»

49, 13 «ἀποκριθήσεται αὐτοῖς» (Ματθ. 25, 45) - «ἀποκριθήσεται καί αὐτοῖς»

49, 13 «ἐνί τούτων τῶν ἐλαχίστων» (Ματθ. 25, 45) - «ἐνί τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων» (η προσθήκη είναι «δάνειο» από τον στ. 40)

β) Παραλείψεις

1. Απλές και ασήμαντες παραλείψεις

10, 3 «ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσομαι» (Β' Κορ. 12, 9) - «ἥδιστα οὖν καυχῆσομαι»

12, 7 «ὁ γὰρ βλέπει» (Ρωμ. 5, 4) - «ὁ βλέπει»

12, 7 «ἡ δέ ὑπομονή δοκιμήν» (Ρωμ. 5, 4) - «ἡ ὑπομονή δοκιμήν»

29, 32 «αὐτός τάς ἀσθενείας ἡμῶν» (Ματθ. 8, 17) - «τάς ἀσθενείας ἡμῶν»

40, 9 «πάντες ὅσοι ἦλθον» (Ἰωάν. 10, 8) - «ὅσοι ἦλθον» (βλ. Ν.Τ.)

46, 7 «εἰ δέ Χριστός κηρύσσεται» (Α' Κορ. 15, 12) - «εἰ δέ κηρύσσεται»

47, 5 «εὐθέως δέ μετὰ» (Ματθ. 24, 29) - «εὐθέως μετὰ»

48, 8 «οἱ δέ νῦν οὐρανοί» (Β' Πέτρ. 3, 7) - «οἱ δέ οὐρανοί»

48, 8 «ἤξει δέ» (Β' Πέτρ. 3, 10) - «ἤξει»

49, 2 «ὅταν δέ ἔλθῃ» (Ματθ. 25, 31) - «ὅταν ἔλθῃ»

49, 7 «πότε δέ σέ εἶδομεν» (Ματθ. 25, 38 και 39) - «πότε σέ εἶδομεν»

50, 4 «ἀμήν λέγω ὑμῖν» (Ματθ. 25, 12) - «ἀμήν λέγω»

2. Σημαντικές παραλείψεις

12, 11 «ἰδού νῦν καιρός... ἀριστερῶν» (Β' Κορ. 6, 2 - 7). Ο Νεόφυτος παραλείπει τον στ. 6 και μέρος του στ. 7: «ἐν ἀγνότητι ... Θεοῦ».

46, 7 «εἰ δέ Χριστός ... ἐσμέν» (Α' Κορ. 15, 12 - 19). Ο Νεόφυτος εκτός από τη λέξη «Χριστός» (βλ. παραπάνω) παραλείπει και τη φράση «κενή δέ καί ἡ πίστις ὑμῶν» από τον στ. 14. Αν λάβουμε υπόψη ότι το «ὑμῶν» σε κάποια χειρόγραφα είναι σε α' πρόσωπο, όπως πριν από τη λέξη «κενή», τότε η παράλειψη μπορεί να αποδοθεί σε αντιγραφικό λάθος του ίδιου του συγγραφέα (ή κάποιου ενδιαμέσου αντιγραφέα) και να οφείλεται στο ομοιοτέλετο.

γ) Διάφορες αλλαγές

1. Αλλαγές λέξεων

1, 1 «ὅς οὐ λαμβάνει» (Ματθ. 10, 38) - «ὅστις οὐ λαμβάνει»

12, 7 «τό τέλος Κυρίου εἶδετε» (Ἰακ. 5, 11) - «ἐξαποστελεῖ ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου»

3. Μορφολογικές αλλαγές και αλλαγές στη σύνταξη

1,1 «εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθεῖν» (Ματθ. 16, 24) - «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθεῖν»

10, 2 «καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων» (Β' Κορ. 12, 7) - «διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων»

10, 3 «ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμέ» (Β' Κορ. 12, 9) - «ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐν ἐμοί»

12, 7 «λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια» (Ρωμ. 8, 18) - «λογιζόμεθα γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια»

12, 9 «περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ» (Α' Κορ. 15, 58) - «περισεύοντες εἰς τό ἔργον»

36, 1 «δεῖπνον μέγα» (Λουκ. 14, 16) - «δεῖπνον μέγαν»

36, 2 «ἀγρόν ἡγόρασα» (Λουκ. 14, 18) - «ἀγρόν ἡγόρακα»

4. Τροποποιήσεις φράσεων

1, 1 «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται» (Ματθ. 11, 12) - «βιαστή ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»

24, 13 «ἐξ ὧν οἱ πλείους (πλείονες Ν.Τ.) μένουσιν» (Α' Κορ. 15, 6) - «τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν μένουσιν»

26, 2 «καὶ ἕτερος εἶπεν» (Λουκ. 14, 19) - «ὁ δε»

36, 2 «καὶ ἕτερος εἶπε· γυναῖκα ἔγημα» (Λουκ. 14, 20) - «καὶ ἕτερος, γυναῖκα, φησὶν, ἔγημα»

37, 3 «ἐνεκεν ἐμοῦ» (Ματθ. 10, 18) - «ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός μου»

40, 9 «κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί» (Ιωάν. 10, 8) - «κλέπται ἦσαν ἐκεῖνοι ὁμοῦ καὶ λησταί»

5. Αντιμετάθεση λέξεων

10, 2 «ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα» (Β' Κορ. 12, 8) - «τρὶς ὑπὲρ τούτου τὸν Κύριον παρεκάλεσα»

12, 7 «ὃ γὰρ βλέπει τις» (Ρωμ. 8, 24) - «ὃ τις βλέπει»

27, 4 «αὐτός τάς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβεν» (Ματθ. 8, 17) - «τάς ἀσθενείας ἡμῶν αὐτός ἔλαβεν»

36, 2 «ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν» (Λουκ. 14, 18) - «ἀνάγκην ἔχω ἐξελθεῖν»

37, 3 «ἐπὶ ἡγεμόνας δέ καί βασιλεῖς ἀχθήσεσθε» (Ματθ. 10, 18) - «ἐπὶ βασιλεῖς δέ καί ἡγεμόνας ἀχθήσεσθε»

46, 9 «Χριστός ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν» (Α΄ Κορ. 15, 20) - «Χριστός ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται» (ο Ἅγιος επηρεάστηκε, προφανώς, από το α΄ κάθισμα του ὁρθρου της Κυριακής του γ΄ ἡχου, που αρχίζει με αυτές ακριβώς τις λέξεις)

47, 6 «ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστός» (Ματθ. 24, 23) - «ἰδοὺ ὁ Χριστός ὧδε»

48, 8 «τῷ αὐτοῦ λόγῳ» (Β΄ Πέτρ. 3, 7) - «τῷ λόγῳ αὐτοῦ»

40, 7 «ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσιν» (Εβρ. 13, 17) - «ἵνα τοῦτο μετὰ χαρᾶς ποιῶσι»

δ) Συμφυρμός χωρίων

46, 5 «ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται» (Ιωάν. 5, 25) / «ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται» (Ιωάν. 5, 28 - 29) - «ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται»

47, 6 «τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστός ἢ ὧδε, μὴ πιστεύσητε» (Ματθ. 24, 23) / «ἐάν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστί, μὴ ἐξέλθητε, ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ πιστεύσητε» (Ματθ. 24, 26) - «τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· ἰδοὺ ὁ Χριστός ὧδε ἢ ὧδε, ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἢ ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ πιστεύσητε»

48, 10 «...ἐν ἣ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δέ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται» (Β΄ Πέτρ. 3, 10) / «...δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται» (Β΄ Πέτρ. 3, 12) - «ἐν ἣ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν

παρελεύονται καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται καὶ οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται»

Στα τρία παραπάνω χωρία ο Νεόφυτος συμφύρει γειτονικούς στίχους με παρόμοιο περιεχόμενο. Σε μια άλλη περίπτωση (29, 34), ενώ παραθέτει ένα σχετικά μεγάλο απόσπασμα από την προς Ρωμαίους επιστολή (2, 4 – 6), το ολοκληρώνει αλλάζοντας την τελευταία φράση με μια αντίστοιχη από τον ευαγγελιστή Ματθαίο: «ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ρωμ. 2, 6) - «ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ» (Ματθ. 16, 27 και Νε.).

Στα παραδείγματα που έχουν παρατεθεί ως τώρα, το βυζαντινὸ και το κριτικὸ κείμενο της *Καινῆς Διαθήκης* ταυτίζονται, ενώ το κείμενο του αγίου Νεοφύτου διαφέρει, αλλοῦ περισσότερο και αλλοῦ λιγότερο, και από τα δύο. Οι πιο πολλές από τις διαφορές όλων, σχεδόν, των κατηγοριών οφείλονται, χωρίς αμφιβολία, στην από μνήμης παράθεση. Το αντίθετο, η αντιγραφή δηλαδή του κειμένου, πρέπει να ισχύει στην κατηγορία «Σημαντικές παραλείψεις».

Παρακάτω εντοπίζονται οι περιπτώσεις, όπου το κείμενο του Νεοφύτου συμφωνεί τότε με τη μια και τότε με την άλλη μορφή του καινοδιαθηκικού κειμένου. Στα χωρία που ακολουθούν, προηγείται το κοινό κείμενο και ακολουθεί το διαφορετικό:

σ) Συμφωνία του Νεοφύτου με το κριτικὸ κείμενο

46, 10 «ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ» (Α' Κορ. 15, 23) - «ἔπειτα οἱ Χριστοῦ»

48, 8 «ἥξει ἡμέρα Κυρίου» (Β' Πέτρ. 3, 10) - «ἥξει ἡ ἡμέρα Κυρίου»

49, 5 «καὶ συναχθήσονται» (Ματθ. 25, 32) - «καὶ συναχθήσεται»

49, 13 «ἀποκριθήσονται καὶ αὐτοί» (Ματθ. 25, 44) - «ἀποκριθήσονται αὐτῶ καὶ αὐτοί».

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η συμφωνία αυτή οφείλεται σε σύμπτωση. Δεν μπορεί όμως να αποκλειστεί η περίπτωση οι γραφές αυτές να υπήρχαν στο χειρόγραφο της *Καινῆς Διαθήκης* που είχε στη

διάθεσή του ο Άγιος και το οποίο, όπως ελέχθη, ανήκε στη βυζαντινή οικογένεια. Η ιστορία της παραδόσεως όλων ανεξαιρέτως των κειμένων είναι γεμάτη από παρόμοια φαινόμενα.

β) Συμφωνία του Νεοφύτου με το βυζαντινό κείμενο

Ενώ τα χωρία στην πρώτη περίπτωση είναι μόνο τέσσερα, τα σημεία στα οποία το κείμενο του Νεοφύτου συμπίπτει με το βυζαντινό και συγχρόνως διαφοροποιείται από το κριτικό κείμενο είναι πολλά, για την ακρίβεια 29. Και μόνο αυτό το στοιχείο θα ήταν αρκετό, για να υποθέσουμε ότι ο άγιος Νεόφυτος μελετούσε την *Καινή Διαθήκη* ή αντέγραφε τα μεγάλα αποσπάσματα από αυτήν χρησιμοποιώντας χειρόγραφο της βυζαντινής μορφής του κειμένου. Αρκετά όμως από τα 29 αυτά χωρία είναι τέτοια, που επιβεβαιώνουν την ορθότητα της προηγούμενης υπόθεσης: παρατίθενται τα πιο σημαντικά για την κριτική του κειμένου, ιδιαίτερα εκείνα που προέρχονται από εκτεταμένα συνεχή αποσπάσματα και δεν είναι προϊόν απομνημόνευσης, οπότε θα δικαιολογούνταν οι αποκλίσεις:

12, 11 «ἀλλ' ἐν παντί συνιστῶντες» (Β' Κορ. 6, 4) - «ἀλλ' ἐν παντί συνιστάντες»

36, 2 «ἐξελεῖν καὶ ἰδεῖν» (Λουκ. 14, 18) - «ἐξελεθῶν ἐδεῖν»

46, 7 «ἡλπικότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον» (Α' Κορ. 15, 19) - «ἐν Χριστῷ ἡλπικότες ἐσμέν μόνον»

46, 9 «ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο» (Α' Κορ. 15, 19) - «ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων»

46, 14 «ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον; ποῦ σου ἄδη, τό νῖκος;» (Α' Κορ. 15, 55) - «ποῦ σου, θάνατε, τό νῖκος; ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον;»

47, 5 και 50, 18 «μετά σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης» (Ματθ. 24, 31) - «μετά σάλπιγγος μεγάλης»

47, 6 «οὐδέ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μή ὁ πατήρ μου μόνος» (Ματθ. 24, 36) - «οὐδέ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οὐδέ ὁ νῖός, εἰ μή ὁ πατήρ μόνος»

48, 8 «ὥς κλέπτῃς ἐν νυκτί, ἐν ἧ οὐρανοί» (Β' Πέτρ. 3, 10) - «ὥς κλέπτῃς, ἐν ἧ οἱ οὐρανοί»

49, 5 «καί πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι... καί ἀφοριεῖ αὐτούς» (Ματθ. 25, 31 - 32) - «καί πάντες οἱ ἄγγελοι ... καί ἀφορίσει αὐτούς»

49, 7 «πότε δέ σε (πότε σε Νε.) εἶδομεν ἀσθενῇ» (Ματθ. 25, 39) - «πότε δέ σε εἶδομεν ἀσθενοῦντα».

Καθὼς φαίνεται, ο συγγραφέας του Πεντηκοντακέφαλου, θέλοντας να πλουτίσει το ἔργο του με ἀφθονα παραθέματα ἀπὸ την Καινὴ Διαθήκη, δεν κατέφευγε μόνο στην εκπληκτικὴ μνήμη του, ἀλλὰ εἶχε στη διάθεσή του και κάποιο χειρόγραφο, ἀπὸ το οποίο πότε πότε ἀντέγραφε. Ἐκτός ἀπὸ τα ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα με συνεχές κείμενο, ο Νεόφυτος λειτούργησε ὡς αντιγραφέας και σε κάποιες ἄλλες περιπτώσεις. Σε αυτές, κατὰ την παράθεση ενός χωρίου, ἀνεξαρτήτως της ἐκτάσεώς του, διακόπτει κάθε τόσο το πρωτότυπο κείμενο, παρεμβάλλει δική του ἐρμηνεία ἢ σχολιασμό του κειμένου ἕως ἐκεῖ που το διέκοψε, χρησιμοποιώντας, μάλιστα, και διάφορα ἄλλα χωρία ἀπὸ τις Γραφές, και συνεχίζει την παράθεση του πρωτοτύπου ἀπὸ ἐκεῖ που εἶχε σταματήσει· και αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται πολλές φορές στο ἴδιο ἀπόσπασμα. Τέτοια παραδείγματα ὑπάρχουν στο Πεντηκοντακέφαλο ἀρκετά· τα πιο ἀντιπροσωπευτικά εἶναι τὰ ἐξῆς: 12, 9· 40, 1· 40, 7· 46, 9 - 10· 46, 11 - 14· 49, 2 - 14. Στα χωρία αὐτῆς της κατηγορίας πρέπει να ἀποκλειστεῖ ἡ ὑπόθεση ὅτι ἐρμηνεύοντας ο Ἅγιος τα σχετικὰ ἀποσπάσματα παρέθετε το πρωτότυπο κείμενο ἀπὸ μνήμης. Ὡς παράδειγμα ἀκολουθεῖ το χωρίο 46, 9 - 10, και δηλώνονται ἐνδιάμεσα οἱ σχετικὲς παραπομπές:

«Ταῦτα οὖν καὶ ἕτερα πλεῖστα φιλοσοφῆσας περὶ ἀναστάσεως καὶ φιμώσας ῥαδίως τοὺς πειρωμένους ἀθετεῖν τὴν ἀνάστασιν, θαρσαλέως λοιπόν καὶ διαρρήδην κηρύττει [ὁ Παῦλος] τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐξανάστασιν καὶ φησί· "Νυνὶ δέ Χριστός ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν,

οὕτως καί ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται" (Α' Κορ. 15, 20 - 22). Ὡσπερ, φησί, διά τήν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ ἦλθε πρὸς πάντας ὁ θάνατος, οὕτω καί διά τήν τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν καί τόν ἄμεμπτον καί ὑπέρτιμον αὐτοῦ βίον πάντες ζωοποιηθήσονται. Ἀλλ' οὐ πάντες, φησίν, ἐξ ἴσου ζωοποιηθήσονται, ἦτοι οὐ τήν αὐτήν τῶν δικαίων ἀμαρτωλοί καί ἄπιστοι πρὸς Χριστόν ἔξουσι παρρησίαν· διό καί ἐπήγαγε τό "ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι". Εἶτα ἐρμηνεύει τί ἐστι τό "ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι" καί φησιν· "Ἀπαρχή Χριστός", ἡγουν ἀπαρχή ἀναστάσεως, "ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ", ἡγουν οἱ πιστοί τοῦ Χριστοῦ καί τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν τηρηταί, "εἶτα τό τέλος" (Α' Κορ. 15, 23 - 24), δηλαδή ὀλικῆς πάσης ἐμψύχου ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὡσπερ γάρ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασις προέλαβε πάντας τοὺς νεκρούς, οὕτω καί οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἡγουν ἀπόστολοι, προφηταί καί μάρτυρες καί δῆμος ὁσίων καί πᾶς ὁ τῶν δικαίων κατάλογος, πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα πρό πάντων τῶν νεκρῶν ἀναστήσονται πρῶτοι (οἱ - πρῶτοι: Α' Θεσ. 4, 16 - 17). Καί τοῦτό ἐστιν ὃ εἶπεν "ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ" ἀναστήσεται "τάγματι"».

Οἱ Κατηχήσεις³⁴⁸ περιέχουν ἐπίσης σημαντικά ἐρμηνευτικά ἐργα. Στὴν πρώτη Βίβλο των Κατηχήσεων, ἡ Κατήχησις Α' εἶναι σύντομος καὶ ἐλλειπής λόγος στὴν Κυριακὴ των αγίων πατέρων προ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τὸ ἴδιο καὶ ἡ Κατήχησις Β' ἀναφέρεται στὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ καὶ εἶναι ἐλλειπής. Ἡ Κατήχησις Γ' ἀναφέρεται στὴν περιτομὴ τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Δ' στὴν Ὑπαπαντή, ἡ Ε' στὸν ἀρχάγγελο Γαβριὴλ καὶ τὸν εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου. Ἡ Κατήχησις Η' περιλαμβάνει τὴν παραβολὴ τοῦ ἀμπελώνα, ἡ Ι' τὴν εβδομάδα των Βαΐων, ἡ ΙΑ' τὴν Κυριακὴ των Βαΐων καὶ «τὴν ξηρανθεῖσαν συκὴν», ἡ ΙΒ' τὸν λόγο τοῦ Χρυσοστόμου περὶ ἀναστάσεως, ἡ ΙΔ' τὴν ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ΙΖ' ἀναφέρεται στους

³⁴⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Τυπικὴ Διαθήκη, Πεντηκοντακέφαλον*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 71 - 431.

αγίους και πανευφήμους αποστόλους, η ΙΘ' στη Μεταμόρφωση, η Κ' στην Κοίμηση της Θεοτόκου, η ΚΑ' στην αποτομή της κεφαλής του Προδρόμου, η ΚΒ' στα γενέθλια της Θεοτόκου, η ΚΓ' στα εισόδια της Θεοτόκου.

Στό δεύτερο *Βιβλίον τῶν Κατηχήσεων* η κατήχηση στ' αναφέρεται στον όρκο και τη φιλαργυρία και τις γραφικές τους μαρτυρίες, η Κατήχηση ΙΑ' στους ένδεκα μαθητές. Τέλος, η Κατήχηση ΛΑ' αναφέρεται στην παραβολή του Φαρισαίου και του Τελώνη και η ΛΒ' στην παραβολή του ασώτου.

Βιβλικά θέματα περιέχονται και στο έργο του Νεοφύτου «*Ερμηνεία κανόνων τῶν δώδεκα δεσποτικῶν ἐορτῶν*»³⁴⁹. Από τους δώδεκα λόγους που περιλάμβανε αρχικά το έργο, έχουν διασωθεί εννέα: στον Ευαγγελισμό, στο Γενέσιο του Προδρόμου, στους αποστόλους Πέτρο και Παύλο, στη Μεταμόρφωση, στην Κοίμηση, στα Εισόδια, στα Χριστούγεννα, στα Άγια Φώτα και στην Υπαπαντή.

Βιβλικά θέματα υπάρχουν και στην *Πανηγυρική Α'*³⁵⁰. Στον λόγο 3 έχουμε εγκώμιο στον αρχάγγελο Μιχαήλ, στον λόγο 4 έχουμε εγκώμιο στο γενέθλιο της Θεοτόκου. Ο λόγος 6 αναφέρεται στα εγκαίνια του ναού της Αναστάσεως, ο λόγος 7 είναι εγκώμιο στον τίμιο και ζωοποιό σταυρό και στα πάθη του Κυρίου και ο λόγος 8 είναι εγκωμιαστικός λόγος στην παγκόσμια ύψωση του τιμίου και ζωοποιού σταυρού. Η *Πανηγυρική Α'* στον λόγο 9 περιλαμβάνει και σύντομο υπόμνημα στην Αποκάλυψη, με τίτλο: «*Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου, Περί τῆς*

³⁴⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία Κανόνων των Δώδεκα Δεσποτικών εορτῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2005.

³⁵⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999.

Αποκαλύψεως τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου σαφήνεια διὰ βραχέων»³⁵¹. Στη συνέχεια, στον λόγο 19 έχουμε αναφορά στη σύναξη των θείων ταξιαρχῶν Μιχαήλ και Γαβριήλ και των λοιπῶν ασωμάτων, ενώ στον λόγο 23 γίνεται αναφορά στην Παρθένο Μαρία ὅταν εισηχθῇ τριετῆς στα Ἅγια των Ἀγίων.

Ο λόγος 27, ο οποίος βρίθκει καίριων ερμηνευτικῶν σχολίων, ἔχει ὡς τίτλο: «Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου, Συνοπτική παρεξέτασις περί τῆς νεοφανοῦς διχονοίας εἴτε ἄφθαρτον εἴτε φθαρτὴν ὁ Χριστός προσελάβετο σάρκα ἐκ πνευματικῶν δέ ρήσεων ἀναμφιβόλως ἢ παρεξέτασις παριστῶσα τὰς ἀποδείξεις» καὶ ὁ λόγος 28 ἀναφέρεται «Εἰς τό γενέθλιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καί εἰς τό "ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱός"· καί διατί "μεγάλῃς βουλῇς" λέγεται "ἄγγελος" καί "θαυμαστός σύμβουλος"· διατί δέ καί πᾶσαν τὴν κρίσιν ὁ πατήρ δέδωκε τῷ Υἱῷ· καὶ διατί "ἄρχων εἰρήνης καί πατήρ" λέγεται "τοῦ μέλλοντος αἰῶνος"· καί τίνος χάριν ἢ πολλή καί ἀνείκαστος αὕτη γέγονε συγκατάβασις». Επίσης, βιβλικὸ περιεχομένου εἶναι ὁ λόγος 29, ὁ ὁποῖος τιτλοφορεῖται: «Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καί ἐγκλείστου, λόγος ἀντιρρητικὸς πρὸς τοὺς λέγοντας Ἰουδαίους ὅτι ὁ Χριστός ὅταν ἔλθῃ, τότε "συμβοσκηθήσονται λύκος μετὰ ἄρνός καί πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ" καί ὅσα εἶπεν ἐξῆς Ἡσαΐας ὁ προφήτης καί ἐρμηνεῖαι γραφικῶν διαφορῶν ἐκ ρητῶν κεφαλαίων· καί περί τῆς κεκλεισμένης Ἰεζεκιήλ πύλης». Ο σύντομος λόγος 30, ὁ ὁποῖος ερμηνεύει βιβλικά θέματα, εἶναι ἐγκώμιο στον πρωτομάρτυρα Στέφανο.

Στα καθαρὰ παλαιοδιαθηκικά ἔργα τοῦ ἁγίου Νεοφύτου ἀνήκουν:

α) Ἡ ἐρμηνεία τῆς Εξαήμερου³⁵².

³⁵¹ Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 212 - 247.

³⁵² Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Ερμηνεία τῆς Εξαήμερου*, *Συγγράμματα*, τόμ. Δ', ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σελ. 1 - 144.

β) Η ερμηνεία του Ψαλτήρος και των Ωδών³⁵³.

γ) Η ερμηνεία του Άσματος των ασμάτων³⁵⁴.

Να σημειωθεί εδώ ότι στο έργο του «*Η έρμηνεία τῶν Ψαλμῶν*», ο άγιος Νεόφυτος κάνει συχνή χρήση της Καινής Διαθήκης, χωρίς αυτή να είναι μια απλή αναφορά σε γεγονότα ή σε στίχους των βιβλίων της. Το γεγονός Χριστός κυριαρχεί στην ερμηνεία των Ψαλμών και μάλιστα σε σημείο που να δίνει την εντύπωση ότι το ψαλτήρι είναι βιβλίο της Κ.Δ. ή ερμηνεύει την Καινή Διαθήκη. Σε πολλά σημεία αλλοιώνει πλήρως το νόημα των Ψαλμών και αυτό οφείλεται στην κατάχρηση της αλληγορικής μεθόδου ερμηνείας που ακολουθεί και εφαρμόζει. Οι χρήσεις χωρίων, τεμαχίων ή περικοπών από την Κ.Δ., τα οποία παρατίθενται αυτολεξεί στο ψαλτήρι του αγίου Νεοφύτου, ξεπερνούν τα τριακόσια και το μεγαλύτερο μέρος συγκεντρώνεται στους πρώτους εξήντα περίπου Ψαλμούς. Υπάρχουν όμως και πολλές νοηματικές αναφορές χωρίων ή περικοπών της Κ.Δ. και γενικά η ορολογία της ερμηνείας των Ψαλμών είναι καινοδιαθηκική. Οι αναφορές σε καινοδιαθηκικά χωρία, μέσω των οποίων ερμηνεύει τους Ψαλμούς, παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα: *Ματθαῖος (70), Λουκᾶς (47), Ἰωάννης (35), Μάρκος (27), Πράξεις (37), Ρωμαίους (30), Α΄ Κορινθίους (10), Γαλάτας (2), Ἐφεσίους (5), Κολοσσαεῖς (1), Α΄ Θεσσαλονικεῖς (4), Β΄ Θεσσαλονικεῖς (1), Α΄ Τιμόθεον (1), Β΄ Τιμόθεον (1), Ἑβραίους (31), Α΄ Πέτρου (6), Β΄ Πέτρου (1), Α΄ Ἰωάννου (1), Ἀποκάλυψη (14)*. Στην ερμηνεία των Ψαλμών από τον άγιο Νεόφυτο τις παραθέσεις χωρίων της Π.Δ. σε βιβλία της Κ.Δ. τις ερμηνεύει στο πλαίσιο της Κ.Δ. (Βλ.

³⁵³ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Ερμηνεία του Ψαλτήρος και των Ωδών, Συγγράμματα*, τόμ. Δ΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σελ. 145 - 559.

³⁵⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Το Άσμα ασμάτων του σοφού Σολομώντος, Συγγράμματα*, τόμ. Δ΄, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2001, σελ. 561 - 674.

Λκ 3, 30 = Ψαλμ 66, 3, Έφεσ 4, 8 = Ψαλμ 67, 19. 100, 4 κ.ά). Φαίνεται ότι η γλώσσα, η ορολογία και το περιεχόμενο της Κ.Δ. του είναι περισσότερο οικεία από ό,τι της Π.Δ. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι η τακτική και ο σκοπός του είναι η ερμηνεία των Ψαλμών μέσω της Κ.Δ. και για την Κ.Δ. Καινοδιαθηκικά χωρία, τα οποία χρησιμοποιεί ο άγιος Νεόφυτος στο έργο του: *Ερμηνεία συνοπτική περί τοῦ θείου Ψαλτῆρος Δαβίδ:*

Ματθαῖος:

1,1 2,1 2,7 2,11 3,3 3,16 3,17 3,17 3,17 3,17 4, 6 5, 5 5,5 5,33 6,30 7,23 7,23 7,23 7,23 8,11 8,11 8,30 10,21 11,25 11,25 12,11 12,42 12,50 13,22 13,35 13,41 16,27 17,5 17,5 17,35 19,23 20,6 20,30 21,3 21,2-5 21,13 21,13 21,16 21,42 21,42 21,42 22,18 22,44 22,44 25,32 25,35 26,15 26,15 26,24 26,38 26,39 26,39 26,39 26,39 26,47 27,2 27,4 27,5 27,7 27,9 27,35 27,40 27,46 27,50.

Μάρκος:

1,3 1,10 1,11 1,11 2,11 3,28 4,32 5,11 9,7 9,7 10,23 11,10 12,10 12,10 12,27 12,36 12,36 14,34 14,34 14,34 14,34 14,36 14,43 14,48 15,24 15,31 15,34.

Λουκᾶς:

1,48 1,48 2,19 2,30 3,4 3,22 3,22 3,22 3,22 4,10 8,10 9,35 10,3 10,21 10,21 11,4 11,31 11,49 12,56 13,19 13,27 13,29 14,11 15,6 15,23 15,27 16,19-31 16,19-31 16,37-38 17,20 17,20 18,13 18,14 18,24 20,42 20,43 22,44 22,52 22,64 23,24 23,24 23,24 23,46 24,40 24,40 24,45.

Ἰωάννης:

1,3 1,3 1,20 1,29 2,17 2,19 2,25 2,25 2,25 2,26 2,26 2,26 2,26 2,27 2,34 2,34 3,35 4,29-39 5,23 5,30 5,30 6,31 6,38-40 9,24 10,18 10,34 12,15 12,15 12,27 12,28 14,6 14,10 14,31 15,5 15,25 18,1 18,1.49-50 18,3 18,4 18,5 18,5 18,7 18,36 19,12 19,15 19,24 19,34 19,36 20,19.

Πράξεις:

1,9 1,20 1,20 2,19 2,25 2,25 2,25 2,26 2,26 2,26 2,26 2,27 2,34 2,34 2,35
3,25 4,24 4,24 4,25-26 7,54 7,54 7,54-56 7,60 8,26 εξ. 8,32 9,4 11,13 12,23
13,33 14,15 14,15 14,15 14,15 16,9 17,31 22,7 26,14.

Ρωμαίους:

1,25 1,30 2,6 3,4 3,7 3,12 3,12 3,13 3,18 3,20 6,9 8,14 8,35 8,35 8,35 10,6-7
10,18 10,21 11,1 11,2 11,9 11,10 11,10 11,10 12,33 15,9 15,9 15,9 15,11
16,20.

Α' Κορινθίους:

1,21 2,4 3,11 3,20 3,20 3,20 8,5 10,4 10,26 14,15 15,27.

Γαλάτας:

2,20 4,1.

Έφεσίους:

1,22 4,8 4,8 4,25 5,2.

Κολοσσαεῖς:

2,14.

Α' Θεσσαλονικεῖς:

1,9 2,4 4,16 5,13.

Β' Θεσσαλονικεῖς:

1,8.

Α' Τιμοθέου:

5,10.

Β' Τιμοθέου:

4,1.

Εβραίους:

1,5 1,5 1,6 1,7 1,8 1,8 1,9 1,9 1,9 1,10 1,12 1,13 2,6 2,6 2,7-9 2,8 2,12 3,7
3,9 3,10 3,10 3,11 3,11 3,15 4,7 5,4 10,5 10,5 10,9 11,12 13,6.

Α' Πέτρον:

2,3 2,4 3,10 4,4 4,5 4,7 5,8.

Β' Πέτρον:

1,17.

Α' Ιωάννου:

3,5.

Αποκάλυψη:

2,27 3,5 8,3 9,2 11,13 11,15 14,7 14,7 14,7 15,3 15,3 14,4 19,11 19,15³⁵⁵.

Ο άγιος Νεόφυτος ως κύριους σκοπούς του συγγραφικού έργου του έταξε τον εγκωμιασμό της αγιότητας και την διά της ερμηνείας απόδοση του πνεύματος των Αγίων Γραφών³⁵⁶. Επιπλέον, φαίνεται πως ο Άγιος ερμηνευτής σκοπό είχε και την ωφέλεια των ακροατών και αναγνωστών των συγγραμμάτων του· «Σύ δέ, ἀδελφέ, ὡς ρήματα Θεοῦ καί οὐκ ἐμά πρόσεχε ταῦτα· οὐ γάρ τεχνάσματα οὐδέ κενά ἐφευρέματα οὐδ' ἀφελῆ συντροπώματα ἐροῦμεν πρός σε, ἀλλ' ὅσα ἂν ἡμῖν κατὰ χάριν ἢ χάρις πηγάζῃ τοῦ Πνεύματος εἰς δόξαν αὐτοῦ καί ὠφέλειαν σὴν καί ἄλλων ἴσως τινῶν, ἐκεῖνα πάντως καί φωτισθέντες συγγράψομεν. Καί ἰδοὺ τὴν ἄναρχον φύσιν ἐξαιτούμενοι εἰς βοήθειαν ἀρχόμεθα ἤδη τοῦ λέγειν καί γράφειν»³⁵⁷.

Όπως σημειώνει ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου, αυτό που θέλει να τονίσει όλως ιδιαιτέρως ο Έγκλειστος στο ερμηνευτικό του έργο, είναι ότι ο Χριστός είναι η αλήθεια και αυτή η αλήθεια μένει στον αιώνα και καταλήγει στη σωτηριολογική αναφορά ότι ο Χριστός είναι η Οδός, η

³⁵⁵ Ιωάννη Α. Γαλάνη, Ομότιμου Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Η χρήση της Καινής Διαθήκης από τον Άγιο Νεόφυτο στο έργο του: Ερμηνεία Συνοπτική περί του Θείου Ψαλτήρος*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 262 - 276.

³⁵⁶ Ιω. Π. Τσικνόπουλλου, *Η ερμηνευτική του αγίου Νεοφύτου*, Απ. Βαρν. 9 - 12 (1966) σελ. 3.

³⁵⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πεντηκοντακέφαλον, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 246, 14 - 20.

Αλήθεια και η Ζωή³⁵⁸. Επομένως, το ερμηνευτικό έργο του Αγίου είναι Χριστοκεντρικό. Η χριστοκεντρική θεολογία του εντοπίζεται σε όλα τα ερμηνευτικά του έργα.

Ο άγιος Νεόφυτος ερμηνεύει τη Γραφή στα πλαίσια της ποιμαντικής του εν Χριστώ διακονίας, ώστε να βοηθήσει τους ακροατές και αναγνώστες του να προσδράμουν στη σωστική μετάνοια και να αποθέσουν την ελπίδα τους στο Σωτήρα Χριστό· «...ἔσωσε πόρνas καὶ ἄσώτους καὶ ληστὰς καὶ τελώνas, οὐκ ἐμμένοντας μέντοι ἐπὶ πορνείᾳ καὶ ἄσωτίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς αἰσχρορργίαις, ἀλλὰ πᾶσαν κακίαν ἀπὸ καρδίας μισήσαντες τῇ σωστικῇ μετanoίᾳ προσέδραμον καὶ προσδεχθέντες Χριστῷ καὶ καθαρθέντες δι' αὐτοῦ χάριτι αὐτοῦ, πρὸς τὴν ῥηθεῖσαν ἐκείνην τὴν ἄνωτάτω χορείαν ἀνέδραμον, ἵνα ἐντεῦθεν καὶ ἡμεῖς διὰ πταισμάτων πλῆθος μὴ ἀπελπίζωμεν, μηδὲ πάλιν ἐναπομένωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ δουλούμενοι, ἀλλ' ἐν χρησταῖς ἐλπίσιν ἐπερειδόμενοι τῷ Σωτῆρι Χριστῷ συντόμως διὰ μετanoίας προσδράμωμεν, τοῦ ἄσώτου καὶ τοῦ τελώνου καὶ τῆς πόρνης καὶ τοῦ ληστοῦ τὴν μετanoίαν ἐκμιμούμενοι καὶ μὴ διστάζοντες»³⁵⁹.

Ο άγιος Νεόφυτος χρησιμοποιούσε ως κύρια πηγή του ερμηνευτικού του έργου την Αγία Γραφή και την πατερική ερμηνευτική παράδοση. Ο ίδιος αναφέρεται σε αρκετές περιπτώσεις στο συγκεκριμένο θέμα. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του πως ήθελε να συλλέξει τις άγιες εντολές του Κυρίου σε μικρό βιβλίο και να το έχει στη Βιβλιοθήκη της Εγκλειστρας με σκοπό να τις χρησιμοποιεί στο ερμηνευτικό του έργο,

³⁵⁸ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 55.

³⁵⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλειστού, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 347 - 348, 100 - 111.

αλλά και να βιώνει το θέλημα του Θεού, όπως αποκαλύπτεται στον ευαγγελικό λόγο· «Τί οὖν, φησίν, οὐκ ἄρκεισαι καὶ αὐτός ταῖς τῶν Πατέρων μυσταγωγίαις; Ναί, ἄρκοῦμαι, ἀλλ' οὐκ ἔχω ἐν τῇ Ἐγκλείστρᾳ τὰς ἱεράς δέλτους ἐκείνων. Καί πῶς, φησί, τὰ ἐκείνων ἐπίστασαι; Οὐκ εἶπον ὅτι οὐκ εἶδον οὔτε ἤκουσα τὰ ἐκείνων ποτέ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔχω ἐν τῇ Ἐγκλείστρᾳ ἰδιωτάτως τῶν ἱερῶν δέλτων ἐκείνων, καὶ διενοήθην συλλέξαι τὰς ἐντολάς τὰς ἁγίας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν μικρῷ πυκτιδίῳ, κρίνας ὅτι κρεῖττόν ἐστιν ἐγγράφως αὐτάς κατέχειν, ἢ εἰς ἐμήν γένωνται καταδίδην διὰ τό μή φυλάττειν με αὐτάς, ἢ χωρίς καταδίκης ὑστερεῖν μου τὴν διάνοιαν τῆς μνήμης ἐκείνων τῆς θαυμαστῆς»³⁶⁰.

Ο Νεόφυτος διέθετε τεράστια μνήμη που τον διευκόλυνε στην απομνημόνευση των βιβλικών και πατερικών ερμηνευτικών κειμένων. Αυτό φαίνεται από τις παραπομπές που χρησιμοποιεί στα συγγράμματά του. Οι ερευνητές³⁶¹ καταλήγουν στο συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἅγιος γνώριζε ἀπὸ στήθους τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσε με μεγάλη ευχέρεια στο ερμηνευτικό του ἔργο.

Ωστόσο, ἀπὸ μνήμης παραθέτει καὶ τὰ μικρὰ ἀλλὰ καὶ ἐκτενέστερα πατερικά ἀποσπάσματα τὰ ὁποῖα κατονομάζει. Αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο, τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, τὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, τὸν Θεοδώρητο Κύρου καὶ τὰ ἀποφθέγματα Πατέρων ἢ τὴν Βίβλον Γερόντων. Ὑπάρχουν, ἐπίσης, παραθέματα τῶν ὁποίων δε δηλώνεται σαφῶς ἡ προέλευση, ἡ ἐρευνα, ὁμως, ἀπέδειξε ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο τὸν Σιναῖτη, τὸν Ἐπιφάνιο Κύπρου κ.ά. Ὁ Ἅγιος εἶχε στὴν διάθεσή του, στὴν Ἐγκλείστρα, τὴν *Εξαήμερο* τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Προσπάθησε νὰ βρεῖ τὴν *Εξαήμερο* τοῦ Μ. Βασιλείου στὰ μοναστήρια τῆς

³⁶⁰ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Πεντηκοντακέφαλον, Συγγράμματα*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 55, 4 - 16.

³⁶¹ Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Εισαγωγή, Συγγράμματα*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 14.

Πάφου και της Αρσινόης, αλλά οι προσπάθειές του δεν ευδοκίμησαν. Στο κείμενο του *Άσματος των ασμάτων*, το οποίο περιήλθε στην κατοχή του, υπήρχε και ερμηνεία, αλλά τα φύλλα που την περιείχαν είχαν τελείως φθαρεί³⁶².

Στο έργο του *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών* είχε μελετήσει ο Άγιος ερμηνευτικά άλλων, προτιμά, όμως, να προσφέρει ερμηνεία δική του, την οποία αντλεί από τα σωτηριώδη διδάγματα της Αγίας Γραφής: «ὧν τῆς ἐλλάμψεως καί διαυγείας καί τρανῆς διοράσεως εἶη κἄμοί πρός θεωρίαν τῶν σωστικῶν ἐντολῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ τὰ μεμνκότα ὅμματα τῆς διανοίας καταυγασθῆναι τρανῶς»³⁶³.

Οι ερμηνευτικοί κανόνες που ακολουθεί ο άγιος Νεόφυτος είναι οι γνωστοί της πατερικής ερμηνείας της εποχής του³⁶⁴:

- ▶ Η Γραφή ερμηνεύεται από την ίδια τη Γραφή.
- ▶ Ερμηνεία με βάση τη στενή και την ευρύτερη συνάφεια.
- ▶ Ερμηνεία με βάση τη συνάρτηση χωρίων που βρίσκονται σε άλλες συνάφειες.
- ▶ Ερμηνεία με βάση την αναλογία με άλλες περιπτώσεις.
- ▶ Ερμηνεία κατά σύγκριση ή παραλληλισμό.

³⁶² Κυριάκου Μ. Σαμάρα, *Η ερμηνεία της επί του Όρους Ομιλίας κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο συγκριτικά με την ερμηνεία του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Λάρισα 2011, σελ. 51.

³⁶³ Αγίου Νεοφύτου του Έγκλείστου, *Δέκα λόγοι περί του Χριστού εντολών*, Συγγράμματα, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 160, 12 - 15.

³⁶⁴ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, Επίκουρου Καθηγήτριας Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Η επί του Όρους Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 601 - 602.

► Ερμηνεία κατά δείνωση, συμπεραίνοντας δηλαδή χειρότερα ή καλύτερα.

► Ερμηνεία κατά αντίθεση ή κατά αντιστροφή.

► Ερμηνεία σύμφωνα με την κοινή λογική.

► Ερμηνεία με συμβολισμό.

► Ερμηνεία με αναγωγή σε υψηλότερο - πνευματικό νόημα.

► Ερμηνεία με αλληγορία.

► Ερμηνεία από την «πείρα», δηλαδή την πνευματική εμπειρία του Αγίου, το βίωμα, όπως θα λέγαμε με άλλα λόγια.

Ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ερμηνευτικής του μεθόδου θα σημειώναμε τα εξής:

► Κατά κόρον συσχέτιση των χωρίων που ερμηνεύει με άλλα χωρία της Καινής Διαθήκης, με χωρία της Παλαιάς Διαθήκης, με πατερικά χωρία.

► Οξυδερκείς εννοιολογικοί και γλωσσικοί συσχετισμοί.

► Συχνή χρήση εικόνων από την κοινωνική, οικονομική, γεωργική, κτηνοτροφική, οικοδομική καθημερινή πραγματικότητα της εποχής του.

► Παρουσίαση των εύλογων αποριών, των εμφανιζομένων αντιφάσεων και των αντιρρήσεων ακόμη στις εντολές του Χριστού και ανασκευή τους.

► Συζήτηση για ζητήματα που φαίνονται ουτοπικά ή μη πραγματοποιήσιμα και λογική αντιμετώπισή τους.

► Σύνοψη και ανακεφαλαίωση στην αρχή και στο τέλος των θεμάτων με τα οποία ασχολήθηκε στον προηγούμενο και στον τρέχοντα Λόγο του κάθε φορά.

Κατά τον σχολιασμό του ιερού κειμένου ο Άγιος δεν διστάζει να προβάλει και προσωπικές ερμηνευτικές απόψεις και, μάλιστα, να υπογραμμίζει ότι είναι διαφορετικές και να δέχεται με τον τρόπο αυτόν πολλαπλές ερμηνείες για το ίδιο χωρίο· «...δέον ἡγοῦμαι καινοτομῆσαι

μικρόν ἐνταῦθα τῶν εἰρημένων τὴν ἔννοιαν...» (Λόγ. 9, 47), λέει ευθαρσώς, και αλλοῦ· «Δέχομαι οὖν τὴν ῥῆσιν ταύτην καὶ κρίσιν τῶν πανοσίων Πατέρων μου καὶ αἰσίως ἀσπάζομαι, βούλομαι δέ χάριτι καὶ συνεργίᾳ τοῦ δόντος ἡμῖν τὰς σωστικὰς ταύτας καὶ ἀγίας ἐντολάς εἰπεῖν πλατυτέρως τί ἐστι...» κ.λπ. (Λόγ. 8, 3), και πάλιν «Ἀλλ’ ἡμεῖς καὶ ἕτερόν τι κυριώτερον καὶ ἀπορρητότερον λέξωμεν ἀληθέστατα, ὅπερ οὐ λόγῳ μόνῳ ἀλλὰ καὶ πείρᾳ σὺν Θεῷ ἐμνήθημεν τοῦτο...» (Λόγ. 7, 58).

Στον τρόπο προσέγγισης της ερμηνευτικής του αγίου Νεοφύτου, αναγνωρίζουμε μία πολλαπλή διακειμενικότητα³⁶⁵. Δεν παραθέτει απλώς τα άλλα κείμενα ως αξίωμα, ούτε τα αναφέρει για να ανακαλέσει μόνο την ιερή παράδοση, αλλά επεξεργάζεται και προσαρμόζει τα δεδομένα των διακειμένων, ώστε να δια φωτίσουν το νόημα του κειμένου που ερμηνεύει και να υπηρετήσουν την ερμηνεία του. Ειδικά με τη συνάρτηση χωρίων, κατά την οποία συσχετίζει χωρία με βάση κοινές λέξεις ή φράσεις, ο Άγιος αναδεικνύει την ενότητα της δεσποτικής και αποστολικής διδασκαλίας, περαιτέρω και της προφητικής, και την αναγωγή της αποστολικής στη δεσποτική³⁶⁶.

2.4. Η βιωματική εμπειρία ως ερμηνευτική μέθοδος της Καινής Διαθήκης κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.

³⁶⁵ Για το θέμα της διακειμενικότητας βλ. Κυρ. Παπαδημητρίου, *Γλώσσα και Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης. Γλωσσολογικές και θεολογικές ερμηνευτικές δοκιμές*, έκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 2044, σελ. 15 - 16 και Αθανάσιος και Σωτήριος Δεσπότης, *Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ ΤΟΜΟΣ Β΄. Ανθρώπινο Πρόσωπο και Ήθος στην Καινή Διαθήκη*, εκδ. Άθως, Αθήνα 2008, σελ. 238.

³⁶⁶ Κυριακούλας Β. Παπαδημητρίου, Επίκουρου Καθηγήτριας Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Η επί του Όρου Ομιλία κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο. Η συντακτική και ερμηνευτική του μέθοδος*, Εγκλειστρωτικά Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 603.

Η Καινή Διαθήκη και, γενικότερα, η Αγία Γραφή, είναι ο οδοδείκτης της σωτηρίας του ανθρώπου, είναι η καθοδηγητική πυξίδα που δείχνει την πορεία προς την καταξίωση του ανθρώπινου προσώπου. Δείχνει τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί πραγματικά να δικαιώσει και να ανυψώσει την ανθρώπινη ύπαρξη. Και αυτό γίνεται προβάλλοντας την εμπειρία της διδασκαλίας, του παραδείγματος και της πράξεως του ίδιου του Χριστού³⁶⁷.

Με τον όρο βιωματική εμπειρία αναφερόμαστε βασικά στα «έργα» και στον «βίον», κατά τόν Παλαμά, του Ιησού, δηλαδή στην εμπειρία της ζωής, της ιστορίας και της παραδόσεως της εκκλησίας και με τον όρο μυστική εμπειρία εννοούμε τόσο τη «θεολογία» όσο και τη «θεοπτία», δηλαδή τον λόγο για τον Θεό, την αναζήτηση του σωστικού μηνύματος του ευαγγελίου για τον άνθρωπο κάθε εποχής και κυρίως τη θέα και κοινωνία με τον Θεό ως τελικό στόχο της ερμηνευτικής διεργασίας και τελικό σκοπό του ερμηνευτή³⁶⁸.

Η βιωματική και μυστική εμπειρία της Αγίας Γραφής δεν συνδέεται με αφηρημένες πνευματοκρατικές αντιλήψεις, αλλά στηρίζεται στη βίωση της εν Χριστώ αποκαλύψεως του Τριαδικού Θεού μέσα στην εκκλησία, με την έννοια ότι ο Χριστός μεταδίδει στους ανθρώπους το άκτιστο φως, το οποίο καλείται ο καθένας να οικειοποιηθεί προσωπικά με την χάρη και τη δύναμη του Αγίου Πνεύματος. Έτσι, ο ερμηνευτής δεν μπορεί να λειτουργήσει αυτονομημένα και αυθαίρετα, ανεξάρτητα και διαλεκτικά

---

³⁶⁷ Χρήστου Οικονόμου, *Καινοδιαθηκικά παραδείγματα διαλόγου θρησκειών και πολιτισμών*, στο Σπουδή στην κατακόρυφη και οριζόντια κοινωνικότητα, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 463.

³⁶⁸ Χρήστου Οικονόμου, *Η βιωματική και η μυστική εμπειρία ως κύριες θεολογικές προϋποθέσεις για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής κατά τον Γρηγόριο Παλαμά*, στο *Θεολογία της Καινής Διαθήκης και Πατερική Ερμηνευτική*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 315.

χωρίς την παρέμβαση της χάριτος του Θεού. Η κάθαρση της καρδιάς του θεολόγου ως πνευματική διεργασία προϋποθέτει τη μετάνοια, τη λύτρωση από τη φθορά της αμαρτίας και το φωτισμό των πνευματικών αισθητηρίων του. Με τον τρόπο αυτό η βιωματική και μυστική εμπειρία συνδέεται άμεσα με τη θεολογία και ιδιαίτερα με τη θεοπτία και κατ' επέκταση με την ερμηνευτική διαδικασία. Εξάλλου, η ερμηνεία της αποκαλύψεως του Θεού, ως ανθρώπινος λόγος για τον ίδιο τον Θεό, που αντλείται από την αποκάλυψη του Λόγου του Θεού και φανερώνεται με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος, είναι αληθινή θεολογία. Οπότε η βιωματική και μυστική εμπειρία της αποκαλύψεως, την οποία γεύεται ο πιστός ως μέλος του σώματος του Χριστού, αποτελούν προϋποθέσεις θεμελιακές για την ερμηνευτική διαδικασία και την αληθινή θεολογία³⁶⁹.

Μεταξύ των άλλων ερμηνευτικών τρόπων, ο άγιος Νεόφυτος εμπλουτίζει το ερμηνευτικό του έργο από γεγονότα και καταστάσεις της ζωής των ανθρώπων· «προσδράμωμεν διά μετανοίας τῇ σκιᾷ τοῦδε τοῦ φοίνικος· προσέλθωμεν τῷ ἄμπελῳ τῆς σωστικῆς μετανοίας, ἵνα τό πολλάκις ῥηθέν δηνάριον ἀπολάβωμεν· προσέλθωμεν τῇ σκιᾷ τῆς ψυχικῆς ἀναπαύσεως. Τοῦτο γάρ ποιοῦσι καί θερισταί ἅμα καί ἄμπελουργοί καί πᾶς τις ἀπλῶς ἐργάτης κάθιδρως γεγωνῶς ἀποδιδράσκει τοῦ καύματος, καί προσδραμών ἔμπροσθεν ἐν τῷ ἐφεστῶτι φυτῷ, διά τῆς τούτου σκιᾶς ἐναποκρούει τόν καύσωνα»³⁷⁰.

³⁶⁹ Χρήστου Οικονόμου, *Η βιωματική και η μυστική εμπειρία ως κύριες θεολογικές προϋποθέσεις για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής κατά τον Γρηγόριο Παλαμά, στο Θεολογία της Καινής Διαθήκης και Πατερική Ερμηνευτική*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 331 - 332.

³⁷⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 252, 20 - 27.

Επιπλέον, όπως αναφέρει ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου³⁷¹, η καθημερινή ποιμαντική εμπειρία του Αγίου τον έχει επιβεβαιώσει ότι είναι πολύ εύκολη η μεταβολή ενός ανθρώπου από το καλύτερο στο χειρότερο, αλλά πολλές φορές διαπιστώνει βελτίωση σημαντική και ουσιαστική από το χειρότερο στο καλύτερο. Πρόκειται για μια κοινωνιολογική και συγχρόνως πνευματική εικόνα της καθημερινότητας που έχει αντίληψη ο καθένας. Πολύ εύκολα παρατηρούμε ανθρώπους, οι οποίοι ενώ έχουν μια επιτυχία και μια κοινωνική προβολή στη ζωή τους, ξαφνικά παρουσιάζεται μία πλήρης καταστροφή. Αντίθετα οι άνθρωποι που έφεραν τα στίγματα της κοινωνικής περιθωριοποίησης μπόρεσαν να ανανήψουν και να κάνουν άλματα στην κοινωνική και πνευματική τους ζωή. Αυτή η διαπίστωση αφορά στον κάθε άνθρωπο, γι' αυτό και η διαρκής εγρήγορση θεωρείται ως προϋπόθεση, ώστε με την συνεργία της χάριτος του Τριαδικού Θεού να διατηρείται στην πορεία της σωτηρίας. Ο Έγκλειστος καταφεύγει στην Αγία Γραφή προκειμένου να αντλήσει περιστατικά που επικυρώνουν την βασική του άποψη. Ως πρώτο παράδειγμα αυτής της μετατροπής του ανθρώπου από το καλύτερο προς το χειρότερο, «ἐκ τοῦ κρείττονος πρὸς τὸ χειρὸν», παρουσιάζει ο Όσιος τη λέπρωση του βασιλιά Οζία· «καὶ αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι τοῦτο, οἶον ὅτι ἐλεπρώθη Ὁζίας, δι' ἑπαρσιν τραπεῖς πρὸς τὸ χειρὸν ἀπὸ τοῦ κρείττονος». Ο Οζίας αγνόησε τις υποδείξεις των ιερέων και των αρμοδίων του ναού, με αποτέλεσμα να μπει στον ναό και να θυσιάσει στο θυσιαστήριο των θυμιαμάτων. Η έπαρση, λοιπόν, του Οζία τον οδήγησε σε μια σκληρή δοκιμασία με τη λέπρα που παρουσιάστηκε από την ίδια μέρα μέχρι τον

---

³⁷¹ Χρήστου Οικονόμου, *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, *Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα* 2, έκδ. Ιεράς Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 226 - 229.

θάνατό του³⁷². Από την άλλη μεριά παρουσιάζει το παράδειγμα ενός υβριστή της Εκκλησίας, του Σαύλου, ο οποίος από το κακό προχώρησε προς το καλό. Ως γνωστό, ο Σαύλος είχε απειλητικές και φονικές διαθέσεις για τους μαθητές του Χριστού. Γι' αυτό πήρε από τον αρχιερέα της Ιερουσαλήμ άδεια και συστατικές επιστολές για τις συναγωγές της Δαμασκού. Ήθελε να φέρει δεμένους στην Ιερουσαλήμ όλους όσους θα έβρισκε να ακολουθούν τη διδασκαλία του Ιησού. Όμως, καθώς πλησίαζε στη Δαμασκό, του παρουσιάστηκε ο Χριστός και από μεγάλο διώκτη τον μετέτρεψε σε μεγάλο απόστολο των εθνών³⁷³. Με αυτό το παράδειγμα ο

---

³⁷² Β' Παρ. 26, 16 - 23· «(16) Καὶ ὡς κατίσχυσεν, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων. (17) καὶ εἰσῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς καὶ μετ' αὐτοῦ ἱερεῖς τοῦ Κυρίου ὀγδοήκοντα υἱοὶ δυνατοὶ (18) καὶ ἔστησαν ἐπὶ Ὀζιαν τὸν βασιλέα καὶ εἶπαν αὐτῷ· οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερεῦσιν υἱοῖς Ἀαρὼν τοῖς ἡγιασμένοις θυμιάσαι· ἔξελθε ἐκ τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀπέστης ἀπὸ Κυρίου, καὶ οὐκ ἔσται σοι τοῦτο εἰς δόξαν παρὰ Κυρίου Θεοῦ. (19) καὶ ἐθυμώθη Ὀζίας, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ θυμιατήριον τοῦ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, καὶ ἐν τῷ θυμωθῆναι αὐτὸν πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἡ λέπρα ἀνέτειλεν ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἱερέων ἐν οἴκῳ Κυρίου ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου τῶν θυμιαμάτων. (20) καὶ ἐπέστρεψε πρὸς αὐτὸν Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς ὁ πρῶτος καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς λεπρὸς ἐν τῷ μετώπῳ· καὶ κατέσπευσαν αὐτὸν ἐκεῖθεν, καὶ γὰρ αὐτὸς ἔσπευσεν ἐξελεθεῖν, ὅτι ἤλεγξεν αὐτὸν Κύριος. (21) καὶ Ὀζίας ὁ βασιλεὺς ἦν λεπρὸς ἕως ἡμέρας τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, καὶ ἐν οἴκῳ ἀφφουσῶθ ἐκάθητο λεπρὸς, ὅτι ἀπεσχίσθη ἀπὸ οἴκου Κυρίου· καὶ Ἰωάθαμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κρίνων τὸν λαὸν τῆς γῆς. (22) καὶ οἱ λοιποὶ λόγοι Ὀζίου οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι γεγραμμένοι ὑπὸ Ἰεσσίου τοῦ προφήτου. (23) καὶ ἐκοιμήθη Ὀζίας μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ταφῆς τῶν βασιλέων, ὅτι εἶπαν ὅτι λεπρὸς ἐστι. καὶ ἐβασίλευσεν Ἰωάθαμ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ».

³⁷³ Πράξ. 9, 1 - 18· «(1) Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ (2) ᾠτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἐάν τινες εὔρη τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. (3) ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, (4) καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν ἤκουσε

άγιος Νεόφυτος επαληθεύει την άποψή του για την εύκολη μεταβολή «ἐκ τοῦ χειρόνος πρὸς τὸ κρεῖττον». Αυτός ο άνθρωπος μετατράπηκε σε σκεῦος ἐκλογῆς του Κυρίου και πρόσφερε ένα πλούσιο ιεραποστολικό ἔργο στη ζωή της Εκκλησίας. Ένας επικίνδυνος και φανατικός Φαρισαίος, διώκτης των Χριστιανών, υπέστη τέτοια αλλοίωση και τέτοια μεταβολή που ἔγινε «ὁ πρῶτος μετὰ τον ἕνα», δηλαδή ο πρώτος μετὰ τον Χριστό, ιεραπόστολος και θεμελιωτής του ἔργου της Εκκλησίας. Παρουσιάζοντας αυτά τα δύο παραδείγματα ο Νεόφυτος, ένα αρνητικό, του Οζία και ένα θετικό, του Σαύλου, προχωρεί μέσα στο πλαίσιο αυτό και προεκτείνει τον λόγο του σε δύο άλλα αντίστοιχα, του Φαρισαίου και του Τελώνη, χωρίς να παραλείπει να επισημάνει και την ὑπαρξη πλείστων ὁσων άλλων

φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις; (5) εἶπε δέ· τίς εἰ, κύριε; ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις· (6) ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ εἰσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. (7) οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἰστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδὲνα δὲ θεωροῦντες. (8) ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεωγμένων τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδὲνα ἑβλεπε· χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν. (9) καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν. (10) Ἦν δὲ τις μαθητῆς ἐν Δαμασκῷ ὀνόματι Ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὁράματι· Ἀνανία. ὁ δὲ εἶπεν· ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε· (11) ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτόν· ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ρύμην τὴν καλουμένην εὐθεΐαν καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι Ταρσέα· ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται, (12) καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι Ἀνανίαν εἰσελθόντα καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναβλέψῃ. (13) ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας· Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλὴμ· (14) καὶ ὥδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δηῖσαι πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. (15) εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ Κύριος· πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραὴλ· (16) ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. (17) Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπιθείς ἐπ’ αὐτόν τὰς χεῖρας εἶπε· Σαοὺλ ἀδελφέ, ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με, Ἰησοῦς ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ἣ ἤρχον, ὅπως ἀναβλέψῃς καὶ πλησθῇς Πνεύματος Ἁγίου. (18) καὶ εὐθέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε, καὶ ἀναστὰς ἔβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν».

παραδειγμάτων από την καθημερινή μας ζωή και εμπειρία: «Καί ἕτερα
 πλεῖστα τοιαῦτα καί βλέπομεν, καί ἀκούομεν». Αυτό δείχνει ότι ο
 Ἐγκλειστος έχει ιδίαν αντίληψιν «καί βλέπομεν» από περιστατικά που
 προσέρχονταν στην Μονή Ἐγκλείστρα, αλλά και πληροφόρηση «καί
 ἀκούομεν», από διάφορους επισκέπτες και πνευματικά του παιδιά που τον
 πληροφορούσαν και ζητούσαν την ποιμαντική του καθοδήγηση. Όλα
 αυτά, δημιούργησαν την προσωπική εμπειρία και την πείρα του Αγίου,
 την οποία χρησιμοποιεί στα έργα του. Προσγειώνει με τον πιο επιδέξιο
 τρόπο την εμπειρία της καθημερινότητας, σε μια άλλη εμπειρία που
 διηγείται ο Ιησούς με δύο αντίστοιχα παραδείγματα: του Φαρισαίου, ο
 οποίος από το κρείττον οδηγήθηκε στο χείρον και του Τελώνη, ο οποίος
 από το χείρον οδηγήθηκε προς το κρείττον. Οι δύο αυτοί
 αντιπροσωπευτικοί τύποι της παραβολής επιβεβαιώνουν την γενική αρχή
 του αγίου Νεοφύτου ότι είναι εύκολη η μεταβολή του ανθρώπου «ἐκ τοῦ
 κρείττονος πρὸς τό χεῖρον καί ἐκ τοῦ χείρονος πρὸς τό κρείττον». Η βιβλική
 σύνθεση που επιχειρεί ο άγιος Νεόφυτος και η αντιστοίχιση του Οζία με
 τον Φαρισαίο και του Παύλου με τον τελώνη είναι πολύ εύστοχη και
 δείχνει τη γνώση της βιβλικής ιστορίας από τον Ἐγκλειστο και την άνεσή
 του να χρησιμοποιεί χαρακτηριστικά παραδείγματα τόσο από την Παλαιά
 όσο και από την Καινή Διαθήκη. Αυτή η πληθωρική γνώση της Αγίας
 Γραφής του δίνει τη δυνατότητα να κινείται με ευχέρεια στο χώρο της
 ιστορίας της θείας οικονομίας με εύστοχα παραδείγματα. Ο Όσιος
 προτρέπει με απλότητα και σαφήνεια από τη μία να αποφεύγουν οι
 πιστοί τους εγωιστικούς συλλογισμούς και «τό ὑψαύχενον φρόνημα» του
 Φαρισαίου, ενώ από την άλλη να μιμούνται την ευλογημένη ταπείνωση
 του Τελώνη: «τοῦ μέν, φεύγοντες τό ὑψαύχενον φρόνημα, τοῦ δέ μιμούμενοι
 τήν ἡλεημένην ταπείνωσιν».

2.5. Η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας της Καινής Διαθήκης κατά τον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.

Εισαγωγικά, καταγράφονται τα όσα ενδιαφέροντα επισημαίνει ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου³⁷⁴: «...Η Κ.Δ. περιλαμβάνει το ευαγγέλιο, δηλαδή το χαρμόσυνο μήνυμα της σωτηρίας του ανθρωπίνου γένους διά της σαρκώσεως του Υιού και Λόγου του Θεού. Περιλαμβάνει τα γεγονότα του ευαγγελισμού, της γέννησης, της ζωής και της διδασκαλίας γενικότερα του Ιησού, καθώς επίσης τα γεγονότα του πάθους, του σταυρού, της αναστάσεως και της αναλήψεως του Χριστού στους ουρανούς.

Οι ευαγγελιστές βίωσαν την εμπειρία της παρουσίας του Χριστού στον κόσμο, άλλοι ως αυτόπτες μάρτυρες και άλλοι ως μέλη του σώματος της αρχέγονης Εκκλησίας. Αυτήν την εμπειρία μετάγγισαν μέσα από την παράδοση της Εκκλησίας στις κατά τόπους χριστιανικές κοινότητες όχι μόνο σε επίπεδο ιστορικής γνώσης, αλλά προ πάντων μυστηριακής εμπειρίας, διά της λατρευτικής σύναξης και κοινωνίας. Για την συγγραφή του ευαγγελίου οι ιεροί ευαγγελιστές στηρίχθηκαν στην εμπειρία της πρώτης χριστιανικής κοινότητας και παράλληλα στις γραπτές πηγές που καταγράφηκαν από αυτόπτες μάρτυρες. Αυτό διαβεβαιώνεται τόσο από τον πρόλογο του ευαγγελίου του Λουκά, ο οποίος αναφέρει ότι το ευαγγέλιό του στηρίζεται στις πληροφορίες των αυτοπτών μαρτύρων, "καθώς παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου" (Λουκ. 1,2), όσο και από την κατηγορηματική μαρτυρία του ευαγγελιστή Ιωάννη στην Α' καθολική του επιστολή, ο οποίος υποστηρίζει: "ὃ ἑώρακαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν" (Α' Ἰωάν. 1,3). Επομένως, σκοπός του ευαγγελίου είναι η μετάδοση της εμπειρίας της

---

³⁷⁴ Χρήστου Οικονόμου, *Η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας του Ευαγγελίου*, στο *Θεολογία της Καινής Διαθήκης και Πατερική Ερμηνευτική*, Εκδόσεις Παναγιώτη Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 350 - 359.

σωτηρίας στους πιστούς και η μυστηριακή κοινωνία τους με το σώμα του Χριστού, την Εκκλησία.

Ασφαλώς το Αγιο Πνεύμα έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη διατύπωση των αληθειών του ευαγγελίου, γιατί σύμφωνα με την πρόρρηση του Ιησού, όταν έρθει ο Παράκλητος, το πνεύμα της αληθείας θα μαρτυρήσει για τον Χριστό· "Όταν έλθη ο Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρά τοῦ πατρός, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρά τοῦ πατρός ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περί ἐμοῦ· καί ὑμεῖς δέ μαρτυρεῖται, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε" (Ιωάν. 15, 26 - 27). Επίσης, θα δώσει εξηγήσεις για το πρόσωπο του σωτήρα και θα βοηθήσει τους μαθητές, που ήσαν από την αρχή της δημόσιας δράσης μαζί του, να μιλήσουν και να μεταδώσουν το μήνυμα της σωτηρίας στους ανθρώπους. Το περιεχόμενο του ευαγγελίου είναι η διδασκαλία του ιδίου του Ιησού, την οποία το Αγιο Πνεύμα δίδαξε με κάθε ακρίβεια και ανακάλεσε στη μνήμη των μαθητών. Όλα όσα τους είχε πει ο Ιησούς κατά την επίγεια ζωή του ερμηνεύθηκαν αυθεντικά από το Αγιο Πνεύμα· "ὁ δέ Παράκλητος, τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καί ὑπομνήσεις ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν ἐγώ" (Ιωάν. 14, 26). Το Αγιο Πνεύμα οδήγησε τους μαθητές σ' όλη την αλήθεια· "ὅταν δέ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση· οὐ γάρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει καί τά ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν" (Ιωάν. 16, 13). Αυτή η αλήθεια που διατυπώθηκε στα ευαγγέλια έχει τον χαρακτήρα της κατ' έννοιαν θεοπνευστίας και έτσι υιοθετήθηκε από την ορθόδοξη ερμηνευτική θεολογία, αντίθετα με την κατά γράμμα θεοπνευστία της δυτικής θεολογίας.

Με όσα αναφέραμε παραπάνω φαίνεται καθαρά ότι το ευαγγέλιο είναι κτήμα της Εκκλησίας και φυσικά ερμηνεύεται από την Εκκλησία, διά των μελών της Εκκλησίας, μέσα στην Εκκλησία. Αυτό δεν σημαίνει σε καμιά περίπτωση φονταμενταλιστική τάση, αλλά ερμηνευτική προϋπόθεση που

δίνει τη δυνατότητα στην Εκκλησία να διατηρήσει αναλλοίωτες τις αλήθειες του ευαγγελίου, δηλαδή τις αλήθειες της πίστεως, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα της αναγέννησης του ανθρώπου και της ανακαίνισης της όλης δημιουργίας. Με αυτές τις αλήθειες αναπλάθει τον πολιτισμό και λειτουργεί σωστικά για τον πεπτωκότα άνθρωπο.

Ασφαλώς η φιλολογική προσέγγιση των μορφών του ευαγγελικού κειμένου είναι πρωταρχικής σημασίας, γιατί είναι η προϋπόθεση για την ερμηνευτική διαδικασία και την ορθή κατανόηση του μηνύματος του ευαγγελίου. Δεν είναι όμως αυτάρκης η ιστορικοκριτική προσέγγιση του κειμένου. Χρειάζεται απαραίτητα ένα δεύτερο στάδιο, τη θεολογική προσέγγιση για την κατανόηση του μηνύματος της σωτηρίας, που περιέχεται μεν μέσα στα φιλολογικά σχήματα, αλλά οπωσδήποτε τα υπερβαίνει. Αυτή την αλήθεια την παρουσιάζει ο ορθόδοξος ερμηνευτής ως μέλος της Εκκλησίας μέσα από την εικονογραφική και γενικότερα τη λατρευτική εμπειρία της χριστιανικής του κοινότητας. Ως μέλος του σώματος της Εκκλησίας βιώνει τη διαδοχή και συνέχεια της παράδοσης και παραλαβής. Ο ερμηνευτής τρέφεται με το ίδιο σώμα και αίμα του Χριστού και την αυτήν αλήθεια της ζωής και εμπειρίας της πρώτης χριστιανικής κοινότητας, στην οποία τον οδηγεί το Άγιο Πνεύμα. Πολύ εύστοχα παρατηρεί ο ιερός Χρυσόστομος: "Οὐδέ γάρ σοφίας ἀνθρωπίνης δεῖται ἡ Ἁγία Γραφή πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἵνα τὸν ἀληθῆ νοῦν τῶν ἐγκειμένων καταμαθόντες πολλὴν ἐκεῖθεν δεξώμεθα τὴν ὠφέλειαν" (Ὁμιλία εἰς Γένεσιν, PG53, 175).

Αυτή η μία και μοναδική αλήθεια δεν είναι φιλοσοφική αναζήτηση, αλλά ιστορική εμπειρία, είναι αποκάλυψη· ο Υιός και Λόγος του Θεού έγινε άνθρωπος για να σώσει τον κόσμο και να αποκαταστήσει την υιοθεσία στους ανθρώπους, ώστε να γίνουν τέκνα Θεού κατά χάρη. Η γέννηση, η ζωή, η διδασκαλία, το πάθος, ο σταυρός, ο θάνατος, η ανάσταση, η ανάληψη και η

αναμονή της δευτέρας και ενδόξου παρουσίας του Χριστού, είναι έκφραση της αλήθειας του ευαγγελίου. Αυτή η αλήθεια στηρίζεται στα ιστορικά γεγονότα και τη θεολογική ερμηνεία τους από την Εκκλησία. Γι' αυτό, οι απόστολοι, οι μάρτυρες, οι άγιοι, οι πατέρες της Εκκλησίας είναι οι ασφαλέστεροι ερμηνευτές των Γραφών και οι αυθεντικότεροι οδηγοί και διδάσκαλοι των μελών της Εκκλησίας. Αυτοί βίωσαν και ερμήνευσαν την αλήθεια του ευαγγελίου διά της χάριτος του Αγίου Πνεύματος, γι' αυτό είναι αλάθητοι ερμηνευτές της γνήσιας πίστεως των χριστιανών. Χωρίς να δίδεται πάντοτε η απόλυτη προτεραιότητα στην κατά κόσμο σοφία, πολλοί από τους μεγάλους Πατέρες δεν είχαν μόνο την αγιότητα βίου, αλλά και αξιοθαύμαστη σοφία. Αυτό φαίνεται και από τον λεπτό τρόπο που χειρίσθηκαν το πρόβλημα της σχέσης εικόνας και ευαγγελίου.

Πολλοί από τους εικονομάχους στήριξαν την άρνησή τους στις εικόνες σε βιβλικά κείμενα· π.χ. "Οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τό πρόσωπόν μου· οὐ γάρ μή ἴδῃ ἄνθρωπος τό πρόσωπόν μου καί ζήσεται" (Έξοδ. 33, 20) ή "Θεόν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε" (Ιωάν. 1, 18) ή "πνεῦμα ὁ Θεός καί τούς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν" (Ιωάν. 4, 24). Παράλληλα, ισχυρίζονταν πως ο Χριστός είναι ἀπερίγραφτος, ἀκατανόητος, ἀπαθής και ἀκατάληπτος, γι' αυτό κάθε εικονική αποτύπωσή του θεωρεῖται εἰδωλολατρεία.

Γενικότερα, οι εικονόφιλοι Πατέρες μέσα από το πνεύμα του ευαγγελίου αποτύπωσαν ένα δυναμικό θεολογικό λόγο τονίζοντας ότι η εικόνα είναι αυθεντική ερμηνεία των ευαγγελίων. Η ενσάρκωση του Υιού και Λόγου του Θεού είναι μιά ιστορική πραγματικότητα που βιώθηκε μέσα από την εμπειρία της πρώτης χριστιανικής κοινότητας και παραδόθηκε στο σώμα της Εκκλησίας μέσα από την πορεία της Παράδοσης και της Αγίας Γραφής. Το ευαγγέλιο του Ιωάννη αποτυπώνει αυτήν την αλήθεια μ' ένα παραστατικό τρόπο· "καί ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν" (Ιωάν. 1, 14). Βέβαια ποτέ κανείς δεν είδε τον Θεό. Όμως, όπως υποστηρίζει ο

ευαγγελιστής Ιωάννης, "ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο" (Ιωάν. 1, 18). Αυτή την εμπειρία της σαρκώσεως του λόγου του Θεού και την αποκάλυψη της θεϊκής δόξας προσπαθούν οι αγιογράφοι να αποτυπώσουν στις εικονογραφικές παραστάσεις της ζωής, της δράσης, του κηρύγματος, του πάθους, του σταυρού, της αναστάσεως και της αναλήψεως του Χριστού. Έτσι, η εικόνα γίνεται ερμηνευτής του ευαγγελίου και μας αποτυπώνει το αυθεντικό του μήνυμα, που είναι απαραίτητο για τη σωτηρία.

Η μέθοδος αυτή ερμηνείας του ευαγγελίου δυστυχώς δεν αξιοποιείται από τους σύγχρονους ερμηνευτές. Ασφαλώς η χρησιμοποίηση σύγχρονων μεθόδων ερμηνείας του ευαγγελίου, όπως είναι η ιστορικοκριτική, η κοινωνιολογική, η ρητορική ανάλυση, η ερμηνευτική της υποψίας, η συναφειακή, η διαχρονική και συγχρονιστική (Contextual), του συσχετισμού (Correlation), η φεμινιστική, κ.ά. διευκολύνουν πολλές φορές τον ερμηνευτή στο έργο του. Αρκετές φορές όμως όχι μόνο δεν τον βοηθούν στην ερμηνεία του κειμένου, αλλά τον δημιουργούν τέτοια σύγχυση, που δεν μπορεί να οδηγηθεί στο σωστικό μήνυμα.

Όμως η ερμηνεία του Ευαγγελίου διά των εικόνων, δηλαδή η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας, αποτελεί δοκιμασμένη μέθοδο στη ζωή της Εκκλησίας, γιατί είναι βγαλμένη μέσα από τη βιωματική εμπειρία και στηρίζεται στην ιστορία της θείας Οικονομίας, όπως αυτή αποκαλύφθηκε μέσα από την Παράδοση και την Αγία Γραφή».

Ο ιερός Νικηφόρος αναφέρει ότι το έργο του αγιογράφου είναι παράλληλο με το έργο του ευαγγελιστή. Τόσο ο πρώτος, όσο και ο δεύτερος υποστηρίζουν και επιβεβαιώνουν την ιστορική αξιοπιστία των γεγονότων της ζωής του Ιησού και με τον τρόπο αυτό ο ένας βεβαιώνει την αλήθεια της αναφοράς του άλλου, οπότε έχουμε δύο τρόπους

εκφράσεως της Εκκλησίας³⁷⁵. Χαρακτηριστικό πάντως είναι το γεγονός ότι ο παραπάνω εκκλησιαστικός συγγραφέας ταυτίζει την εικόνα με το Ευαγγέλιο και θεωρεί από παιδαγωγική άποψη τη θέα της εικόνας ως πιο δυναμική προσέγγιση της ίδιας αλήθειας του Ευαγγελίου, γιατί εποπτικά συμμετέχουν και οι αισθήσεις του ανθρώπου³⁷⁶. Αυτό είναι πολύ εύστοχο, γιατί αν δεν ταυτιζόταν το περιεχόμενο της εικόνας με τις διηγήσεις των Ευαγγελίων, δεν θα ταυτιζόταν και το μήνυμα της εικονογραφίας με τη διδασκαλία του Ευαγγελίου, οπότε θα υπήρχε διάσταση στην αληθινή διδασκαλία και έτσι η αγιογραφία θα έπαυε να είναι δείκτης της αγιότητας και οδός σωτηρίας.

Αυτό, όμως, που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι όπως το Ευαγγέλιο προκαλεί και προσκαλεί τον κάθε άνθρωπο για μετάνοια, αγιασμό και σωτηρία, με τον ίδιο τρόπο και η εικόνα προσκαλεί τον πιστό σε εγρήγορση και μίμηση της ζωής και της αγιότητας των εικονιζομένων αγίων μορφών. Ξεκινώντας από τον ίδιο τον Χριστό και την Παναγία και προχωρώντας μέχρι τους αποστόλους και αγίους της Εκκλησίας έχουμε την εικόνα της βασιλείας του Θεού, που είναι η πιο δυναμική πρόκληση

---

³⁷⁵ Νικηφόρου, Αρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, Αντίρρησις Τρίτη, PG 100, 384. «Ὡς, οὖν, τοῦ εὐαγγελίου ἡ συγγραφή αὐτόθεν ἔχει παρά χριστιανοῖς τό ἀξιόπιστον, οὐ προσδεομένη ἑτέρας συγγραφῆς ἢ λόγου τοῦ συνηγορήσοντος ἢ προσμαρτυρήσοντος πρὸς τό εἶναι αὐτήν σεβασμίαν καί ἔνδοξον· οὕτω καί ἡ τῶν θείων ἀπεικασμάτων γραφή, ἡ αὐτή τῇ εὐαγγελικῇ τυγχάνουσα, οἴκοθεν τό πιστόν ἐπάγεται καί οὐκ ἂν δεηθεῖ τῆς τῶν ἔξωθεν ἀποδείξεως σημῆναι τά τοῦ Εὐαγγελίου καί τήν αὐτήν ἐκείνῳ τιμὴν ἀπενέγκασθαι».

³⁷⁶ Νικηφόρου, Αρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, Αντίρρησις Τρίτη, PG 100, 384. «Εἰ, τοίνυν, τό Εὐαγγέλιον ταῖς ἀκοαῖς τῶν πιστῶν ἐνηχούμενον τοσοῦτον τιμᾶσθαι ἄξιον (καί γάρ ἡ πίστις ἡμῶν ἐξ ἀκοῆς), τά τῇ θεᾷ αὐτῇ προσπίπτοντα καί δι' αὐτῆς τῆς αἰσθήσεως τό ταῦτόν τῆς διδασκαλίας ἡμῖν παριστῶντα ἢ παρευδοκιμήσει τῆς διδασκαλίας τῷ τάχει, διότι καί ὅψις ἀκοῆς μᾶλλον τό ἐπαγωγόν πρὸς πίστωσιν κέκτηται ἢ, πάντως, οὐκ ἐν δευτέροις τετάσσεται. Καί οὕτως ἔσται Εὐαγγέλιον».

για σωτηρία. Αυτοί βίωσαν το μυστήριο της σωτηρίας και αξιώθηκαν του φωτοστεφάνου της δόξας, που τους χάρισε ο Τριαδικός Θεός. Γι' αυτή την μίμηση της ζωής και του αγώνα των αγίων μιλά ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός: «στήλας αὐτοῖς (τοῖς ἁγίοις) ἐγείρωμεν, ὀρωμένας τε εἰκόνας, καί αὐτοί ἔμψυχοι στήλαι αὐτῶν καί εἰκόνες, τῇ τῶν ἑρετῶν μιμήσει, γενώμεθα»³⁷⁷.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας υποστηρίζουν ότι οι εικόνες είναι το μέσο διδασκαλίας των αληθειών του Ευαγγελίου. Οι εικόνες δεν απαιτούν γραμματικές γνώσεις, οπότε αποτελούν το μέσο για να γίνουν κατανοητές οι αλήθειες που εκφράζει το Ευαγγέλιο. Για τον λόγο αυτό χαρακτηρίζονται ως «βίβλοι τοῖς ἀγραμμάτοις αἱ εἰκόνες»³⁷⁸.

Με την ερμηνευτική αυτή μέθοδο της εικονογραφίας η Εκκλησία μεταδίδει τον λόγο του Ευαγγελίου τόσο στους αγραμμάτους όσο και στους σοφούς και τους διδάσκει τις αλήθειες της αποκαλύψεως του Θεού στον κόσμο, που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωτηρία. Όπως υποστηρίζει ο άγιος Νείλος, μαθητής του ιερού Χρυσοστόμου, πρέπει οι ναοί να είναι γεμάτοι από ιστορίες της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, εικονογραφημένες από ικανό αγιογράφο, ώστε όσοι δεν γνωρίζουν γράμματα και δεν μπορούν να διαβάζουν την Αγία Γραφή, να διδάσκονται από τις εικόνες τα ανδραγαθήματα των διαφόρων αγίων και να προσπαθούν να τους μιμηθούν: «Ἱστοριῶν δέ Παλαιᾶς καί Νέας Διαθήκης πληρῶσαι ἔνθεν καί ἔνθεν, χειρί καλλίστου ζωγράφου, τόν ναόν τόν ἅγιον, ὅπως ἂν οἱ μή εἰδότες γράμματα, μηδέ δυνάμενοι τάς θείας ἀναγινώσκειν Γραφάς, τῇ θεωρίᾳ τῆς ζωγραφίας μνήμην τε λαμβάνωσι τῆς τῶν, γνησίως τῷ ἀληθινῷ Θεῷ δεδουλενκότων ἀνδραγαθίας, καί πρός

³⁷⁷ Ιωάννου Δαμασκηνού, Ἑκδόσεις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, Κείμενο - Μετάφραση Εἰσαγωγή - Σχόλια Νίκου Ματσούκα, Ἑκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 388.

³⁷⁸ Ιωάννου Δαμασκηνού, Λόγος πρῶτος ἀπολογητικός πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας, PG 94, 1247.

ἄμιλλαν διεγείρωνται τῶν εὐκλεῶν καὶ ἀοιδίμων ἀριστενμάτων, δι' ὧν τῆς γῆς τὸν οὐρανὸν ἀπηλλάξαντο, τῶν βλεπομένων τὰ μὴ ὁρώμενα προτιμήσαντες»³⁷⁹.

Ο ἅγιος Ἰωάννης Ἱεροσολύμων υποστηρίζει πως οἱ εἰκόνες αποτελοῦν μια σωστή ἐρμηνεία τοῦ Εὐαγγελίου, γιατί ἐκφράζουν με σαφήνεια ἐποπτική, ὅσα κηρύσσει το Εὐαγγέλιο με λόγος· «(ἡ εἰκόνα) ἐρμηνεία ἐστὶ τοῦ εὐαγγελίου καλὴ καὶ ἐνάρετος ἡ ἱστορία αὕτη καὶ ἐξηγησις (τῶν εἰκόνων). Ἐπειδὴ γάρ ἅπερ εὐαγγέλιον λόγῳ ἐξηγεῖται, οὗτος (ὁ ζωγράφος) ἔργῳ δεικνύει»³⁸⁰. Παράλληλα, ὁ ἱερός Νικηφόρος, θεωρεῖ ἰσοδύναμη καὶ ταυτόσημη τὴν εἰκόνα με το Εὐαγγέλιον· «οὕτω καὶ ἡ τῶν θείων ἀπεικασμάτων γραφή, ἡ αὐτὴ τῇ εὐαγγελικῇ τυγχάνουσα»³⁸¹.

Ὅλα τα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, κατὰ τὸν Θεόδωρο Στουδίτη, εἰκονογραφοῦνται καὶ δίνουν τὴν βεβαιότητα στους πιστοὺς τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς πραγματικότητας· «Ὅρῳσιν αὐτόν (τὸν Χριστόν) γεννηθέντα, βαπτιζόμενον, θαυματουργοῦντα, σταυρούμενον, θαπτόμενον, ἀνιστάμενον, εἰς οὐρανούς ἀνερχόμενον, ἐν οἷς οὐ πλανώμεθα μὴ ταῦτα οὕτως ἔχειν, συντρεχούσης τῆς ὀψεως τῇ τοῦ νοῦ θεωρίᾳ»³⁸².

Ἡ Εἰκόνα ὄχι μόνο ἐρμηνεύει τα γεγονότα τῆς ἱερῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ἐπιπλέον υπομιμνήσκει στους πιστοὺς τὰ πρωτότυπα που ἀγιογραφοῦνται. Γι' αὐτό, χαρακτηρίζονται οἱ εἰκόνες «ἱερά ὑπομνήματα», τόσο ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Νικηφόρο³⁸³, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό· «ὑπόμνημα γάρ ἐστὶ ἡ εἰκὼν· καὶ ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμνημένοις ἡ βίβλος, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκὼν· καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ

³⁷⁹ Νείλου Αββά, *Ολυμπιόδωρος Επάρχων ΞΑ', Επιστολῶν βιβλία Δ',* PG79, 577 - 580.

³⁸⁰ Ἰωάννου Ἱεροσολύμων, *Αποδεικτικός 3,* PG 95, 316.

³⁸¹ Νικηφόρου, *Αντίρρησις 3, 5,* PG 100, 384.

³⁸² Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῶν ἀσεβῶν ποιημάτων,* PG 99, 456.

³⁸³ Νικηφόρου, *Αντίρρησις 3, 5,* PG 100, 341.

ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἢ εἰκὼν· νοητῶς δέ αὐτῇ ἐνούμεθα»³⁸⁴. Παράλληλα, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης χαρακτηρίζει την εἰκόνα του Χριστοῦ καὶ την εἰκονογράφηση ἄλλων σωτηριωδῶν γεγονότων τῆς ζωῆς του ὡς υπόμνημα σωτήριου, που ενισχύει τὴ βεβαιότητα τῆς πίστεως των χριστιανῶν· «ὑπόμνημα σωτήριον ὁρῶσιν αὐτόν γεννηθέντα, βαπτιζόμενον, θαυματουργοῦντα, σταυρούμενον, θαπτόμενον, ἀνιστάμενον, εἰς οὐρανούς ἀνερχόμενον, ἐν οὐ πλανώμεθα μή ταῦτα οὕτως ἔχειν, συντρεχούσης τῆς ὁψεως τῇ τοῦ νοῦ θεωρίᾳ· καὶ δι' ἀμφοῖν βεβαιούμενοι εἰς πίστιν τοῦ τῆς οἰκονομίας μυστηρίου, σύν πάσῃ ὠφελείᾳ καὶ κατανύξει ὅ,τι μάλιστα»³⁸⁵. Κατὰ τον ιερό Νικηφόρο οἱ εἰκόνες οδηγοῦν τοὺς πιστοὺς στην οδὸ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς λύτρωσης ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ τὸν θάνατο, μέσα ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ· «εἰς ἀνάμνησιν, λοιπόν, ὧν δι' ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἔδρασε τε καὶ ἔπαθε, ῥαδίως προάγονται»³⁸⁶.

Κατὰ τον ἅγιον Ἰωάννη τον Δαμασκηνό, ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς ἀνιστόρησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· «Βλέπε μοι καὶ τὸν εὐαγγελιστήν καὶ ἀπόστολον Λουκᾶν», ἀναφέρει ὁ Δαμασκηνός, «οὐχὶ τῆς παναχράντου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τὴν τιμίαν εἰκόνα ἀνιστόρησε καὶ πρὸς Θεόφιλον ἔπεμψε;»³⁸⁷. Αὐτὸ που ἔχει σημασία στὴ συγκεκριμένη περίπτωση δὲν εἶναι τόσο ἡ ιστορικότητα τοῦ γεγονότος τῆς εἰκονογράφησης τῆς συγκεκριμένης εἰκόνας, ὅσο ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι πράγματι ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς ἀνιστόρησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας στὶς σελίδες τοῦ Εὐαγγελίου του, ἐρμηνεύοντας τὸν κύριο ρόλο που ἐπαιξε στὸ σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας ἡ Θεοτόκος. Ἡ εὐσέβεια τοῦ λαοῦ βλέπει στὴν

³⁸⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνού, *Λόγος πρῶτος ἀπολογητικός πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς αγίας εἰκόνας*, PG 94, 1248.

³⁸⁵ Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῶν ἀσεβῶν ποιημάτων*, PG 99, 456.

³⁸⁶ Νικηφόρου, *Ἀντίρρησις* 3, 3, PG 100, 380 - 381.

³⁸⁷ Ἰωάννου Δαμασκηνού, *Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῶν αγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων*, PG 95, 321.

εικόνα της Παναγίας το χέρι του ευαγγελιστή Λουκά που ανιστορεί τον Ευαγγελισμό, τη Γέννηση, την Υπαπαντή, το Πάθος, τη Σταύρωση, την Ανάληψη του Χριστού και την Πεντηκοστή, όπου και η Θεοτόκος βρίσκεται παρούσα με ταπείνωση υπηρετώντας το μυστήριο της σωτηρίας του ανθρωπίνου γένους. Η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας του Ευαγγελίου είναι συνυφασμένη με την ιστορία της ζωής και της θεολογίας της ίδιας της Εκκλησίας. Η μέθοδος αυτή είναι δοκιμασμένη στο πέρασμα των αιώνων και αυθεντική, γι' αυτό ερμηνεύει με σαφήνεια και ακρίβεια τα μηνύματα του Ευαγγελίου και τα κάνει καταληπτά τόσο στους πεπαιδευμένους, όσο και στους αγράμμатуς. Χωρίς να αφήνει περιθώρια παρερμηνείας της αλήθειας της αποκαλύψεως του Θεού στον κόσμο, οδηγεί τους πιστούς στην οδό της σωτηρίας με βεβαιότητα και ασφάλεια³⁸⁸.

Αναφορικός προς τον άγιο Νεόφυτο, οφείλουμε να υπερτονίσουμε το γεγονός ότι η αγάπη του προς τον Χριστό και ο διακαής του πόθος να είναι μαθητής Του, τον ώθησε να ζητήσει από τον αγιογράφο Θεόδωρο Αψευδή, ο οποίος αγιογράφησε τα σπήλαια του Ιερού Κρημνού, να ζωγραφίσει και τον ίδιο σε πολλούς των τοιχογραφημένων πινάκων την όλης Εγκλείστρας. Διότι, ως εξάγεται, επιθυμούσε να αφήσει και αισθητή, αντιληπτή από όλους, αποτύπωση του πόθου του για τον Χριστό. Ως μέσο άριστο προς εκπλήρωση της αγνής αυτής επιθυμίας του εύρισκε την διά του χρωστήρα παρουσία του εν μέσω των μαθητών του Διδασκάλου Χριστού. Έτσι:

---

³⁸⁸ Χρήστου Οικονόμου, *Η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας του Ευαγγελίου*, στο *Θεολογία της Καινής Διαθήκης και Πατερική Ερμηνευτική*, Εκδόσεις Παναγιώτη Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 367 - 368.

α) Ο Άγιός μας στον Μυστικό Δείπνο παρακάθεται ως ένας από τους δώδεκα μαθητές και αποδοκιμάζει σιωπηλά και αγέρωχα τον Ιούδα για τις προδοτικές διαθέσεις κατά του ευεργέτου Κυρίου.

β) Στον Νιπτήρα έλαβε θέση πίσω από τον Πέτρο και κρυφολύει τους μάντες των σανδάλων του, για να είναι έτοιμος να δεχθεί και αυτός, διά της νίψεως των ποδών, εκδήλωση της στοργής του Διδασκάλου Σωτήρος. Αναλογίζεται με ήρεμο θαυμασμό την άπειρη του Θεού συγκατάβαση και μένει αφοσιωμένος, ψυχή και σώματι, στην απόλαυση της ηδονής, που χαρίζουν οι τρισπόθητες αυτές στιγμές της, μετά του Χριστού, ζωής.

γ) Στην Γεσθημανή εκδηλώνει πλήρη συναίσθηση της επιδειχθείσας ραθυμίας και ελαφρώς υψώνει την δεξιά με ανοικτή την παλάμη στην αίτηση συγγνώμης για την αδιαφορία την ανάξια των Μαθητών του Μεγάλου Σωτήρος.

δ) Στον πίνακα της Αναλήψεως, ο οποίος καταλαμβάνει το υπεράνω της Αγίας Τραπέζης καμαρόμορφο τμήμα της οροφής, και πάλι ο Άγιος λαμβάνει την θέση ενός εκ των ένδεκα μαθητών, έκθαμβος ατενίζει προς την διεύθυνση όπου ανελήφθη ο Κύριος και με χαρά αναλογίζεται την εκπλήρωση της υποσχέσεως του Θεανθρώπου Ιησού περί της αποστολής του Αγίου Πνεύματος.

Όχι μόνο των Αποστόλων την ζηλευτή θέση λαμβάνει ο Άγιος εξ αγνού πόθου κινούμενος, αλλά και άλλων αγίων ανδρών της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Γι' αυτό:

α) Στον πίνακα του Ελκομένου αντικαθιστά τον Σίμωνα τον Κυρηναίο και σηκώνει τον Σταυρό του Χριστού, για να τον ανεβάσει στον Γολγοθά, τον τόπο της Σταυρώσεως. Το βλέμμα του προδίδει κόπωση σώματος και κατάθλιψη ψυχής, αλλά και εγκαρτέρηση στο ιερό βαρύ έργο της μεταφοράς του Σταυρού και ικανοποίηση για την προσφορά βοήθειας στον μέλλοντα να σταυρωθεί, υπέρ της αμαρτωλού ανθρωπότητας, Υιό του Θεού.

β) Κατά την Αποκαθήλωση λαμβάνει την θέση του από Αριμαθείας Ιωσήφ και καταβιβάζει από τον Σταυρό το Άχραντο Σώμα προσφέροντας και αυτός, ως μύρο πολύτιμο για τον ενταφιασμό, την ειλικρινή προς τον Θεάνθρωπο αγάπη. Την αγάπη αυτή εκδηλώνει περιβάλλων με τα χέρια του το νεκρό σώμα του Ζωοδότου, στηρίζων την κεφαλή επί του στήθους του Ιησού και με πόνο και λατρεία ατενίζων προς το γλυκύτατο πρόσωπο.

γ) Στον πίνακα της Αναστάσεως, όπου ο Χριστός συντρίβων τα του Άδου κλείθρα, ανίσταται θριαμβευτής, κρατών με το δεξί μικρό Σταυρό και με το αριστερό ανεγείρει τον Αδάμ, ο άγιος Νεόφυτος, από συναίσθηση αμαρτωλότητας και από πόθο σωτηρίας, λαμβάνει την θέση του Προπάτορος.

δ) Χαρακτηριστική είναι και η θέση, την οποία λαμβάνει ο άγιος Νεόφυτος στον πίνακα της Φιλοξενίας του Αβραάμ. Ζηλεύει με ζήλο άγιο τον μακάριο εκείνο άνδρα. Αντικαθιστά λοιπόν τον Αβραάμ στην Τράπεζα λαμβάνοντας θέση στα δεξιά του Δεσπότη Θεού και κατέχοντας την πρώτη θέση.

Τοποθετεί επίσης ο άγιος Νεόφυτος τον εαυτό του σε θέσεις επιθυμητές. Έτσι, εκφράζει τον ουράνιο πόθο, τον οποίο διατυπώνει και στο εγκώμιό του προς τον Αρχάγγελο Μιχαήλ και τοποθετεί τον εαυτό του στον πίνακα της αναστάσεως των, εν Χριστώ, αποθανόντων. Η σκηνή αυτή έχει τοιχογραφηθεί επί του, προ της Αγίας Τραπέζης, δυτικού κυρτώματος της οροφής του Ιερού της Εγκλείστρας και παρουσιάζει τον εκ νεκρών αναστάντα Νεόφυτο να οδηγείται ενώπιον του Θεού από τους δύο Αρχαγγέλους. Στο κάτω μέρος του πίνακα υπάρχει η επιγραφή:

ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΟΥΤΟ ΔΥΑΣ ΗΓΙΑΣΜΕΝΗ

ΕΙΣ ΕΡΓΟΝ ΕΛΘΕΙΝ ΙΚΕΤΕΥΩ ΣΥΝ ΠΟΥΘΩι

Επίσης, στον πίνακα, ο οποίος βρίσκεται υπεράνω του γραφείου του, ευρίσκουμε τον άγιο Νεόφυτο γονυπετή στα δεξιά του Χριστού,

κρατούντα τους Αχράντους Πόδας και ικετεύων στον Σωτήρα να φανεί ίλεως και τώρα και στους αιώνες³⁸⁹.

Στην περίπτωση του αγίου Νεοφύτου, η παραλληλία λόγου και εικονογραφίας, είναι ενδιαφέρουσα, αν όχι μοναδική³⁹⁰. Αυτό διαφαίνεται από το εικονογραφικό πρόγραμμα της Εγκλείστρας, όπου έχουμε ένα τυπικό παράδειγμα αλληλεξάρτησης μεταξύ της γραφίδας του Αγίου και του χρωστήρα του ζωγράφου της Εγκλείστρας, άρα εμπνευστής του εικονογραφικού προγράμματος είναι ο ίδιος ο ιδρυτής της³⁹¹.

Η επιμονή του Αγίου ν' αποκαλεί την Εγκλείστρα με όρους που παραπέμπουν τόσο στην επίγεια, όσο και στην εσχατολογική Ιερουσαλήμ, ενέχει βαθύ συμβολισμό. Ο ίδιος αλλά και το ποίμνιό του, συμμοναστές και λαϊκοί, καλούνται ν' ασκηθούν και να βιώσουν, στα όρια της Εγκλείστρας και υποβοηθούμενοι και από τον βαθειά θεολογικό διάκοσμό της, την κατά χάριν θέωση, ώστε ν' αξιωθούν της Άνω Σιών, της Βασιλείας του Θεού³⁹².

---

³⁸⁹ Ανδρέου Χρ. Μερακλή, *Ο βίος και τα έργα του Αγίου Νεοφύτου και σύντομος ιστορία της Ιεράς Μονής του*, Λευκωσία 1976, σελ. 58 - 60.

³⁹⁰ Δημητρίου Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Ομ. Καθηγητή Πανεπιστημίου Κύπρου, *Αγιοι Τόποι και Εγκλείστρα. Δοκίμιο επανερμηνείας του εικονογραφικού προγράμματος του ασκητηρίου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 819 - 820.

³⁹¹ Δημητρίου Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Ομ. Καθηγητή Πανεπιστημίου Κύπρου, *Αγιοι Τόποι και Εγκλείστρα. Δοκίμιο επανερμηνείας του εικονογραφικού προγράμματος του ασκητηρίου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 828.

³⁹² Δημητρίου Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Ομ. Καθηγητή Πανεπιστημίου Κύπρου, *Αγιοι Τόποι και Εγκλείστρα. Δοκίμιο επανερμηνείας του εικονογραφικού προγράμματος του ασκητηρίου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 829.

Σημαντικό, επίσης, στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι στα Συγγράμματα του Εγκλείστου περιγράφονται πολλές από τις τοιχογραφίες και αναφέρονται οι πλείστες επιγραφές του κυρίως ναού. Οι μοναχικές αρετές, τις οποίες κηρύττουν διά των ειλητών τους οι ιστάμενοι ασκητές της κάτω τοιχογραφικής ζώνης στον κυρίως ναό και στο ιερό Βήμα, όπως π.χ. η ταπεινοφροσύνη (Αντώνιος), η υπακοή (Ευθύμιος, Παΐσιος), η εγκράτεια (Αμούν ο Νιτριώτης), η μετάνοια και ο φόβος Θεού (Δανιήλ, Θεόδωρος ο Ηγιασμένος), η προσήλωση στο κοινόβιο (Θεοδόσιος, Ευφραίμ ο Σύρος, Σάββας), η αγάπη στον Χριστό (Ιωάννης Κλίμακος), η ακηδία (Ονούφριος, Μακάριος), η νηστεία (Παχώμιος) αποτελούν κεντρικά θέματα των Συγγραμμάτων του Οσίου. Συγκεκριμένα, σε Κατηχήσεις του ο Όσιος Νεόφυτος αναφέρεται ονομαστικά στους ασκητές - πρότυπα του μοναστικού βίου, όπως π.χ. στον Αμμούν τον Νιτριώτη και στον συμμοναστή του Αντώνιο, στον Ανδρόνικο και στον Δανιήλ Σκητιώτη, στον Ευθύμιο, στον Ονούφριο και Παΐσιο, στον Θεοδόσιο, στον Ιλαρίωνα, στον άγιο Νικόλαο, στον Παχώμιο και στον μαθητή του Θεόδωρο τον Ηγιασμένο, στους στυλίτες Δανιήλ και Συμεών και στον Ιωάννη Κλίμακος³⁹³.

Φαίνεται πως το εικονογραφικό πρόγραμμα του Τιμίου Σταυρού (σπηλαιώδης ναός της Εγκλείστρας) όχι μόνο δεν είχε εκπονηθεί μετά την κοίμηση του Νεοφύτου ή του ήταν αδιάφορο, αλλά όσο εκείνος βρισκόταν εν ζωή, προδίδει ιδιαίτερα προσεκτικό σχεδιασμό και εικονογραφική μέριμνα και αποτυπώθηκε στα κείμενά του. Ο Νεόφυτος, όπως συμπεραίνεται, προσδιόριζε στο ζωγράφο τους επιμέρους εικονογραφικούς κύκλους που επιθυμούσε (π.χ. μοναστικές μορφές,

³⁹³ Χαράλαμπος Γ. Χοτζάκογλου, Δρος Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Βιέννης, Σχόλια στην οικοδόμηση και στον τοιχογραφικό διάκοσμο του συγκροτήματος της Εγκλείστρας του Οσίου Νεοφύτου στην Τάλα της Πάφου, Εγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 934 - 936.

κύκλος Παθών), τους οποίους ο ζωγράφος ιστορούσε βάσει των προτύπων του. Η παρουσία των συγκεκριμένων απεικονισθέντων μοναχών στο ναό, όπου ακούγονταν τα κηρύγματα του Νεοφύτου, έδωσε ενδεχομένως το έναυσμα στον Όσιο να συνθέσει και ανάλογα κείμενα, αναφερόμενα στις μορφές που είχαν μπροστά στα μάτια τους οι πιστοί. Ο εντοπισμός χωρίων στα κείμενα του Νεοφύτου που απαντούν και στις τοιχογραφίες, χωρίς όμως να είναι πάντα ταυτόσημα, συνηγορούν στο ότι ο μεν ζωγράφος τα έγραφε βάσει δικών του εικονογραφικών οδηγιών και όχι αντιγράφοντας κείμενα του Εγκλείστου, διότι τότε τα κείμενα θα ταυτίζονταν πλήρως με τα γραπτά του Νεοφύτου, ο δε Έγκλειστος τα χρησιμοποιούσε στα κείμενά του από μνήμης, εξ αφορμής των τοιχογραφιών³⁹⁴.

Και οι εικόνες (ιδίως οι εικόνες της αγροτικής ζωής) του Νεοφύτου αφθονούν στο έργο του είτε περιγραφικές είτε ζωγραφικές. Οι λέξεις που αποτελούν το υλικό κατασκευής συμπυκνώνουν τις διαστάσεις του βάθους τους, εκφράζουν συμβολισμούς και αλληγορίες, όπου κυριαρχεί ο παρομοιωτικός λόγος, βασικό χαρακτηριστικό της λογοτεχνικής απόδοσης και εκφραστικής δύναμης του συγγραφέα. Όλα τα δημιουργικά μέσα συγκλίνουν στην πρόθεσή του να εκφραστεί ο συνολικός «μύθος», το ουσιαστικό δηλαδή περιεχόμενο της αναπόφευκτα θεολογικής υφής του λόγου του. Οι εικόνες από την αγροτική ζωή, που στοιχειοθετούνται από εμπειρίες του περιβάλλοντός του, η αγάπη του για τα μοτίβα του γεωργού, του αμπελιού, της φύσης, του εορταστικού κλίματος των εορτών και πανηγύρεων εντυπωσιάζουν με την ζωντάνια και τη φρεσκάδα τους. Οι μικρές εκφράσεις, επίσης άφθονες στο έργο του, είναι δεμένες με τον

³⁹⁴ Χαράλαμπος Γ. Χοτζάκογλου, Δρος Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Βιέννης, Σχόλια στην οικοδόμηση και στον τοιχογραφικό διάκοσμο του συγκροτήματος της Εγκλείστρας του Οσίου Νεοφύτου στην Τάλα της Πάφου, Εγκλειστρώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 949 - 950.

συμπαντικό ρυθμό της ζωής, του φωτός και της απαλλαγής από τον ζόφο της αγχώδους περιπέτειας του ανθρώπου³⁹⁵.

---

³⁹⁵ Βασιλείου Κ. Κατσαρού, Καθηγητή Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., *Ο Άγιος Νεόφυτος ως Λογοτέχνης*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 517 - 519.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗΣ, ΙΩΑΝΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΥΛΕΙΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ.

3.1. Συνοπτική και Ιωάννεια παράδοση³⁹⁶.

Η αρχαία εκκλησιαστική παράδοση χαρακτηρίζει το ευαγγέλιο του Ιωάννη «πνευματικό», ενώ τα τρία πρώτα ευαγγέλια ονομάζει «σωματικά», κι αυτό γιατί στο δ' ευαγγέλιο βρίσκει κανείς μία ατμόσφαιρα υψηλότερη και πνευματικότερη. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι η εκκλησία μας όρισε σαν χρόνο για την έναρξη της ανάγνωσης του «πνευματικού» ευαγγελίου την Κυριακή του Πάσχα, ώστε οι νέοι πιστοί που βαπτίστηκαν κατά το Μ. Σάβατο να μπορούν να ακούσουν την υψηπετή θεολογία του δ' ευαγγελιστή. Πραγματικά όταν διαβάζει κανείς τον Ιωάννη μετά τους Συνοπτικούς, αισθάνεται ότι εγκαταλείπει τις πολυσύχναστες ρύμες και τις πολυπληθείς πλατείες όπου ο Ιησούς συζητεί με τον όχλο, τους γραμματείς, Φαρισαίους κ.λπ. κι απαντά στις ερωτήσεις τους ή τους αποστομώνει, για να εισέλθει σ' ένα μεγαλοπρεπή και επιβλητικό ναό, όπου ο Ιησούς ομιλεί ήρεμα προς τους πιστούς για την αγάπη του Θεού προς τον κόσμο, για την πίστη σ' αυτόν που απέστειλε ο Θεός για να σώσει τον κόσμο από τον θάνατο και να του προσφέρει τη ζωή και για την ελπίδα στην έλευση του Παρακλήτου. Δεν είναι λοιπόν το δ' ευαγγέλιο εξιστόρηση απλώς επεισοδίων από την ζωή του Ιησού, αλλά έκφραση του βιώματος της εκκλησίας που πιστεύει στο Χριστό. Είναι μαρτυρία της πίστης της για το τι σήμαινε για τα μέλη της ο Χριστός κατά τα τέλη του 1ου μ.Χ. αιώνα, όταν γράφηκε το ευαγγέλιο. Επίσης, έχει κανείς την εντύπωση ότι ο Ιωάννης ομιλεί στο ευαγγέλιό του όχι ως μεμονωμένο άτομο αλλά ως εκπρόσωπος της εκκλησίας απηχώντας σε κάθε βήμα την πίστη της. Γι' αυτό και πολύ συχνά ο ενικός

---

³⁹⁶ Ιωάν. Δ. Καραβιδόπουλου, *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 1993, σελ. 168 - 171.

εναλλάσσεται με τον πληθυντικό στο κείμενο· έτσι η εκκλησία δίνει τη μαρτυρία της για την αλήθεια των όσων εκθέτει ο ευαγγελιστής.

Γεγονός αναμφισβήτητο είναι ότι ο ευαγγελιστής, παρόλο που εκφράζεται με τελείως διαφορετικό τρόπο, σε γενικές γραμμές μας δίνει το ίδιο μήνυμα της εκκλησίας για το πρόσωπο και το έργο του Χριστού που παραδίδουν και οι τρεις πρώτοι ευαγγελιστές: Με τη διδασκαλία και τα θαύματα («σημεῖα», κατά την ορολογία του) του Χριστού αρχίζει μια νέα εποχή για την ανθρωπότητα· ο Ιησούς ως εισηγητής και ενσαρκωτής της νέας εποχής στρέφεται κατά της ιουδαϊκής υποκρισίας, καταλύει το Σάββατο ως ξηρό γράμμα και προκαλεί την εχθρότητα των Ιουδαίων θρησκευτικών ηγετών, η οποία καταλήγει στη σύληψή του· σταυρώνεται και ανίσταται· εμφανίζεται στους μαθητές του.

Ωστόσο από παλιότερες εποχές παρατηρήθηκε ότι πέραν της συμφωνίας του στα βασικά με τη Συνοπτική παράδοση ο Ιωάννης παρουσιάζει στην έκθεση του υλικού του τα εξής ιδιαίτερα γνωρίσματα που τον διαφοροποιούν από τους τρεις άλλους ευαγγελιστές:

α. Δεν διασώζει καμία από τις 50 και πλέον παραβολές του Ιησού που παραδίδουν οι Συνοπτικοί, ούτε μεμονωμένα λόγια ή συλλογές λογίων που ακολουθούν αλυσιδωτά το ένα μετά το άλλο, αλλά παραθέτει μακρούς λόγους του Ιησού με ενιαίο θέμα.

β. Η έκφραση «*βασιλεία τοῦ Θεοῦ*» (ή «*βασιλεία τῶν οὐρανῶν*») που αφθονεί στους Συνοπτικούς δίνει εδώ τη θέση της στην έκφραση «*αἰώνιος ζωή*» ή απλώς «*ζωή*» που έχει το ίδιο νόημα. Άλλωστε η γνωστή διδασκαλία των Συνοπτικών για τον «*παρόντα αἰώνα*» και τον «*μέλλοντα αἰώνα*» εκφράζεται με τα ζευγη των αντίθετων εννοιών φῶς - σκότος, αλήθεια - ψεύδος, πίστις - απιστία, ελευθερία - δουλεία, ζωή - θάνατος κ.ά.

γ. Τονίζει ιδιαίτερα ο δ' ευαγγελιστής ότι η «*κρίσις*» συντελείται ήδη στο παρόν ανάλογα με τη θέση που παίρνουν οι άνθρωποι απέναντι στην

αποκάλυψη του Θεού στο πρόσωπο του Χριστού, χωρίς να παραλείπει να υπομνήσει τη μελλοντική κρίση.

δ. Τα χρονικά και γεωγραφικά πλαίσια της δράσης του Ιησού είναι ευρύτερα: Η δράση του Ιησού αρχίζει ήδη πριν από τη σύλληψη του Βαπτιστή· πεδίο δράσης δεν είναι μόνο η Γαλιλαία αλλά και η Ιουδαία· Ο Ιησούς ανεβαίνει στα Ιεροσόλυμα όχι μόνο μια φορά κατά το έτος του πάθους του αλλά τρεις ή τέσσερις φορές στη γιορτή πάλι του ιουδαϊκού Πάσχα· η σταύρωση λαμβάνει χώρα κατά την παραμονή του Πάσχα.

ε. Από τα θαύματα των Συνοπτικών ο Ιωάννης έχει μόνο δύο (πολλαπλασιασμός άρτων και περίπατος πάνω στη λίμνη), ενώ παραδίδει πέντε άλλα θαύματα, που δεν διασώζουν οι Συνοπτικοί: μετατροπή νερού σε κρασί (2, 1 - 12), θεραπεία γιου αξιωματούχου (4, 46 - 54), θεραπεία παράλυτου στην κολυμβήθρα της Βηθεσδά (5, 1 - 11), θεραπεία τυφλού (9, 1 - 40), ανάσταση Λαζάρου (11, 1 - 44).

στ. Ενώ στους Συνοπτικούς η μεσσιανικότητα του Ιησού αποκαλύπτεται διαδοχικά και με πολλές προφυλάξεις, στο δ' ευαγγέλιο εξαρχής διακηρύσσεται η σάρκωση του Λόγου και η φανέρωση της «δόξας» του ήδη με το πρώτο θαύμα του στην Κανά. Αποκορύφωμα αυτής της δόξας αποτελεί κατά το δ' ευαγγέλιο ο σταυρός, η ανάσταση και η επάνοδος του Ιησού στο Θεό Πατέρα.

Τέλος ζ. στη διήγηση του πάθους - που είναι το μέρος του ευαγγελίου το οποίο επικαλύπτεται σε μεγαλύτερη κλίμακα με τα Συνοπτικά - απαντούν πληροφορίες μη διασωζόμενες από τα άλλα ευαγγέλια (όπως π.χ. το πλύσιμο των ποδιών των μαθητών, ανάκριση από τον Άννα, φράση Πιλάτου «ιδού ὁ ἄνθρωπος», λόγια Ιησού από το σταυρό κ.ά.).

Τα ιδιαίτερα αυτά σημεία διαφοροποίησης του δ' ευαγγελίου σε σχέση με τα Συνοπτικά υπερτόνισαν με εχθρική διάθεση οι πολέμιοι του χριστιανισμού κατά τους πρώτους αιώνες. Έναντι αυτών οι εκκλ. Συγγραφείς και πατέρες πρόβαλαν το συμπληρωματικό χαρακτήρα του δ'

ευαγγελίου σε σχέση προς τα τρία πρώτα. Στη σύγχρονη έρευνα έχουν δοθεί οι εξής τρεις απαντήσεις στο θέμα της σχέσης του Ιωάννη με τους τρεις Συνοπτικούς: α. Ο δ' ευαγγελιστής γνωρίζει τους τρεις πρώτους ευαγγελιστές, τους οποίους σε ορισμένα σημεία συμπληρώνει (επανάληψη της πατεριής άποψης)· β. γράφει τελείως ανεξάρτητα από τα κείμενα των Συνοπτικών· και γ. γνωρίζει τα άλλα ευαγγέλια, γράφει όμως για να τα εκτοπίσει και να τα υποκαταστήσει με το δικό του ως αυθεντικότερο. Ορθότερη είναι η πρώτη άποψη που εκπροσωπείται σήμερα με διάφορες παραλλαγές: ο Ιωάννης γνωρίζει μόνο το κατά Μάρκον, ή μόνο το κατά Λουκάν, ή και τα δύο, ή όλα τα Συνοπτικά πριν από την τελική σύνταξή τους ή όλα τα Συνοπτικά μετά τη σύνταξή τους.

3.2. Συνοπτική και Ιωάννεια παράδοση στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Ο άγιος Νεόφυτος παραπέμπει σε 25 από τα 27 βιβλία της Κ. Διαθήκης. Δεν αναφέρεται στις επιστολές προς Φιλήμονα και Γ' Ιωάννου. Άξιο παρατήρησης είναι το γεγονός ότι ο άγιος Νεόφυτος εναρμονίζεται πλήρως με τους Πατέρες, ως προς τρία συχνότερα αναφερόμενα βιβλία. Είναι τα βιβλία του Κατά Ματθαίον, Κατά Λουκάν και Κατά Ιωάννη³⁹⁷.

Μόνο το Κατά Ματθαίον ευαγγέλιο είναι εκείνο που διαφοροποιείται εντονότερα έναντι των άλλων στα έργα Δεκάλογος περί του Χριστού εντολών και Λόγοι, καθώς επίσης και στις Κατηχήσεις και την Ερμηνεία των Κανόνων, αλλά σε μικρότερη κλίμακα³⁹⁸.

³⁹⁷ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 41.

³⁹⁸ Αθανασίου Γ. Παπαρνάκη, Επίκουρου Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Η χρήση της Αγίας Γραφής στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*, Εγκλειστριώτικα

Η ιδιαιτερότητα της «συμπεριφοράς» αυτής του κατά Ματθαίον θα μπορούσε να αποδοθεί σε ποικιλία λόγων, όπως στην έντονη φιλολογική εξάρτηση των Κατηχήσεων και της Ερμηνείας των Κανόνων από τον Δεκάλογο του Χριστού εντολών³⁹⁹, στην καταλληλότητα του Κατά Ματθαίον με την επί του Όρους Ομιλία και την εκτενή διδασκαλία του Χριστού με τους διδακτικούς σκοπούς του αγίου Νεοφύτου στα εν λόγω έργα, στην οικειότητα του Αγίου με το τυπικό των ευαγγελικών λειτουργικών αναγνωσμάτων, που χρησιμοποιούσε στην Εγκλείστρα του⁴⁰⁰, αλλά και στο γεγονός ότι το Κατά Ματθαίον «οικειοποιείται» και συσσωρεύει συνήθως τις αναφορές των άλλων συνοπτικών ευαγγελιστών λόγω της έκτασης και της πληρότητας του περιεχομένου του.

Από τους τέσσερις ευαγγελιστές, από το κείμενο των οποίων προέρχονται πάνω από τα μισά παραθέματα, δεν παραπέμπει σε κανέναν, ούτε με το όνομά του ούτε με κάποιον χαρακτηρισμό. Επειδή στα χωρία αυτά μιλάει ο Χριστός, ο άγιος Νεόφυτος γράφει: «ὡς εἶπεν ὁ Κύριος» (10, 7), «κατά τόν Κυριακόν λόγον» (18, 3), «ἐν εὐαγγελίοις ὁ Κύριος ἔλεγεν» (36, 1), «καλῶς γάρ ἔλεγεν ὁ Χριστός» (40, 1), «ὁ δεσπότης Χριστός... φησὶν (40, 8), ταῦτα ... τό ἱερόν εὐαγγέλιον καί αἱ βίβλοι ... κηρυκεύουσιν» (47, 6). Τέλος, παραθέτοντας ο Νεόφυτος έναν στίχο από το

Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 627.

³⁹⁹ Ιω. Στεφανή, *Δέκα Λόγοι περί του Χριστού εντολών. Εισαγωγή, Συγγράμματα*, τόμ. Α', εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 16.

⁴⁰⁰ Βασιλείου Κ. Κατσαρού, Καθηγητῆ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., *Βίβλος των Κατηχήσεων, Εισαγωγή*, τόμ. Β', εκδ. Ιεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 113.

Κατά Ιωάννην ευαγγέλιο, όπου μιλάει ο Ιωάννης ο βαπτιστής, γράφει: «ὁ Πρόδρομος... φησί» (50, 5)⁴⁰¹.

Παρά το ότι παραπονείται ο Άγιος ότι στην Εγκλείστρα δεν διαθέτει Πατερικά συγγράμματα, ωστόσο γνωρίζει ερμηνείες που δεν είναι επικρατούσες στην πατερική ερμηνευτική παράδοση, αλλά απαντούν σε ορισμένους μεμονωμένους συγγραφείς. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η φράση του Χριστού στα Ευαγγέλια Ματθαίου (11, 11) και Λουκά (7, 23) περί του Ιωάννη του βαπτιστή, για τον οποίο λέγει ο Χριστός ότι «οὐκ ἐγγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· ὁ δέ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστίν». Ποιός είναι ο μείζων και ποιός ο μικρότερος; Στα σύγχρονα υπομνήματα και στην πλειονότητα των ερμηνευτῶν Πατέρων, ο λόγος αυτός του Χριστού έχει την έννοια ότι και ο ελάχιστος ακόμη πιστός, ο μικρότερος, έχει μεγαλύτερη θέση στη βασιλεία των ουρανῶν, μεγαλύτερη από την του Ιωάννη που έδειξε μεν τον Μεσσία ἀλλ' εκείνος δεν απήλαυσε τα αγαθά της βασιλείας. Ο Άγιός μας έχει διαφορετική άποψη: «ὁ δέ μικρότερος», γράφει, «ὁ ἐκ Παρθένου τεχθείς», δηλ. ο Χριστός, «ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστίν», συμφωνώντας, χωρίς να το αναφέρει με τον Ωριγένη και τον Χρυσόστομο⁴⁰².

Παρακάτω, εξετάζουμε τις αναφορές από το Ευαγγέλιο του Ματθαίου, του Λουκά και του Ιωάννη:

⁴⁰¹ Παναγιώτη Σ. Σωτηρούδη, Καθηγητή Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., *Η χρήση των χωρίων της Καινής Διαθήκης στο Πεντηκοντακέφαλο του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 797.

⁴⁰² Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, Ομοτίμου Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Πρωτότυπες ερμηνείες της Καινής Διαθήκης από τον Άγιο Νεόφυτο*, Εγκλειστριώτικα Ανάλεκτα 1, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010, σελ. 488 - 489.

► στην Πανηγυρική:

Κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου είναι: Ματθ. 4 «Οι τρεις πειρασμοί του Ιησού - Ο Κύριος αρχίζει το σωτήριο έργο στη Γαλιλαία - Η κλήση των πρώτων μαθητών - Η περιοδεία στη Γαλιλαία», Ματθ. 27 «Ο Ιησούς οδηγείται στον Πιλάτο - Το φοβερό τέλος του Ιούδα - Η δίκη του Ιησού ενώπιον του Πιλάτου και η καταδίκη του σε θάνατο - Οι στρατιώτες εμπαίζουν τον Ιησού - Η σταύρωση του Ιησού - Ο θάνατος του Ιησού - Η Αποκαθήλωση και η Ταφή του Ιησού - Η σφράγιση του τάφου», Ματθ. 25 «Η παραβολή των δέκα παρθένων - Η παραβολή των ταλάντων - Η Δευτέρα παρουσία του Κυρίου και η κρίση των εθνών», Ματθ. 13 «Η παραβολή του σπορέα - Γιατί ο Ιησούς μιλάει με παραβολές - Η εξήγηση της παραβολής του σπορέα - Η παραβολή των ζιζανίων - Η παραβολή για τον κόκκο του σιναπιού - Η παραβολή για το προζύμι», Ματθ. 5 «Η επί του Όρους Ομιλία: Οι Μακαρισμοί - Το αλάτι και το φως του κόσμου: Η οργή - Η μοιχεία - Η αγάπη για τον πλησίον» και Ματθ. 16 «Οι Φαρισαίοι και οι Σαδδουκαίοι ζητούν από τον Ιησού σημείο - Η αδυναμία των μαθητών να καταλάβουν - Η ομολογία του Πέτρου και των μαθητών - Ο Ιησούς προλέγει τον θάνατο και την ανάστασή του - Ο σταυρός του αληθινού μαθητή»⁴⁰³.

Τα κυρίαρχα κεφάλαια του Ματθαίου στην Πανηγυρική είναι τα: Ματθ. 4, 19⁴⁰⁴, Ματθ. 4, 23⁴⁰⁵, Ματθ. 16, 24⁴⁰⁶, Ματθ. 16, 27⁴⁰⁷, Ματθ. 5, 15⁴⁰⁸, Ματθ. 25, 21⁴⁰⁹ και Ματθ. 27, 38⁴¹⁰.

⁴⁰³ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 42.

⁴⁰⁴ «καὶ λέγει αὐτοῖς· δεῦτε ὀπίσω μου καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁγίους ἀνθρώπων».

⁴⁰⁵ «Καὶ περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν ὃ Ἰησοῦς διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ».

Συχνότερη παράθεση χωρίων του Ματθαίου στην Α΄ Πανηγυρική έχουμε στον Λόγο 9: «*ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ*» και ακολουθεί ο Λόγος 26: «*ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΝ ΙΕΡΑΡΧΗΝ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΑ ΗΜΩΝ ΝΙΚΟΛΑΟΝ ΠΕΡΙ ΤΕ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΑΙΩΝ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΔΕΙΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ*»⁴¹¹.

Στον Λόγο 9 της Α΄ Πανηγυρικής έχουμε 4 παραγράφους με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη. Είναι οι παράγραφοι 9, 18⁴¹², 9, 67⁴¹³, 9, 4⁴¹⁴ και 9, 77⁴¹⁵.

⁴⁰⁶ «Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι».

⁴⁰⁷ «μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, καὶ τότε ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ».

⁴⁰⁸ «οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασι αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ’ ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ».

⁴⁰⁹ «ἔφη αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ· εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ! ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου».

⁴¹⁰ «Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λησταί, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων».

⁴¹¹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 44.

⁴¹² «Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἐφ’ ἐκάστης γραφῆς τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν πρὸς τὸ τέλος γράφει λέγων· “Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ Πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις”, τουτέστιν· Οὐκ ἐγώ, ἀλλὰ Θεὸς λέγει πρὸς ὑμᾶς ταῦτα. Καὶ “μακάριος”, φησὶν “ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες τούς” γεγραμμένους “λόγους τῆς προφητείας ταύτης”».

⁴¹³ «Αἱ δὲ ἑπτὰ κεφαλαὶ τοῦ θηρίου, ἐν ᾧ κάθεται ἡ πόρνη, τὰ ἑπτὰ εἰσιν ὄρη, τὰ δὲ δέκα κέρατα δέκα εἰσὶ βασιλεῖς, οἵτινες οὐπω ἔλαβον βασιλείαν, βασιλείας δὲ ἔξουσιν μίαν ἔξουσιν ὥραν, καὶ μετὰ τοῦ θηρίου μίαν ἔξουσι γνώμην, καὶ δώσει αὐτοῖς δύναμιν καὶ

► στις Κατηχήσεις:

Κυρίαρχα κεφάλαια του Ματθαίου είναι: Ματθ. 13 «*Η παραβολή του σπορέα - Γιατί ο Ιησούς μιλάει με παραβολές - Η εξήγηση της παραβολής του σπορέα - Η παραβολή των ζιζανίων - Η παραβολή για τον κόκκο του σιναπιού - Η παραβολή για το προζύμι - Ερμηνεία της παραβολής των ζιζανίων - Η παραβολή για το δίχτυ*» και Ματθ. 7 «*Δεν πρέπει να κατακρίνωμεν - Τα αποτελέσματα της προσευχής - Ο χρυσός κανόνας - Η στενή πύλη και η δύσκολη οδός - Προσοχή από τους ψευδοπροφήτες - Να εφαρμόζουμε τις εντολές του Θεού - Η παραβολή για τα δύο σπίτια*»⁴¹⁶.

ἐξουσίαν, ἵνα μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, ἀλλὰ τό ἀρνίον νικήσει αὐτούς. Ἐρμηνεία. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀντιχρίστου οἱ δέκα οὗτοι φανήσονται βασιλεῖς καί πολεμήσουσι τοὺς πιστεύοντας εἰς τόν ἀμνόν τοῦ Θεοῦ· καί ἡττηθέντες βληθήσονται εἰς τό πῦρ σὺν τῷ ἐπιστάτῃ αὐτῶν, ὅτι τό ἀρνίον, φησί, “κύριος κυρίων ἐστί καί βασιλεὺς βασιλέων”».

⁴¹⁴ «Ὑπόθεσις α΄. Περί τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπτὰ ἐκκλησιῶν. “Ἐγὼ Ἰωάννης, ὁ ἀδελφός ὑμῶν καί κοινωνός ἐν τῇ θλίψει καί βασιλείᾳ δι’ ὑπομονῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ”, ὅς ἐστι “τό ἄλφα καί τό ὦ, ἡ ἀρχὴ καί τό τέλος”, ὅς “ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καί ὄψεται αὐτόν πᾶς ὀφθαλμός καί οἵτινες αὐτόν ἐξεκέντησαν, καί κόψονται ἐπ’ αὐτόν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς”, “ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ”, ἥτοι “διὰ τόν λόγον τοῦ Θεοῦ” ἐξωρίσθην ὑπὸ Δομετιανοῦ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ, ἐν ἣ καί “ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ ἐγενόμην ἐν πνεύματι”, ἥτοι ἐν ἐκστάσει, “καί ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην λέγουσαν· Γράψον ὃ βλέπεις καί πέμψον ταῖς ἐπτὰ ἐκκλησίαις, εἰς Ἐφεσον καί εἰς τὰς λοιπὰς”».

⁴¹⁵ «Ὑπόθεσις ιγ΄. Περί τῆς οὐρανοῦ καί γῆς καινουργίας καί τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ. “Καί εἶδον οὐρανόν καινόν καί γῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανός καί ἡ γῆ καί ἡ θάλασσα συνεστάλησαν, ἡ δὲ ἁγία πόλις Ἱερουσαλὴν καινὴ κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ καί καινὴν εἶδον αὐτήν, ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην φαιδρῶς”. “ἔχουσα τεῖχος μέγα καί ὑψηλόν καί δώδεκα πύλας, τρεῖς κατὰ ἀνατολάς, τρεῖς κατὰ βορρᾶ, τρεῖς κατὰ νότον καί τρεῖς ἐπὶ δυσμὰς· καί ἄγγελος ἐφ’ ἐκάστης, ὡς πυλωρός παρεστώς. Καί τό ὕψος τοῦ τείχους πηχῶν ἑκατόν σαράκοντα τεσσάρων”».

⁴¹⁶ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση, Διπλωματική εργασία που*

Τα κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου στις Κατηχήσεις είναι: Ματθ. 7, 14⁴¹⁷ και Ματθ. 20, 1 - 6⁴¹⁸.

Συχνότερη παράθεση χωρίων του Ματθαίου στις Κατηχήσεις έχουμε στην Κατήχηση 4: «ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΧΡΑΝΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ» και στην Κατήχηση 17: «ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΥΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΟΥ ΑΥΤΩΝ ΔΙΔΑΧΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΠΑΡΕΡΓΩΝ ΑΚΟΥΕΙΝ ΤΩΝ ΣΩΤΗΡΙΩΔΩΝ ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΔΑΓΜΑΤΩΝ»⁴¹⁹.

Στις Κατηχήσεις 4, 1⁴²⁰ έχουμε την παράγραφο με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη.

κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 51.

⁴¹⁷ «τί στενή ή πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν!».

⁴¹⁸ «Ὅμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. καὶ συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. καὶ ἐξελθὼν περὶ τρίτην ὥραν εἶδεν ἄλλους ἐστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς, καὶ ἐκείνοις εἶπεν· ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὁ ἐὰν ἦ δίκαιον δώσω ὑμῖν. οἱ δὲ ἀπήλθον. πάλιν ἐξελθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἑνάτην ὥραν ἐποίησεν ὡσαύτως. περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐξελθὼν εὗρεν ἄλλους ἐστῶτας ἀργούς, καὶ λέγει αὐτοῖς· τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί;».

⁴¹⁹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 48.

⁴²⁰ «Ἀδελφοί καὶ πατέρες, μικρόν ἀπειργήσαντες τοὺς αἰσθητοὺς ὀφθαλμοὺς, τοὺς τῆς διανοίας ἐπάρωμεν καὶ κατίδωμεν νοητῶς τὴν ἀγνὴν Θεομήτορα. Ἦκε γάρ ὡς ἔμψυχος οὐρανὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐν ἀγκάλαις φέρουσα, ἵνα φωτίσῃ καὶ θάλψῃ τοὺς πιστῶς πρὸς αὐτὴν καταφεύγοντας. Εἰ γάρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος οἶδε φωτίζειν καὶ

► στις Εντολές:

Κυρίαρχα κεφάλαια του Ματθαίου είναι: Ματθ. 7 «Δεν πρέπει να κατακρίνωμεν - Τα αποτελέσματα της προσευχής - Ο χρυσός κανόνας - Η στενή πύλη και η δύσκολη οδός - Προσοχή από τους ψευδοπροφήτες - Να εφαρμόζουμε τις εντολές του Θεού - Η παραβολή για τα δύο σπίτια», Ματθ. 5 «Η επί του Όρους Ομιλία: Οι Μακαρισμοί - Το αλάτι και το φως του κόσμου - Ο Κύριος τελειοποιεί και συμπληρώνει τον Μωσαϊκό Νόμο - Η οργή - Η μοιχεία - Το διαζύγιο - Ο όρκος - Η ανταπόδοση - Η αγάπη για τον

θερμαίνειν καί ξηραίνειν καί καίειν, πόσῳ γε μᾶλλον οἶδε ταῦτα ἐπιτελεῖν ὁ πρό ἡλίου ἥλιος τῆς δικαιοσύνης; Ἦκε καθάπερ στερέωμα τό ἄστρον τό ἐξ Ἰακώβ ἐν ὠλέναις ἡδονάς καταλείψαντες καθαρῶς αὐτῷ ἀκολουθήσωμεν καί πιστῶς προσκυνήσωμεν. Ἦκεν ὡς κλῖμαξ ἐν αὐτῇ ἐστηριγμένον τόν Κύριον ἔχουσα, ἵνα στηρίξη καί σώσῃ ἐκ φθορᾶς τό ἀνθρώπινον. Ἦκεν ὥσπερ ὀμβροτόκος νεφέλη σωτήριος τόν θεῖον ὀμβρον ἐν τῷ κόλπῳ κατέχουσα, ἵνα λογικάς γαίας ὀμβρήσῃ καί θρέψῃ ὁμοῦ. Ἦκεν ὡς ἄρουρα θεοφόρος, ὡς γράμμα κρατοῦσα τόν ζωφόρον ἄσταχυν, ἵνα θρέψῃ καρδίας πεινώσας αὐτόν. Ἦκεν ὡς πυραμῖς ἔχουσα ἐγκόλπιον τόν σῖτον τῆς ζωῆς, ἵνα σιτοδοτήσῃ τούς ἔχοντας χρεῖαν τοῦδε τοῦ σίτου. Ἦκεν ὡς τράπεζα ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τόν ἄρτον τῆς ζωῆς, ἐξ οὗ φάγοντες ἀξίως τινές ζήσονται εἰς τόν αἰῶνα. Ἦκεν ὡς ἄμπελος τόν βότρυν βαστάζουσα, ἵνα γλεῦκος ποτίσῃ πιστούς καί μεθύσῃ αὐτούς “ἀπό πίότητος οἴκου” αὐτοῦ. Ἦκεν ὡς ἄρμα ἐποχουμένῳ τῷ Λόγῳ, ἵνα τῆς ἀλογίας τούς λογικούς ἀπαλλάξῃ ὡς Λόγος καί Θεός. Ἦκεν ὡς δάμαλις ἄσπιλος καί ἀμνάς ὑπεράμωμος τόν ἀμνόν φέρουσα τόν αἵροντα “τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου”, καί “τόν μόσχον τόν σιτευτόν” τόν τυθέντα διὰ τόν ἄσωτον υἱόν, λαόν, τόν νεκρωθέντα τῇ ἀσωτίᾳ καί ἀπολωλότα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καί πάλιν εὐρεθέντα τῇ μετανοίᾳ καί ἐπιστροφῇ. Ἦκεν ὡς λαβὶς κρατοῦσα τόν παμφαέστατον ἄνθρακα, ἵνα ἐμπρήσῃ προθέλυμον τῶν ἁμαρτιῶν τὴν ἄκανθαν καί φωτίσῃ φιλάγνους ὡς φίλαγνος καί διὰ φιλάγνου τεχθεῖς. Ἦκεν ὡς πάγχρυσος λυχνία ἐπτάφωτος καί τό λαμπάδιον αὐτῆς ἐπάνω κατέχουσα, ἵνα τὴν ὑφήλιον ἅπασαν καταφωτίσῃ φανότατα. Ἦκεν ὡς κιβωτός ἔχουσα ἐν αὐτῇ τὴν πατρικὴν δεξιάν, παρ’ ἧς αἱ μωσαϊκαὶ πλάκες διαγραφεῖσαι ἐδόθησαν Μωϋσῇ, ἵνα διὰ τῆσδε τῆς δεξιᾶς γραφῶσιν ἐν βιβλίῳ τῆς ζωῆς οἱ ἄξιοι τῆς ζωῆς. Ἦκεν ὡς παλάτιον καί ὡς βασιλέως καθέδρα καί ὡς βασιλὶς ὠραῖσμένη τόν βασιλέα τῆς δόξης κρατοῦσα μητροπρεπῶς, ἵνα καλέσῃ πρὸς βασιλείαν Θεοῦ τούς αὐτῆς ἐραστάς».

πλησίον», Ματθ. 6 «*Η ελεημοσύνη - Η προσευχή - Η Κυριακή Προσευχή - Η συγχώρεση - Προϋπόθεση της θεϊκής συγγνώμης - Η θεάρεστος νηστεία - Οι επίγειοι και οι ουράνιοι θησαυροί - Ο οφθαλμός της ψυχής - Οι δύο Κύριοι: Θεός και Μαμμωνάς - Ο Θεός προνοεί για τις ανάγκες μας*» και Ματθ. 25 «*Η παραβολή των δέκα παρθένων - Η παραβολή των ταλάντων - Η δευτέρα παρουσία του Κυρίου και η κρίση των εθνών*»⁴²¹.

Τα κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου στις Εντολές είναι: Ματθ. 7, 6⁴²², Ματθ. 7, 12⁴²³, Ματθ. 6, 24⁴²⁴, Ματθ. 25, 1⁴²⁵ και Ματθ. 5, 28⁴²⁶.

Συχνότερη παράθεση χωρίων του Ματθαίου στις Εντολές έχουμε στον Λόγο 8: «*ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΕΠΤΑΣ ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΘΕΙΑΣ ΕΝΤΟΛΑΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ*»⁴²⁷.

⁴²¹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 51.

⁴²² «Μὴ δώτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ρήξωσιν ὑμᾶς».

⁴²³ «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται».

⁴²⁴ «Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ».

⁴²⁵ «Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου».

⁴²⁶ «Εγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ».

⁴²⁷ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που

Στις Εντολές στον Λόγο 8 έχουμε 3 παραγράφους με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη. Είναι οι παράγραφοι: Εντλ. 8, 47⁴²⁸, Εντλ. 8, 40⁴²⁹ και Εντλ. 8, 45⁴³⁰.

κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 52.

⁴²⁸ «Καί καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ ὡς περιβλεπτος καὶ πολύφωτος ἥλιος καταυγάζων τὰ πέρατα. “Καί συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη”, ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδάμ μέχρι τῶν τελευταίων, καὶ δίκην ῥοιᾶς μεστῆς ὁ κόσμος ἅπας μεστός ὀφθήσεται ἀνθρώπων. Τότε τὰ ζιζάνια χωρίσει τοῦ σίτου πρὸς καὶσιν, τότε τὴν ἀπλωθεῖσαν σαγήνην πρὸς τοῦ βίου τὴν θάλασσαν εἰς τὸν αὐτοῦ αἰγιαλὸν ἀναγάγῃ καὶ τοὺς χρηστοὺς ἐμψύχους ἰχθύας εἰς ἀγγεῖα συλλέγξει τῆς αὐτοῦ βασιλείας, τοὺς δὲ σαπρούς ἔξω βάλη δικαίως, τότε τοῦ νυμφῶνος πρὸς πῦρ τοὺς μὴ ἔχοντας ἔνδυμα γάμου ἐκβάλῃ, τότε τὸν πλούσιον ἄσπλαγχνον λαὸν εἰς πῦρ ἀποπέμψει, τότε τῶν μυριῶν ταλάντων τὴν ὀφειλὴν ἀπαιτήσῃ τὸν ἄσπονδον, τότε ἀκούσουσιν οἱ φθονεροὶ τὸ “ἄρον τό σόν καὶ ὑπάγε”, τότε τὰς μωρὰς παρθένους ψυχὰς ὡς μὴ ἔχουσας ἐλεημοσύνης καρπὸν ὁ νυμφίος ἀρνήσεται, τότε ἀποστραφήσονται οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην, ὅθεν καὶ ἀνήχθησαν, τότε ὡς ὑπεύθυνος πρὸς κόλασιν ἔγεται ὁ κρύψας τὸ τάλαντον αὐτοῦ χάρισμα, τότε πολλοὶ τῶν λεγόντων “Κύριε, Κύριε” ἀκούσωσιν· “Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ἀποχωρήσατε ἀπ’ ἐμοῦ οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας”· τότε γοῦν καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, δηλαδὴ φοβηθήσονται, καὶ σαλευθήσονται κατιοῦσαι μετὰ φόβου καὶ τρόμου σὺν τῷ κριτῇ καὶ Θεῷ κρίνοντι τὴν γῆν».

⁴²⁹ «“Ὅταν ἔλθῃ”, φησὶν, “ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ’ αὐτοῦ”. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ παρουσίᾳ οὐκ ἦλθεν ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀλλ’ ὡς εἰς τῶν πενήτων μὴ ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει, καὶ ἐτέχθη ἐν σπηλαίῳ καὶ τέκτονος υἱὸς ἐλογίσθη, καὶ ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ἐλογίσθησαν οἱ γόνοι τοῦ τέκτονος, μαθητὰς δὲ δώδεκα καὶ αὐτοὺς ἐξ ἀγροίκων καὶ ἀλιέων ἐκλεξάμενος πεποίηκεν αὐτοῦ ὀπαδοὺς, καὶ οὐκ ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τότε τὸν κόσμον, ἀλλ’ ἵνα καλέσῃ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν καὶ σῶσῃ τὸν κόσμον, καὶ “ἦλθεν εἰς τὰ ἴδια” ἐν σχήματι εὐτελείας, “καὶ οἱ ἴδιοι αὐτόν οὐ παρέλαβον” καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀγνοήσαντες συγκατάβασιν καὶ τὸ ἄμετρον ἔλεος ψιλὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐνόμισαν, καὶ οὐ μόνον ψιλὸν ἀλλὰ καὶ πλάνον καὶ ἀπατεῶνα καὶ παραβάτην νόμου καὶ μετὰ ἀνόμων ληστῶν δικάσαντες τοῦτον θανάτῳ ἀσχήμενον κατεδίκασαν. Ἀλλ’ ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, “τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ” κατὰ τὸν ἅγιον Μαλαχίαν;».

► στην Ερμηνεία κανόνων δεσποτικών εορτών:

Κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου είναι: Ματθ. 3 «Το κήρυγμα του Ιωάννη του Βαπτιστή - Η Βάπτιση του Ιησού στον Ιορδάνη», Ματθ. 2 «Η προσκύνηση των μάγων - Η φυγή στην Αίγυπτο - Η σφαγή των νηπίων - Επιστροφή από την Αίγυπτο και η εγκατάσταση στη Ναζαρέτ» και Ματθ. 11 «Ο Ιησούς αρχίζει να διδάσκει - Το ερώτημα του Ιωάννη - Το μεγαλείο του Ιωάννη του Βαπτιστή - Ο Κύριος προλέγει την τιμωρία των πόλεων της Γαλιλαίας διότι δεν πίστευσαν - Οι θείες αλήθειες φανερώνονται στους ταπεινούς»⁴³¹.

Τα κυρίαρχα κεφάλαια του Ματθαίου στην Ερμηνεία είναι τα: Ματθ. 3, 3⁴³², Ματθ. 3, 17⁴³³, Ματθ. 3, 11⁴³⁴, Ματθ. 3, 16⁴³⁵, Ματθ. 11, 11⁴³⁶, Ματθ. 11, 9⁴³⁷, Ματθ. 1, 23⁴³⁸ και Ματθ. 17, 5⁴³⁹.

---

⁴³⁰ «Όταν δέ ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ’ αὐτοῦ, καὶ κενωθῇ ὁ οὐρανός τῶν χιλίων χιλιάδων καὶ μυρίων μυριάδων ἀγγελικῶν στρατευμάτων, προπορευόμενοι ὡς δορυφόροι τοῦ βασιλέως τῆς δόξης καὶ συνεπόμενοι καὶ ἀκολουθοῦντες καὶ σαλπίζοντες καὶ νεκροὺς ἐξυπνίζοντες, καὶ “ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ’ ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων” τῆς γῆς τούτους ἀθροίζοντες, καὶ τό σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἄνω ἐν τῷ οὐρανῷ ἀναφανεῖ προδηλῶν τοῦ βασιλέως τὴν ἔλευσιν, καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἅμα τοῖς ἄστροις καὶ πάντα τὰ στοιχεῖα σχολάσουσι, καὶ τό σκότος ἀπελαθῇ, καὶ ὀφθῇσεται ἀνέσπερον φῶς, καὶ γενήσεται καινός οὐρανός καὶ καινὴ γῆ, “τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ”».

⁴³¹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 55.

⁴³² «οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ ρηθεὶς ὑπὸ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ».

⁴³³ «καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα».

Συχνότερη παράθεση χωρίων του Ματθαίου στην Ερμηνεία έχουμε στον Λόγο 4: «ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΚΑΙ ΕΝΔΟΞΟΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ», Ερμ. 8 «ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΓΙΑ ΦΩΤΑ», Ερμ. 3 «ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΘΕΙΟΥΣ ΚΑΙ ΚΟΡΥΦΑΙΟΥΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΠΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΛΟΙΠΟΥΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥΣ» και Ερμ. 2 «ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΝ ΓΕΝΕΣΙΟΝ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ».

Στον Λόγο 3 της Ερμηνείας έχουμε 4 παραγράφους με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη. Είναι οι παράγραφοι Ερμ. 3, 2⁴⁴⁰, Ερμ. 3, 22⁴⁴¹, Ερμ. 3, 26⁴⁴² και Ερμ. 3, 21⁴⁴³.

⁴³⁴ «ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρί».

⁴³⁵ «καὶ βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη εὐθύς ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ ἀνέώχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστρεφάν καὶ ἐρχόμενον ἐπ’ αὐτόν».

⁴³⁶ «ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστίν».

⁴³⁷ «ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου».

⁴³⁸ «ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον μεθ’ ἡμῶν ὁ Θεός».

⁴³⁹ «ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς, καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε».

⁴⁴⁰ «Τῶν ἀποστόλων καὶ μυστῶν καὶ φίλων καὶ ἀδελφῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν πανήγυριν ἄγοντες σήμερον, τίς ἱκανὸς ἀξίως τούτους ἀνευφημῆσαι; Εἰ γὰρ τοῖς τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων φίλοις καὶ ἀδελφοῖς πολλὴ παρὰ πάντων ἀπονέμεται ἡ τιμὴ, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἀξιωθέντας γενέσθαι φίλους καὶ ἀδελφούς κατὰ χάριν τοῦ βασιλέως τῆς δόξης. “Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε”, φησὶν, “ἐὰν ποιήσητε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν”. Καί· “Ἐγὼ εἶρηκα ὑμᾶς φίλους φίλους, ὅτι πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐγνώρισα ὑμῖν”. Καί· “Ἀπελθοῦσαι”, φησὶν, “ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ ἐκεῖ με ὄψονται”. “Καθὼς ἐπέσταλκέ με ὁ Πατὴρ” λύειν “πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν” καὶ “ἀφιέναι ἁμαρτίας”, “κἀγὼ πέμπω

ύμᾱς”. Καί: “Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται, ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται”. Καί: “Ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκας φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ”.

⁴⁴¹ «Κακῶς θηρεύων ὁ Σαῦλος ποτέ καὶ δεινῶς ἐκπορθῶν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ “βλάσφημος ὢν καὶ διώκτης καὶ ὑβριστής”, ὡς αὐτὸς περὶ αὐτοῦ γράφων λέγει, καὶ εἰς Δαμασκὸν ἀπιὼν θηρεῦσαι κακῶς ἀντιθηρᾶται καλῶς. Ἀκούσας γάρ “Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις;” τυφλοῦται καλῶς ὁ βλέπων κακῶς. Κῆρυξ ἀξάπινα ὁ βλάσφημος γίνεται ὁ διώκτης ἀποστόλος· ὁ τό ποιμνιον τοῦ Χριστοῦ σπαράττων ὡς λύκος Χριστοῦ πρόβατον ἀναδείκνυται καὶ “σκεῦος ἐκλογῆς” ἀπαρτίζεται καὶ “εἰς ἔθνη μακρά” τό τοῦ Χριστοῦ ὄνομα βαστάζων πορεύεται καὶ πλεῖον τῶν πρό αὐτοῦ ἀποστόλων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κοπιῶν οὐ κορέννυται καὶ καθ’ ἡμέραν θνήσκειν τοῖς πόνοις οὐ παύεται καὶ ἡ τούτου καθ’ ἡμέραν ἐπίστασις ἡ μέριμνα γίνεται πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὁ καλῶς ἐξ ἄνωθεν θηρευθεὶς πολλοὺς θηρεύειν διαγωνίζεται, μεθ’ ὧν καὶ τὸν μέγαν ὡς προέφημεν εἰπόντες ἀντιθηρᾷ Διονύσιον».

⁴⁴² «Οὗτοι γάρ τόν ἐν τῷ ἀγρῷ κεκρυμμένον εὐράμενοι θησαυρόν πάντα ὅσα εἶχον ἐπώλησαν καὶ τοῦτον ἠγόρασαν καὶ ἐγένοντο μεγαλέμποροι τόν τίμιον μαργαρίτην κτησάμενοι· καὶ ὡς κόκκος σινάπεως καὶ ὡς ζύμη μικρά εἰκαζόμενοι, τῷ πλάτει τοῦ κόσμου ἀντιβαλλόμενοι, τόν κόσμον ὅλον ταῖς διδαχαῖς ὡς σάτα τρία ἀλεύρου ζύμη μικρᾷ γυναικὸς καλῶς κατεζύμωσαν· καὶ ἡ κόκκος τῆς σίναπος διδαχῆς αὐτῶν δεινῶς οὐρανίου ἀψίδας κατέλαβεν, καὶ τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ θεῖα στρατεύματα ἐν τοῖς κλάδοις ταύτης ἐπαναπαύοντο, ὡς τρισαγίου μονάδος μυσταγωγοῦ φέροντα στελέχη».

⁴⁴³ «Ἐστάλησαν ὡς πιστοὶ στρατιῶται τοῦ βασιλέως τῆς δόξης οὐ μόνον πεζοὶ καὶ στρατιωτικῆς πανοπλίας πάσης ἐκτός, ἀλλὰ καὶ ῥάβδων καὶ δύο χιτῶνων καὶ ὑποδημάτων χωρὶς, ἅμα μὲν ἵνα φανῶσι “πόδες ὡραῖοι τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην”, ἅμα δέ ἵνα τό τρόπαιον ἀξιαγαστότερον γένηται καὶ οἱ ἄρραβδοι καὶ ἀνυπόδητοι τοὺς ὀπλισμένους καὶ ἰσχυροὺς καταβαλόντες νικήσωσιν. Ἐστάλησαν ὡς ἄρνια, καὶ πολλοὺς λύκους θηρεύσαντες τῷ μεγάλῳ ποιμένι ὡς πρόβατα ἐνεγκόντες προσήγαγον. Ἐστάλησαν ὡς στρουθία ἐν μέσῳ τῶν θηρευτῶν, καὶ τὰς παγίδας συντρίψαντες τοὺς θηρευτὰς ἀντεθήρευσαν καὶ “θυσίαν ζῶσαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ” τούτους προσήνεγκαν, ἐξ ὧν καὶ ὁ μέγας τυγχάνει Διονύσιος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι σὺν τούτῳ».

► στο Παντηκοντακέφαλον:

Κυρίαρχο κεφάλαιο του Ματθαίου είναι: Ματθ. 25 «*Η παραβολή των δέκα παρθένων - Η παραβολή των ταλάντων - Η δευτέρα παρουσία του Κυρίου και η κρίση των εθνών*»⁴⁴⁴.

Τα κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου στο Πεντηκοντακέφαλον είναι: Ματθ. 25, 6⁴⁴⁵ και Ματθ. 25, 31⁴⁴⁶.

Συχνότερη παράθεση χωρίων του Ματθαίου στο Πεντηκοντακέφαλον έχουμε στο Πεντ. 12: «*Περί τοῦ πως τῷ θεῷ πόθω κρατηθέντες οἱ ἅγιοι τάς θλίψεις γενναίως ὑπέφερον, ὃ τε Ἰώβ καί ὁ μέγας Μωσῆς καί ὁ θεῖος προφήτης Δαβίδ καί ἡ καρδιωθεῖσα τῷ πόθῳ ἐν τῷ Αἵσματι νύμφη, καί πῶς ἐξ ὅλης καρδίας διὰ τήν θεῖαν σοφίαν ἐδεήθη ὁ Σολομών, καί τί περί ὑπομονῆς καί διακονίας ἀμώμου ὁ θεσπέσιος Παῦλος παρεγγυᾷ*» και στο Πεντ. 49: «*Περί κρίσεως, καί εἰς τό “δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου”*».

Έχουμε 4 κεφάλαια με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς χωρίων στην Κ. Διαθήκη. Σε αυτούς είναι: Πεντ. 49, 6⁴⁴⁷, Πεντ. 49, 2⁴⁴⁸, Πεντ. 12, 7⁴⁴⁹ και Πεντ. 40, 1⁴⁵⁰.

⁴⁴⁴ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 68.

⁴⁴⁵ «μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν· ἰδοὺ ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ».

⁴⁴⁶ «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ».

⁴⁴⁷ «“Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ”· ὁ νῦν ἀγνοούμενος καὶ φθονούμενος καὶ ὡς ψιλὸς τοῖς πολλοῖς λογιζόμενος ἄνθρωπος τότε γνωσθήσεται βασιλεὺς, ὡς προστάσων βασιλικῶς καὶ λέγων μετ' ἐξουσίας τοῖς παρεστῶσιν ἐν τρόμῳ· “Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου”. Ἐπεὶ γὰρ “ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἑσμέν” καὶ (οἱ) αὐτοῦ εὐλογημένοι

οὐκ αὐτοῦ μόνου ἀλλὰ καὶ μοῦ εἰσι, καθότι καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ ἐμὰ εἰσι καὶ τὰ ἐμὰ πάλιν αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία κοινή, δεῦτε κληρονομήσατε αὐτήν· ἡτοίμασται γὰρ ὑμῖν “ἀπὸ καταβολῆς κόσμου”. “Ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμιν, καὶ συνηγάγεγτέ με, γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με, ἡσθένησα, καὶ ἐπεσκεψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἦλθετε πρὸς με”. Ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδίψησα νοητῶς μὲν (τήν) ὑμῶν σωτηρίαν ὡς Θεός, αἰσθητῶς δέ καὶ τροφῆς αἰσθητῆς διὰ τῶν πτωχῶν καὶ ἐλαχίστων ἐμοὶ ἀδελφῶν».

⁴⁴⁸ «“Ὅταν ἔλθῃ”, φησὶν, “ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ”. Ἐνδοξος μὲν γὰρ καὶ σωτηρία κόσμου ἦν καὶ ἡ ἑνσαρκος αὐτοῦ παρουσία, ἀλλ’ ὅμως οὐκ ἦλθεν ἐν τῇ θεϊκῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄνω δυνάμεις λαθὼν κατήλθεν ἡρέμα ὡς ὑετός ἐπὶ πόκον. Καὶ ἦλθεν οὐκ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀλλ’ ἦλθε μᾶλλον ἐν τῇ πτωχείᾳ τοῦ Ἀδάμ σαρκοφόρος Θεός, ὁρώμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὡς Θεός δέ νοούμενος, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος κάλυμμα φέρων τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα ἡ ἀνθρωπότης τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι εὐπρόσιτος γένηται, ὡς τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον προσπελάσαν μεταλάβῃ τοῦ κρείττονος. Δι’ ἣν αἰτίαν οὐδὲ ἦλθεν ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐμφανῶς ἦκε μετὰ ἀγγέλων ἁγίων, ἀλλ’ ἦλθεν ἐν τῇ πτωχείᾳ τοῦ Ἀδάμ μὴ ἔχων τοῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν, τουτέστι μὴ ἔχων πῶς ἴδιον καταγώγιον, ἀλλὰ νῦν μὲν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπολῶν, νῦν δὲ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περινοστών, νῦν δὲ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι, νῦν δὲ πέραν τοῦ Ἰορδάνου».

⁴⁴⁹ «Τούτου γὰρ τῆς ὑπομονῆς καὶ ὁ θεῖος Ἰακώβ ὁ ἀδελφόθεος μνείαν ποιησάμενος ἔλεγε· “Τὴν ὑπομονὴν Ἰώβ ἠκούσατε καὶ τὸ τέλος Κυρίου οἶδατε”. Καὶ ὁ Παῦλος· “Καυχώμεθα”, φησὶν, “ἐν ταῖς θλίψεσι”· καὶ δηλῶν τὴν ἐντεῦθεν τικτομένην ὠφέλειαν ἔλεγεν· “Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ (δὲ) ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει”. Καὶ αὖθις· “Ὑπομονῆς”, φησὶν, “ἔχετε χρεῖαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν· ἔτι γὰρ μικρόν ὅσον ὅσον, ὁ ἐρχόμενος ἤξει καὶ οὐ χρονεῖ, ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται”· καὶ· “Ὁ τις βλέπει”, φησὶ, “τί καὶ ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι’ ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα”. Καὶ πάλιν· “Λογιζόμεθα γὰρ”, φησὶν, “ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς”».

⁴⁵⁰ «Καλῶς γὰρ ἔλεγεν ὁ Χριστός ὅτι· “Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με”· καὶ γὰρ ἀντίκεινται, φησὶν, αἱ ἐντολαί μου ταῖς σαρκικαῖς ἡδοναῖς ὡς τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην θεσπίζουσαι ὁδόν, ἀλλ’ ὅμως ὁ πρὸς ἐμὲ πόθος καὶ ἡ τῶν μελλόντων ἐλπίς κουφίζει τὸ βάρος· “ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου”, καθότι “ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμέν”, καὶ ὁ ἀγαπῶν τὸν υἱόν καὶ τιμῶν καὶ ἀκούων αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα ἀγαπᾷ, διό καὶ “ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐγώ

► στην Πανηγυρική Γ' - Περί της Ιεραρχίας Χριστού:

Κυρίαρχο κεφάλαιο του Ματθαίου είναι: Ματθ. 26 «Ο Μυστικός Δείπνος και η καθιέρωση της Θείας Ευχαριστίας»⁴⁵¹.

Τα κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου στην Ιεραρχία είναι: Ματθ. 26, 26⁴⁵², 27⁴⁵³, 28⁴⁵⁴.

Συχνότερη παράθεση χωρίων του Ματθαίου στην Ιεραρχία έχουμε στον Γ' Παν. 1: «ΛΟΓΟΣ ΕΝ ΤΗΙ ΑΓΙΑΙ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΙ ΠΕΜΠΤΗΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΖΥΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΕΙΠΝΟΥ ΤΟΥ ΜΥΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΑΡΑ ΤΙΝΟΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΙΟΥΔΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΝΑ ΦΙΛΙΠΠΟΝ ΑΡΓΥΡΟΠΡΑΤΗΝ ΠΩΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΓΕΝΕΤΟ ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ».

Στην Ιεραρχία βλέπουμε την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη. Είναι η παράγραφος Γ' Παν. 1⁴⁵⁵.

ἀγαπήσω αὐτόν καί ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν", καί ἐλευσόμεθα ἐγώ τε καί ὁ πατήρ καί μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν ἀπεριγράπτως καί θεοπρεπῶς καί οὐ μεταβατικῶς πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα».

⁴⁵¹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης στα ἔργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 75.

⁴⁵² «Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς καὶ εἶπε· λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου».

⁴⁵³ «καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες».

⁴⁵⁴ «τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

⁴⁵⁵ «Ἀρχιερεὺς ὁ μέγας ὁ τοὺς οὐρανούς ὑπερβάς καὶ ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθεσθείς, περὶ οὗ νέμοσεν Κύριος ὁ Πατήρ καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· τί ὤμοσεν; "οὐ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ", δηλονότι ἐν ἄρτῳ σώματί σου καὶ οἶνῳ αἱματί σου θυσίαν μοι προσοίσεις σωτηρίας ἕνεκεν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων καὶ "οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν" ζωοθύτους θυσίας προσφέρεις μοι, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς ἱερουργήσεις

► στις Επιστολές:

Κυρίαρχα κεφάλαια προς Α' Κορινθίους και Ιωάννη είναι: Α' Κορ. 11 «Οι γυναίκες στη λατρεία - Η καθιέρωση του Δείπνου του Κυρίου - Ανάξια συμμετοχή στο Δείπνο του Κυρίου» και Ιωάν. 6 «Ο Ιησούς είναι ο Άρτος της Ζωής»⁴⁵⁶.

Τα κυρίαρχα χωρία προς Α' Κορινθίους στις Επιστολές είναι: Α' Κορ. 11, 29⁴⁵⁷.

Συχνότερη παράθεση χωρίων στις Επιστολές έχουμε στην Επιστολή Τ2 «ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΚΑΙ ΦΡΙΚΤΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ».

Στις Επιστολές βλέπουμε την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη στην Επιστ. Τ2, 397⁴⁵⁸.

καί ὡς ἄμνός προσαχθῆς· ἔνθεν καί ἐν τῷ παρόντι δείπνῳ τῷ μυστικῷ αὐτός ἑαυτόν ἱερουργῶν ἔλεγεν· “Λάβετε φάγετε τοῦτο ἐστὶν τὸ σῶμα μου”».

⁴⁵⁶ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 79.

⁴⁵⁷ «ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου».

⁴⁵⁸ «Τῶν θείων καὶ παναυχράντων μυστηρίων τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὁ μετέχων, ἐν ἀγισύνῃ τὸν βίον αὐτοῦ ὑποδιεξάγειν ὀφείλει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θύτης ἐκ τῶν ἀδύτων βοᾷ. Τὰ ἅγια τοῖς ἀγίοις, οὐ μέντοι καὶ τοῖς βεβήλοις, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα αὐτοῖς λογισθῇ, ὡς Παῦλος θεσμοθετεῖ· ἀλλὰ πρῶτον δοκιμαζέτω, φησὶν, ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. Ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ τινες ἀσυνέτως λέγοντος ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, οὐκ ἴσασιν ὅτι οὐ πρὸς βεβήλους, ἀλλὰ πρὸς ἀξίους ὁ λόγος. Διὰ τοῦτο γὰρ οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ ἀποστολικῶς ἐκανόνισαν ἕως δεκαπέντε ἔτη, τινὰς δὲ ἕως καὶ κ' καὶ λ', ἄλλους δὲ καὶ ἕως τοῦ θανάτου αὐτῶν, δηλονότι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἁμαρτίας ἀφορίζοντες τὴν κοινωνίαν, ἵνα μετανοήσωσι καὶ καθαρισθῶσι, καὶ εἴθ' οὕτως μεθέξαι τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων μετὰ χρόνους τόσους· καὶ ἀπορρήτω τινὶ οἰκονομίᾳ τοὺς χρόνους ἡλάττωσαν θεοφόροι τινὲς τῶν πατέρων, ἵνα μὴ, τῷ πλήθει τῶν χρόνων

κατολιγωροῦντες, ἀπογινώσκωσιν ἄνθρωποι. Ὑδὼρ αἰσθητὸν καὶ ἄρτος τρέφουσιν αἰσθητῶς, οὐ μέντοι καὶ ζωῆς αἰωνίου παρεκτικά. Ὁ δὲ Χριστὸς λέγει· ὁ τρώγων με, ἀξίως δηλαδή, ζήσεται δι' ἐμέ, ὅτι ἡ σὰρξ μου ἀληθῶς ἐστὶ βρωσίς, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις· οὕτω γάρ, Κύριε, καὶ ἡμεῖς μετιόντες καὶ πιστεύοντες ὁμολογοῦμεν. Ὁ δὲ, δι' αἰδῶ ἀνθρώπων, τοῦ κυριακοῦ σώματος μετέχων ἀναξίως, ἀκουέτω Παύλου ὅτι εἰς κρῖμα μετέχει, ὡς μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί, ἥτοι ἀσθενῶσι καὶ τελευτῶσι πολλοί, διὰ τὸ ἀναξίως μεταλαμβάνειν καὶ μὴ διακρίνειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Ἦκουσα γὰρ ἔγωγε περὶ τῶνδε τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων οὐ παλαιὰ μόνον καὶ ξένα, ἀλλὰ καὶ νέα τινὰ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀξιόκουστα ὄντως καὶ ἱστορίας ἐπάξια, ἅτινα, εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ ψυχῶν ὠφέλειαν, οὐ κατοκνήσω σημᾶναι διὰ βραχέων. Σημαίνοντος δέ μου τὸ θεηγόρημα ὁράτε. Προάστειον γὰρ τί ἐστὶν ἐν Ἀμαθοῦντι προσπελάζον τῷ Πεντακώμῳ, Ἀράβαντα τοῦτο καλούμενον, ἐν ᾧ καὶ τῆς ἀγίας μάρτυρος Μαρίνης ἵδρυται ναός· ἐν ᾧ καὶ τις ἱερομόναχος λειτουργήσας ἐξηλθεν ὁξέως καθελκούσης τινὸς ἀνάγκης αὐτόν. Ἐνθεν καὶ τὴν τῶν ἁγίων δώρων διοίκησιν ἐπελάθετο. Εἰσελθὼν δὲ κατὰ τὴν αὐριον καὶ ἄρας τὸ κάλυμμα εὗρε τὰ ἐν τῷ ἁγίῳ σκεύει αἷμα καὶ σάρκα πλήρη. Φόβῳ δὲ συσχεθεὶς, πειρᾶται περικρύψαι τὸ δρᾶμα· κλιβάνου γὰρ ἐκκαιομένου ἐγγὺς τοῦ εὐκτηρίου τοὺς ἄνθρακας ἐφαπτοῖ, καὶ, ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἅγια κατακενώσας, ὡς θαύματος ξένου, ἀντὶ τοῦ ἐμπρησθῆναι κνίσσαν μάλιστα κρεῶν ἀπετέλουν καὶ ὡς ἐν χωνεῖα τινὶ συνήφθησαν εἰς ἓν κόμμα σαρκός· ὁ καὶ ἀνελόμενος μετὰ φοβίης ὁ μοναχὸς καὶ τῆς σποδιᾶς ἀποκαθάρας, ἐνείλησε τῷ καλύμματι. Ὁ καὶ κατακρύπτειν πειρώμενος, οὐδὲν διέλαθεν· ὁ ἀρχιεπίσκοπος γὰρ Ἰωάννης ὁ Κρητικὸς καὶ Κασσιανὸς ὁ δοῦξ Κύπρου ἀκούσαντες περὶ τούτου, μεταστέλλονται αὐτὸ μετ' αἰδοῦς ἐν ἀργυρῷ θηκαρίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων, ὡς οἶμαι, ἀνεκόμισαν τοῦτο· τοῦτο δὲ παρὰ πολλῶν θρυλούμενον ἤκουσα. Ἀλλὰ καὶ τις ἡμέτερος μοναχὸς ἐκεῖνῳ τῷ ἱερομονάχῳ ἐντυχὼν, ἀκριβῶς περιειργάσατο περὶ τοῦ δράματος, ἔφεςις δὲ ἦν ἐκεῖνῳ τῷ ἱερομονάχῳ ἐλθεῖν πρὸς με καὶ ἐκτραγωδήσαι τὸ θαῦμα· κεκάλυκε δὲ τοῦτον προφθάσαν τὸ τέλος τοῦ βίου αὐτοῦ. Προσέχετέ μου τὸν λόγον, ὅσοι φιλόχριστοι, καὶ λέξω διαρρήδην οὐδὲν ἑλαττον τοῦ προρηθέντος. Λέγοντος γὰρ μου ποτὲ περὶ τῶν θείων θυσιῶν, μοναχὸς τις ὑπολαβὼν λέγει μοι ὅτι “Πρὸ χρόνου βραχέος, ὄντος μου ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου μονῇ ξένον εἶδον τεράστιον· λειτουργήσαντος γὰρ τοῦ ἱερέως καὶ τὸν θεῖον ἄρτον ὑψώσαντος καὶ μελίσαι αὐτόν κατὰ τὸ ἔθος ἐπιχειροῦντος, ἀδελφός τις, ἐπιδραμὼν ὥσπερ ἐξεστηκώς, κατέσχε τὰς τοῦ ἱερέως χεῖρας. Εἰς ἑαυτὸν δὲ γενόμενος, κατ' ἰδίαν ἐπηρωτᾶτο παρὰ τοῦ ἡγουμένου Θεοστηρίκτου”. Ὅτου χάριν τὰς τοῦ ἱερέως χεῖρας κατέσχε; φησί· ὁ δὲ

► στην Τυπική Διαθήκη - Διαθήκη:

Κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου είναι: Ματθ. 4 «Ο Κύριος αρχίζει το σωτήριο έργο στη Γαλιλαία»⁴⁵⁹.

“Παιδίον ἔβλεπον”, ἔφη, “τὸν ἱερέα κατασφάττειν ἐπιχειροῦντα, καὶ ἐκράτησα αὐτόν, τὴν σφαγὴν διακωλῦσαι βουλόμενος”. Καὶ ἠρώτησεν ὁ γέρον· “Ποταπὴν, ἀδελφέ, πρὸς τὰ τελούμενα ἅγια εἶχες τὴν πίστιν;”. Καὶ εἶπεν ὁ ἀδελφός· “Συγχώρησον, πάτερ, ὅτι ἄρτον ψιλὸν καὶ οἶνον ἐλογιζόμην αὐτὰ καὶ οὐδὲν πλέον”. Καὶ εἶπεν ὁ γέρον· “Ἐμελλες, ταπεινέ, ἀπολέσθαι οὕτως κρατῶν, εἰ μὴ που Κύριος τὸ μέγα τοῦτο καὶ φορικτὸν μυστήριον πεφανέρωκέ σοι· καὶ πρόσεχε σεαυτῷ ἀπὸ γε τοῦ νῦν”. Ρητορεῦσαι φιλομαθέσι καὶ ἔτερον, τῶν εἰρημένων ἐφάμιλλον. Πρὸ γὰρ χρόνου ὀλίγου διηγῆσατό μοι ἱερομόναχός τις, ὃς ἦν ἀπὸ βίου καὶ παιδα ἔχων ἐτῶν ιβ’, ὅτι “Πολλάκις”, φησί, “λειτουργοῦντός μου καὶ τὴν τῶν ἁγίων δώρων διοίκησιν εὐλαβουμένου, τὸν παῖδα καθόλου μετεδίδουν αὐτά. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, τὸν παῖδα παραβάλλον τὰ ἅγια, ἡλλοιώθη καὶ ἐτινάχθη καὶ, ἐρευξάμενος, ὥσπερ κεκορεσμένος, λέγει μοι: “ὦ κύρι, κρέη με παραβάλλεις ὡμά;”. Τοῦτο γὰρ οἰκείους ὡσὶν ἤκουσα ἐγὼ ἐκ τοῦ στόματος ἐκείνου τοῦ τοῦ σημείου αὐτόπτως ἀθρήσαντος· ὁ καὶ σεσήμακα, γινώσκων παρέχων πηλίκου μετέχουσιν ἀγαθοῦ οἱ ἀξίως μετέχοντες, καὶ ὅσου ὑστεροῦνται καλοῦ οἱ τῷ βορβόρῳ τῆς ἁμαρτίας ἐγκυλινδούμενοι. Ὅτι δὲ ὁ προσκομιζόμενος ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς αἷμα καὶ σάρκα διὰ πνεύματος ἁγίου μετασκευάζονται δηλὸν ἐντεῦθεν· ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν, ἐν τῷ δεῖπνῳ τῷ μυστικῷ, οὐχ αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ ἄρτον καὶ οἶνον εὐλογήσας μετεδίδου τοῖς μαθηταῖς, λέγων: “Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν διαδιδόμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν· ταῦτα γὰρ ἐσθίετε καὶ πίνετε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν”. Ἵνα γὰρ μὴ, τῇ τοῦ αἰσθητοῦ κρέατος καὶ αἵματος μεταλήψει, διαίνωνται τινες τὴν αὐτὴν μετάληψιν καὶ ὑστεροῦνται τῆς κοινωνίας, εἰς τὸν συνήθως ἐσθιόμενον ἄρτον καὶ πινόμενον οἶνον συνεσκίασε Κύριος τὸ μυστήριον, εὐπετὴ ποιῶν τὴν τῶν θείων μυστηρίων μετάληψιν· ὅπερ καὶ γίνεται. Διὸ καὶ, αἰσθητῶς μὲν ἄρτου καὶ οἶνου, νοητῶς δὲ σαρκὸς θείας καὶ αἵματος, μετέχειν πιστεύομεν καὶ ἐντρυφᾶν, Χριστοῦ χάριτι. Ἀμήν. Σώζει, καθαίρει, φωτίζει, ἁγιάζει καὶ θάλπει τοὺς πιστοὺς καὶ ἀξιούς ἢ ἁγία μετάληψις, ἀναξίους δὲ τούναντίον, ἥτοι βάρος καὶ καταδίκη· ὁ δὲ θεῖος Χρυσόστομος καὶ ἁμαρτιῶν προσθήκην τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ εἰκός, λέγει, “ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ φωτίζει μὲν καὶ θερμαίνει, ἀλλὰ καὶ ξηραίνει καὶ καίει”».

⁴⁵⁹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που

Τα κυρίαρχα κεφάλαια του Ματθαίου στη Διαθήκη είναι: Ματθ. 4, 17⁴⁶⁰.

Συχνότερη παράθεση χωρίων στη Διαθήκη έχουμε στον λόγο Τ.Δ. 23 «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΕΓΚΛΕΙΣΤΡΑΙ ΑΔΕΛΦΟΥΣ ΠΡΟΣ ΕΙΚΟΣΙ ΑΣΚΗΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ».

Στον Λόγο 23 της Διαθήκης έχουμε 3 παραγράφους με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη. Είναι η παράγραφος Τ.Δ. 23, 12⁴⁶¹, Τ.Δ. 23, 20⁴⁶² και Τ.Δ. 23, 2⁴⁶³.

κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 83.

⁴⁶⁰ « Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν· μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ».

⁴⁶¹ «Περὶ βρωμάτων ἀγογγυσίας. “Φάγε”, φησὶν, “ὡς ἄνθρωπος τὰ παρατιθέμενά σοι καὶ μὴ διαμασῶ, ἵνα μὴ μισηθῇς”. Ὁ γὰρ κατ’ ἀλήθειαν μοναχὸς οὐ γογγύζει ἐν τῇ τραπέζῃ, οὐδὲ λέγει διατί οὐ τὸ δεῖνα βρῶμα καὶ τὸ πόμα παρεῖ, ἀλλ’ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν, καὶ γίνονται αὐτῷ σωτηρία καὶ αἷμα καὶ σὰρξ, καὶ ἡ κοιλία αὐτοῦ ὡς ῥομφαία δίστομος ἀναιροῦσα λογισμοὺς μεμψιμοίρους, καὶ τό· “Ἐὰν δὲ μὴ χορτασθῶσι, καὶ γογγύσωσι”· καὶ “Τῆς βρώσεως ἔτι οὐσης”, φησὶ, “ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀχαριστίαν αὐτῶν ἀνέβη ἐπ’ αὐτοὺς καὶ ἀπέκτεινεν (ἐν) τοῖς πλείοσιν αὐτῶν”. Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν, ἀδελφοί, εἴτε ἐν πολλοῖς εἴτε ἐν ὀλίγοις εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, διότι οὐχ ὑπεσχέθημεν θρέψαι ἑαυτοὺς ὡς χοίρους ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, ἀλλ’ ἵνα τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν βαδίζειν συνετάγημεν τῷ Θεῷ».

⁴⁶² «Πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν ἡ ἀγάπη, δι’ ἧς καὶ Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος κατεδέξατο θάνατον καὶ μαθητείας σύνθημα τὴν ἀγάπην θεσπίσας “ἐν τούτῳ” φησὶ “γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ ἔστε μαθηταί, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις”. Παρεικάζεται γὰρ ἡ ἔχθρα παναγρίῳ πελάγει, ἡ δὲ ἀγάπη πανευδὶῳ λιμένι· ἦν ὡς πανόλβιον χρῆμα καὶ βαλάντιον ἐν τῷ τῆς ψυχῆς κόλπῳ φέρειν ὑμᾶς ἐπεύχομαι, ἀδελφοί, ἵνα κατὰ τὴν θείαν ἐντολὴν διάγετε ἐν εἰρήνῃ καὶ “ἀγαπᾶτε ἀλλήλους”. Ὅτου χάριν καὶ γὰρ ὡς πάγχρυσον κλεῖδα μετὰ σφραγίδος τιμίας τέρμα κανόνων τέθηκα τὴν ἀγάπην ἀποσφαλοῦσαν ἔξω τῷ ἐχθρῷ τῆς ἀγάπης. Ἡ δὲ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα εἰρηναρχία Χριστοῦ βραβευθήτω ἐν ταῖς καρδίαις πάντων ὑμῶν τῇ αὐτοῦ χάριτι· ἀμήν».

► στην Πανηγυρική Β' (λόγοι 3) - Λόγοι:

Κυρίαρχα κεφάλαια του Λουκά είναι: Λουκ. 1 «Ο Ευαγγελισμός της παρθένου Μαρίας», Λουκ. 22 «Η προσευχή του Ιησού στο όρος των Ελαιών», Λουκ. 19 «Ο Ιησούς και ο Ζακχαΐος», Λουκ. 11 «Η διδασκαλία του Ιησού για την προσευχή», Λουκ. 8 «Ποίους ο Κύριος θεωρεί συγγενείς του», Λουκ. 12 «Οι έμπιστοι δούλοι» και Λουκ. 18 «Η παραβολή του αδίκου κριτή και της χήρας»⁴⁶⁴.

Τα κυρίαρχα χωρία του Λουκά στους Λόγους είναι: Λουκ. 1, 35⁴⁶⁵, Λουκ. 22, 44⁴⁶⁶, Λουκ. 19, 2⁴⁶⁷, Λουκ. 11, 13⁴⁶⁸, Λουκ. 8, 19⁴⁶⁹, Λουκ. 12, 39⁴⁷⁰ και Λουκ. 18, 7⁴⁷¹.

⁴⁶³ «Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ μεσονυκτικοῦ. Περὶ μὲν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας προεγράψαμεν ἤδη ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ τῆς διατάξεως κεφαλαίῳ. Περὶ δὲ τοῦ μεσονυκτικοῦ τοῦτο φαμεν, ὅτι ἀπρεπὲς μοναχῷ κεῖσθαι ὡς νεκρῷ μέχρι τοῦ σημαντήρος, ἀλλὰ προφθάνειν καὶ ψάλλειν προσήκει κατὰ τὸ “Μεσονύκτιον ἐξεγείρομην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι” καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν δὲ τῷ θερινῷ καιρῷ διὰ τῆς ἡμέρας τὸ μῆκος καὶ τῆς νυκτὸς τὸ βραχύτατον ὃ μὴ δυνάμενος καθόλου ψάλλειν τὸ σύνηθες μεσονυκτικὸν μὴ ζημιούται τοῦτο καθόλου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἥμισυ ψαλλέτω· ὁλοξήρου γὰρ ὃ ἡμίξηρος κρεῖττον καὶ τοῦ τελείως ἀομμάτου ὃ μονόφθαλμος βέλτιον».

⁴⁶⁴ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 90.

⁴⁶⁵ «καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα Ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ».

⁴⁶⁶ «καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ ἐκτενέστερον προσήχετο. ἐγένετο δὲ ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν».

⁴⁶⁷ «καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος Ζακχαῖος, καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος».

⁴⁶⁸ «εἰ οὖν ὑμεῖς, ὑπάρχοντες πονηροί, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ δίδοναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἀγαθὸν τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;».

⁴⁶⁹ «Παρεγένοντο δὲ πρὸς αὐτόν ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον».

Συχνότερη παράθεση χωρίων στους Λόγους έχουμε στον λόγο Β΄ Παν. 2 «ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ», Β΄ Παν. 3 «ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΠΤΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ» και Β΄ Παν. 1 «ΛΟΓΟΣ ΕΝ ΤΗ ΤΡΙΤΗ ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ».

Έχουμε 3 Λόγους με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς χωρίων στην Κ. Διαθήκη. Σε αυτούς είναι: Β΄ Παν. 1, 5⁴⁷², Παν. 2, 3⁴⁷³ και Παν. 3, 2⁴⁷⁴.

⁴⁷⁰ «τούτο δὲ γινώσκετε ὅτι εἰ ἦδει ὁ οἰκοδεσπότης ποία ὥρα ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκε διορυγῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ».

⁴⁷¹ «ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοῶντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ μακροθυμῶν ἐπ’ αὐτοῖς;».

⁴⁷² «Καὶ αὖθις, σημεῖα πρὸς τιμωρίαν ὤφθησαν Ἰουδαίοις, μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ Χριστοῦ, ἃ δὴ καὶ θεασάμενοι ἐχθροί, ὁρατοί τε καὶ ἀόρατοι, κατ’ ἰσχύν σημείων εἰς ἀγαθόν, Ἰουδαίοις δὲ σημεῖον εἰς πονηρόν, σημαῖνον ἅμα καὶ προσημαῖνον τὴν αὐτῶν ἔνδικον ἐξολόθρευσιν. Γέγραπται γὰρ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἱστορίαις, ὅτι τῶν Ἰουδαίων, ἔτι εὐθηνούντων καὶ τὴν ἐορτὴν (τὴν) λεγομένην σκηνοπηγίαν εἰρηνικῶς ἐκτελούντων, Ἰησοῦς τις, οὕτω καλούμενος, ἄγροικος ἀνὴρ, υἱὸς Ἀνάνου, ἐξαίφνης ἐλθὼν ἐν μέσῳ αὐτῶν, μεγαλοφώνως ἐκραύγαζε λέγων: “Φωνὴ ἀπ’ ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναόν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, ὁμοῦ φωνὴ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν”. Ταύτας γοῦν τὰς φωνὰς κραυγάζων ἡμέρας καὶ νυκτός, ἐν τε τῷ ἱερῷ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ῥύμαις τῆς πόλεως, ἡγανάκτουν κατ’ αὐτοῦ τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, καί, τινες τῶν ἐπισήμων τὰς αὐτοῦ κακοφωνίας μὴ ἐνεγκόντες, συλ(λ)αμβάνουσιν αὐτὸν καὶ πολλὰς πληγαῖς αὐτὸν κατεδάμασαν. Ὁ δὲ οὐδὲν πρὸς τοὺς παίοντας οὐδὲ ὑπὲρ αὐτοῦ τι ἀπεφθέγγατο, ἀλλὰ τὰς προτέρους καὶ αὖθις φωνὰς διετέλει κραυγάζων. Εἶτα, καὶ πρὸς τὸν κατὰ Ῥωμαίους ἑπαρχον ἄγουσιν αὐτόν καὶ τοσοῦτον αὐτὸν κατέξανε μᾶστιξι, ὥς καὶ αὐτῶν τῶν ὀστέων τούτου φανῆναι ὁ δὲ οὐχ ἰκέτευσεν, οὐκ ἐδάκρυσεν, οὐ κατωλιγώρησεν, μόνον δὲ ὅτι ἐφ’ ἐκάστης πληγῆς ἀπεκρίνατο λέγων: “ἐνιαυτοῦ τῆς ἀλώσεως κομήτης ἐφάνη ἀστὴρ ἐπάνω τῆς πόλεως ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, ῥομφαίας παραπλήσιος”».

⁴⁷³ «Ἐρώτησις: Καὶ τί δὴ ποτε πηλίκην ἔχοντες βοήθειαν, ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ τοῦ κοινου ἐχθροῦ τυραννόμενοι, πολλάκις ἠπτώμεθα καὶ ἁμαρτάνομεν; Ἀπόκρισις: Ὡς περ γὰρ ὁ κλέπτης ἔρχεται πρὸς τὸ κλέψαι καὶ θῦσαι καὶ ἀπολέσαι, καὶ, (ἐάν) ἄγρυπνος ὁ οἰκοδεσπότης εὐρεθῇ καὶ φωνήσῃ τοὺς γνωστοὺς καὶ τοὺς γείτονας, δραπετεύει

► στην Θεοσημεία:

ταχυποδῶν, ἐὰν δὲ ἀμερίμνως ὑπνώττη, εἰσέρχεται εἰς τὸν οἶκον καὶ συλλέγει, εἴ τι κάλλιστον εὖρη καὶ ἀπέρχεται, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν ἐκφωνοῦμεν διὰ προσευχῆς ὀλοψύχως πρὸς Θεόν, φεύγει ἐξ ἡμῶν εὐθυβόλως ὁ κλέπτης, εἰ δὲ συναπαγόμεθα ταῖς φιληδόνοις ὁρμαῖς καὶ, ἰλυσπώμενοι, ἐγκυλιόμεθα τῷ βορβόρῳ τῆς ἀμαρτίας, πάντως καὶ ἡ ἅμαχος ἐπικουρία ὑποχωρεῖ ἀφ' ἡμῶν καὶ συστέλλεται, ὅτι, αὐτεξούσιος ὢν, ὁ ἄνθρωπος προκρίνει τὸ χεῖρον τοῦ κρείττονος καὶ συνεργὸς γίνεται τῷ ληστῇ πρὸς τὸ κλέψαι καὶ θῦσαι καὶ ἀπολέσαι καὶ, ἀντὶ τοῦ κραυγάζειν καὶ καλεῖν εἰς βοήθειαν τὸν Χριστὸν, σιωπᾷ καὶ ἀνέχεται. Τοῦτο γὰρ ὁ πατήρ, τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν, ἵνα αἰτούμεθα· καὶ ὁ μὲν πατήρ, ὅτε λέγει: “αἰτησαι παρ’ ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου”, οὐ πρὸς τὴν ὁμόθεον φύσιν ἢ προτροπὴ τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ δούλου μορφὴν· ὁ δὲ υἱὸς “πάτερ”, φησί, “(φύλαξ)όν με ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ”, ὁμοίως καὶ τοῦτω, οὐχ’ ὡς Θεός, ἀλλ’ ὡς ἄνθρωπος σωτηρίαν πρὸς τοῦ πατρὸς ἐκζητεῖται, παιδεύων ἡμᾶς ἐπὶ παντὶ πειρασμῷ, εἴτε αἰσθητῷ εἴτε νοητῷ, πρὸς θεὸν κράζειν διὰ προσευχῆς καὶ λέγειν· Κύριε βοήθησον, Κύριε, σῶσόν με ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, ὅτι θλίβομαι παρὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς χοϊκῆς οὐσίας, ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι. Εἰ γοῦν ταῦτα καὶ τὰ τούτων ἐχόμενα, πρὸς Θεὸν ἐκράζομεν ἐν καιρῷ πειρασμοῦ, οὐκ ἂν, τιτρωσκόμενοι παρὰ τῆς ἀμαρτίας, ἐθνήσκομεν».

⁴⁷⁴ «Σύνοδος α'. Ἡ ὄντως θεόκλητος καὶ πρώτη ἀγία σύνοδος καὶ μεγάλη οἰκουμενική, τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων, ἐπὶ τοῦ ἐν ἀγίοις γέγονε Κωνσταντίνου τοῦ με(γά)λου· ἥς καὶ προηγούντο οἱ πέντε φωστῆρες καὶ πατριάρχαι, ἥτοι Σίλβεστρος Ῥώμης, Μητροφάνης Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας, Εὐστάθιος Ἀντιοχείας καὶ Μακάριος Ἱεροσολύμων. Τῶν ἐπισκόπων δὲ οἱ πλεῖστοι τοσοῦτον ἦτον θαυματουργοί, ὥστε καὶ νεκροὺς ἐξανέστησαν ἀτεχνῶς· ἐξ ὧν ὁ Νισίβεως Ἰάκωβος καὶ ὁ θαυματουργὸς Νικόλαος καὶ ὁ Κύπρου Τριμιθοῦντος Σπυρίδων, καὶ ἕτεροι πολλοί. Ἄλλοι δὲ πάλιν μάρτυρες ἦσαν καὶ ὁμολογηταὶ καὶ ἀκρωτηριασμένοι τινὰ μοῖραν τῶν μελῶν παρὰ τῶν πρώην βασιλευσάντων τυράννων καὶ θεομάχων. Οὕτως γοῦν θεοκλήτως συναθροισθέντες καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, Θεὸν ἀληθινὸν καὶ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν δεσπότην Χριστὸν ἐδογματίσαν, καὶ τὸ τῆς πίστεως ἅγιον σύμβολον ἐξέδοντο θεοπνεύστως, τὸν δὲ αἰρεσιάρχην Ἄρειον, ὡς κτίσμα καὶ ἑτεροούσιον τοῦ Πατρὸς βλασφημοῦντα τὸν Κύριον, ἀνεθεμάτισαν καὶ τῆς θείας ἐκκλησίας ἀπεσκοράκισαν».

Κυρίαρχα κεφάλαια του Ματθαίου είναι: Ματθ. 10 «Άλλες οδηγίες του Ιησού προς τους μαθητές», Ματθ. 11 «Το μεγαλείο του Ιωάννη του Βαπτιστή», Ματθ. 13 «Η παραβολή του σπορέα», Ματθ. 16 «Η ομολογία του Πέτρου και των μαθητών», Ματθ. 21 «Η παραβολή των κακών γεωργών», Ματθ. 26 «Ο Ιησούς στο μεγάλο συνέδριο» και Ματθ. 3 «Η Βάπτισμα του Ιησού στον Ιορδάνη»⁴⁷⁵.

Τα κυρίαρχα χωρία του Ματθαίου στη Θεοσημεία είναι: Ματθ. 10, 28 - 31⁴⁷⁶, Ματθ. 11, 7⁴⁷⁷, Ματθ. 13, 5 - 6⁴⁷⁸, Ματθ. 16, 18 - 19⁴⁷⁹, Ματθ. 21, 35⁴⁸⁰, Ματθ. 26, 58⁴⁸¹ και Ματθ. 3, 17⁴⁸².

---

⁴⁷⁵ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 94 - 95.

⁴⁷⁶ «καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεννόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ. οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι εἰσὶ. μὴ οὖν φοβηθῆτε· πολλῶν στρουθίων διαφέρετε ὑμεῖς».

⁴⁷⁷ «Τούτων δὲ πορευομένων ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς λέγειν τοῖς ὄχλοις περὶ Ἰωάννου· τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον;».

⁴⁷⁸ «ἄλλα δὲ ἔπescen ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ρίζαν ἐξηράνθη».

⁴⁷⁹ «κἀγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς».

⁴⁸⁰ «καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν».

⁴⁸¹ «ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως, καὶ εἰσελθὼν ἔσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος».

Πυκνότερη παράθεση χωρίων στην Θεοσημεία έχουμε στον λόγο Θσμ. 48 «Νεοφύτου πρεσβυτέρου, μοναχού και εγκλείστου Περί της Θεοσημείας αντίγραμμα προς τον ίδιον αδελφόν Χρυσοστομίτην κύρ Ιωάννην».

Στον Λόγο 48 της Θεοσημείας έχουμε την παράγραφο με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Κ. Διαθήκη. Είναι η παράγραφος Θσμ. 48, 616 - 618⁴⁸³.

► **στον Λόγο εις το Άγιον Πνεύμα και εις την Αγίαν Πεντηκοστήν:**

Κυρίαρχα κεφάλαια του Ιωάννη είναι: Ιωάν. 15 «Το μίσος του κόσμου»⁴⁸⁴.

Τα κυρίαρχα χωρία του Ιωάννη στον Λόγο είναι: Ιωάν. 15, 27⁴⁸⁵ και Ιωάν. 15, 26⁴⁸⁶.

Πυκνότερη παράθεση και διασπορά καινοδιαθηκικών χωρίων στον Λόγο έχουμε στον Λόγο 214⁴⁸⁷.

---

⁴⁸² «καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα».

⁴⁸³ «αὐτοῦ ἐστὶ τὸ κράτος καὶ ἡ δυναστεία καὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἀνάρχῳ καὶ ὁμοουσίῳ Πατρὶ αὐτοῦ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν».

⁴⁸⁴ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης στα ἔργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ἀνάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμοῦ του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 98.

⁴⁸⁵ «καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε».

⁴⁸⁶ «ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ».

⁴⁸⁷ «Νοητῶς μοι νόει τὸ πρόβλημα, φιλομαθέστατε. Ἐπεὶ δὲ τὰναντία τῶν ῥηθέντων (ἀ)πέβησάν μοι, οὐδ' οὕτως ἡρέμησα (φά)ναι περὶ τοῦ Πνεύματος. Καὶ οὐδὲν ξένον· εἰ γὰρ καὶ (οἱ) ἀρχαῖοι τῇ σαρκικῇ ὄντες γεγεννημένοι γεννήσει καὶ μήπω ἀναγεγεννημένοι ἐκ τοῦ πνεύματος ἐφιλοσόφουν περὶ τοῦ πνεύματος, πόσῳ γε μᾶλλον ἡμᾶς προσήκει περὶ τούτου φιλοσοφεῖν τοὺς ἐκ τούτου γεγεννημένους τρανότατα. Ὅτι

Στη συνέχεια, εξετάζουμε την διασπορά καινοδιαθηκικών χωριών της Αποκάλυψης του Ιωάννη στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Κυρίαρχα κεφάλαια της Αποκάλυψης του Ιωάννη στα συγγράμματα του Αγίου είναι το Αποκ. 21 «Ο καινούργιος ουρανός και η καινούργια γη - Η νέα Ιερουσαλήμ», Αποκ. 1 «Πρόλογος - Χαιρετισμός στις επτά Εκκλησίες - Η εμφάνιση του Χριστού στον Ιωάννη» και Αποκ. 2 «Η επιστολή στην εκκλησία της Εφέσου - Η επιστολή στην εκκλησία της Σμύρνης - Η επιστολή στην εκκλησία της Περγάμου - Η επιστολή στην εκκλησία της Θυατείρων»⁴⁸⁸.

πάν τὸ “γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σὰρξ ἐστὶ, τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἐστι”· διὸ καὶ γὰρ ὡς ἐκ τούτου γεγεννημένος καὶ τούτου μετέχων, περὶ τούτου βραχέα φιλοσοφῆσαι φόβῳ καὶ πόθῳ ἐλήλυθα. “Ὅταν δὲ ἔλθῃ”, φησὶν, “ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς μου, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ’ ἀρχῆς μετ’ ἐμοῦ ἐστε”. Ὅρα ὅτι καὶ ἀληθείας πνεῦμα καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ὅτι ὡς πνεῦμα ἀληθείας, τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς ἀληθείας (ἡτοι Χριστοῦ) μαρτυρήσει. Καὶ ἐμαρτύρησεν ἤδη ἐν γλώσσαις πυρίναις περὶ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐναλλαγῇ τῶν γλωσσῶν, ἐν πλήθει τεράτων καὶ θεοσημιῶν “ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς” καὶ ἐζώγησε πάμπολλα πλήθη ἐθνῶν ἐκ παντοίων φυλῶν καὶ γλωσσῶν. Καὶ “ὕμεῖς δέ”, φησὶ, “μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ’ ἀρχῆς μετ’ ἐμοῦ ἐστε”. Ἠκούσατε, φησὶν, ὅτι “ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ”. Ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς προτρέπομαι δι’ ἐκείνου περὶ ἐμοῦ μαρτυρεῖν, ὅτι “ἀπ’ ἀρχῆς μετ’ ἐμοῦ ἐστε”· καὶ οἴδατε ἀκριβῶς τὰ θεῖά μου ἔργα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, ὅτι “ἀπ’ ἀρχῆς μετ’ ἐμοῦ ἐστε”. Ἐγὼ δέ, εἰ καὶ πλείστας ἔχω εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίας, ἀλλ’ ὅμως παρατρέχω ταύτας ἐκὼν διὰ τὸ εἶναι δυσπαραδέκτους αὐτὰς τοῖς μὴ Θεὸν φρονοῦσι τὸ πανάγιον Πνεῦμα. Ἐγὼ δὲ τοῦτο καὶ Θεὸν φρονεῖν ἐδιδάχθην καὶ ἐνυπόστατον, ὡς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῇ φύσει ἀχώριστον, καὶ διὰ τούτου γεγέννημαι ἄνωθεν καὶ υἰοθεσίας ἡξίωμαι, καὶ διὰ τούτου πάλιν ἐξίλασμαι “τοῖς παραπτώμασιν”».

⁴⁸⁸ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που

Πυκνότερο σε χρήση της Αποκ. Ιωάννη Λόγος της Α' Πανηγυρικής είναι ο Α' Παν. 9 «ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΑΦΗΝΕΙΑ ΔΙΑ ΒΡΑΧΕΩΝ».

Ο Λόγος με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στην Αποκ. Ιωάννη είναι ο Α' Παν. 9, 18⁴⁸⁹.

Τα συχνότερα σε αναφορές θέματα που χρησιμοποιεί ο Άγιος από την Κ. Διαθήκη, είναι: Ματθαίος 25 «Η παραβολή των δέκα παρθένων - Η παραβολή των ταλάντων - Η Δευτέρα παρουσία του Κυρίου και η κρίση των εθνών», Ματθαίος 7 «Δεν πρέπει να κατακρίνωμεν - Τα αποτελέσματα της προσευχής - Ο χρυσός κανόνας - Η στενή πύλη και η δύσκολη οδός - Προσοχή από τους ψευδοπροφήτες - Να εφαρμόζουμε τις εντολές του Θεού - Η παραβολή για τα δύο σπίτια», Ματθαίος 13 «Η παραβολή του σπορέα - Γιατί ο Ιησούς μιλάει με παραβολές - Η εξήγηση της παραβολής του σπορέα - Η παραβολή των ζιζανίων - Η παραβολή για τον κόκκο του σιναπιού - Η παραβολή για το προζύμι - Η χρήση των παραβολών - Ερμηνεία της παραβολής των ζιζανίων - Η παραβολή για τον κρυμμένο θησαυρό - Η παραβολή για το πανάκριβο μαργαριτάρι - Η παραβολή για το δίχτυ - Η απόρριψη του Ιησού στη Ναζαρέτ», Ματθαίος 5 «Η επί του Όρους Ομιλία: Οι Μακαρισμοί - Το αλάτι και το φως του κόσμου - Ο Κύριος τελειοποιεί και συμπληρώνει τον Μωσαϊκό Νόμο - Η οργή - Η μοιχεία - Το διαζύγιο - Ο όρκος - Η ανταπόδοση - Η αγάπη για τον πλησίον», Ματθαίος 3 «Το κήρυγμα του Ιωάννη του Βαπτιστή - Η Βάπτιση του Ιησού στον Ιορδάνη», Λουκάς 1 «Προαγγελία της γεννήσεως του Ιωάννη του Προδρόμου - Ο

κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 104.

⁴⁸⁹ «Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἐφ' ἐκάστης γραφῆς τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν πρὸς τὸ τέλος γράφει λέγων "Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ Πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις", τουτέστιν· Οὐκ ἐγώ, ἀλλὰ Θεὸς λέγει πρὸς ὑμᾶς ταῦτα. Καὶ "μακάριος", φησὶν, "ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς" γεγραμμένους "λόγους τῆς προφητείας ταύτης"».

Ευαγγελισμός της παρθένου Μαρίας - Η Μαρία επισκέπτεται την Ελισάβετ - Η ωδή της Θεοτόκου - Η γέννηση του Ιωάννη του Προδρόμου - Η προφητεία του Ζαχαρία», Ιωάννης 1 «Προϋπαρξη του Ιησού Χριστού - Η μαρτυρία του Ιωάννη του Βαπτιστή - Ο αμνός του Θεού - Η κλήση των πρώτων μαθητών - Ο Ιησούς καλεί τον Φίλιππο και τον Ναθαναήλ».

Αναλύοντας τα πιο πάνω, βλέπουμε ότι ο άγιος Νεόφυτος κάνει ιδιαίτερη αναφορά στο Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο και αυτό μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους λόγους, όπως στην έντονη φιλολογική εξάρτηση των Κατηχήσεων και της Ερμηνείας των κανόνων από τον Δεκάλογο του Χριστού Εντολών, στην καταλληλότητα του Κατά Ματθαίον με την Επί του Όρους Ομιλία, αλλά και στο γεγονός ότι το Κατά Ματθαίον «οικειοποιείται» και συσσωρεύει συνήθως τις αναφορές των άλλων συνοπτικών Ευαγγελιστών, λόγω της έκτασης και της πληρότητας του περιεχομένου του. Το Κατά Ματθαίον αποτελεί κατά κάποιον τρόπο τον συνδετικό κρίκο μεταξύ Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, όπως συνάγεται τόσο από τη γενεαλογία του Ιησού, με την αποία αρχίζει, όσο και από τη σταθερή συνήθεια που έχει ο Ευαγγελιστής να παρουσιάζει τα σχετικά με τη ζωή, τη διδασκαλία, τον θάνατο και την Ανάσταση του Ιησού ως πραγματοποίηση των προρρήσεων της Παλαιάς Διαθήκης. Τα θέματα που κάνει ιδιαίτερη χρήση ο Άγιος είναι: οι Παραβολές, η Επί του Όρους Ομιλία, η Παναγία και ο Ιωάννης ο Βαπτιστής⁴⁹⁰.

Τα συχνότερα παρατιθέμενα καινοδιαθηκικά χωρία, είναι: Ιωάν. 1, 29⁴⁹¹, Ιωάν. 10, 11⁴⁹² και Ματθ. 3, 17⁴⁹³.

⁴⁹⁰ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 117 - 118.

⁴⁹¹ «Τῇ ἐπαύριον βλέπει ὁ Ἰωάννης τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν καὶ λέγει· ἴδε ὁ αμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου».

3.3. Παύλεια παράδοση στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

3.3.1. Ερμηνεία Παύλειων επιστολών⁴⁹⁴.

Οι σωζόμενες επιστολές του Παύλου αποτελούν τα πρώτα σωζόμενα, περιστασιακά γραπτά μνημεία της Κ.Δ.

Δεν είναι συστηματικά έργα ούτε επιδιώκουν να αναπτύξουν κατά τρόπο συστηματικό κάποια θεολογικά θέματα, αλλά προσπαθούν να ανταποκριθούν σε πρακτικές ανάγκες και να δώσουν λύσεις και απαντήσεις σε διάφορα ερωτήματα που παρουσιάζονταν στις Εκκλησίες, τις οποίες είχε ιδρύσει ή να αντιμετωπίσουν κάποια συγκεκριμένα θέματα που ανέκυψαν από παρανοήσεις της διδασκαλίας του. Μέσα στο πλαίσιο της αναπτύξεως αυτών των θεμάτων ο Παύλος είχε την ευκαιρία να αναπτύξει και κάποια θεολογικά θέματα, από τα οποία αναδεικνύεται ο μεγαλύτερος θεολόγος της Εκκλησίας.

Οι επιστολές του παρουσιάζουν σχεδόν τα ίδια χαρακτηριστικά στοιχεία της ελληνικής επιστολογραφίας της εποχής του. Δηλαδή προοίμιο με τον αποστολέα, τον παραλήπτη και το χαιρετισμό· στη συνέχεια την ανάπτυξη του θέματος και τέλος τις παραινέσεις και τους χαιρετισμούς. Ο Παύλος συνήθιζε να υπαγορεύει τις επιστολές του και στο τέλος για να δηλώσει τη γνησιότητά τους πρόσθετε ιδιόχειρο χαιρετισμό. Οι όποιες παρουσιαζόμενες τυχόν διαφορές ύφους ή

⁴⁹² «ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων».

⁴⁹³ «καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα».

⁴⁹⁴ Χρίστου Θ. Κρικώνη, Ομοτίμου Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., *Πατερικά Μελετήματα*, τόμος Α' Γραμματολογικά - Δογματικά - Νηπτικά, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001, σελ. 61 - 62.

λεξιλογίου μπορούν να αποδοθούν στη φραστική διατύπωση των σκέψεών του από τους γραμματείς συνεργάτες του.

Ανάλογα προς ποιούς απευθύνονται και ποιοί είναι οι παραλήπτες τους οι επιστολές του Παύλου μπορούν να διακριθούν σε διάφορες κατηγορίες: α) Η μία κατηγορία, είναι οι επιστολές που απευθύνονται σε μια συγκεκριμένη Εκκλησία, όπως είναι οι επιστολές εκείνες που απευθύνονται προς Θεσσαλονικείς (Α' και Β'), προς Κορινθίους (Α' και Β'), προς Φιλιππησίους, προς Κολοσσαείς. β) Άλλη κατηγορία, μπορούν να θεωρηθούν οι επιστολές που απευθύνονται γενικά σε μια ομάδα Εκκλησιών και αποτελούνται «εγκύκλιες επιστολές», όπως είναι εκείνες που απευθύνονται προς Εφεσίους και πιθανόν προς Ρωμαίους. γ) Τρίτη κατηγορία, μπορούν να θεωρηθούν οι επιστολές που απευθύνονται σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, όπως είναι οι επιστολές προς Τιμόθεο (Α' και Β'), Τίτο, Φιλήμονα. δ) Ως τέταρτη κατηγορία, μπορούν να θεωρηθούν μερικές επιστολές που γράφτηκαν κατά το χρονικό διάστημα που ήταν φυλακισμένος, γι' αυτό και οι επιστολές αυτές χαρακτηρίζονται ως «επιστολές της αιχμαλωσίας» ή «των δεσμών». Τέτοιες επιστολές είναι οι προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα και η Β' προς Τιμόθεο. ε) Μερικές επιστολές, αργότερα, λέγονται «Ποιμαντικές επιστολές» επειδή απευθύνονται σε ποιμένες των διαφόρων Εκκλησιών, όπως οι επιστολές προς Τιμόθεο (Α' και Β') και προς Τίτο.

Στα ανωτέρω, προστίθενται και οι εξής σύντομες σκέψεις, όπως τις καταγράφει ο Καθηγητής Ιωάννης Καραβιδόπουλος⁴⁹⁵:

«α) Το ιουδαϊκό υπόβαθρο του Παύλου και η όποια ελληνική του κατάρτιση τίθενται στην υπηρεσία του χριστιανικού ευαγγελίου. Το ευαγγέλιο που διακηρύσσει ο Παύλος μέσα στον ελληνικό χώρο ασφαλώς

⁴⁹⁵ Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Βιβλικές Μελέτες Β'*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 129 - 130.

και έπρεπε να εκφραστεί με παραστάσεις του ελληνικού κόσμου, για να στηθεί σωστά η γέφυρα της επικοινωνίας. β) Ο Θεός ελευθερωτής της Π.Δ., που ενεργώντας μέσα στην ιστορία ελευθερώνει το λαό του από τη δουλεία της Αιγύπτου, αποτελεί βασική πίστη του Παύλου. Ο Θεός αυτός ενσαρκώνεται μέσα στην ιστορία στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού που ελευθερώνει τους ανθρώπους από τη δουλεία του ποικιλώνυμου κακού, της φθοράς και του θανάτου. Και γ) εάν μέσα στην πρώτη Εκκλησία των Ιεροσολύμων κάποιος χριστιανός προέβλεπε ότι κάποτε το χριστιανικό μήνυμα επρόκειτο να συναντηθεί και να συντεθεί με την ελληνική σκέψη- πράγμα που έγινε επιτυχώς τον 4ον αιώνα- θα θεωρούνταν τελείως εκτός πραγματικότητας. Αυτό όμως που συντελέστηκε τον 4ο αιώνα προοδοποιήθηκε από τους προηγούμενους αιώνες με απαρχή τον Απ. Παύλο. Η συνάντηση στην περίπτωση του Παύλου δεν έχει βέβαια την έννοια της οριστικής συνθέσεως αλλά την έννοια της χριστιανικής απαντήσεως στα προβλήματα του ανθρώπου της εποχής εκείνης».

3.3.2. Διασπορά Καινοδιαθηκικών χωρίων των επιστολών του Παύλου στα έργα του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Κυρίαρχη επιστολή του Παύλου είναι η προς Ρωμαίους, Α' Κορινθίους και Εβραίους⁴⁹⁶.

Κυρίαρχα κεφάλαια στις επιστολές Παύλου είναι Α' Κορ. 1 «Η σοφία του Θεού ως μωρία», Α' Κορ. 11 «Οι γυναίκες στη λατρεία - Η καθιέρωση του δείπνου του Κυρίου», και Α' Κορ. 15 «Η ανάσταση του Χριστού - Η ανάσταση των νεκρών».

---

⁴⁹⁶ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 109.

Συχνότερη αναφορά χωρίων στις επιστολές Παύλου είναι: Α' Κορ. 1, 19 - 20⁴⁹⁷ και Α' Κορ. 11, 1⁴⁹⁸. Στο Απόσπασμα υπάρχει μόνο μία αναφορά στην Α' Κορινθίους⁴⁹⁹. Έχουμε ένα φύλλο με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς, σε αυτό είναι ο Αποσ. 1, 1⁵⁰⁰. Η Α' Κορ. αναφέρεται 69 φορές στην Πανηγυρική ενώ κυρίαρχος Λόγος είναι ο Α' Παν. 14 «ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΡΚΑΔΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ»⁵⁰¹.

---

⁴⁹⁷ «γέγραπται γάρ ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω». «ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεός τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;».

⁴⁹⁸ «Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καγὼ Χριστοῦ».

⁴⁹⁹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης στα ἔργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμοῦ του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 100.

⁵⁰⁰ «[***] “τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου”. Ἐμοὶ δὲ ἀρκούντως οἶμαι τὰ τῆς ἀποκρίσεως ἔχειν καὶ δεῖ με λοιπὸν αὐτὴν καταπαῦσαι. Σὺ δὲ λοιπὸν ἀπεριέργος ἔσο περὶ ὧν με προεπύθου, πείθων σαυτὸν ἀφ’ ὧν ἤκουσας ἀνωτέρω παραδειγμάτων καὶ ἀφ’ ὧν ἤκουσας αὐθις πρὸς θεῖους ἄνδρας θείας ἐκκαλύψεις καὶ ἀφ’ ὧν ἤκουσας ἀρτίως Ἑλλήνων θείας ἐκφαντορίας. Πρὸς τοῦτο γὰρ καὶ ἐγράφησαν αἱ θεόπνευστοι βίβλοι, ἵνα ἐντεῦθεν καὶ ἡμεῖς φωτισθέντες πιστεύωμεν ἀσφαλῶς, ὅπως διὰ πίστεως ἀσφαλοῦς καὶ καθαρᾶς πολιτείας καὶ χρηστῶν ἔργων καταξιωθῶμεν τῆς ἀθανάτου ζωῆς, ἐν ἣ καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος ἐξάδεται ἀπαύστως, ἔνθα τῆς τρισαγίου μονάδος τὸ ἀπρόσιτον φῶς δοξάζεται ἀλήκτως καὶ ὑπὸ πάσης κτίσεως χρεωστικῶς προσκυνεῖται πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν».

⁵⁰¹ Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινῆς Διαθήκης στα ἔργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμοῦ του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 113.

Στον Λόγο 14 της Πανηγυρικής έχουμε την παράγραφο με την πυκνότερη συχνότητα αναφοράς στις Επιστολές Παύλου. Είναι η παράγραφος Α΄ Παν. 14, 16⁵⁰².

Χαρακτηριστικό παράδειγμα διασποράς χωρίων των επιστολών του Παύλου στα έργα του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, αποτελεί το θέμα της καρτερίας και της υπομονής.

Ο καθηγητής Χρήστος Οικονόμου αναφέρει ότι ο όρος υπομονή χρησιμοποιείται ευρύτερα από τον Παύλο περίπου 16 φορές. Στην:

Ρωμαίους: 2,7 5,3 8,25 και 15,5.

Β΄ Κορινθίους: 1,6 6,4 και 12,12.

Κολοσσαείς: 1,11.

Α΄ Θεσσαλονικείς: 1,3.

Β΄ Θεσσαλονικείς: 1,4 3,5.

Α΄ Τιμόθεον: 6,11.

Β΄ Τιμόθεον: 3,10.

Τίτον: 2,2 και

Εβραίους: 10,36 12,1.

Επίσης, χρησιμοποιείται στις Καθολικές Επιστολές:

Ιακώβου 13.

Β΄ Πέτρου 14 και

---

⁵⁰² «Διὸ καὶ “τοιούτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς” ὡς οἷόν τε μιμητὴς τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀρχιερέως τοῦ “κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ” ὀφθέντος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διεληλυθότος τοὺς οὐρανούς καὶ ὑψηλότερον αὐτοῦ ἀνελθόντος καὶ ἐντειλαμένου· “Εἴ τις ἐμοὶ διακονεῖ, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω, καὶ ὅπου εἰμι ἐγώ” ἐν τῷ παραδείσῳ τῷ ἐμῷ, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῇ ἐμῇ, ἐν τῇ δόξῃ τῇ πατρικῇ μου, “ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται”. “Τοιούτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς” περιεζωσμένος τὴν σωφροσύνην καὶ νήφων ὑπὲρ τῆς ποιμένης καὶ ἀνάπτων τὸν λύχνον τῆς διανοίας καὶ προσδεχόμενος τὸν δεσπότην καὶ τοῖς συνδούλοις εὐκαίρως ἐπιδιδόνς τὸ σιτομέτριον. “Τοιούτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς” ἐμπορευτὴς καὶ ἐργάτης τοῦ δεσποτικοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ ταλάντου διανομὲς καὶ εἰσεληλυθὼς εἰς τὴν δόξαν τοῦ κυρίου αὐτοῦ».

στην Αποκάλυψη⁵⁰³.

Η Παύλεια επίδραση στη διδασκαλία του αγίου Νεοφύτου για την υπομονή, φαίνεται στα έργα του «Δέκα λόγοι περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν»⁵⁰⁴, στο «Πεντηκοντακέφαλον» στα κεφάλαια 9⁵⁰⁵, 10⁵⁰⁶, 11⁵⁰⁷ και 12⁵⁰⁸, στις «Κατηχήσεις» IB⁵⁰⁹ και ΚΘ⁵¹⁰ και στην «Πανηγυρική»⁵¹¹.

Στηριζόμενος ο Νεόφυτος στην Παύλεια Θεολογία για την υπομονή, τονίζει ότι ο Απόστολος ήταν ὄντως ἄνθρωπος θεοσεβῆς και ὅλα τα προβλήματα του τα αντιμετώπισε με καρτερία και υπομονή. Ο Νεόφυτος κάνει λόγο για την θεοσέβεια του δικαίου Ιώβ και τις δοκιμασίες που τον

---

⁵⁰³ Χρήστου Οικονόμου, *Παύλεια επίδραση στη διδασκαλία του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου για την καρτερία και την υπομονή στο ΚΑ' Παύλεια*, Ιούνιος 2015, Ιερά Μητρόπολις Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, σελ. 316.

⁵⁰⁴ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 124 - 126.

⁵⁰⁵ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 241.

⁵⁰⁶ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 241.

⁵⁰⁷ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 124, 11.

⁵⁰⁸ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Περί τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, Συγγράμματα*, τόμ. Α', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996, σελ. 242.

⁵⁰⁹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα - Εισαγωγή*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 357.

⁵¹⁰ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Βίβλος των Κατηχήσεων, Συγγράμματα - Εισαγωγή*, τόμ. Β', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1998, σελ. 415 - 416.

⁵¹¹ Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική Α', Συγγράμματα*, τόμ. Γ', έκδ. Ιεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999, σελ. 345, 27.

υπέβαλε ο εχθρός διάβολος, ενώ παράλληλα, υπογραμμίζει την υπομονή και καρτερία που έδειξε ώστε ο Θεός να τον αποκαταστήσει στην προτέρα του κατάσταση, ως ευλογημένο άνθρωπο του Πανάγαθου Θεού. Ακολούθως, ο άγιος Νεόφυτος παραπέμπει στην προς Εβραίους επιστολή, όπου εκεί ο Απόστολος προτρέπει τους πιστούς να μην χάνουν το θάρρος τους στις δοκιμασίες, γιατί χρειάζεται υπομονή για να πραγματοποιηθεί το θέλημα του Θεού και να καρπωθούν οι άνθρωποι την εκπλήρωση της υποσχέσεως του Ιησού. Ο Νεόφυτος, στη συνέχεια, κάνει λόγο για την υπομονή ως συμφιλίωση με τον Θεό μέσω του Ιησού Χριστού. Γίνεται φανερό ότι η Παύλεια επίδραση στη διδασκαλία και τη ζωή του αγίου Νεοφύτου για την καρτερία και την υπομονή είναι έντονη και όπως όλα τα θεολογικά θέματα που αναπτύσσει ο Έγκλειστος έτσι κι αυτό, στηρίζεται στη διδασκαλία του ίδιου του Ιησού Χριστού και παράλληλα στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου. Εκείνο που ιδιαίτερα υπογραμμίζει ο Νεόφυτος με τη διδασκαλία του για την καρτερία και την υπομονή είναι το γεγονός ότι αυτές οι αρετές μας οδηγούν τελικά στη βασιλεία των ουρανών, ως μία εμπειρία του νέου κόσμου που βιώνει ο κάθε καταξιωμένος πιστός στην αιωνιότητα. Γι' αυτό, αξίζει να περάσει κανείς από την καρτερία και την υπομονή στην αιωνιότητα⁵¹².

---

⁵¹² Αριστοτέλους Χαράλαμπος, *Η χρήση της Καινής Διαθήκης στα έργα του Αγίου Νεοφύτου - Συγκριτική αποτύπωση και στατιστική ανάλυση*, Διπλωματική εργασία που κατατέθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Λευκωσία 2018, σελ. 31 - 32.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία αποτελεί προσπάθεια παρουσιάσεως της προσωπικότητας, του συγγραφικού και ερμηνευτικού έργου του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου και, ειδικότερα, το Καινοδιαθηκικό έργο του.

Από την διερεύνηση, οδηγούμεθα στα κάτωθι συμπεράσματα:

1. Εξέχουσα θέση στη χορεία των αγίων της Εκκλησίας μας έχει ο αναχωρητής άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος. Μια μορφή που αγιάζει την Πάφο και τους προσκυνητές του ασκητηρίου του, που το επισκέπτονται από όλη την Κύπρο. Ο άγιος Νεόφυτος γεννήθηκε το 1134 στα Λεύκαρα. Σε ηλικία 18 ετών εγκατέλειψε τους γονείς του και το γάμο που του ετοίμαζαν και αναχώρησε για τη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου στους πρόποδες του Πενταδάκτυλου, με σκοπό να γίνει μοναχός γιατί έβλεπε το μάταιο του κόσμου τούτου, όπως ο ίδιος αφηγείται. Στη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, έμαθε τα πρώτα γράμματα, γιατί όταν πήγε εκεί ήταν εντελώς αναλφάβητος, και αποστήθισε ολόκληρο το Ιερό Ψαλτήριο. Στο Μοναστήρι του ανέθεσαν το διακόνημα του εκκλησιάρχη και έτσι ερχόταν σε επαφή με πολύ κόσμο, πράγμα που τον δυσαρεστούσε. Έτσι μετά από επτά χρόνια παραμονής του εκεί, αποφάσισε να φύγει για πιο ήσυχο τόπο. Διάλεξε τους Αγίους Τόπους, τους οποίους και επισκέφθηκε, προσκύνησε τον Πανάγιο Τάφο και μη βρίσκοντας κατάλληλο τόπο για άσκηση, επέστρεψε στην Κύπρο, με σκοπό να πάει στο όρος Λάτρος στη Μικρά Ασία. Στο λιμάνι της Πάφου οι τότε κρατικοί υπάλληλοι τον ταλαιπώρησαν γι' αυτό και άλλαξε γνώμη και αποφάσισε να μείνει στην Κύπρο. Επισκέφθηκε τον Μελισσόβουνο που βρίσκεται βορειοδυτικά της πόλης της Πάφου, βρήκε ένα μικρό σπήλαιο και έμεινε εκεί τέσσερις μήνες, για να βεβαιωθεί ότι ο τόπος είναι ήσυχος. Αφού βεβαιώθηκε για το απόμερο του τόπου, εγκαταστάθηκε οριστικά στο σπήλαιο το οποίο ονόμασε Εγκλείστρα και

το αφιέρωσε στον Τίμιο Σταυρό. Αργότερα μεγάλωσε την Εγκλείστρα και τη χώρισε σε Ναό, Τράπεζα και άλλα βοηθητικά μέρη και τα αγιογράφησε. Η φήμη της αγιότητας του Νεοφύτου έφθασε σε όλα τα μέρη της Κύπρου και η Εγκλείστρα έγινε προσκύνημα για πολλούς πιστούς. Ο άγιος ποτέ δεν έφυγε από την Εγκλείστρα του, μάλιστα όταν οι επισκέπτες άρχισαν να πληθαίνουν, ανέβηκε πιο ψηλά σε άλλο σπήλαιο και συμβούλευε από εκεί. Παρά το γεγονός όμως ότι δεν έφυγε ποτέ από το ασκητήριό του, είχε πλήρη εικόνα των γεγονότων της εποχής του, τα οποία και κατέγραψε. Οι πληροφορίες του είναι και ακριβείς και σημαντικές για τα γεγονότα της εποχής εκείνης και τον καθιστούν ένα από τους σημαντικότερους ιστορικούς των χρόνων του. Ανάμεσα σ' άλλα μας πληροφορεί για την πτώση της Ιερουσαλήμ από το στρατό του Σαλαδίνου το 1187, θρηνεί για την πτώση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204, ζει και υποφέρει από τα δεινά που έπληξαν την Κύπρο με τον αποστάτη τύραννο Ισαάκιο Κομνηνό και την παράδοση της Κύπρου στο Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο, το 119 - 1, την πώλησή της μετά από λίγο στους Ναίτες και τους Λουζινιανούς και την αρχή της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο. Πραγματικός αναχωρητής και ασκητής, πρότυπο για όλους τους μοναχούς ο Άγιος Νεόφυτος έζησε για 60 ολόκληρα χρόνια στο ασκητήριό του, συνέγραψε πάρα πολλά έργα, ερμηνευτικά στην Αγία Γραφή, τυπικές διατάξεις για τη σωστή λειτουργία των Μονών, ιστορικά, λόγους για διάφορες μνήμες Αγίων στις οποίες διασώζει και βιογραφικά πολλών γνωστών και αγνώστων Αγίων της Κύπρου, ακολουθίες για μνήμες Αγίων και άλλα πολλά. Ο Άγιος άφησε την πρόσκαιρη ζωή και αναχώρησε για την αιωνιότητα σε μεγάλη ηλικία, στις 12 Απριλίου 1219 ή 1220. Πριν την κοίμησή του οργάνωσε την Εγκλείστρα και θεμελίωσε το Ναό που υπάρχει μέχρι σήμερα στη Μονή και είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Παναγίας. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1750 βρέθηκε ο τάφος του Αγίου που είχε ξεχασθεί με την πάροδο του

χρόνου και έγινε ανακομιδή των λειψάνων του. Για την Κύπρο ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της Ελληνικής και χριστιανικής ταυτότητάς της. Είναι ένας κρίκος που συνδέει τους μεταγενέστερους με την ένδοξη Ελληνική Βυζαντινή αυτοκρατορία μας και διαλαλεί πως η δική μας παρουσία στα αγιασμένα χώματα της Κύπρου είναι μια αδιάκοπη συνέχεια των Ελλήνων και Ορθόδοξων προγόνων μας.

2. Ο άγιος Νεόφυτος, αν και αναλφάβητος, καταξιώθηκε ως ένας από τους διαπρεπέστερους εκκλησιαστικούς συγγραφείς καί λογίους του 12ου αιώνα. Περισσότερο από εξήντα χρόνια, αφού έμαθε μόνος του γραφή και ανάγνωση, μελετούσε ακατάπαυστα τα βιβλία που δανειζόταν από τις γειτονικές επισκοπές Πάφου και Αρσινόης. Ασχολήθηκε με την συγγραφή πνευματικών έργων, χωρίς να κατέχει εγκύκλια μόρφωση, παρά μόνο τα πρώτα γράμματα στο κοινόβιο του Κουτσοβέντη. Το μεγαλύτερο μέρος της αξιόλογης πνευματικής συγγραφικής του παραγωγής βρίσκεται σε βιβλιοθήκες του εξωτερικού και αποτελούν την συλλογή με τίτλο: «*Συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*». Το όλο συγγραφικό του έργο το οποίο μας παρέδωσε, απαριθμεί συνολικά δεκαέξι βιβλία. Ο άγιος Νεόφυτος ήταν προ πάντων ασκητής. Τη ζωή του την αφιέρωσε στην προσευχή, στη νηστεία, στη μελέτη, στη συγγραφή και στο κήρυγμα. Ο παιδαγωγικό - ποιμαντικός χαρακτήρας των έργων του, σε συνδυασμό με το υψηλό θεολογικό τους περιεχόμενο, καθιστούν τον Όσιο Νεόφυτο όχι απλώς εκκλησιαστικό συγγραφέα, αλλά και Πατέρα της Εκκλησίας. Ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος υπήρξε ο σημαντικότερος συγγραφέας της υστεροβυζαντινής περιόδου της Κύπρου με πολλά αξιόλογα συγγράμματα. Άρχισε την εκπόνηση των συγγραμμάτων του μετά την εγκατάστασή του στην Εγκλείστρα.

3. Όπως όλοι οι Πατέρες καί Άγιοι, και δη οι ασκητές, έτσι και ο άγιος Νεόφυτος ζει και εμπνέεται εξολοκλήρου από την Αγία Γραφή. Τα έργα

του είναι διαποτισμένα απ' αρχής μέχρι τέλους από φράσεις, γεγονότα, πρόσωπα βιβλικά και γενικότερα από το πνεύμα και τα μηνύματα της Αγίας Γραφής. Ως προς το Καινοδιαθηκικό του έργο, αξίζει να σημειωθεί ότι τα συχνότερα παρατιθέμενα βιβλία της Καινής Διαθήκης είναι το κατά Ματθαίον, το κατά Λουκάν και κατά Ιωάννην, ενώ προβαίνει σε πρωτότυπες ερμηνείες της Καινής Διαθήκης σε σχέση με τις ερμηνείες προγενεστέρων Πατέρων ή διαφοροποιούνται κάπως από αυτές. Η ερμηνεία του στην Καινή Διαθήκη φανερώνει ότι χρησιμοποιεί τη σοφία των Πατέρων, μένοντας πιστός σε αυτήν, αλλά ωστόσο δίνει και τις δικές του πρωτότυπες ερμηνείες, για τις οποίες επιμένει ότι προέρχονται από τις θεόπνευστες Γραφές. Το ερμηνευτικό ήθος του Αγίου διαφαίνεται όταν ο ίδιος αισθάνεται με όσα γράφει ότι είναι απλώς το όργανο, η λύρα και οι χορδές, ο τεχνίτης όμως που κρούει τις χορδές είναι ο Θεός.

4. Το έργο των *Έντολων* του αγίου Νεοφύτου είναι μια συλλογή δέκα λόγων, όπου αναπτύσσει διάφορες ευαγγελικές εντολές του Χριστού, κυρίως της *Επί του Όρους Ομιλίας*. Οι *Δέκα Λόγοι* αποτελούν ένα από τα πιο επιμελημένα συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου. Ο άγιος Νεόφυτος πιθανόν να αγνοούσε την γραπτή παράδοση του πλήθους των κατηχητηρίων λόγων, γνώριζε όμως καλά τις Κατηχήσεις του αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων που αποτελούσε τη βάση της παράδοσης αυτής.

5. Οι Κατηχήσεις του αγίου Νεοφύτου αποτελούν συλλογή ομιλιών ή λόγων κατηχητηρίων, που απευθύνονται στους ακροατές και αναγνώστες του Αγίου και τους μοναχούς τόσο της Εγκλείστρας όσο και της ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου του Κουτζοβέντη. Υποστήριζε πως στην περίπτωση που δεν ωφελούνται όλοι οι μοναχοί, αλλά μόνον ένας μικρός αριθμός, ακόμη και αν ωφεληθεί ένα μόνο πρόσωπο, είναι πολύ σημαντικό, γιατί μία ψυχή αξίζει περισσότερο απ' όλο τον κόσμο.

6. Τα κείμενα της Πανηγυρικής δεν έχουν έναν και μόνον αποδέκτη, ούτε γράφτηκαν αποκλειστικά για μοναχούς. Εκφωνήθηκαν κατά

καιρούς σε διάφορα ακροατήρια μοναχών και λαϊκών, προς όλες τις τάξεις, του πληρώματος της Κυπριακής Εκκλησίας. Ο Νεόφυτος, όμως, δεν ήταν διδάσκαλος μόνον του πληρώματος της Κυπριακής Εκκλησίας· ήταν διδάσκαλος, κυρίως και κατ' εξοχήν, των υποτακτικών του. Συντάσσει Λόγους και εγκώμια εκφράζοντας την προσωπική του ευλάβεια και τον προσωπικό του σεβασμό προς τους αγίους. Δεν είχε ένα συγκεκριμένο πλάνο ως προς το ποιούς αγίους θα εγκωμιάζε, αλλά υπέκυπτε στις έξωθεν πιέσεις ή παροτρύνσεις, ιδίως όσον αφορά στους τοπικούς αγίους. Ο Νεόφυτος έγραφε, ως επί το πλείστον, τις παραμονές της μνήμης του αγίου ή της εορτής για την οποία θα συνέτασσε το εγκώμιο ή τον Λόγο του.

7. Ο Όσιος, σε κάποιες περιπτώσεις, εκφράζεται στην δημώδη τοπική γλώσσα της εποχής του, είτε από αδυναμία του συντάκτη, είτε από λογοτεχνική διάθεση. Αυτό είχε ως επακόλουθο να κληροδοτήσει στους ιστορικούς της ελληνικής κυπριακής γλώσσας σημαντικές μαρτυρίες όσον αφορά το λεξιλόγιο και την γραμματική, την περίοδο της Φραγκοκρατίας. Ο άγιος Νεόφυτος υπήρξε πρότυπο ποιμένος, αφοσιωμένος στη διακονία της σωτηρίας των ψυχών, πρότυπο εγκλείστου ασκητού και ακτήμονος Ηγουμένου και υπόδειγμα εκκλησιαστικού συγγραφέα της ασκητικής Ορθόδοξης παράδοσης. Αγωνίσθηκε με όλες του τις δυνάμεις για την διατήρηση και την ενίσχυση της αδελφότητας της εγκλείστρας και την πνευματική καθοδήγηση του πληρώματος της Εκκλησίας.

8. Ο άγιος Νεόφυτος ως κύριους σκοπούς του συγγραφικού έργου του έταξε τον εγκωμιασμό της αγιότητας και την διά της ερμηνείας απόδοση του πνεύματος των Αγίων Γραφών. Το ερμηνευτικό έργο του είναι Χριστοκεντρικό. Η χριστοκεντρική θεολογία του εντοπίζεται σε όλα τα ερμηνευτικά του έργα. Ο άγιος Νεόφυτος χρησιμοποιούσε ως κύρια πηγή του ερμηνευτικού του έργου την Αγία Γραφή και την πατερική ερμηνευτική παράδοση. Διέθετε τεράστια μνήμη που τον διευκόλυνε στην

απομνημόνευση των βιβλικών και πατερικών ερμηνευτικών κειμένων. Ο Άγιος γνώριζε από στήθους τα κείμενα της Αγίας Γραφής και τα χρησιμοποιούσε με μεγάλη ευχέρεια στο ερμηνευτικό του έργο.

9. Ο άγιος Νεόφυτος αντιλαμβάνεται όλη την Καινή Διαθήκη ως ένα ενιαίο βιβλίο, με την ίδια σύμφωνη διδασκαλία και το ίδιο Άγιο Πνεύμα, γραμμένο από διαφόρους συγγραφείς, μαθητές και αποστόλους του Κυρίου, διάφορα χωρία της οποίας χρησιμοποιεί συμπληρωματικά και παραπληρωματικά, για να εξαγάγει την ερμηνεία τους.

10. Μεταξύ των άλλων ερμηνευτικών τρόπων, ο άγιος Νεόφυτος εμπλουτίζει το ερμηνευτικό του έργο από γεγονότα και καταστάσεις της ζωής των ανθρώπων. Χρησιμοποιεί στα έργα του την προσωπική εμπειρία και την πείρα του Αγίου. Στην περίπτωση του αγίου Νεοφύτου, η παραλληλία λόγου και εικονογραφίας, είναι ενδιαφέρουσα, αν όχι μοναδική. Στο εικονογραφικό πρόγραμμα της Εγκλείστρας έχουμε ένα τυπικό παράδειγμα αλληλεξάρτησης μεταξύ της γραφίδας του Αγίου και του χρωστήρα του ζωγράφου της Εγκλείστρας, άρα εμπνευστής του εικονογραφικού προγράμματος είναι ο ίδιος ο ιδρυτής της.

11. Ο άγιος Νεόφυτος παραπέμπει σε 25 από τα 27 βιβλία της Κ. Διαθήκης. Δεν αναφέρεται στις επιστολές προς Φιλήμονα και Γ' Ιωάννου. Μόνο το Κατά Ματθαίον ευαγγέλιο είναι εκείνο που διαφοροποιείται εντονότερα έναντι των άλλων στα έργα Δεκάλογος περί του Χριστού εντολών και Λόγοι, καθώς επίσης και στις Κατηχήσεις και την Ερμηνεία των Κανόνων, αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Από τους τέσσερις ευαγγελιστές, δεν παραπέμπει σε κανέναν, ούτε με το όνομά του ούτε με κάποιον χαρακτηρισμό. Ο Άγιος γνωρίζει ερμηνείες που δεν είναι επικρατούσες στην πατερική ερμηνευτική παράδοση, αλλά απαντούν σε ορισμένους μεμονωμένους συγγραφείς.

SUMMARY

The dissertation at hand constitutes the effort of presenting the personality, the writing and interpretive work of St. Neofytos the Recluse and, more specifically, his work on the New Testament.

From the in-depth examination, we are led to the following conclusion;

1. Among the saints of our Church, St. Neofytos the Recluse (Egkleistos). A figure which sanctifies Paphos and the pilgrims of his hermitage, which is visited from across Cyprus. At the age of 18 he left his parents and the marriage that they have been arranging and he departed for the Monastery of St. John Chrysostom at the foothills of the mount Koutzovendis, in order to become a monk, because of the futility of this world, as he recounted. At the Monastery of St. John Chrysostom, he learned to read, as he was illiterate when he arrived, and he learned by heart the entire Holy Psalter. At the Monastery he was assigned the service of being the sexton at the church, and so he came in contact with a lot of people, which dissatisfied him. After seven years of staying there, he decided to leave for a much more quiescent place. He chose the Holy Lands, which he visited, worshiped the Holy Sepulcher and having no success at finding the proper place for exercising his faith in peace, he returned to Cyprus, in order to head to Mount Latrous at Asia Minor. At the port of Paphos the civil servants at the time tormented him and for this reason he decided to stay in Cyprus. He visited Melissovoouno which is situated at the northwest of the city of Paphos, where he found a small cave and stayed there for four months, so that he could make sure that the place was peaceful. After he confirmed that the place was secluded, he settled permanently at a cave which he named Engkleistra and dedicated to the Holy Cross. Later he extended the Engkleistra and separated it in a Church, and other auxiliary spaces which he hagiographed. The reputation of the holiness of Neofytos reached all across Cyprus and Engkleistra became a pilgrimage

for many. The Saint never left the place, in fact when the pilgrims became even more, he moved higher in another cave and guided from there. Although he did not leave his hermitage, he had a full picture of what was taking place during his time, which he documented. His information is accurate and important for that time and makes him one of the most significant historiographers of his time. Furthermore he informs us for the fall of Constantinople by the army of Salandinos in 1187, he mourns for the fall of Constantinople by the Franks in 1204, he lives and suffers from the hardships at Cyprus with the apostate tyrant Isaac Komnenos and the surrender of Cyprus to Richard the Lionheart, in 1190-1, the sale of it to the Templars and the Lusitanians and the beginning of Frankish rule. As a true eremite, a paradigm for all the monks St. Neophytos lived for a full 60 years at his hermitage, wrote many works, interpretive of the Holy Bible, formal provisions for the proper function of the Monasteries, historical, discourses for various saints in which he salvages biographical information of many known and unknown saints of Cyprus, services for the memorial of the saints and many more. The Saint left this fleeting life and departed for eternity, in old age, on the 12th of April 1219 or 1220. Before his death he organised Egkleistra and established the Church that remains to this day in the Monastery and is dedicated to the Assumption of Mary. On the 28th of September 1750 the tomb of the Saint was found, which was forgotten with the passing of time and his remains were recovered. For Cyprus St. Neophytos the Recluse constitutes one of the most important elements of its Greek and Christian identity. He is the link that connects the more contemporary with the Hellenic Byzantine Empire and he cries that our presence on the holy soil of Cyprus is uninterrupted continuity of our Greek and Orthodox ancestors.

2. St. Neofytos, although illiterate, was acclaimed as one of the brightest ecclesiastical writers and scholars of the 12th century. For more than sixty

years, since he taught himself writing and reading, he studied tirelessly books which he borrowed from the neighbouring bishops of Paphos and Arsinoe. He was interested in the writing of spiritual works, without having a circular education, despite having only a basic education at the priory of Koutsoventi. The majority of this remarkable intellectual writing is located in libraries abroad and consists of the collection titled; "Books of Saint Neofytos the Recluse". The entirety of his writings which he handed us, lists in total sixteen books. St. Neofytos was above all an ascetic. He devoted his life in prayer, fasting, studying, writing and in preaching. His educational-pastoral character of his writings, combined with notable theological content, renders St. Neofytos not simply an ecclesiastical writer, but also Father of the Church. St. Neofytos the Recluse has been the most important writer of the late Byzantine period of Cyprus with many notable works. He commenced his writings after his settlement at the Egleistra.

3. Like many Fathers and Saints, and namely the ascetics, so does St. Neofytos live and he is inspired entirely by the Holy Bible. His works are imbued from start to finish by phrases, facts, biblical individuals and generally by the spirit and the messages of the Holy Bible. As for his New Testament work, it is worth noting that the most commonly cited books of the New Testament are the book of Matthew, Luke, and John, while making original interpretations of the New Testament in connection to the earlier Fathers or they are differentiated in some ways from them. His interpretation in the New Testament reveals that he uses the wisdom of the Fathers, staying true to it, but also he gives and his own original interpretations, for which he insists that they are coming from the divinely inspired writings. The interpretive ethos of the Saint appears when he feels that with what he writes he is just the instrument, the lyre and the strings, but the craftsman who rings the strings is God.

4. The work of the Commants of St. Neofytos is a collection of ten speeches, where he develops various evangelical commands of Christ, mainly the Sermon of the Mountain. The Ten Speeches consist one of the most carefully edited works of St. Neofytos. St. Neofytos was possibly unaware of the written tradition of the multitude of catechism speeches, but he knew well the Catechisms of St. Cyril of Jerusalem which was the basis of that tradition.

5. The Catechisms of St. Neofytos consists of a collection of catechistic speeches or writings, which are addressed to listeners and readers of the Saint and the monks both of Egkleistra and the Holy Monastery of St. John of Chrysostom of Koutsoventis. He argued that in the case that not all monks were benefited, but only a small number, even if only one person is to be benefited, it is really important for the reason that one soul is worth more than the entire world.

6. The texts of the Panigiriki do not have one and only receiver, nor were they written specifically for monks. They were occasionally delivered publicly in various audiences consisting of monks and non clergy people, addressed to all classes of the body of the Cyriotic Church. Neofytos, although, was not only an educator of the body of the Cupriot Church, he was mainly, an educator of the of his submissives. He writes speeches and praises expressing his personal piety and his personal respect towards the Saints. He did not have a specific plan as to which Saints he would praise, but he succumbed to external pressures or incentives, especially for the local Saints. Neofytos wrote, mostly, during the celebration of the Saint's memory for which he would write the encomium or his speech.

7. The Saint, in some cases, is expressing himself in the demodic local language of his time, either because of the inability of the writer or because of his literary mood. That resulted in providing historians of the greek cypriot language with important testimonies concerning the vocabulary and grammar, during the period of the Frankish rule. St. Neofytos was an

archetype of a spiritual father, devoted in the ministry of the salvation of the souls, an archetype of a recluse anachoret and landless Abbot and an example of an ecclesiastical writer of the anachoretic Orthodox tradition. He fought with all of his power for the preservation and the enhancement of the brotherhood of the Engkeistra and for the spiritual guidance of the body of the Church.

8. St. Neofytos defined as objectives of his writing work the emgomiasm of the holiness and the rendering through the reading of the spirit of the Holy Scriptures. His hermeneutic work is Christcentric. The christocentric theology is located in all of his hermeneutic works. St. Neofytos used as a main source of his interpretive work the Holy Bible and the patristic hermeneutic tradition. He possessed an immense memory which helped him in the memorization of biblical and patristic hermeneutics texts. The Saint knew by heart the texts of the Holy Bible and used them with ease in his hermeneutic work.

9. St. Neofytos perceives the entire Holy Bible as a consistent book, with the same teaching and the same Holy Spirit, written by various writers, students and apostles of the Lord, multiple passages of which he uses in addition and in a complementary fashion, in order to extract their interpretation.

10. Among the other hermeneutical ways, St. Neofytos enriches his hermeneutical work from events and the life situations of people. He uses in his works his personal experience and wisdom of the Saint. In the case of St. Neofytos, the parallelism of the word and iconographie, is a typical example of interdependence between the stylus of the Saint and the paintbrush of the painter of the Egkleistra, therefore the inspirer of the iconographic program is the founder himself.

11. St. Neofytos refers to 25 of the 27 books of the New Testament. He does not mention the epistles to Philemon and third to John. Only the

Matthew gospel is the one which differentiates itself more intensively against the other works Decalogue About Christ Commandments and Words, as well as in the Catechisms and the Interpretation of the Canons, but on a smaller scale. From the four evangelists, he does not refer to anyone, neither by his name nor by some other characterization. The Saint is aware of interpretations which are not prevailing in the patristic hermeneutical tradition, but answer in certain individual writers.

